

ARHIVA SOCIALĂ / STUDII, DOCUMENTE, MĂRTURII

OBSEVATORUL SOCIAL

Colecția **Observatorul social** este coordonată de prof.univ.dr. Mihai Dinu Gheorghiu

Septimiu Chelcea (n. 1940) este profesor onorific la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială a Universității din București. A predat cursurile de *Psihologie socială*, *Sociologia opiniei publice*, *Metodologia cercetării sociologice* și *Psihosociologia publicității*. A absolvit, în 1967, Facultatea de Filozofie (Secția Psihologie) din cadrul Universității din București. În 1974 a primit titlul științific de doctor în filozofie, specialitatea sociologie. Academia Română i-a decernat Premiul „P.S. Aurelian” (1980). În 2004 i s-a acordat Premiul „Opera Omnia” pentru întreaga activitate de cercetare științifică. A publicat numeroase articole, studii și monografii (ca unic autor, în colaborare sau coordonator), dintre care *Chestionarul în investigația sociologică* (1975), *Experimentul în psihosociologie* (1982), *Personalitate și societate în tranziție* (1994), *Cum să redactăm o lucrare de licență, o teză de doctorat, un articol științific în domeniul științelor socioumane* (2000, ediția a IV-a revăzută și adăugită, 2007), *Un secol de cercetări psihosociologice. 1897-1997* (2002), *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative* (2001, ediția a III-a revăzută și adăugită, 2007), *Opinia publică: gândesc masele despre ce și cum vor elitele?* (2002), *Enciclopedie de psihosociologie* (coord., 2003), *Comunicarea nonverbală în spațiul public* (coord., 2004), *Comunicarea nonverbală: gesturile și postura* (în colab., 2005), *Psihosociologie: Teorie și aplicații* (coord., 2006), *Rușinea și vinovăția în spațiul public. Pentru o sociologie a emoțiilor* (coord., 2008), *Psihosociologie. Teorii, cercetări, aplicații* (2010, ediția a II-a revăzută și adăugită), *Opinia publică. Strategii de persuasiune și manipulare* (2006), *Psihosociologia publicității. Despre reclamele vizuale* (2012), *Fricile sociale ale românilor* (coord., 2015), *Psihosociologie aplicată. Publicitatea* (2016).

Redactor: Mircea-Cristian Ghenghea

Tehnoredactor: Luminița Răducanu

Coperta: Manuela Oboroceanu

ISBN: 978-606-714-319-5

© Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017

700109 – Iași, str. Pinului, nr. 1A, tel./fax: (0232) 314947

<http://www.editura.uaic.ro> e-mail: editura@uaic.ro

Septimiu Chelcea

**Așa a fost?
Așa îmi aduc aminte
1945-2015**

Ediția a doua revizuită și adăugită

Postfață de Mihai Dinu Gheorghiu

2017

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CHELCEA, SEPTIMIU

Așa a fost? - Așa îmi aduc aminte: 1945-2015 / Septimiu Chelcea;
postf.: Mihai Dinu Gheorghiu. - Ed. a 2-a, rev. și adăug.. - Iași: Editura
Universității „Al. I. Cuza”, 2017

ISBN 978-606-714-319-5

I. Gheorghiu, Mihai Dinu (postf.)

821.135.1

94

*Foștilor mei studenți
și studenților foștilor mei studenți.*

Cuprins

Cuvânt înainte la ediția a II-a	9
Introducere	13
Într-un cartier din București, demolat	15
Nenea Bunul, Nenea Răul.....	15
Hai, hai, Chelcioiule, ogoește-te!	58
La Liceul nr. 1 „Nicolae Bălcescu” din București	65
Student tomnatic silitor	71
Despre colegii de facultate și despre profesorii de la Iași.....	71
Despre colegii de facultate de la București	78
Profesorii care mi-au marcat drumul	83
Dezghețul ideologic în Facultatea de Filozofie: a fost și nu prea... ..	98
Cât durează o prietenie din studenție?.....	102
„Uită tot ce ai învățat la facultate și apucă-te să înveți”	109
Traian Herseni, un clasic al psihosociologiei românești	113
1968 – momentul de glorie al lui Ceaușescu.....	119
Asistent universitar: nici student, nici profesor	129
Ședințele de partid nu erau de partid, ci de partide	144
Fiecare epocă își are revoluționarii ei.....	154
Sociologia patronată de Miron Constantinescu.....	158
Vina de a fi fost cu bursă DAAD în R. F. Germania.....	167
Cu studenții în practica de cercetare sociologică	182
Jurnal de practică 1970	192
La Academia mult hulită	205
Cum am ajuns acolo?.....	206
O lume pestriță.....	219
Sociologia, Cenușăreasa Academiei „Ștefan Gheorghiu”	236

Evenimentele din Decembrie '89, așa cum le-am trăit	267
Semne prevestitoare	268
Academia „Ștefan Gheorghiu” atacată de teroriști.....	283
Angajat civil într-o unitate militară.....	290
„Tot ce a fost înainte de '89 a fost rău”	295
Un profesor universitar dizident.....	297
Am ajuns și eu profesor universitar	302
Rector la Institutul Național de Informații	305
Am acceptat să fiu rector, dar nu am dorit grad militar	306
Am crezut în autonomia universitară	309
Servitutea militară a unui rector „ofițer-civil”	313
O retrospectivă.....	316
Din nou la Universitate	325
Învățământul universitar sociologic, cu bune și cu rele	333
Despre unii dintre studenții mei.....	350
La un pas de „Stația Terminus”	361
Postfață. Lecțiile profesorului Septimiu Chelcea <i>(Mihai Dinu Gheorghiu)</i>	379

Cuvânt înainte la ediția a II-a

Nu încerc să adun pietricele și fire de nisip pentru a-mi ridica un soclu. Am păcatele mele. Și nu puține. Îmi atribui, totuși, calitatea de a nu fi trădat condiția de profesor, chiar după ce vârsta m-a despărțit de catedra universitară.

Jonathan Haidt, profesor la New York University, argumentează că „Intuițiile sunt primele, urmate de gândirea strategică” (J. Haidt, *Mintea moralistă. De ce ne dezbină politica și religia?*, București, Editura Humanitas, 2016, p. 77). În acest scop, psihosociologul american citat a creat metafora „călărețul pe un elefant” pentru a explica enigmatul vieții de zi cu zi, necunoscutele comportamentului moral. „Călărețul este judecata noastră conștientă – șirul de cuvinte și de imagini de care suntem perfect conștienți. Elefantul reprezintă cele 99 de procente ale proceselor mentale – cele care se produc fără să ne dăm seama, în subconștient, însă care ne guvernează în cea mai mare parte” (*ibidem*, p. 15). Relația dintre călăreț și elefant este destul de proastă: „Elefanții conduc, deși sunt uneori dispuși să fie convinși de călăreți” (*ibidem*, p. 80). De regulă, călărețul este servitorul elefantului, căutând justificarea rațională a direcției în care se îndreaptă elefantul.

Dacă „ipoteza fericirii”, bazată pe metafora „călărețul pe un elefant”, lansată de Jonathan Haidt, va fi susținută de datele cercetărilor empirice, atunci se pune întrebarea: în timp, șirul de cuvinte și de imagini de care suntem conștienți se schimbă? După ani și ani de când elefantul s-a înclinat spre stânga sau spre dreapta, călărețul fabrică alte argumente sau justifică în același fel direcția în care a luat-o elefantul? Privind retrospectiv, cred că „elefantul” meu a fost frica și „călărețul”, prudența. De fapt, prudența nu este nimic altceva decât frică distilată în laboratorul rațiunii.

Și înainte de Decembrie 1989, și după, am avut conștiința vulnerabilității mele: în anii comunismului m-am temut să nu se afle că sunt fiul tatălui meu, etichetat drept „naționalist”, „dușman al poporului”;

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

după așa-zisa revoluție, m-am pedepsit singur la 20 de ani de tăcere pentru trecutul meu de membru PCR și de „ștefan-gheorghist”. Din 1990, de la 20 mai, de la primele alegeri democratice („Duminica orbului, cum spun unii, care nici ei – cred eu – nu văd prea bine) și până la împlinirea vârstei de 75 de ani, cu excepția anilor când funcția de rector al Institutului Național de Informații (1994-1999) m-a obligat să acord interviuri, nu am mai scris în presa de mare tiraj. Mai aveam dreptul să mă pronunț în legătură cu abuzurile puterii „democratice”, emanată din alegerile libere, eu, care fusesem la „Ștefan Gheorghiu”?! Am tăcut. Acum mi-am zis: infraționi mai grave decât cea de a fi predat Metode și tehnici de cercetare sociologică și Psihologie socială studenților de la Academia de pe lângă CC al PCR sunt prescrise după 20 de ani. Înclin să cred din ce în ce mai mult că Academia „Ștefan Gheorghiu” a jucat rolul „victimă de serviciu” în tranziția de la comunism la capitalism. Aș da dovadă de miopie, de tupeu fără limite dacă aș pretinde că Academia „Ștefan Gheorghiu”, în ansamblul ei, nu își are partea ei de vină, că nu trebuia să fie desființată. Afirm cu convingere că, în Decembrie 1989, regimul Ceaușescu nu a fost sprijinit de cadrele și de absolvenții de la „Ștefan Gheorghiu”: studiile din această academie le-au deschis multora ochii în legătură cu societatea în care trăiam. Poate că și cursurile de sociologie, psihologie socială, economie, filozofie, istorie predate în Academie au contribuit la înțelegerea, de către cea mai mare parte a activiștilor de partid, că drumul spre comunism este, în fapt, o fundătură.

*

Față de prima ediție, care s-a epuizat rapid – așa se întâmplă cu cărțile excelente (Ha, ha, ha!) când sunt scoase în tiraj confidențial –, am făcut unele completări pentru a se înțelege mai clar contextul în care s-au petrecut cele relatate, am adăugat alte amintiri, cu intenția de a creiona mai corect persoanele, personajele și „personulitățile” pe care le-am întâlnit, ca și contextul social concret în care am interacționat cu ele. Am inclus câteva note despre cărțile pe care le-am scris din 1972 până în 2016. Nu am revenit asupra celor scrise în prima ediție, cu toate că unii colegi și prieteni mi-au sugerat că ar fi trebuit să scriu și despre..., și despre. Le-am mulțumit pentru sfaturi și le-am făcut cadou câte un pix, spunându-le că au și ei dreptul să aștearnă pe

hârtie amintirile lor. Dar cine mai scrie de mână azi? Am greșit. Trebuia să le fac cadou un laptop.

Am crezut că regimul comunist poate fi umanizat: m-am înșelat! Am sperat că, după dispariția totalitarismului ceaușist, totul va fi bine: m-am înșelat! Sper ca, prin adăugirile aduse, să nu fi stricat echilibrul dorit între ce a fost și ce îmi aduc aminte, între imaginea trecutului și evaluarea prezentului.

*

Doresc să-i mulțumesc domnului profesor Mihai Dinu Gheorghiu, care mi-a sugerat să completez mărturiile mele. De altfel, volumul *Așa a fost? Așa îmi aduc aminte* nu ar fi ajuns la studenții mei și la studenții studenților mei fără îndemnul profesorului Mihai Dinu Gheorghiu. În discuțiile cu domnia sa nu vorbesc despre cartea mea, ci despre „cartea noastră”.

Aduc cuvinte țesute din sentimente de recunoștință profesorilor Iancu Filipescu și Petru Iluț, precum și publicistului Șerban Cionoff pentru recenzarea primei ediții a acestei cărți. Adesea, cei ce evaluează lucrările științifice, ca și cronicarii literari, văd mai clar și mai departe decât autorii cărților prezentate. Este și cazul colegilor care au scris despre „cartea noastră”. Îmi exprim gratitudinea față de doamna Bibiana Stanciulov, fosta mea studentă de la Facultatea de Filozofie (Secția de Sociologie) a Universității din București, care s-a implicat exemplar în promovarea primei ediții a cărții de față la „Târgul Internațional Gaudeamus. Carte de învățătură” (București, iunie 2016).

Le mulțumesc, de asemenea, tuturor celor care au contribuit la apariția în librării a acestei lucrări: domnului profesor Andrei Corbea-Hoișie, directorul Editurii Universității „Al. I. Cuza” din Iași, doamnei Dana Lungu, redactor șef, domnului cercetător științific Mircea-Cristian Ghenghea, redactor, doamnei Luminița Răducanu, tehnoredactor, doamnei Manuela Oboroceanu, artist-grafician, realizatoarea copertii.

Un cuvânt de caldă mulțumire îl adresez familiei mele: soției Adina Chelcea, cel dintâi critic al scrierilor mele, și celor doi fii, Tiberiu și Liviu, pe care îi iubesc necondiționat, chiar dacă ei nu deslușesc realitatea socială totdeauna ca mine.

Septimiu Chelcea

Introducere

Motto:

Dixi et salvavi animam meam.

Formula ritualică *Dixi et salvavi animam meam* (Am spus și mi-am izbăvit sufletul), folosită în Biserica Catolică la sfârșitul spovedaniei, dar utilizată și de filozofii medievali în finalul demonstrațiilor, ca și, mai târziu, de avocați ca încheiere a pledoariilor, și-a pierdut solemnitatea. A spune ce ai avut de spus este datoria fiecăruia dintre noi, pentru că fiecare avem o filozofie de viață, chiar dacă nu o teoretizăm, și cu toții avem tendința de a ne apăra sinele în fața judecății celorlalți, cunoscuți sau necunoscuți, în fața istoriei. Scriitoarea americană, cunoscuta activistă pentru drepturile imigranților – ea însăși de origine chineză – și pentru drepturile femeilor, Grau Lee Boggs, spunea că „Istoria nu este trecutul”, că este „povestea despre trecut”. Trecutul apare așa cum și-l amintesc oamenii, fiecare individ în parte și largi categorii sociale, generații după generații. Este memoria socială, povestită și repovestită. Cu toții contribuim într-o măsură sau alta la cristalizarea memoriei sociale. Manualele și tratatele de istorie pot intra în contradicție cu memoria socială sau o pot confirma.

Ajuns la un pas de „Stația Terminus”, îmi caut și eu trecutul, vreau să găsesc „amănuntul biografic”, acea întâmplare mărunță care m-a marcat. Schimbările sociale ne aruncă dintr-o parte în alta, ne dau cu capul de pereți. Ce ne face să ne redobândim echilibrul este identitatea fiecăruia dintre noi. Or, identitatea psihosocială rezultă din intersectarea eredității biologice și sociale cu istoria și cu amănuntul biografic care ne face să credem că avem un destin. Apoi ne construim singuri „destinul”: credem că rostul nostru în lume este de a-i ajuta pe alții sau de a te bucura de viață fără să-ți pese de nenorocirile din jur, credem că suntem destinați unei profesii și ne pregătim pentru ea.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Ajungem să fim ce am crezut că acesta a fost destinul nostru. Dar amănuntul biografic nu explică în întregime drumul omului în viață. Intervin evenimentele istorice, războiul, revoluția, alături de dezastrele naturale, seismele, seceta, inundațiile. Autobiografia, *volens nolens*, este povestea vieții tale, dar și povestea despre trecut; este istoria așa cum ai trăit-o. Nu cred că există zile albe și zile negre; și nici îngeri și demoni. Viața de zi cu zi este un amestec de lumini și umbre. Suntem și pulbere de stele, și noroi clisos, urât mirositor. Ce diferențiază oamenii este doar proporția.

Prin anii 1970 ai secolului trecut am început un jurnal de însemnări: notam obiectiv cine ce spunea la ședințele de catedră, cum reacționau colegii, cine lângă cine stătea, ce replici dădeam etc. La fel, la ședințele de partid pe facultate: cine conducea ședința, cine era în prezidiu, în ce bancă stăteam eu, cu cine comentam luările de cuvânt, ce critici făceau unii profesori – și se aduceau, uneori, critici tăioase privind mersul lucrurilor în facultate –, ce propuneri veneau din partea studenților membri de partid. Mi-am dat seama curând că jurnalul meu de însemnări începea să semene cu un autodenunț. De frică, recunosc, am rupt paginile scrise. Nu le-am aruncat la gunoi, le-am ars. A ieșit un fum negru... Cu siguranță, acel jurnal m-ar fi ajutat. În lipsa lui, însemnările mele pot păcătui: mai devreme sau mai târziu, memoria tot te trădează. În fine, amintirile consemnate în acest volum nu sunt altceva decât mărturisirea unui trecător prin comunismul dejist și ceaușist, prin capitalismul sălbatic postdecembrist, spre un capitalism moral, ale cărui zori întârzie să se arate.

15.01.2016

Notă

Am trecut cu nume și prenume persoanele publice și persoanele care îmi sunt sau mi-au fost dragi. Celorlalte persoane le-am menționat doar inițialele.

Într-un cartier din București, demolat

Cartierul copilăriei mele a dispărut. I-a luat locul Casa Poporului, pe stil vechi, sau Palatul Parlamentului, pe stil nou. Când în 1980 a început demolarea cartierului Uranus, toți speram că strada unde locuiam va fi ocolită de buldozere. Dacă nu întreaga stradă, cel puțin casa noastră și a vecinilor. Nu am aflat concret despre planul de sistematizare decât în ziua în care părinții și sora mea au fost somați să părăsească imobilul pe care îl renovaseră cu vreo cinci ani mai înainte. Puteau să-și dărâme singuri casa – asta da libertate de decizie! – și să recupereze ce credeau că le-ar fi de folos (uși, tocuri de geam, cărămizi) sau să lase să le fie demolată de stat. Cine opta pentru prima variantă, nu mai primea repartiție pentru o altă locuință. Părinții mei au crezut că este mai bine să li se repartizeze o locuință. Dar despre asta voi povesti peste câteva pagini.

Nenea Bunul, Nenea Răul

La 75 de ani, caut pe internet oferte de trotinete *second hand* pentru copii de 3-6 ani. Urmăresc să aibă roți cu cauciucuri gonflabile. Frână față-spate, cadru de oțel și mânere izolante, împotriva încălzirii. De preferință, culoarea albastră sau portocalie. Sper să nu se observe că este uzată... M-aș bucura ca Adam (Amiță), nepotul meu româno-american, care va ateriza la București împreună cu fratele, Oscar, și cu părinții lui, Amy Erica Smith și Tiberiu Chelcea, să fie încântat de cadoul pe care îl pregătesc, așa cum m-am bucurat și eu când un nene, în urmă cu 70 de ani, mi-a meșterit o trotinetă din lemn, cu rulmenți ca roți. Toți vecinii ieșeau la poartă când treceam vijelios la vale, pe Lăzureanu, strada copilăriei mele. Îi scotea la poartă zgomotul asurzitor: mă blagosloveau... Trotuarul era pavat cu lespezi de piatră. Mai nimeream și în câte o groapă, mai pierdeam direcția și îmbrățișam

stâlpii de lemn dați cu gudron care susțineau firele electrice sau stâlpii din fontă ai felinarelor cu gaz, ce luminau strada. Aprinderea felinarelor era un eveniment pentru noi, copiii. Lampagiul ne mai altoia cu pompa, când ne prindea cocoțați pe felinar. Era minunat, așa îmi amintesc.

Unii pretind că păstrează amintiri de la vârsta de 3-4 ani. Nu-mi vine să-i cred. Poate că își amintesc ce le-au povestit părinții sau bunicii lor. Sau poate că eu sunt o excepție... Primele mele amintiri sunt de pe la vârsta de 5 ani. De aici, subtitlul „1945-2015”. Prin 1945-1946, traiul celor mai mulți bucureșteni era îngreunat de urmările războiului, de despăgubirile pe care am fost obligați să le plătim sovieticilor, de seceta prelungită, de haosul schimbărilor ce se anunțau: preluarea puterii de către comuniști. Firește că eu nu simțeam dezastrul țării. Mă dădeam cu trotineta, jucam fotbal cu mingea de cârpă, făcută dintr-un ciorap umplut cu zdrențe, sau băteam țurca. Nu știți ce este țurca? Păi, să vă spun eu. Cioplești, dintr-o scândură, o scurtătură de vreo 10 cm. Ascuți extremitățile, așa cum cioplești cu lama un creion. Pe fiecare latură a paralelipipedului scrijelești numerele latine: I, II, III, X. Acesta este țoiul. Cu un băț mai solid, de preferință cu un făcăleț sau cu o coadă de mătură, lovești țoiul peste una din extremități. Țoiul se ridică la vreo jumătate de metru sau chiar mai sus. În acel moment îl lovești cu putere și, dacă ai noroc și nu ajunge în geamul vreunui vecin, calculezi punctajul. Câștigă cine are punctajul cel mai mare. Nu este chiar jocul de-a țurca descris de Petre Ispirescu în *Jucării și jocuri de copil* (1885), ci o adaptare pentru copiii străzii, nu pentru cei ai pajiștilor verzi unde puteai să faci o gropiță pentru țoi. Prin anii 1950, pe străzile Bucureștiului – și nu numai pe cele din mahalale – mulți copii asemenea mie jucau țurca fericiți cât era vara de lungă.

Mai jucam și fotbal. Mingea ne-o confecționam singuri. Secretul era să înfundăm bine zdrențele într-un ciorap și să coasem marginile în așa fel încât să pară o sferă. Sfera ei de sferă! Când luftam, când nimeream în caldarâm, pielea de pe degetul mare se dădea peste cap de acoperea unghia. Jucam fotbal desculț pe stradă, chiar dacă strada Lăzureanu curgea la vale spre strada Antim. Probabil că de la noi s-a inspirat Elena Udrea, ministrul dezvoltării regionale (2009-2012) în

guvernarea Boc, când a finanțat clientela politică pentru a amenaja terenuri de fotbal în pantă... Să lăsăm însă politica pentru mai târziu.

Maică-mea era îngrijorată să nu cumva să mă infectez, dar nu m-a oprit niciodată să mă joc cu copiii vecinilor pe stradă. Erau la fel de sărmani – așa zice eu acum. Nu situația materială a părinților făcea diferența, ci abilitatea, talentul de a lovi mingea sau țoiul. Și mai era ceva: viteza! Să fugi să nu te prindă vecinul căruia i-ai spart fereastra sau din curtea căruia ai furat cu „hoțoaica” corcodușe, cireșe sau caise, după caz. Era pe Schitul Maicilor, o străduță pavată cu piatră de râu, ce dădea din Lăzureanu, unde stătea parcă ascunsă o bijuterie de bisericuță înconjurată de chilii pentru măicuțe. Biserica, ridicată prin secolul al XVIII-lea, a fost translatată spre a fi salvată de la demolare, pentru a face loc Casei Poporului. În jurul bisericii erau chiliile măicuțelor. De la ele cumpăram borș din tărâțe de grâu pentru acrit ciorba. Se spune că borșul rezultat din macerarea tărâțelor de grâu, bogat în enzime și vitamine, are efecte miraculoase pentru sănătate. Nu știu, dar pot să jur că borșul cumpărat de la măicuțele de la Schit era un deliciu. Până ajungeam cu el acasă, minune, se înjumătățea. Astăzi, văduvită de chilii, stă ascunsă în spatele blocurilor de pe Bulevardul Unirii, în apropiere de Mănăstirea Antim și de Școala Poenărescu, școala mea dintr-a-ntâia până în a șaptea (1947-1954).

Era pe strada Schitul Maicilor – îmi aduc aminte – un cais aplecat din curtea împrejmuită cu un gard verde, de două ori mai înalt decât noi. Cu „hoțoaica”, o trestie lungă de 1,5 – 2 m, al cărei vârf era astfel despăcat încât să prindă „prada” și, prin rotire, să o rupă din pom, colindam cartierul Uranus, demolat și el din ordinul lui Ceaușescu. Ce fericit eram când adunam două-trei caise verzi sau cireșe încă necoapte... Nu îmi plăceau acriturile alea, dar când fructele se coceau, stăpânii întăreau paza, spre deznădejdea noastră. Când scriu aceste rânduri, în august 2015, pe gardul Casei Poporului – a se citi „Palatul Parlamentului” – sunt expuse mai multe panouri cu fotografii făcute de arhitectul Dan Vartanian în anul 1982, „în plină furie ceaușistă a demolării cartierelor Uranus, Izvor, Antim sau Rahova”, cum spune arhitectul. Printre ruine se văd blocuri rămase în picioare, ca niște străjeri ai trecutului. Nicio fotografie nu amintește de casele insalubre ce populau spațiul, de maidanele (locurile virane,

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

pline de buruieni) ce rămăseseră printre vilele „mahalalei”. Pe Strada Cazărmii, oarecum paralelă cu Strada Lăzureanu, pe un astfel de maidan, ne-am făcut o cazemată, un fel de bordei unde ne adunam noi, copiii străzii, să facem planul de asalt asupra pomilor fructiferi din zonă.

Mi-am adus brusc aminte de această cazemată când am vizitat, prin anii 1980, o Școală specială a Ministerului Afacerilor Interne unde erau internați minorii care săvârșiseră infracțiuni mărunte. Școala era militarizată: cadrele didactice și pedagogii aveau grade militare, curtea școlii era împrejmuțată cu un gard înalt și cu sârmă ghimpată. Nu lipsea nici santinela de la intrare. Comandatul școlii m-a pus în temă cu problemele de organizare a învățământului și mai ales cu problemele de disciplină: „Uitați, elevii sunt la clasă să-și pregătească temele pentru mâine”. Cu aceste vorbe a trecut la un panou, cum știam că există numai în fabrici pentru dirijarea producției, a manevrat niște butoane și din difuzor s-a auzit:

- Mircea cel Bătrân... Vlad Tepeș... Alexandru cel Bun...
- Iar joacă poker!

Altă manevră, alte butoane: „Unde este pedagogul de serviciu? Imediat, la sala de clasă!”. Pedagogul era ocupat. Un elev de 13-14 ani, o mână de om cât o linguriță, reușise să fugă din școală. A fost prins în gară, înainte de a apuca să se urce în tren.

- De ce ai fugit, mă? De ce ai fugit? Spune, mă, de ce ai ieșit din școală fără să ți se dea voie?!
- Mi-a fost dor de mama.
- De ce minți, mă? De ce minți?!

Am oprit elanul educativ al pedagogului și l-am luat deoparte pe elevul „problemă”. Am aflat că fusese internat în școala de reeducare pentru că furase de la un chioșc alimentar câțiva lei și o pungă cu bomboane. Copilul acela puteam să fiu eu, dacă atunci când aveam vârsta lui eram dat pe mâna miliției. Să vedeți cum a fost. Împreună cu alți trei colegi de clasă am încercat într-o seară să furăm farurile de la o mașină parcată pe Schitul Maicilor. Voiam să semnalizăm intrarea în cazemată. De fapt, eu „țineam de șase” să-i avertizez pe ceilalți trei

care meștereau la farurile automobilului. Atât de vigilent am fost, încât proprietarul automobilului nu i-a prins pe ei, ci pe mine. Am avut de două ori noroc. Colegii mei nu avariaseră mașina și proprietarul nu m-a dat pe mâna miliției. M-a dus la el în casă, unde se serba nu știu ce eveniment, și m-a descusut: ce sunt părinții, unde locuiesc ceilalți trei care fugiseră. Și-a luat pardesiul și cu mine de mână a mers la adresele pe care le spusese. Am început cu adresa cea mai apropiată: Antim, colț cu Lăzureanu. În fața noastră, tatăl colegului meu i-a aplicat pe loc corecția fizică fiului, astăzi arhitect pensionar. La altă adresă, părinții celuilalt coleg nu s-au manifestat atât de aprig: „Sunt copiii, iertați-i. V-au zgâriat mașina? Farurile înțeleg că nu le-au luat...”. Ce s-a întâmplat după ce am plecat nu știu, nu am aflat. Nu ne-am mai întâlnit la cazemată. La ultima adresă nu era nimeni acasă. Colegul ăsta chiar a avut noroc. Și eu de asemenea. Se făcuse târziu și „nenea bunul” mi-a dat drumul să merg singur acasă, unde firește că nu am spus de ce am întârziat. Dacă proprietarul automobilului ne-ar fi reclamat la miliție, foarte probabil am fi fost eliminați de la școală, am fi ajuns poate într-un centru de reeducare și forța de muncă din România ar fi fost mai scăzută cu un arhitect, doi ingineri, și... un profesor universitar.

*

Mă jucam pe stradă cât era ziua de mare. Este adevărat. Dar, din când în când, am mai fost de ajutor părinților: mă trimiteau după pâine, după cumpărături mărunte. Centrul de distribuire a pâinii, o magazie cu o ferestruică, era la vreo sută de metri departe de Lăzureanu, pe Strada Uranus. Traversam Strada Minotaurului, paralelă cu Lăzureanu, și gata. În fața centrului se forma o coadă de 10-20 de metri, uneori mai lungă. Mă strecuram în față, de..., eram copil desculț – așa umblam vara prin cartier. Distribuirea pâinii se făcea rapid. Dădeai bonurile și banii printr-o ferestruică și pâinea ți se punea în brațe. Pâinea pe cartelă era de un singur fel: neagră, de secară. Cartelele erau diferite: roșii pentru muncă grea, albastră pentru funcționari, galbenă pentru liber-profioniști și pensionari. În funcție de culoarea bonurilor, primeai o cantitate de pâine mai mare sau mai mică. Dacă distribuirea pâinii nu dura mult, așteptarea mașinii de pâine mi se

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

părea nesfârșită. Ieșeam din rând, mă ridicam pe vârful picioarelor și îmi suceam gâtul spre intersecția străzilor Uranus, 13 Septembrie și Cazărmii, din direcția aceea venea mașina de la Fabrica de pâine Gaghel. Strigătul de triumf „Vineee!” anima coada. Îmi răsună și acum în minte. Din cauza asta le spun studenților care sunt revoltați că pe vremea lui Ceaușescu pâinea se dădea pe cartelă, că se stătea la coadă: „Dumneavoastră nu știți ce înseamnă cu adevărat pâinea pe cartelă, coada la pâine!”.

Pe Strada Lăzureanu, colț cu Strada Seneca, ce lega Lăzureanu de Cazărmii, funcționa un atelier de fabricat și de umplut sifoane. În curtea atelierului era și un grajd pentru cai, în partea dreaptă. În stânga curții erau aliniate cele trei-patru căruțe. Proprietar era unul, Sepoșanu – parcă așa îl chema. Sifoanele din sticlă groasă, colorată în roz, albastru sau verde, erau puse în lăzi de lemn, câte opt bucăți, și distribuite cu căruțele-platformă trase de cai pe la restaurantele din cartier. Căruțele aveau roți de cauciuc, ca de mașină. Nu făceau zgomot pe macadamul străzii. Se auzeau doar copitele oboseite ale cailor. Noi, copiii, pândeam la colțul străzii dinspre Uranus căruțele care se întorceau la atelier. Dacă venea „Nenea Bunul”, ne agățam de căruță și călătoream ca în caleașcă. Dacă apărea „Nenea Răul”, tot ne agățam la spatele căruței. Adesea, simțeam biciul căruțașului peste mâini, peste cap. Înjurăturile nu mai mi le amintesc. (fig. 1)

Fig. 1. Strada Lăzureanu, înainte de demolare

Într-un cartier din București, demolat

Iarna, Strada Lăzureanu devenea raiul săniilor. De sus, de la atelierul lui Sepoșanu, până jos, la Strada Schitul Maicilor și mai departe, spre Strada Antim, se auzeau strigătele de avertizare „Hepa! Hepa!” ale echipajelor „bolizilor” – săniuțe de lemn, scâlciate, sau de fier, mai grele când urcam la deal. Uneori, legam două sau chiar trei sănii între ele și formam un tren. Firește că la primul hop trenul se răsturna. Coboram și urcam în veselie, fără să băgăm în seamă frigul care ne îngheța nasul. Unii copii mai măricei se dădeau și cu schiurile. Lustruiam tălpile doagelor cu ceară albă, de lumânare. Alunecam, totuși. Panta era abruptă. „Pârtie!!!” – strigam.

Raiul săniilor iarna și terenul nostru de fotbal vara, Strada Lăzureanu era flancată de șiruri de case numerotate cu soț, pe partea dreaptă cum coborai de pe Uranus spre Antim, și fără soț, pe partea stângă. Familia Chelcea, părinții și trei copii – două fete, Ligia și Maria, și un băiat, adică eu –, locuia la nr. 36. Părinții mei cumpăraseră imobilul în 1940, când s-au refugiat de la Cluj, în urma răpirii Ardealului prin Dictatul de la Viena (30 august 1940), în baza căruia aproape jumătate din teritoriul Transilvaniei a fost alipit Ungariei horthiste. O nedreptate istorică. La Cluj, părinții mei aveau casa lor, singuri în curte, undeva în centru. Nu am văzut-o decât în fotografii și mi-o închipui din povestirile mamei, care, până când s-a stins din viață, dorea să o mai vadă o dată. Îmi reproșez că nu am ajutat-o să-și îplinească această dorință.

*

Aș vrea să scriu aici câte ceva despre tatăl meu, etnograful și profesorul Ion Chelcea, care în perioada comunistă a pățit pentru că și-a iubit neamul și țara, ca să folosesc chiar titlul unei cărți de a sa (vezi I. Chelcea, *Neam și Țară. Pagini de Etnografie și Folclor*, București, Atelierele „Imprimeria”, 1940). Am puține amintiri: până să împlinesc 16 ani a locuit mai mult la Iași decât cu familia în București. Venea acasă la noi în cursul anului școlar cam o dată pe lună și în vacanța studenților, cât timp a fost conferențiar la Universitatea din Iași, și în concediu, în perioada cât a funcționat ca director la Muzeul Etnografic al Moldovei. N-aș spune că din 1943 până în 1956, fiind cu serviciul la Iași, și-a neglijat familia, dar nici nu pot să afirm că am beneficiat în

copilărie de mângâierea și povăța lui. Era cam ursuz. Revin: țin minte că m-a „mângâiat” odată cu cureaua de la pantalonii. Încercasem să vând unei chiriașe o sticlă de ulei de un litru, pentru a face rost de bani să merg la film. Chiriașa m-a spus părinților. Am mâncat o bătaie zdravănă. Pe atunci, prin 1950, nu se auzise de „rele tratamente aplicate minorului” și bătaia se considera că „este ruptă din rai”. Când a revenit cu serviciul în București, am început să comunicăm mai mult. Am aflat însă despre copilăria și trecutul tatălui meu din „Fișa de personal pentru evidența cadrelor”, pe care am recuperat-o în 1990 de la Muzeul Satului din București, când s-a reorganizat arhiva acestei instituții, și din „Dosarul de la Securitate”, pe care l-am studiat în 2002. Despre ce am descoperit în „Dosarul de la Securitate”, voi vorbi mai târziu. Reproduc din autobiografiile repetate, cu adăugirile cerute la diferite intervale, crâmpie din viața părintelui meu. Cea mai veche autobiografie a lui Ion Chelcea datează din 19.01.1951. A fost cerută de Serviciul de cadre de la Universitatea din Iași. În autobiografia din 8 iunie 1953, când funcționa ca director al Muzeului Etnografic al Moldovei, am găsit mai multe amănunte biografice.

„Sunt născut în satul Boteni-Muscel (1902) din părinți muncitori de pământ. Tata și mama n-au știut carte. Din cauză că nu aveau îndeajuns pământ, puneau porumb pe pământ boieresc (în Valea Bradului, la Niță Popescu).

Școala primară am făcut-o în sat. De mic copil, mi-a plăcut însă cartea. Numai că părinții mei n-au avut cu ce să mă poarte mai departe în școli. Din această cauză am avut multe de îndurat: după școala primară, a trebuit să rămân acasă, să păzesc vacile altora, ca să le scutesc de plată pe ale părinților.

Între timp, am intrat ca ucenic în sat la un cojocar (la Niță Bidilică), dar acesta mă pune la alte treburi decât la meserie și am fost scos de acolo. Tot între timp, tata fiind un om aspru, am fost nevoit să fug de acasă și m-am băgat băiat de prăvălie la Pitești. Negustoria nu mi-a plăcut. De aceea n-am stat decât câteva luni. Când m-a văzut tata înapoi, acasă, mi-aduc aminte că i-a spus mamei: 'nu ți-am spus eu că fierul rău nu se prăpădește...'

Și am stat după vaci, de la terminarea școlii primare, aproape șase ani, până în 1916, când imperialiștii germani au

Într-un cartier din București, demolat

cotropit satul meu natal. Atunci, am lăsat mamă și tată și m-am refugiat cu armata română în Moldova. Mi-aduc aminte că, fugind, mi-a rămas o opincă în noroi și cu un picior încălțat și cu unul desculț am fugit...

Am ajuns până la Focșani. Aci, un plutonier major m-a lăsat la familia lui, la Panciu, unde ne-am îmbolnăvit cu toții de tifos. Internat în spital, am avut parte de niște medici ruși și așa am scăpat.

Deoarece o parte din familia [plutonierului] a murit de tifos – de frică să nu mor și eu – am plecat de la Panciu: am fugit la Nicorești. Aci m-am băgat slugă la o cucoană, care avea o vie. Îi păzeam vacile prin vie.

Tot la proprietăreasă (în 1917) sta și un general de brigadă, artilerist – Gheorghiu mi se pare că îl chema –, care avea obiceiul ca, din când în când, să se plimbe prin vie. Într-o bună zi, pe când eu păzeam vacile, iar el se plimba astfel, mi-am luat inima în dinți și i-am spus tot ce aveam eu pe suflet. Nu i-am spus că mi-e dor de mama, încât uneori vărsam lacrimi mari, uitându-mă undeva, unde credeam că există ea, ci că dorința mea e ca să... învăț carte.

Trecuseră mulți ani de când terminasem școala primară. Aproape că devenisem analfabet. Generalul, poate mișcat de stăruința mea, m-a luat de acolo și m-a dat la un regiment, copil de trupă (Regimentul 24 Infanterie), cu scopul ca, după terminarea războiului, să fiu dat la școală mai departe. Într-adevăr, terminându-se campania, regimentul se retrage la Roman, unde am fost dat la școală. Dar erau dificultăți: plecasem de acasă fără nimic, fără certificat de absolvire – fapt pentru care am fost nevoit să dau examen de absolvire a patru clase primare încă o dată (în particular), pentru ca să mă înscriu la liceu.

Am dat examenul și prima clasă de liceu am făcut-o la Roman. Aveam însă 18 ani! Pot spune că, pe când alții terminau liceul, eu îl începeam.

Și astfel m-a prins armata prin clasa a cincea de liceu. Armata „am făcut-o la cot cu toți răcanii”, cum se spunea pe atunci, la fel cu ceilalți de rând, doi ani. M-am liberat cu gradul de soldat.

Între timp, citeam mult: literatură și filozofie. Maxim Gorki îmi plăcea mai ales...

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

După armată, primul meu gând a fost să-mi continui școala, ca un fel de răzbunare (ambiiție) față de mizeria pe care am îndurat-o în armată de la ofițerii care își băteau joc de mine [că sunt filozof].

De acasă nu mă puteam aștepta la mijloace de trai. Sunt nevoit, deci, să urmez școala în particular. Și astfel m-am înscris la Liceul „Andrei Șaguna” din Orașul Stalin, pe atunci Brașov, în clasa VI-a. A fost anul cel mai greu. A trebuit să mă bag sergent de oraș ca să pot trăi... În scurtă vreme, am reușit însă ca să intru pedagog la o școală de meserii din același oraș, devenită mai târziu școală industrială. Între timp, audiam aproape regulat cursurile liceului. Profesorii mă aveau în nume de bine, fiindcă vedeau tragere de inimă la învățătură. Mulțumită acestui fapt am ajuns, recomandat de ei, meditator în familia muzicianului Tiberiu Brediceanu.

Tot aci și tot la același liceu am luat și bacalaureatul.

În 1928, atunci când puteam spune că am o diplomă la mână, m-am înscris la Universitatea din Cluj. Și aici, ca și la Brașov, se punea problema mijloacelor de trai. Am fost numit învățător într-un sat din județul Someș (cărui i-am făcut și o monografie) și detașat ca secretar la Revizoratul școlar din orașul Cluj. Puteam spune că am un serviciu. Dar unde să urmez și ce să fac?

De multă vreme îmi încolțise în minte un studiu etnografic asupra satului meu natal. Dar cum să-l fac? Nu aveam nici metodă și nu știam de unde să încep. Strânsesem ceva material folcloric. Auzisem că la Cluj există o Catedră de etnografie și folclor. Cu toate că eram înscris „extraordinar” la Drept (unde nu se cerea frecvență), am început să frecventez onorific Seminarul de etnografie și folclor, condus de prof. Romulus Vuia, care văzând interesul meu pentru etnografie, m-a luat colaborator: la început, numindu-mă supraveghetor al Parcului etnografic de la Hoia, mai apoi, preparator, asistent, șef de lucrări”.

Am transcris cam mult din autobiografia (datată 8 iunie 1953), găsită în „Dosarul de cadre” al tatălui meu (vezi S. Chelcea, „Postfață”, în I. Chelcea, *Privire către noi înșine, ca popor*, Pitești, Editura Universității din Pitești, 2002, pp. 253-255). M-a impresionat povestea

Într-un cartier din București, demolat

copilăriei unui băiat de țăran, care a rămas legat de familia lui, de satul natal toată viața. Se observă cu ușurință că și-a scris această autobiografie ca „să dea bine” la Serviciul de cadre, dar, dincolo de accentele îngroșate (părinți muncitori de pământ, imperialiștii germani ș.a.), rămâne amănuntul biografic ce explică destul de satisfăcător biografia lui Ion Chelcea, ca și a oricărui om. (fig. 2)

Fig. 2. Ion Chelcea (student), Anica (sora tatălui meu) și bunicul meu, Gh. T. Chelcea

Nu mi-am cunoscut bunicii din partea tatălui. Știu doar cum îi chema: Gheorghe și Ecaterina. Când m-am ridicat și eu, la cinci, șase ani, muriseră. În casa lor din Boteni, rămasă moștenire tatălui meu, am petrecut ani la rând vacanțele școlare. Și ce vacanțe! Am dormit și în podul cu fân, m-am cățărat prin pomi – erau doi peri uriași, la colțul casei, un nuc bătrân la poartă –, am alergat pe prundul gârlei (prin Boteni se strecoară firav Argeșelul, ce se varsă în Râul Târgului, afluent al Argeșului), am făcut excursii pe Goargăș, la Râpa lui Ivan.

Împreună cu băieții de-o seamă cu mine, de 8-9 ani, am prins mreană pe Argeșel. Construiam un mic stăvilă din pietre de râu, deviind, astfel, un fir de apă. Peșticul rămânea pe uscat. Îl „culegeam” cu mâna de sub pietrele unde își vâră capul. „Uite, mă, câtă aia” – se lauda fiul învățătorului Ion Lambescu, o figură prominentă a Botenilor. „Aia” (mreana) nu depășea un lat de palmă, dar nouă ni se părea uriașă. Eu nu prea aveam talent la prins pește pe gărlă, dar primeam de la ceilalți „consăteni” câte un peștic sau doi. Ce buni erau cu mămăligă! Veneam țațoș acasă și îi prăjeam pe o tablă, pe jărăticul din vatră, în „căsăoie”, un fel de bucătărie, o încăpere strâmtă, cu pământ pe jos și fără tavan. Fumul ieșea direct în pod; nu avea horn.

Deschid acum o paranteză. Fiul învățătorului Ion Lambescu a urmat Institutul Pedagogic și a ajuns profesor de istorie la clasele V-VIII. Nu în Boteni, ci la Rucăr, o comună turistică dezvoltată, pe drumul ce leagă Branul de Câmpulung. Când, prin 1970, am condus în județul Argeș practica sociologică a studenților de la Universitatea din București, am întrebat de el la Sfatul Popular (Primărie). Vroiam să-l văd, să-l întreb dacă mai prinde pește pe Dâmbovița cea limpede la Rucăr și murdară la București.

– Tovarășe profesor, ne face numai greutate. L-a prins miliția noaptea în sediul Căminului cultural jucând împreună cu șeful ocolului silvic pocher pe bani. L-am sancționat pe linie de partid: i-am dat vot de blam.

– Nu ați discutat mai întâi cu el? Mi se pare sancțiunea prea gravă. Puteați să-l puneți în discuția adunării de partid, să-i dați „avertisment”...

L-am întâlnit, în cele din urmă, pe fostul meu tovarăș de pescuit pe Argeșel. L-am întrebat cum a fost...

– Niște nenorociți. Milițianul mă urmărește pentru că i-am lăsat băiatul corijent. Secretarul de partid nu mă înghite pentru că nu-l salut eu primul. E mai mic decât mine cu vreo cinci ani. A făcut liceul la seral. Și să știi, Timi, că era pe înserat, nu noaptea, și nu jucam pocher!

Nu l-am mai întrebat nici ce juca, nici dacă juca pe bani sau nu. M-am gândit nu la el, ci la mine. Puteam să ajung și eu profesor prin

Într-un cartier din București, demolat

vreo comună, să fiu asuprit de șeful postului de miliție, să fiu sancționat pe linie de partid. Nu am niciun merit că m-am născut la București, că am răsfoit cărțile din biblioteca tatălui meu. Pocher nu am învățat, nici alte jocuri de noroc, convins fiind că nu-l am. Abia dacă am prins care este diferența între un popă și un valet, dar știu că oricât ai bate cărțile de joc, până la urmă dama tot lângă valet pică.

Am avut copilărie! Neplăcute mi-au rămas, însă, în amintire zilele când urcam la grădina din Vârtop să strângem „picătura” (prunele coapte căzute din pom). Le puneam în târne (coșuri împletite) și le duceam la vale, acasă, ca să le punem în „cărător”, un fel de butie, la fermentat. Nu atât greutatea târnei ce o duceam pe umăr sau atârnată de braț (uneori o puneam și pe cap) mă făcea să-mi pară rău că nu am rămas la București, ci zeama cleioasă a prunelor zdrobite ce se scurgea pe mine din târnă. Nici culesul prunelor, la vremea lor, nu mă ferecea: tata mă mai stimula în glumă cu prăjina cu care scutura prunii să dau mai repede, să nu fiu târnă...

Tatăl meu a avut două surori, pe Anica, sora mai mare, și pe Mița, care locuia și ea în casa părintească: într-o cameră ea, în cealaltă cameră noi, bucureștenii, părinții și surorile mele. (fig. 3)

Fig. 3. Casa bunicilor din Boteni (Muscel), construită la sfârșitul secolului XIX.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Cei de pe ulița ce duce la Vârtop, o parte a Botenilor, aflată mai la deal, trecând prin fața casei îl vedeau mai mereu pe tatăl meu pe prisă (cum apare și în această fotografie) fie scriind, fie privindu-și amintirile. Se saluta cu toți consătenii, de parcă nu s-ar fi despărțit nicio clipă de ei. Stătea la vorbă cu ei, cu cei cu care a păzit vitele pe Muscel când era copil. Așa l-a fotografiat învățătorul Ion Ghinescu în 1987 tăifăsuind cu Petre Țuțea, prietenul lui din copilărie și din studenție, la Cluj. (fig. 4)

Fig. 4. Ion Chelcea și Petre Țuțea (în dreapta), doi consăteni și prieteni (foto I. Ghinescu, 1987)

Prietenia cu Petre Țuțea a fost exemplară. Tata îmi povestea că el l-a scos pe „Petrache” din Boteni, unde rămăsese trei ani la casa părintească după absolvirea gimnaziului, că, fiind amândoi studenți fără posibilități materiale, s-au gândit să ceară bursă de la ministrul Instrucțiunii Publice. Dar cum să-l înduplece pe dr. Constantin Angelescu, ministrul din acea perioadă? Petrache a găsit formula cea mai potrivită: „Domnule Ministru, ajutați două loaze bătrâne și neputincioase”. Prin anii 1960, când Petre Țuțea ispășea „la Canal” condamnarea la închisoare corecțională, Ion Chelcea și-a vizitat consăteanul și prietenul, deși se aștepta ca și el să fie închis. După ce Petre Țuțea a fost pus în libertate, în 1964, împreună cu tata l-am vizitat de mai multe ori la apartamentul din Strada Știrbei Vodă, pe care îl

împărțea cu o verișoară de-a sa. Prima impresie a fost copleșitoare: nu semăna cu niciunul dintre profesorii mei. Când am ajuns asistent universitar, am notat o convorbire dintre cei doi fii ai Botenilor. Urma să o public în revista *Amfiteatru*, editată de Uniunea Asociațiilor Studențești din RSR. Au venit, însă, „Tezele din iunie” și, un timp, presa s-a ferit de numele lui Petre Țuțea, „intelectualul socratic”, cum îl caracterizează criticul literar și biograful Mihai Coloșenco, cel care a semnat prefața volumului Petre Țuțea, *Lumea ca teatru. Teatrul seminar* (București, Editura Vestala, Editura Alutus, 1993). Am citit cu regularitate fragmentele din *Teatrul seminar*, „concept esteticofilosofic propriu, pe cât de original, pe atât de incomod [pentru regimul comunist – n.n.], publicate în 1968 în revista *Familia* care apărea la Oradea, director fiind poetul Alexandru Andrițoiu. Am descoperit fragmentele *Eros* și *Bios* oarecum din întâmplare, urmărind ce publica Traian Herseni în rubrica sa din revista *Familia*, fondată de Iosif Vulcan în 1865.

După 1989 m-am numărat printre cei care au inițiat Fundația „Petre Țuțea – Ion Chelcea” din Boteni, am participat la dezvelirea bustului lui Petre Țuțea în curtea Școlii gimnaziale din Boteni, școală care îi poartă numele, am vorbit în fața consătenilor lor despre prietenia dintre tatăl meu și „Intelectualul socratic”. Le-am spus că Petre Țuțea, fiul preotului Petre Bădescu și al Anei Țuțea, neștiutoare de carte, a fost eliberat printre ultimii, dacă nu ultimul, din închisoare, în baza Decretului de grațiere a deținuților politici din vara anului 1964, pentru că nu a vrut să semneze angajamentul de colaborare cu Securitatea. Acest lucru l-am aflat chiar de la Petre Țuțea. Când a fost somat să semneze angajamentul, le-a spus securiștilor: „Petre Țuțea a stat doisprezece ani la închisoare și mai stă încă doisprezece, dar nu devine informator!”.

Păstrez pe biroul meu de lucru fotografia celor doi tăifăsuind la Boteni în 1987. Și astăzi, când îmi înșir amintirile, privesc spre această fotografie și mă întreb: „Oare ce ar spune Ion Chelcea și Petre Țuțea dacă ar citi ce am scris?”. (fig. 5)

Fig. 5. La biroul meu de lucru, cu gândul la cei care au fost (vezi „Cultivarea identității naționale, condiția de a fi europeni”, convorbire cu Otilia Bălinișteanu, publicată în *Ziarul Lumina* al Patriarhiei Române, Ediția de Moldova, la 25 noiembrie 2014)

Tanti Anica, sora cea mare a tatălui meu, era căsătorită. Avea patru copii, trei băieți și o fată. Au rămas în sat. Băieții au lucrat la mină în Boteni. Fata, în gospodăria părintească. Unchiul Costică, bărbatul lui tanti Anica, fusese cantonier, dar nu la CFR, ci la drumul comunal. Ne-a povestit, țin minte, cum întreținea drumul din sat, înainte de Al Doilea Război Mondial, ca-n palmă: „Venea inginerul de la Câmpulung în inspecție. Mă urca lângă el în șaretă. Când șareta dădea în vreo groapă, mă dădea jos și mă plesnea cu biciul”. Nu povestea asta cu obidă, ci mai degrabă cu mândrie – drumul era neted. Unchiul Costică avea felul lui de a fi... Când treceam pe la tanti Anica și unchiul Costică în vizită – stăteau la marginea dinspre Câmpulung a satului, la Muscel – ne așeza negreșit la masă, în bucătăria de vară: ei șase și noi cinci (eu, părinții și surorile mele). Vă imaginați cum ne înghesuiam. Părinții rămâneau în picioare, copiii, în jurul mesei rotunde, lustruită de fum și de vreme. Mereu ne îndemna: „Ia mai luați! Ce naiba, ce holera, n-ați luat mai deloc!”. Eu așa mai fi luat, dar

nu prea mai aveam ce. Din tigaia în care se prăjise cașcavalul învelit cu ou și cu mălai nu mai rămăsese decât ce se lipise de pereții de fontă (era o tigaie cu trei piciorușe, care se punea direct pe jarul din vatră).

*

La materialul folcloric din satul Boteni, „capitalul” cu care venise la Seminarul de etnografie și folclor condus de profesorul Romulus Vuia, care a fondat, în 1929, primul muzeu etnografic în aer liber din România, tatăl meu a adăugat an după an informații despre atestarea documentară a satului, despre istoricul bisericii, despre spițele de neam și despre viața consătenilor, dragi lui, astfel că prin 1980 avea material suficient pentru o monografie sociologică, temeinic gândită. Când manuscrisul a fost gata, eu am început să caut pe la diferite edituri posibilitatea de a publica monografia. Nu am avut acces la marile edituri, așa că am ajuns la Editura „Litera”, singura editură care publica lucrări plătite de autori. Sfatul Popular al Comunei Boteni (Primăria) se angajase să cumpere întregul tiraj. Un redactor de la „Litera”, când a văzut manuscrisul de peste 500 de pagini, m-a întrebat: „Dar ce are comuna asta special ca să scrii 500 de pagini despre ea? A fost acolo vreo răscoală? A încheiat cooperativizarea prima în județ? A primit vreo distincție, un ordin, o medalie pentru producția record?”. Manuscrisul a rămas nepublicat până în 2005, când pe banii celor din Boteni s-a tipărit la Editura „Tritonic” (vezi I. Chelcea, *Botenii Muscelului și oamenii săi buni și bătrâni*, Ediție îngrijită și cuvânt înainte de S. Chelcea, Documentar istoric de I. Filipescu, București, Editura Tritonic, 2005). Monografia a apărut postum. Cât s-ar fi bucurat tatăl meu să mângâie coperta cărții pe care atât de mult dorise să o vadă tipărită! Ion Chelcea a purtat în suflet ca pe o icoană imaginea satului natal. Se mândrea cu titlul său de noblețe – „Fiu de moșnean din Boteni” – mai mult decât cu titlul de „Philosophiae Doctores”, acordat la 24 iunie 1939 de Universitatea Regală Daco-Română de Litere din Cluj. În august 2008, a fost inaugurat Muzeul comunei Boteni „Prof. Ion Chelcea”. (fig. 6)

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Fig. 6. Împreună cu Adina Chelcea, la inaugurarea muzeului (2008)

*

Tatăl meu și-a făcut studiile universitare la Cluj, între 1929-1934. În 1932, încă student, s-a căsătorit cu una dintre fiicele preotului din Voinești (Muscel), cu Viorica Mușetescu, mai tânără cu 10 ani decât el. Naș la cununie le-a fost preotul paroh de la Suslănești (primul sat de lângă Boteni, pe drumul spre Câmpulung), Iosif Mușatescu, fratele dramaturgului Tudor Mușatescu. În 1950, prin sentința 478 a Tribunalul Militar București, nașul părinților mei a fost condamnat la un an de închisoare pentru „favorizarea infractorului”. Și nașul meu, preotul Moise Vișoiu, care m-a botezat și pe mine, în 1940, și pe copiii mei, prin anii 1970, a fost condamnat la șase ani de închisoare corecțională, prin sentința 41/13.07.1960 a Tribunalului Militar București, pentru „uneltire împotriva ordinii sociale” (vezi „Preoți și diaconi arestați în perioada 1945-1989”, internet). După ce a fost grațiat în 1963 și a fost încadrat la Biserica Răzvan din București, mi-a povestit în ce a constat „uneltirea”. După slujba de duminică, la biserica din cartierul Rahova unde avea parohia, un bărbat corect îmbrăcat, dar slab ca o scândură, s-a apropiat de altar și l-a rugat pe unchiul meu (preotul Moise Vișoiu era căsătorit cu una dintre surorile mamei) să-l ajute cu

ceva, cu o prescură și colivă, că nu are ce să mănânce, că a ieșit din închisoare, condamnat pe nedrept. I-a cerut și niște bani. Ce ar fi trebuit să facă unchiul meu sau oricare preot în această situație? Să-l alunge sau să-l ajute, conform învățăturii biblice „Iubește-l pe aproapele tău ca pe tine însuși”? Unchiul și nașul meu, un preot cu har, l-a ajutat; numai că „cel flămând” era un provocator, un om al Securității.

Mi-a mai povestit cum a fost anchetat, bătut, umilit, obligat să citească *Biblia hazlie*, scrisă în 1903 de jurnalistul francez Léo Taxil. *Biblia hazlie* fusese tradusă și publicată la Editura Politică, în 1962. Condamnat doar pentru că și-a făcut datoria de preot, familia nu a știut unde își ispășea pedeapsa. Era scos la anchetă legat la ochi. După cum se auzea din celulă huruitul mai puternic sau mai slab al tramvaielor, și-a dat seama că închisoarea era pe o stradă în pantă. Așa a și fost: era Penitenciarul de pe Strada Uranus, vizavi de Monumentul Eroilor Pompieri. Eu treceam cu tramvaiul pe Strada Uranus și nici nu bănuiam că dincolo de obloanele de lemn de la ferestrele fostei cazărmi sunt schilodiți fizic și moral oameni pentru credința lor. Acest, să-i spunem, „amănunt biografic” m-a făcut mult mai târziu, când am ajuns rector la Institutul Național de Informații, să-i spun răspicat directorului adjunct al SRI că îi urăsc pe provocatori.

Bunicul din partea mamei, preotul Gh. Mușetescu, era înstărit și fusese „dăruit” cu opt copii, șase fete și doi băieți. Ne adunam vara la Voinești (Muscel), unde era paroh, toți nepoții, vreo opt-zece, de cinci până la zece ani. Era acolo „Grădina raiului”: ne scăldam goi pușcă în Râul Târgului, ne duceam la vale, călare pe buștenii duși pe apă spre Fabrica de cherestea din Câmpulung, ne dădeam cu roaba pe dealul din spatele acareturilor. În zilele de sărbătoare, mâncam colivă cu lapte. Pe masă se punea într-un lighean – nu exagerez – coliva de la biserică, dată de pomană. Peste ea se turnau vreo doi-trei litri de lapte proaspăt muls și fiert. Noi, „nepurceii”, cu linguri de lemn, ne îngheuiam în jurul ligheanului și nu ne opream până ce nu-l dovedeam. Coliva cu lapte este și azi, pentru mine, prăjitura preferată.

După căsătoria părinților mei, „fericita familie” – așa se spune – s-a stabilit la Cluj. (fig. 7)

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Fig. 7. Părinții mei, în tradiționala fotografie de dinaintea nunții
(Câmpulung Muscel, 1932)

Acolo, în 1939, primise și titlul de doctor în filozofie, disciplina etnografie, ca principală, și disciplina sociologie, ca secundară. Se mândrea că teza de doctorat i-a fost condusă de marele etnograf Romulus Vuia și că din comisia de examen a făcut parte și Lucian Blaga. Ion Chelcea a fost primul etnograf ce și-a obținut titlul academic în țară. A fost, pe rând, supraveghetor, preparator, asistent și șef de lucrări la Catedra de etnografie și folclor, condusă de profesorul Romulus Vuia. A ajutat la organizarea primului muzeu în aer liber din România, înființat în 1929, ca secție a Muzeului Etnografic al Transilvaniei (denumit azi Parcul Etnografic Național „Romulus Vuia”). Despre acest muzeu a publicat o broșură de prezentare (I. Chelcea, *Muzeul Etnografic al Transilvaniei*, Cluj, Tipografia Națională, 1937). Întâlnirea cu marele etnograf a fost providențială pentru tatăl meu: l-a format și l-a ajutat să se realizeze profesional,

recomandându-l pentru postul de conferențiar la Universitatea din Iași. În 1987, tata i-a făcut cu recunoștință un portret biobibliografic mentorului său (I. Chelcea, „Profesorul universitar dr. Romulus Vuia (1887-1963)”, *Forum*, 1987, nr. 5, pp. 67-69).

*

În 1940, părinții s-au refugiat în București. Au fost nevoiți să cumpere o casă ca vai de mama ei, cu mulți chiriași de condiție modestă, dacă nu dubioasă, locuind fiecare într-o cameră, și o săliță. Inițial, apartamentul ocupat de familia mea avea două camere și bucatărie. Pe parcurs, odată cu plecarea unor chiriași, apartamentul s-a lărgit: trei camere, bucatărie, cămară și pivniță. În tot apartamentul aveam o singură sobă de teracotă, astfel că iarna ne retrăgeam cu toții în dormitor. Procurarea lemnului de foc – o adevărată aventură. La depozitul de lemne, luptă pentru cioturi. Tocmirea cărușilor: jecmăneală. Când ajungea căruța cu lemne acasă, altă luptă: descărcarea lemnului pe trotuar, unde și spărgeam buturugile, urcarea lor în curte, stivuirea. Fără să mă laud, dar pe la 10-15 ani am dat piept cu lemnele. Bucătăria devenea iarna ghețarie, nu avea sobă. Mâncarea se pregătea pe o lampă cu gaz. În urma stăruinței mamei, care a depus cerere după cerere la Sfatul Popular al Raionului Lenin (la primăria de sector, cum se spune astăzi), arătând că are de crescut trei copii mici, că este suferindă etc., ni s-a aprobat să cumpărăm un aragaz cu două ochiuri și cuptor. A fost o zi de sărbătoare! Acum puteam să ne facem ceai după voie. Puteam să facem rapid mămăligă. Prăjitura casei, mult timp, a fost mămăligă cu magiun de prune: peste o felie de mămăligă prăjită întindeam un strat gros de magiun de prune, preparat în casă într-un cazan și păstrat în borcane de trei sau cinci kilograme. Ce bună era această prăjitură!

După 1989, o fostă studentă de la sociologie s-a ambiționat să fabrice magiun de prune ecologic. „Magiunul de Topoloveni” a devenit un brand pentru produsele ecologice din România, până acum, singurul produs alimentar românesc recunoscut de Uniunea Europeană. Bibiana Stanciulov, așa o cheamă pe fosta mea studentă care a înregistrat marca „Magiun de Topoloveni”, nu știe că apreciez la superlativ magiunul produs la Fabrica din Topoloveni (Argeș) nu numai pentru

gustul lui, nu numai pentru că poate fi consumat și de către diabetici, ci și pentru că îmi iubesc amintirile din copilărie.

Când m-am mai înălțat, maică-mea a schimbat prăjitura: în loc de mămăligă cu magiun de prune primeam acum, dacă eram cumiști, surorile mele Maria și Ligia și cu mine, pâine cu zahăr: pe o bucată de pâine neagră mama așternea un strat subțire de zahăr tos peste care picura lapte. Prăjitura asta era nu numai hrănitoare, dar și estetică. Nu mă plâng! Trăiam strâmtorați, dar oficial eram exploataatori: eram proprietarii unei case cu cinci „apartamente” de închiriat...

Casa, ca multe altele de pe Lăzureanu, avea cișmeaua în curte. Iarna, ca să nu înghețe, lăsam un firicel de apă să curgă continuu. Stratagemă nu ne reușea totdeauna. Dimineața, găseam cișmeaua o coloană de gheață. O spărgeam. Cu chiu, cu vai dezghețam conducta. Uneori se crăpa... Despre WC-ul comun, turcesc, din fundul curții nu pot să povestesc. Nici despre cotețul pentru porci. Da, în centrul Bucureștiului eram nevoiți să creștem câte un purceluș sau doi, să ne asigurăm hrana pentru iarnă. Bucăți de carne prăjită înecate în borcanul cu untură: un deliciu! Maică-mea, săraca, se lupta cu trei copii și cu doi purceluși. Prin anii '50, tatăl meu avea serviciu la Iași, ca director la Muzeul Etnografic al Moldovei, pe care îl înființase. Ne trimitea bani, dar erau puțini. Mama îi drămuia cum putea. Cumpăra tărâțe sau porumb pentru porci. Când nu se găseau la piață în București, cumpăra câte un săculteț de porumb din provincie. Îl aducea cu trenul, apoi de la gară cu tramvaiul și din stația de tramvai, vreo 300 m, pe umeri ca salahorii: soție de profesor universitar, o sfântă! Eu adunam de pe cheiul Dâmboviței buruiănă pentru porci: mă strecuram pe sub tejghelele din Piața Rahova (rebotezată Piața George Coșbuc, devenită, după 1989, Piața de Flori) și strângeam resturile de zarzavat, pe care le amestecam cu tărâțe sau cu mălai și hrăneam porcii. Cu porcii, până la Ignat, o scoteam la capăt. Cu vecinii, mai greu. Reclamații după reclamații: la SANEPID (instituția sanitară din perioada comunistă, care se ocupa cu igiena publică), la deputatul de stradă, la Sfatul Popular al Raionului sau mai știu eu pe unde. Cred că aveau dreptate, cel puțin parțial. Oricât ne străduiam să menținem curățenia în coteț, porcul este, cum îi spune numele, porc. Plăteam

Într-un cartier din București, demolat

amenda și mirosul insalubru dispărea..., spre satisfacția vecinilor binevoitori.

În 1957, tatăl meu a fost pensionat forțat din funcția de director al Muzeului Etnografic al Moldovei, la vârsta de 55 de ani, și a revenit în București. Temându-se de Securitate, a încercat să ascundă documentația (fotografii, culegeri de cântece românești, hărți, statistici) adunată în localitățile de peste Bug, unde trăiau familii de români. Unde să le ascundă? A construit un al doilea zid de cărămidă în interiorul coteșului pentru porci. Între cele două ziduri a pus cu grijă documentația. Am aflat despre aceasta mult mai târziu, într-o „redimineață”, când „Ghiță” a dărâmat peretele fals și a morfolit documentația. Nu au fost salvate decât două caiete cu cântece populare românești. Din ele, au fost selectate câteva strofe de către fiica lui Anton Golopenția, Sanda Golopenția, profesoară la Universitatea Brown (SUA), pentru expoziția „În urma acului. Români de peste Bug”, organizată la Muzeul Țăranului Român, în martie 2014.

*

Strada Lăzureanu nu se deosebea de celelalte străzi paralele cu ea ce curgeau din Uranus spre Strada Antim. Și pe străzile Cazărmii, Minotaurului, Ecoului, Arionoaei ș.a. casele dărăpănate erau puse în umbră de vile splendide și de blocuri solide, de 4-5 etaje. Vizavi de casa noastră locuia familia unui maior, profesor de chimie la Școala Superioară de Război, desființată în 1948 și transformată în Academia Militară (astăzi poartă numele de Universitatea Națională de Apărare „Carol I”). Casa profesorului-ofițer, parter și etaj, era străjuită de un nuc uriaș – mi se părea mie. Spre stradă, un zid alb ascundea trecătorilor o grădină cu ronduri de trandafiri, la poartă tufe de liliac și în spate un teren larg, cu pomi fructiferi și cu o grădină pentru legume. (fig. 8)

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Fig. 8. Blocul de trei etaje și zidul alb de vizavi de casa părinților mei

Am mâncat și eu caise și roșii de acolo. De curte și de grădină se ocupa un soldat, ordonanța domnului maior. Și avea maiorul și o fată, și un băiat cam de aceeași vârstă cu mine, dar nu mă băgau în seamă, nu se jucau pe stradă: aveau soldați de plumb, trenuleț pe șine, păpuși, leagăne. În 1948, domnul maior a fost deblocat, scos din rândurile armatei. Mama-soacră plecase la Paris. Ce s-a întâmplat mai departe cu familia lui nu știu decât din auzite: au plecat cu toții în Franța. Cert este că, în 2015, băiatul vecinului meu a făcut o scurtă vizită la București. S-a întâlnit cu unii dintre colegii de școală. Venea din SUA. Eu nu am fost chemat la această întâlnire.

Am aflat ce s-a întâmplat cu profesorul-ofițer și cu familia lui după lansarea primei ediții a acestei cărți (Bookfest, 1-5 iunie 2016), când Radu Opreșan, fiul dlui maior, mi-a trimis un *e-mail* din America, din care citez:

Adevărat, tata, când avea „ordonanțe”, era maior. Când a ieșit la pensie, l-a făcut colonel. A fost pentru o perioadă profesor la Academia Tehnică Militară, de la Piața Coșbuc [înainte de instaurarea comunismului, în clădirile de acolo funcționa Seminarul Teologic Nifon – n.n.], dar după aceea a fost mutat la Academia Militară din Panduri, care se numea Academia I.V.

Într-un cartier din București, demolat

Stalin. După aceea a trecut profesor de ALA (Apărarea Locală Antiaeriană), la Institutul de Petrol și Gaze și, mai târziu, profesor de fizică la Liceul Dimitrie Bolintineanu de pe Calea Rahovei...

Când tatăl meu a murit, cei de la Garnizoana București nu i-au trimis garda militară la înmormântare, pentru că nu a fost membru de partid... Mama a fost mâhnită, noi nu.

Când fostul meu vecin din Lăzureanu spune că „noi nu” am fost mâhniți că la înmormântarea tatălui său nu s-a dat onorul, se referă la el și la sora lui, Tutuța Opreșan, mai mică decât mine cu doi-trei ani. Mi-o aduc aminte: era drăguță, plinuță și frumos îmbrăcată, cu rochii și bluze de la Paris. O mai pândeam cu ochii pe fereastră când își punea cămașa de noapte. Pe atunci, la 13-14 ani, nu știam că păcătuiesc. Și Radu Opreșan continuă în *e-mail*-ul pe care mi l-a trimis:

Este adevărat, bunica, mama mamei, a fost plecată la Paris după ce a divorțat de bunicul meu. Ea s-a recăsătorit acolo. În plus, avea un frate care avea un restaurant românesc și un mic hotel în Cartierul Latin din Paris. De la ea aveam tot felul de jucării de care îți aduci și tu aminte – îmi scrie Radu Opreșan.

Tot din *e-mail*-ul trimis de el am aflat că Tutuța a fost profesoară chiar la Școala „Poenărescu”, pe care o urmasem cu mulți ani înainte și noi, că acum este pensionară, văduvă, că are nepoți. De la ea aflase Radu că am scris o carte de amintiri. Și tot ea i-a expediat un exemplar la Los Angeles. Pe 30 iunie 2016:

Am primit cartea ta azi. Am fost și am ridicat-o la ora deschiderii, la 9:00 a.m. Am fost primul. Ajuns înapoi acasă, am început să citesc din ea... Am fost așa de captivat căci nici nu mi-am dat seama când a venit ora 1 p.m. Am continuat... Acum am luat o scurtă pauză să mă duc să-mi iau nevasta de la serviciu.

Este cea mai bună carte autobiografică citită. Tutuța mi-a spus că, dacă îmi arunc ochii pe ea, nu o las din mana până nu o termin... Sunt atâtea amintiri în această carte, pe care le-am trăit fiecare în felul lui...

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

M-a impresionat – puțin spus – povestea lui Radu, deși nu am bățut țurca împreună pe stradă și nici la întâlnirea cu prietenii lui din București nu am fost chemat. Am spus acest lucru.

Cred că am să citesc cartea de mai multe ori. Sunt atâtea amintiri, căci vreau să le retrăiesc în liniște... Partea Lăzureanu are un „capitol” esențial în plecarea noastră din România. Băiatul meu, Andrei, a fost „motorul” rămânerii în Occident, pentru că nu își imagina o viață într-un sistem în care nu poți să ai garanții pentru „tomorrow”. El s-a predat poliției în gară la Viena. Și așa am rămas și eu... Aveam situație materială bună acasă din leafă și meditații... [Când a emigrat, Radu era profesor de matematică la Liceul Dimitrie Bolintineanu, de unde fusese pensionat și tatăl lui, vă amintiți! – n.n.]

Mă bucur că te-am revăzut „verde” în pozele din tinerețe. M-am bucurat să revăd poze cu părinții tăi. Îmi aduc aminte de mama ta, iarna, când ne dădeam cu sania, venea și ne dădea pâine prăjită cu untură de porc... Doamne, ce bună era. Aici [în Los Angeles – n.n.] avem o fabrică de mezeluri a unor unguri din Ardeal... Făcea jumări și am întrebat dacă nu îmi dau și mie un borcănel cu untură proaspătă... Copiii mei au rămas surprinși, dar când le-am dat acasă să mănânce, abia am apucat și eu o felie. De câte ori ne auzeau că ne ducem la fabrica de mezeluri, îmi reaminteau de untura de porc...

M-au apucat amintirile din copilărie... Am de ce să îmi aduc aminte. Îmi este milă de nepoții mei... Nu știi ce înseamnă vacanța la țară, Crăciun și Paște, ca la noi... Cu ai mei mergeam la Ceahlău, cu aștia o dată la câțiva ani când îi iau pe toți în România... Nepoții au fost a doua oară în țară... Ce plânsete au fost de fiecare dată la întoarcere..., vroiau să rămânem acolo. De data asta s-a alăturat „corului” și ginerele... Dacă am fi putut avea acolo slujbe cu același salariu ca aici...

De ce m-au impresionat până la lacrimi – bătrânii au totdeauna ochii umezi când aud vorbindu-se de tinerețea lor – amintirile profesorului Radu Oprișan, acum pensionar de la Serviciul de asistență socială din Primăria orașului Los Angeles? Pentru că am și eu doi nepoți în SUA, pe Adam Robert Chelcea (de 4 ani) și pe Oscar Daniel Chelcea (de 7 ani; a fost admis într-o școală pentru copii cu capacități

intelectuale peste medie). Nici ei nu vor ști ce înseamnă la noi Crăciunul și Paștele. Străbunicul lor a scris despre Crăciun ca fiind cea mai mare sărbătoare a românilor (I. Chelcea, „Crăciunul. Simbol al tradiției”, în *Neam și țară. Pagini de etnografie și folclor* (pp. 17-19), București, Atelierele „Imprimeria”, 1940).

Mesajul lui Radu Oprișan, care departe fiind a rămas cu inima în România, se încheie cu „Thank you for the MEMORIES!!!”. Îmi doresc mult ca nepoții mei să iubească la fel de mult SUA, țara în care s-au născut, și România, țara moșilor și strămoșilor lor.

*

Mai sus de casa – să nu-i spun „conacul” – domnului maior se înălța un bloc (parter și trei etaje). Din stradă, pe un gang, se intra în curtea blocului. Curtea era în trepte. Existau și câțiva brazi și o peluză foarte îngrijită. În gang mai băteam și noi mingea... Locatarii – avocați, ingineri, funcționari – aveau un standard de viață ridicat: apartamente dichisite, mobilă stil etc. Știu asta pentru că în preajma Crăciunului mergeam cu colindatul pe la ei. Totdeauna ne primeau. Ne dădeau bani. Oricum mai mulți decât primeam când colindam prin tramvai sau pe la casele nevoiașe. Am fost cu Moș Ajunul, cu Steaua și cu Sorcova prin tot cartierul și prin tramvaiele nr. 7, 8 și 15. Cu banii adunați ne ajutam părinții să facă o masă mai de Doamne ajută de sărbători. Prin 1950, colindatul a fost interzis. Ne feream de milițieni și, ca să nu fim luați la întrebări, cântam pe la ușile caselor sau în tramvai „Steaua sus răsare / Ca o taină mare...”, fără să mai purtăm Steaua cu noi. Era din ce în ce mai greu să confecționăm o stea pentru colindat. Dispăruseră pozele cu îngerași, fotografiile cu Maica Domnului. De la un timp, desenam noi pe stea simbolurile religioase. Astăzi, aștept cu nostalgie să vină copiii din vecini să mă sorcovească. Lângă blocul în care îmi aștept sfârșitul sunt multe familii de țigani (romi). Copiii lor sună insistent la ușa locatarilor din bloc. Eu îi primesc: în ei mă văd pe mine!

Povestesc despre casa în care am copilărit pentru că în fiecare casă este ascunsă istoria, cel puțin istoria recentă. În 2006, într-un august cu temperatură caniculară, am rămas câteva zile în Washington, în drum spre Pittsburgh, Pennsylvania, unde locuia Tiberiu, fiul meu

cel mare – la propriu și la figurat. Să iei un doctorat în Computer Science la Columbia University din New York, în 2003, nu este chiar de colea! La Smithsonian Museum, expoziția „Descoperă istoria în casa ta” m-a impresionat prin modul de materializare a unei idei frumoase; zidurile caselor vorbesc despre viața socială, despre istorie și cultură. La București, ar fi mult mai interesantă o expoziție în care să fie prezentate la scara 1/1 interioarele camerelor, fragmente din fațadele caselor din cartierul Uranus, decât afișarea fotografiilor pe gardul Palatului Parlamentului, așa cum am văzut în vara lui 2015 expunerea unor fotografii-document despre „Orașul dispărut”.

Casa din Strada Lăzureanu povestește, între altele, despre relația dintre proprietari și chiriași. Părinții mei au cumpărat casa cu cinci chiriași în ea. În anii 1950, să fii proprietarul unui imobil și să ai cinci chiriași era de-a dreptul „burghez”, periculos. Lozinca „Ana, Luca și cu Dej bagă spaima în burghezi” traducea o realitate: burghezii din orașe erau, asemenea chiaburilor de la sate, dușmanii poporului. În numele luptei de clasă, care se ascuțea continuu, trebuiau nimiciiți.

Cele cinci „apartamente” închiriate erau compuse fiecare dintr-o cameră de 3 m pe 3 m și o săliță de 3 m pe 1,5 m. Intrarea în „apartamente” se făcea direct din curte în sălița cu ușă strâmbă. Sălița servea ca bucătărie. Vara, ușa de la intrarea în apartamente era mereu deschisă pentru aerisire. Se vedea tot, ca la expoziție. Chiriașii erau și ei oameni de condiție modestă. Chiria era simbolică, dar impozitată. Am avut relații bune cu chiriașii noștri. O singură excepție: cu „Ghionoiaia” – așa o poreclisem pe soția unui zugrav, care ne-a făcut zile negre și nouă, copiilor, și părinților. Ne înjura, ne amenința cu bătaia. Ne-a reclamat și i-a dat în judecată pe ai mei cum că ne puneau, pe noi, copiii, să jucăm dansuri naționale în fața ușii ei și bărbatu-său, când vine de la muncă, nu se poate odihni. Lucra la construcția Casei Scânteii: era un cadru de bază în făurirea noii societăți. Noi, niște exploatare, proprietarii a cinci apartamente. Ne-a apărat la proces, fără să pretindă onorariu, mama unui coleg de clasă, Alexandru Namian, o reputată doamnă avocat. Ghionoiaia a pierdut procesul intentat în numele luptei de clasă. Sigur că noi, cu frică de clasa muncitoare, ne feream să deranjăm chiriașii. În acele vremuri, mulți intelectuali se salutau cu vorbele „Să te iubească clasa munci-

Într-un cartier din București, demolat

toare”. Cât despre acuza că am fi jucat sârba în fața ușii Ghionoaei, o invenție, o minciună. N-am învățat dansuri populare. N-am știut nici mai târziu să dansez decât tangouri. Și acestea, lăsându-mă condus. Despre prietenia mea cu Sandu Namian voi mai aminti...

După ce am scăpat de chiriași (unii au primit casă de la stat, alții s-au mutat definitiv – odihnească-se în Pace –, una dintre surori, Mara, și soțul ei, ing. Ion Tănăsoiu, care locuiau împreună cu părinții mei, au renovat casa. Mai bine spus, au reconstruit-o: camere largi, încălzire centrală, garaj etc. S-au împrumutat de la CEC cu 100.000 lei. Au muncit cot la cot cu constructorii. În Lăzureanu 36 a apărut o casă cu tot confortul, fără a fi ceva extraordinar. Părinții, sora, cumnatul meu și cei doi copii ai lor nu au apucat însă să se bucure de noua lor locuință decât trei ani. A venit demolarea cartierului Uranus. În toamna lui 1980 au fost obligați să părăsească rapid casa pe care o ridicaseră cu mâinile lor spre a face loc Casei Poporului (astăzi, Palatul Parlamentului) și bulevardului Victoria Socialismului (astăzi, bulevardul Unirii). Un moment dureros pentru locuitorii cartierului și de-a dreptul tragic pentru ai mei. (fig. 9)

Fig. 9. Strada Lăzureanu, în demolare

Eu, căsătorindu-mă, mă mutasem în Drumul Taberei. Țin minte că, în ziua în care mi-am îngropat mama, a fost dărâmată și casa părintească. Stăteam în Biserica Spirea Veche, lângă sicriul mamei și, în apropiere, buldozerele culcau la pământ casele din cartier. Se auzeau bufnituri în pereții caselor părăsite. O coincidență stranie! Straniu mi se pare și faptul că acum locuiesc într-un bloc de pe Bulevardul Unirii, fostul Victoria Socialismului, care a căzut peste casa părintească și a făcut-o praf. O adevărată victorie.

Părinții, sora și cumnatul meu au fost despăgubiți cu 60.000 de lei și li s-au repartizat un apartament și o garsonieră într-o zonă centrală din Capitală. Pentru a obține o astfel de repartiție, de nesperat, zile în șir sora mea a bătut la ușa multor instituții, a înaintat zeci de cereri, adeverințe medicale, audiențe. Pierduse jumătate din banii investiți în construcția casei demolate. Nu mai conta. După Decembrie '89, avea dreptul la despăgubiri pentru terenul de sub casa din Strada Lăzureanu. Alte zeci de cereri, adeverințe medicale, audiențe. Au programat-o pentru despăgubiri în 2020. În prima lună a anului 2015 a murit... Cum să nu fii revoltat?! S-au retrocedat pe drept sau prin fraudă proprietăți de zeci și sute de hectare, au obținut despăgubiri de milioane de euro cei avuți. Nedreptățile comuniste au fost dublate de nedreptățile capitalismului sălbatic: asta este istoria recentă!

Am amintit de Biserica Spirea Veche. A fost pur și simplu dinamitată pe 24 aprilie 1984. Biserica, reconstruită în anul 1921 după planurile arhitectului Ioan D. Trajanescu (1875-1964), cel care a conceput și planul Catedralei mitropolitane ortodoxe din Timișoara, avea stâlpi de beton cu secțiunea de 1 m, iar clopotnița era înălțată pe stâlpi de beton armat. Întreaga structură era acoperită la exterior cu cărămidă aparentă smălțuită. O construcție impunătoare ce contrasta puternic cu magazinul Alimentara (fost Niță Stere) și cu restaurantul Motanul Negru de vizavi. Intrarea în curtea bisericii se făcea pe o alee pavată cu plăci de piatră, de o parte și de alta erau trandafiri. Curtea era largă și poarta totdeauna deschisă. Noi ne mai jucam de-a prinselea sau fotbal cu mingea de cârpă și prin curtea bisericii. Plecam de pe Lăzureanu, treceam pe Seneca, ajungeam pe Cazarmii și la intersecția cu Strada Uranus, gata: curtea Bisericii Spirea Veche, biserică ridicată în secolul al XVIII-lea de „doftorul” Spiridon Kristofi, venit din

Insula Corfu. Făceam și alte năzdrăvănii, ca să nu le spun pe nume, „păcate”. La slujba de Învierea Domnului, care conform tradiției începea la ora 23, ne urcam în clopotniță și când preoții de pe treptele bisericii se adresau drept-credincioșilor adunați în număr mare în curte cu îndemnul creștinesc „Veniți de luați Lumină”, noi, dracii de copii, aruncam peste mulțimea smerită cu anafură (bucățele de prescură).

*

Viața în „mahalaua” Uranus nu era lipsită de evenimente. Întâmpinam cu huiduieli venirea hingherilor. Câinii fără stăpâni nu au apărut după demolarea cartierului – cum se afirmă adesea. Ei existau pe străzi de când îmi aduc eu aminte. Și atunci unele vecine plângeau de mila câinilor vagabonzi. Nu aveau pe atunci posibilitatea să se asocieze în apărarea maidanezilor. Nu cred deloc că, așa cum adesea se spune, cine nu iubește câinii comunitari nu iubește oamenii. Între a construi adăposturi pentru câini și alocarea de fonduri din bugetul de stat pentru adăpostirea copiilor ce își fac veacul prin gurile de canal optez fără rezervă în favoarea copiilor, nu a câinilor.

Iaurgiul înviora strada: „A venit iaurgiul!”. Ieșeau gospodinele să cumpere iaurt, care cu ce aveau la îndemână: un borcan, o cratiță. Iaurgiul era un personaj rupt parcă dintr-o carte de povești: bătrân, cu părul alb, gârbovit, ducea o cobiliță pe care se echilibrau, de o parte, un vas de ceramică smălțuit și, de cealaltă parte, pe o platformă de lemn, mai multe ulcele cu iaurt. Produsele alimentare preambalate au o istorie veche în București... Tot cu cobilița se aduceau și roșiile, ceapa verde, ridichile, pătrunjelul. „A venit zarzavagiul”! Gospodinele alegeau, cumpărau uneori pe datorie. Lăptarul încasa banii o dată pe săptămână. Nota cu creta pe tocul ușii apartamentelor cantitatea de lapte livrat. La sfârșitul săptămânii, aduna banii. Spun unii „savantși” că românul e hoț. Nu îmi amintesc să fi șters vreodată cineva înscrisul lăptarului. Comunismul ne-a învățat să furăm – spun alți „savantși”. Rămâne de discutat. Prin 1975, dacă nu mă înșel, se aduceau la alimentarea navetele cu sticle de lapte cu câteva ore înainte de deschiderea magazinelor. Așezate în stivă, navetele așteptau pe trotuar la ușa alimentarei să se facă ora 8, ora de deschidere. Multe mame cu

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

copii mici, înainte de a pleca la serviciu, dădeau o fugă la alimentara: schimbau sticlele goale, în care puneau banii, cu sticle cu lapte. Nu am auzit vânzătoarele să se plângă... Așa se întâmplau lucrurile în cartierul Drumul Taberei, la marginea orașului, de unde începeau culturile de porumb. Din stradă, de la capătul liniei autobuzului 168, se vedeau lanurile de porumb. După 1989, acolo s-au ridicat blocuri și vile de lux.

Mai urcau sau coborau pe Strada Lăzureanu și găzari, și vânzători de mături. Cel puțin unul dintre vânzătorii de mături ne era foarte drag. Negreșit, dădea cu măturica nou-nouță pe hainele noastre și, la sfârșit, ne altoia cu ea pe spate. Când, prin anii 1950, se aprindeau felinarele pe stradă spectacolul era complet. Se aprindeau – este un mod de a spune. În realitate, lampagiul aprindea felinarele cu gaz aerian. Nu știi secretul, dar știi că lampagiul ne „corija” când ne prindea cățărați pe stâlpii de fontă, elegant construiți, în vârful cărora, pe un braț deasupra trotuarului, tronau felinarele. Lampagiul era o instituție în București. Nu degeaba a avut succes discul lui Ion Luican, „Lampagiul de altădată” (muzică de Mihai Constantinescu și versuri de Puiu Maximilian), lansat în 1942. Locuitorii mahalalelor îl așteptau, îl chemau (ca în epigrama Otiliei Morțun):

Lampagiul de altădată,
Vino și pe strada mea,
Că săraca-i luminată
Numai când se-ndură-o stea!

Veneau pe Lăzureanu și tocilarii – nu, nu mă refer la elevii care urcau pe stradă, întorcându-se de la Școala „Poenărescu” sau cei de la liceele „Mihai Eminescu” și „Ion Creangă”. Erau tocilari adevărați: ascuțeau foarfece și cuțite. Duceau în spate întreaga instalație: „Foarfeci și cuțite ascuțim! A venit tocilarul!”. Și geamgii își făceau reclamă: „Geamgiul, a venit geamgiul!”. Noi, fotbaliștii străzii, le dădeam de lucru geamgiilor...

Când a fost depus Stalin în Mausoleul de la Moscova, lângă Lenin, eram pe stradă, jucam fotbal. Era pe 9 martie 1953. *Scânteia* scria că „Marele și nemuritorul conducător și părinte” a murit! S-a decretat doliu național și în momentul depunerii corpului neînsuflețit

al generalisimului în Mausoleul din Piața Roșie, pe întreg teritoriul României sirenele fabricilor trebuiau să sune trei minute, timp în care toți cetățenii, în poziție de drepti, trebuiau să țină un moment de reculegere, indiferent unde se aflau: acasă, la serviciu, pe stradă. Așa am înțepenit și noi. Mingea cu care ne jucam s-a rostogolit la vale mai departe. A scăpat de pedeapsă. Nu același lucru s-a întâmplat, însă, cu tatăl cumnatului meu. A întâlnit pe stradă o vecină care plângea.

- De ce plângi, vecină?
- N-ai aflat? A murit Stalin.
- Ai grijă să pui doliu la mătură!

Pentru aceste vorbe a făcut patru ani de pușcărie.

*

Prin anii 1950 exista instituția deputaților pentru fiecare stradă. Nu știu dacă acest lucru se întâmpla numai în București sau nu. Pentru Strada Lăzureanu, a fost ales prin vot deschis – nu se știe cine l-a propus – un vecin, locuia mai la deal de noi, la a treia casă. I.E., deputatul nostru de stradă, o fire cam închisă, avea un băiat de-o seamă cu mine – Gelu îl chema. Jucam mingea pe stradă cam în dreptul casei lui. Când cineva îl supăra cu apelativul „Luftangiule” sau „Pomanagiule” – așa le spuneam celor care stăteau în ofsaid –, Gelu îl chema pe tatăl său „Tătica, tătica!”. Și noi ne evaporam. Asta nu însemna că a doua zi nu îl chemam pe „Pomanagiu” să ne jucăm.

Deputatul I.E. avea mare putere: contrasemna, de exemplu, cererile pentru cumpărarea unui aragaz, pentru repartizarea cotei de lemne. Deputatul de stradă controla dacă am smuls de pe porțiunea din fața casei iarba și buruienile dintre pietrele cu care era pavată strada. Munca voluntară era obligatorie, dar noi, copiii, ne distram. Cu vârful cuțitului scoteam iarba dintre pietrele de râu de pe marginea străzii. Ne mândream că la noi este curat. Sectoristul (milițianul) se informa în primul rând de la deputatul de stradă despre familiile de pe Lăzureanu. Poate avea și alți informatori. Pe atunci nu înțelegeam de ce tatăl meu spunea adesea, când venea cineva în vizită, „Mai încet, că doarme copilul”. Mi-aduc aminte că fiecare locuință avea câte o „Carte de imobil”, care era verificată periodic de către sectorist. Oricine, rudă

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

apropiată, prieten sau oricine altcineva, era găzduit mai mult de 24 de ore în locuință trebuia înscris în „Cartea de imobil”. Urma interogatoriul: de ce a venit, de ce a plecat. Apoi se cereau referințe de la vecini. Era o libertate de nu se vedea om cu tovarăș!

Referințele vecinilor ajutau „Serviciul de cadre” din instituții. Când făceai cerere de angajare (dar și în alte împrejurări) indicai obligatoriu câteva persoane care te cunoșteau. Cei de la Cadre stăteau de vorbă cu persoanele nominalizate de tine sau le ocoleau în mod deliberat, cerând informații de la alți vecini. Se oficializase, astfel, bârfa. Vecinii spuneau tot: dacă te întorci târziu acasă, dacă sunt certuri în familie, cum ți-ai educat copiii, dacă ai cântit împotriva regimului de democrație populară...

*

Harta mintală a cartierului Uranus din anii 1950, pe care o am intactă și acum, la 77 de ani, cuprinde ca ax orizontal Monumentul Eroilor Pompieri din Dealul Spirii, de vizavi de Arsenalul Armatei, se continuă pe linia tramvaiului nr. 7 până la Vama Antrepozite, ansamblu arhitectural emblematic pentru Bucureștiul interbelic. Clădirea Vămii, o bijuterie de arhitectură industrială, din cărămidă, fusese ridicată de arhitectul Giulio Magni în 1894, la intersecția străzilor Uranus și Calea Rahovei (din Mahalaua Calicilor). Geografic vorbind, Cartierul Uranus începea de la Podul Izvor, dar până să ajung la liceu, când treceam de Podul Izvor ca să ajung în „centru”, zona Izvor-Monumentul Eroilor Pompieri nici nu exista pentru mine. Spațiul ce apare în harta mea mintală l-am călcat cu piciorul, stradă cu străduță. Strada Pelerinilor – „Scăricica” îi spunea toată lumea – cobora din Strada Maior Ene, ce ducea la intrarea principală a Stadionului Republicii (Stadionul ANEF – Academia Națională de Educație Fizică), cel mai mare din București la acea dată (40.000 de locuri), perpendicular pe Strada Puțul cu apă rece. Având înclinare mai mare de 45 de grade, „Scăricica” era raiul copiilor din mahalala Henri Stahl, tatăl profesorului meu Henri H. Stahl, scria în *Bucureștii ce se duc* (1928):

Adevărații stăpâni pe Scăricica sunt copiii: se aleargă aici ca nebunii, urcând și scoborând de un număr înspăimântător de

Într-un cartier din București, demolat

ori dealul, găsim mai ales plăcere să vadă plutind pe râulețul subțirel de lături ce curge veșnic la vale prin mijlocul Scăricicăi bețișoare ori bărci făcute dintr-o foaie de caiet. Se bucură peste măsură văzând cum sar barca și plutele peste groaznice cataracte la fiecare treaptă. Când plouă tare și pot urca dealul bălăcind în apă cu picioarele goale, bucuria lor nu are margini. Iarna apoi, când zăpada a nivelat treptele, când Scăricica este de sus și până jos un povârniș periculos de gheață, numai ei îndrăznesc să o urce cu săniuțele și răsună Scăricica de veselia lor zgomotoasă (H. Stahl, *Bucureștii ce se duc*, ediția a III-a, București, Editura Do-minoR, 2002, p. 25).

Str. Pelerinilor (Str. Scăricica) (foto Dan Dinescu, 1984)

Et in Arcadia ego. Și eu am lansat nu bărcuțe de hârtie, ci așchii de lemn pe râulețul de pe lângă bordura trotuarului Străzii Scăricica. Le urmăream până se încurcau între alte surcele, frunze moarte și crenguțe. Deveneau submarine. Am coborât și urcat Scăricica de zeci de ori, nu doar în joacă, ci și cu treburi importante: să cumpăr pâine proaspătă, fierbinte, chiar de la Fabrica de pâine „Otto Gagel”. Până acasă, se înjumătățea. În iarna aceea cumplită din 1954, când Bucureștiul fusese îngropat în zăpadă, am coborât cu schiurile Scăricica pentru a face rost de pâine. Circulația auto în București era paralizată.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Centrul cartierului Uranus, numit de localnici „Niță Stere”, la intersecția străzilor Uranus, Cazărmii și 13 Septembrie, era dominat de trei instituții fundamentale: magazinul „Uranus” (Alimentara), Biserica „Spirea Veche” și restaurantul „Ceahlău” – noi îi spuneam „Ceas rău” –, de fapt o bodegă amărâtă. (Foto)

Foto. Centrul cartierului Uranus din București (1950)

Biserica Spirea Veche (ridicată pe la jumătatea secolului al XVIII-lea) – reconstruită în 1921 după planurile profesorului Ioan D. Trajanescu – a fost printre primele biserici la a căror structură de rezistență s-a folosit betonul armat. A fost dărâmată (dinamitată) în 1984.

Fig. 10. Biserica Spirea Veche (cartierul Uranus, București)

Turnul-clopotniță, în care m-am suit și eu nu o dată de Sărbătoarea Paștelui, domina în întregime Dealul Spirii. În exterior, biserica era acoperită cu cărămidă aparentă. Turlele aveau acoperișul din țiglă smălțuită. O bijuterie arhitectonică. Odată cu Biserica Spirea Veche a dispărut și un reper de care se agățau multe din amintirile copilăriei mele. Mergeam cu mama și cu surorile mele la slujba religioasă de Sfânta Maria, de Sfântul Ion, de Paște și de Crăciun. La Spirea Veche am vegheat la căpătâiul corpului neînsuflețit al mamei mele.

Vizavi de magazinul alimentar (Alimentara) „Uranus” se construise un „solar”. Dar despre asta am amintit deja. Am uitat să spun că o linie de cale ferată (CFR) întretăia Strada Uranus. Când trecea trenul de marfă dinspre sau spre Arsenalul Armatei, pentru noi, copiii, era un adevărat spectacol dacă ne aflam prin preajmă. Calea ferată era marcată de Crucea Sfântului Andrei. Ajunsă în buza Străzii Uranus, locomotiva cu aburi șuiera prelung. Un ceferist cobora de pe scara locomotivei și cu un fluier în gură și cu un steag galben, de fapt aproape negru, oprea tramvaiele. Cei grăbiți coborau din tramvai. Prin 1950 mai erau vagoane de tramvai cu scara nerabatabilă și cu ușa trasă și împinsă de călători. Și zău că era frumos. Unele vagoane de clasa a II-a – nu am circulat la clasa I decât atunci când „m-am făcut foarte mare” – aveau platforma din spate liberă, fără ușa sau geamuri. Te puteai urca sau coborâ din vagon și în timp ce tramvaiul mergea. Am practicat acest sport...

Mai departe de intersecția cu Strada 13 Septembrie, Strada Uranus șerpuia, așa putea spune, spre Vama Antrepozite. Peste drum de Vamă se ghemuia Piața agroalimentară „George Coșbuc”. Astăzi, acolo este Piața de flori. După Decembrie '89, în urma procesului nesăbuit de distrugere a „industriei ceașiste”, clădirile Vămii au stat un timp nefolosite. Au fost vândute „la bucată”. Una dintre ele a fost amenajată pentru a găzdui evenimente culturale (expoziții de artă, conferințe). S-a produs fenomenul de „revăjire a obiectelor și «muzeificare» a artefactelor industriale” (Liviu Chelcea, *Bucureștiul postindustrial. Memorie, dezindustrializare și regenerare urbană*, Iași, Editura Polirom, 2008, pp. 365-372).

Axa verticală pe harta mintală a cartierului Uranus coboară de la Șoseaua Panduri, unde cotea la dreapta tramvaiul 25, care ajungea

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

la Academia Militară „I.V. Stalin” (astăzi, Academia Militară „Carol I”), până la Calea Rahovei. Din Strada Uranus se lăsau la vale, ca dinții știrbi ai unui pieptene uriaș, străzile Cazărmii, Lăzureanu, Minotaurului, Ecoului, Meteorilor, Arionoia și, ceva mai îndepărtată de celelalte străzi amintite, oarecum paralele, Strada Salvatorului. Toate aceste străzi, cu trotuare înguste, cu carosabilul pavat parțial cu piatră de râu, erau flancate de case gospodărești cu curte, cu ronduri de flori, bine îngrijite. Ici și acolo se înălțau vile splendide, cu garaje, împrejmuite cu garduri solide, și chiar câteva blocuri de locuințe de trei-patru etaje, bine gândite.

Intersecția Străzii Antim cu Calea Rahovei constituie al doilea centru al hărții mele mintale. Imaginați-vă: pe un colț, o librărie (Librăria „Grigore Alexandrescu”, vizavi de un magazin de „Fierărie. Tehnice. Sanitare”). (fig. 11)

Fig. 11. Intersecția „Calea Rahovei” cu Strada „Antim” înainte de demolare
(foto Dan Filip)

Pe cealaltă parte a „Podului Calicilor” (vechea denumire a străzii „Calea Rahovei”) era un magazin de textile, față în față cu un cinematograf – am uitat cum se numea. Un fost coleg de școală primară, Dumitru (Puiu) Belu, azi inginer pensionar, mă asigură că se numea „Rahova” și că avea și grădina de vară. Înclin să cred că are dreptate. Te pui cu inginerii?! (fig. 12)

Fig. 12. Cinematograful „Rahova” (foto Dan Filip)

Punctul de atracție pentru mine nu era nici librăria, nici cinematograful, ci micul magazin de coloniale „Julius Meinl”, lipit de librărie. Mirosul din micuțul magazin de coloniale era balsam curat. Între simțul olfactiv și memorie există o strânsă legătură. Se cunoaște, de asemenea, puterea mirosurilor în evocarea amintirilor. Când, prin 2010, s-a deschis în Piața Unirii o Cafenea cu firma „Julius Meinl”, m-am repezit să regăsesc mirosul ambiental din magazinul de coloniale de pe Calea Rahovei. Era și nu era același. După 70 de ani, sensibilitatea olfactivă a oamenilor scade!

Să schițez, în continuare, perimetrul cartierului Uranus, conform hărții mele mintale. Pe Calea Rahovei, mai departe, pe aceeași parte cu „Julius Meinl”, era un cinematograful – nu-mi mai amintesc cum se numea. Într-un perimetru restrâns funcționau trei cinematografe. Biletele la film erau foarte ieftine. În plus, puteai intra în sala de proiecție în timpul derulării filmului. Puteai, apoi, să rămâi să vezi filmul de la început. Mai departe pe Calea Rahovei se înșirau fel de fel de prăvălii, o benzinărie și restaurantul „Bumbești”. Lângă restaurant, o frizerie. Acolo am văzut pentru prima oară o transmisie TV (câteva imagini). Priveam din stradă televizorul atârnat cumva deasupra scaunelor în jurul cărora frizerul, în halat alb, cu un aer aristocratic, închidea și deschidea foarfecele într-un ritm amețitor.

Ajungem pe Calea Rahovei la intersecția cu Strada Justiției. Până aici se întindea, pentru mine, Cartierul Uranus. Reperele de pe această stradă erau Mănăstirea Antim și școala mea, Școala nr. 3 (fostă Școala „Poenărescu”). Ambele instituții, la intersecția străzilor Justiției și Antim, au scăpat de lama buldozerelor care au culcat la pământ Cartierul Uranus. Se estimează că între 40.000 și 50.000 de familii din cartier au fost forțate să-și părăsească locuințele pentru a face loc unei singure case, „Casa Poporului”.

Harta mentală a Cartierului Uranus, un cartier oarecare al Bucureștiului, dar care a intrat în legendă după ce a fost ras de furia sistematizării, nu corespunde punct cu punct și linie cu linie planului urbanistic al Capitalei. Orice hartă mentală (*cognitive map*) reflectă atât realitatea geografică obiectivă, cât și interpretarea subiectivă a acesteia. Psihologul clujean Mircea Miclea (1994, p. 260) consideră că hărțile mentale „sunt proiecții cognitive la scale inegale ale zonelor unui anumit teritoriu, neuniform saturate psihologic, dobândite prin investigarea proprie a mediului sau prin consultarea bazei de cunoștințe despre teritoriul respectiv” (Mircea Miclea, *Psihologie cognitivă*, Cluj-Napoca, Casa de Editură Gloria SRL, 1994). Ar fi extrem de interesant din punct de vedere științific dacă am studia hărțile mentale – așa cum s-au sedimentat ele – ale celor care au trăit într-un cartier care a dispărut. Un astfel de studiu nu știu să se fi făcut vreodată. S-au studiat hărțile mentale ale New York-ului, Parisului. Psihosociologii nu au realizat încă o hartă mentală a Bucureștiului. Împreună cu doctorandul meu Lucian Radu, în anul 1998 am inițiat un studiu al hărților mentale ale României la studenți. A rezultat că studenții investigați (un lot de 303 studenți și studenți din trei instituții de învățământ universitar din București) au conturat teritoriul României pe harta Europei ca fiind mai mic decât apare pe harta geografică: 55,8% își reprezintă mental România ca fiind mai mică, 25,1% mai mare și 19,1% aproximativ egală ca suprafață cu harta geografică (S. Chelcea, coord., *Memorie socială și identitate națională*, București, Editura INI, 1998, p. 284). Ca plasare a României pe continentul european, s-a constatat tendința dominantă a studenților de a o transla mai spre sud, în Balcani (fig. 13).

Fig. 13. Harta mentală a României la studenți (S. Chelcea, 1998)

Spuneam atunci, în urmă cu aproape douăzeci de ani, că desenarea României de către un număr semnificativ de studenți mai spre sud și mai mică decât apare pe harta geografică este expresia „identității naționale negative” a românilor, care, chipurile, au „o țară mică”, „balcanică”. S-a schimbat această hartă mentală? Înclin să cred că nu. Ar merita reluată cercetarea.

Eu cred că o hartă mentală locală, cum este harta mentală a Cartierului Uranus, poate fi asemuită cu o autobiografie. Ca și pe harta mentală, în autobiografii apar pete albe, unele momente din viață se dilată ca semnificație, altele se contractă. În fine, se încrucișează trasee, apar povârnișuri etc. Harta mentală a unui teritoriu și autobiografia au mecanisme de construire asemănătoare.

*

Rănilor bombardamentelor asupra Bucureștiului și ale seismelor se vedeau și în cartierul Uranus. Chiar pe colțul opus Bisericii Spirea Veche, vizavi de restaurantul Motanul Negru, de unde se desprindea Strada 13 Septembrie de Strada Uranus, pe locul unei foste clădiri

căzută la cutremurul din 1940, s-a făcut un „solar”, un loc de joacă pentru copii: câteva bănci, doi-trei copaci și o mare de nisip tivită cu bordură de ciment. Pe peretele unei clădiri de lângă solar, seara se proiectau filme, jurnale de actualități. Au fost primele filme pe care le-am vizionat. Sigur, era propagandă! Propagandă erau și bibliotecile de cartier. Dacă în copilăria mea era ceva ce îmi prisosea, acest ceva era propaganda. Mă uit printre actele rămase de la părinți, declarații, cereri etc. Toate se încheiau cu „Luptăm pentru Pace”, „Trăiască Republica Populară România” sau cu „Onoare muncii”. Erau formule obligatorii. Cereai să ți se repartizeze o butelie de aragaz sau să te înscrii pe lista de așteptare ca să cumperi ceva – de regulă bunuri de folosință îndelungată – și „strigai” cu penița pe hârtie: „Trăiască Republica Populară Română”.

În casă, în mare taină, ascultam la un radio Philips „Vocea Americii”, „România Liberă”. De Anul Nou, ascultam cu sfințenie Mesajul Regelui, prin care românii erau îndemnați să nu renunțe la lupta împotriva comunismului. Români, rezistați! Mă gândesc acum câtă ipocrizie. În munți, grupuri de partizani – li se spunea de către propaganda comunistă „criminali” – luptau cu arma în mână împotriva puterii comuniste, dând crezare Regelui Mihai de Hohenzollern că nu este departe clipa eliberării, iar Majestatea Sa era ocrotit în Marea Britanie și, mai apoi, în Elveția. Se spune chiar că ar fi fost stipendiat de către puterea de la București. Nu cred! Personal, consider că Regele Mihai, principe de Hohenzollern-Sigmaringen, devenit, după Decembrie '89, Mihai de România (nu din dragoste de țară, ci pentru a asigura succesiunea Margaretei, fiicei sale, la șefia Casei Regale), îi are pe conștiință pe cei 130.000 de ostași abandonați în mâinile armatei sovietice. La 23 August 1944, când a ordonat „întoarcerea armelor”, nu încheiase armistițiul cu sovieticii, astfel că militarii români de pe frontul din Moldova au fost luați prizonieri. Dintre ei, 70.000 au fost deportați în Siberia, unde „au tras la jug” pentru deștelenirea pământului. Știu asta de la fratele mamei, Nelu Mușetescu, țăran din Argeș, comuna Ștefănești, care, neacceptând să se înroleze în brigăzile „Tudor Vladimirescu” și „Horia, Cloșca și Crișan”, organizate de ruși, s-a întors în țară după șase ani de prizonierat, bolnav, șubrezit. A și murit în scurtă vreme. Când a ajuns în București, după Golgota

siberiană, de la Gara de Nord a venit direct la noi acasă. Mama abia și-a recunoscut fratele. Se sălbăticise. La masă, pe noi, copiii, ne-a alungat: „Plecați, voi ați mai mâncat!”.

Cred că Regele Mihai nu poate fi absolvit de vina de a fi îndemnat grupurile de partizani din munți să se opună comunizării României. Știa că România este inclusă în sfera de influență sovietică. Iar dacă nu știa, înseamnă că nu era băgat în seamă de capetele încoronate din Europa și de conducătorii de atunci ai Americii. Majestatea Sa și-a negociat plecarea în Occident, nu a organizat rezistența armată împotriva comuniștilor. Și-a salvat pielea și o parte din bunurile ce-i aparțineau sau nu. După Decembrie '89 s-au plătit bani grei pentru găsirea tablourilor din patrimoniul național cu care Regele – așa cum se susținea de către propaganda din epoca Ion Iliescu – ar fi plecat din țară. De ce nu se prezintă public lista lucrurilor cu care Mihai I, principe de Hohenzollern-Sigmaringen, a fost forțat să părăsească România? Cele șase vagoane din trenul care i-a fost pus la dispoziție au circulat goale?! Recunosc, nu sunt monarhist. Cinstesc memoria Regelui Ferdinand I, „Ferdinand cel loial”, „Întregitorul de țară” (încoronat la 15 octombrie 1922, la Alba Iulia, Rege al României Mari), nu și a lui Carol al II-lea. Impostorul pseudoprinț „Al României” Paul (cetățeanul Paul Lambrino), nepotul lui Carol al II-lea, a venit în țară și a revendicat mii și mii de hectare de teren, de păduri și zeci de clădiri de mare valoare. În 2015, nesățutul Paul Lambrino a fost acuzat de cumpărarea de influență pentru intrarea în posesie a unor terenuri, respectiv Ferma Regală Băneasa, neavând niciun drept legitim pentru a cere retrocedarea acestora, provocând, împreună cu un grup infracțional organizat, un prejudiciu de peste 135 de milioane de euro. La sfârșitul anului 2015, cetățeanul Paul Lambrino a fost arestat la domiciliu. Longevitatea Regelui Mihai nu mă impresionează, nici discursurile și deciziile sale. Dacă ar fi iubit cu adevărat România și-ar fi învățat fiicele și soția, pe Principesa Ana de Bourbon-Parma, limba română. Personal, cred că republica, și nu monarhia, este forma de guvernământ potrivită azi pentru România. Antoine de Saint-Exupéry avea multă dreptate când spunea că, pentru regi, „Toți oamenii sunt niște supuși” (vezi Antoine de Sant-Exupéry, *Micul prinț*, București, Editura Rao, 1946/2014, p. 50). Vreau să fiu cetățean, nu supus!

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

*

Băietan de 7-8 ani, mă băteam cu „nemții” în Parcul „Libertății” – fost Parcul „Carol I”; în 1991 a revenit la vechea denumire, Parcul „Carol I”. Românii capturasera de la nemți câteva tunuri. Montate pe platforma vagoanelor de cale ferată, tunurile fuseseră abandonate de armata germană când ai noștri au întors armele și au scris cu sângele lor istoria românilor. Eu, ca și alți copii, le călăream victorios. Nu știam că prin Convenția de Armistițiu semnată la Moscova (12 septembrie 1944) și, mai târziu, prin Tratatul de Pace de la Paris din 10 februarie 1947, România era declarată „țară învinsă”. O nedreptate a istoriei!

Tunurile copilăriei mele erau amplasate în partea de sus a parcului, pe lângă Arenele Romane. Nu mă gândeam atunci că peste mai mult de o jumătate de secol voi avea cinstea, într-o zi de 1 Decembrie, să depun, din partea Serviciului Român de Informații, o coroană de flori la Mormântul Eroului Necunoscut. A fost cea mai mare onoare care mi s-a făcut!

Hai, hai, Chelcioiule, ogoește-te!

Școala elementară de băieți Nr. 3 din București, de pe Strada Antim, colț cu Strada Justiției, avea o istorie: era urmașa „Școlii comunale Poenărescu”, înființată în 1864. Când am intrat în clasa I, în 1947, „celebra scară interioară” servea și ca amvon: de acolo, de sub tabloul cu portretul Regelui Mihai, fixat pe perete între ferestrele înalte, preotul rostea rugăciunea. Noi, elevii claselor I-IV, cu șorțulețul ca uniformă, stăteam aliniați la picioarele „celebrei” și spuneam rugăciunea „Tatăl nostru”. Apoi intram în sălile de clasă: cei din clasele I-a și a II-a, la parter, cei din clasele a III-a și a IV-a, la etaj, pe același palier cu cancelaria. Se discută astăzi despre locul religiei în școală. De fapt, ar trebui să se discute despre locul religiei „în afara școlii”, ca în Franța!

Până prin clasa a IV-a nu am avut ghiozdan. Îmi duceam cărțile și caietele într-o traistă neagră, cusută de maică-mea. Puloverele le împletea tot maică-mea. Și căciula. Și mânușile. Toate din lână. Mă

Într-un cartier din București, demolat

mai îmbrăcam și cu puloverele surorilor mele. La ziua de naștere a unui coleg din clasele primare, la care fusesem și eu invitat, am fost vedetă. Gazda și prietenele – mamele altor colegi – au lăudat puloverul cu care venisem îmbrăcat. M-au descusut: cine mi l-a făcut, cine l-a vopsit. Vroiau și ele modelul. De fapt, purtam un pulover de fată, împletit de maică-mea pentru surorile mele. Au trecut anii, zeci de ani: nu suport să mai pun pe mine nici măcar pulovere de firmă.

În iunie 2014, la inițiativa câtorva colegi (Vodă Dragoș, Puiu Belu, Dan Popovici ș.a.), ne-am adunat într-o clasă de la etajul Școlii Poenărescu, scoasă din rețeaua școlară, adăpostind în prezent Sindicatul din Învățământ. (fig. 14)

Fig. 14. Întâlnirea foștilor elevi de la Poenărescu (S.C., al șaselea din stânga, rândul al doilea)

Am dat raportul fiecare ce minuni de vitejie am făcut în ultimii 60 de ani, de la absolvirea cursurilor elementare în 1954. Cu multă modestie, ne-am lăudat fiecare cum am putut. Am evocat cu pioșenie învățătoarele, profesoarele și profesorii noștri. Recunoștință să fie, dar să nu exagerăm. Au fost oameni sub vremi.

Am depănat multe amintiri cu un fost coleg de școală primară și elementară, Dumitru (Puiu) Belu. Locuia pe Ecoului, pe la jumătatea străzii. Curtea casei lui era frumos pavată. Avea și ronduri cu

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

trandafiri. Pe strada lui erau mai multe clădiri de toată frumusețea. Ne-am amintit că undeva, la numărul 25 sau 29, era și o casă tare gârbovită, din paiantă, cu un fel de cerdac, în care s-a tipărit ilegal, la 15 august 1931, primul număr al ziarului *Scânteia*, oficiosul PCR. Așa scria pe placa de marmură fixată pe perete. Casa nu mai era locuită, dar în fiecare an era zugrăvită, așa că în dreptul ei, pe stradă, se încingeau meciurile de fotbal în voie...

Firav, inteligent, Puiu Belu cânta la pian, era printre elevii cei mai buni... Clasele școlare erau împărțite în „elevi buni” și „elevi răi”, mai direct: buni/nebuni. Ne-am amintit de untura de pește (câte o lingură pe zi) pe care eram obligați s-o înghițim în pauza de la ora 10. Era un chin. Ne-am amintit și de laptele (câte o cană), pe care îl primeam cu bucurie toți elevii de la Poenărescu. Era ajutorul SUA pentru copii: untură de pește și lapte praf. Instaurarea republicii a curmat acest ajutor. Puiu Belu mi-a amintit de luptele din recreația mare: câte un elev mai solid lua în cârcă pe un altul mai ușor de cărat și se repezea în alt cuplu „cal și călăreț”. Se încleștau, se împingeau, se târau, până când călărețul era dat de pământ. Uneori, se prăvălea peste el și calul. Uitasem de vitejiile mele. Eu eram mai totdeauna calul. Se mai întâmpla să fiu și călăreț. Cu Peride, un coleg mai îndesat decât mine, eram imbatabil. Îmi imaginez că bunul meu coleg Peride aleargă printre nori și își așteaptă călărețul din școala primară...

În compensație, i-am adus și eu aminte lui Puiu de serbările școlare, de frații N (erau mai mari decât noi cu vreo doi ani) care jucau dansuri rusești (cazaciocul) pe scena din prelungirea clasei (devenită sală de spectacole). Aveau talent: se roteau pe scenă și din mersul piticului (pe vine) săltau câte un picior; smulgeau ropote de aplauze. I-am amintit și de poeziile educative ale vremii:

Voi, mame, învățați copiii voștri,
Înainte de cuvântul mamă, cuvântul Pace.

Ne jucam în curtea școlii pe deșelate „Lapte gros”. Un joc stupid – îl socotesc acum. Unul dintre noi stătea în picioare lipit de zid. Ținea în poală capul altui coleg, care, aplecat în unghi drept, ținea capul altui coleg, care, la rândul lui... Așa ne înșiram vreo trei-patru cu nasul în fundul celui de dinaintea lui. Cei din echipa adversă – „Lapte gros” era

un joc de echipă – săreau pe rând în spinarea celor care stăteau capră. Șpilul era să cadă cât mai mulți pe aceeași spinare. La orele de sport, când vremea era frumoasă, profesoara întindea între cei doi castani din curtea școlii – i-am revăzut de curând – o plasă și jucam volei. Ne interesa mai mult să nu spargem geamul locuinței directorului școlii decât să câștigăm meciul. Când vremea nu ținea cu noi, făceam ora de sport pe culoarul de la parter. Înviorarea o făceam în clasă, printre rândurile de bănci. Cum necum, laptele praf și laptele gros, orele de sport, controlul medical periodic (radiografii pulmonare și fluorizarea dentară obligatorii) ne-au ajutat să creștem mari, mari de tot...

Mi-au rămas apropiați sufletului profesorul de limba română, Sebastian Popovici, și profesorul de limba rusă, Andrei Harghel, poreclit Babacu'. Am aflat mult mai târziu că elevii din seriile de după mine îl „alintau” cu porecla „Auuu”, pentru că, atunci când făceau câte o trăsnaie, profesorul Harghel îi apuca de bărbie, îi ridica din bancă și le tot zicea „Băiețaș, băiețaș...”, fără să-i slăbească din strânsoare. „Auuu, auuu..., domn' profesor”. Și așa i-a rămas numele. M-a surprins să aflu acest lucru. Eu îl păstrez în amintire pe preotul-profesor de limba rusă ca pe întruchiparea blândetii. Chiar așa o fi fost?

Profesorul de matematică avea un nume care i se potrivea de minune, Octavian Dăscălescu. Pe mulți dintre colegi i-a făcut să iubească matematica. Pe mine, nu. De fapt, am fost – trebuie să recunosc – un elev mediocru. Mai și chiuleam de la ore. Ne ascundeam în curtea Mănăstirii Antim, în partea opusă a scuarului unde era clădirea școlii.

Prin clasa a VI-a, dacă nu mă înșel, am fost la un pas de exmatriculare: mă îndrăgostisem de profesoara de geografie. O urmăream când pleca de la școală. Vroiam să aflu unde locuiește, să-i las la ușă un buchet de flori. S-a aflat despre prima mea mare iubire la o oră de chimie, profesoara Valentina Dumitrescu a interceptat un bilet ce-l expediasem unui coleg în care scriam cât de mult o iubesc pe „geografistă”. Ce scandal a fost, ce rușine! Am fost la un pas de exmatriculare. Mi s-a scăzut nota la purtare. Probabil că doamna dirigintă, profesoara Valentina Dumitrescu, nu auzise de „vârsta ingrată”, cum i se mai spune pubertății. Dar nu pentru această nefericită întâmplare nu-mi amintesc cu plăcere de dirigintă. Era soția unui profesor

universitar de matematică sau de chimie. Avea un apartament splendid într-un bloc de pe Strada Palas, ce lega străzile Schitul Maicilor și Antim. Lipsea de multe ori de la ore. Cu alte cuvinte, nu prea își făcea datoria de profesoară. Avea pretenția de mare doamnă. Obișnuia să cheme mamele elevilor să o ajute la treburile din gospodărie. Să nu mă întrebați de unde știu asta!

Nici despre învățătoarea Elena Brătianu nu pot spune numai lucruri bune. M-a învățat să scriu și să citesc. Ar trebui să-i port și acum respect. Ar trebui... Primea mai mici sau mai mari atenții de la părinții mai avuți, îi favoriza pe copiii acestora așezându-i în prima bancă. Îi antrena adresându-le întrebări direct. Astăzi, învățătoarea Elena Brătianu ar fi intrat în categoria profesorilor „șpăgari”. Chiar se lăuda în discuțiile cu mamele altor elevi cu „atențiile” primite. Vă pot spune că mamele elevilor care nu pridideau cu atențiile erau chemate la școală să ajute la pregătirea gustării ce o primeam: un pahar de lapte (lapte praf dizolvat în apă). Niciodată nu au fost convocate și mamele-avocat sau mamele-casnice ale căror soți aveau o poziție socială înaltă sau se ocupau cu comerțul, ca proprietari de magazine (încă nu fuseseră naționalizate magazinele de blănuri, băcăniile etc.). Doamna învățătoare ne spunea cât de odioși au fost nemții, dar despre armata sovietică eliberatoare nimic, nici jafuri, nici violuri. Ne-a povestit cum era să fie împușcată de un ofițer german, care se uita la ea pe fereastră (într-adevăr, locuia la parter, pe o străduță ce dădea în Uranus, aproape de Podul Izvor). Rânjind, acesta a scos pistolul și l-a îndreptat către ea. Gloanțele au sfărâmat oglinda... Să facem din învățătoarele, profesoarele și profesorii noștri sfinți mi se pare o blasfemie. Au fost doar oameni sub vremi.

Am avut și profesori a căror amintire îmi inundă sufletul de bucurie. Sebastian Popovici, chiar dacă nu a fost un „Curcubeu” al limbii române – cum scrie un coleg în albumul *Școala Poenărescu. Promoția 1956* –, a fost nu numai un profesor distins, cu studii doctorale în filozofie la Universitatea din Cernăuți, ci și un scriitor apreciat, prieten cu Mihail Sadoveanu. Nu știam, când eram în clasele elementare, că s-a refugiat de la Cernăuți în 1940, că scrisese mai multe volume de poezie și de proză (*Din ploile orașului meu*, Cernăuți, 1938; *Dumnezeu la mine-n casă*, Cernăuți, 1940; *Iarba fiarelor*,

București, 1942; *Vătaful Neculai*, București, 1943), că era și un excelent traducător. Cea mai frumoasă lecție de limba română de care îmi amintesc este cea în care profesorul Sebastian Popovici ne-a citit din creațiile sale literare. Am fost pur și simplu fermecat.

M-a încântat și talentul de povestitor al „Babacului”, profesorul Andrei Harghel. Era și preot. Slujea, în paralel cu orele de limba rusă de la școala noastră, la biserica Zlătari – Sfântul Ciprian de pe Calea Victoriei, vizavi de Palatul CEC. Cu barba albă și părul alb dat pe spate, îmbrăcat în haine negre, era duhul blândeții. Atât îmi spunea când vorbeam cu colegii în timp ce ținea lecția: „Hai, hai, Chelcioiule, ogoește-te!”. Asta însemna „potolește-te”. Dacă vreun coleg mă reclama că i-am luat guma sau creionul, Babacu’ îl dojenea: „Iartă-l, că nu știe ce face. Fii tu mai mintos!”. Limba rusă n-am prea învățat, dar îmi plăceau enorm povestirile despre scriitorii și inventatorii ruși pe care profesorul-preot sau preotul-profesor Andrei Harghel ni le spunea. Înainte de tezele semestriale mergeam la biserica unde slujea, dădeam acatiste, aprindeam lumânări și treceam prin fața altarului, sărutam icoanele, numai ca să fim văzuți de Arhanghelul (Harghel) Andrei.

Am recunoscut că în școala primară și elementară nu m-am ridicat la nivelul elevilor frunțași. Totuși, prin clasa a VI-a am avut o tentativă care promitea. Împreună cu doi colegi, Alexandru Namian, care a ajuns profesor de limba franceză la un colegiu din Toronto, autor al unor volume de versuri, și cu Liviu Mut, care s-a realizat exemplar ca inginer, am plănuit să scriem un manual de istorie, nemulțumiți de felul în care arătau manualele ce ne erau oferite gratuit. După câteva întâlniri la Alexandru Namian acasă, undeva în spatele Tribunalului București de pe Cheiul Dâmboviței – mama lui Sandu era avocat cu bună reputație, așa cum am mai spus –, după ce ne-am împărțit sarcinile, am abandonat planul din cauza vacanței ce se apropia. Mi-am adus aminte de manualul de istorie abandonat când, după Decembrie '89, am coordonat, împreună cu profesorul Cătălin Zamfir, Manualul de *Sociologie* pentru clasa a XI-a (București, Editura Economică, 2006). Fierul rău nu piere; și nici sămânța de calitate îndoielnică dacă nimerește pe un sol fertil!

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Ca să mă laud: eram foarte bun la sport, la lucrul manual și la desen. La o expoziție la Palatul Pionierilor, în fostul și actualul Palat Cotroceni, astăzi sediul Președinției României, altădată „domeniu al Coroanei”, a fost selectat și un desen de-al meu. Am fost tare mândru. Frecventam Palatul Pionierilor ca și mulți alți copii de școală, primiți pe baza rezultatelor la învățătură și a bunei purtări în detașamentele de pionieri. Sala tronului devenise Sala de povești: pe tron stătea un actor și întinși pe blănurile de urs sau așezați pe scăunele îl ascultam fascinați. La Palat erau și „cercuri” de aeromodelism, de pictură, de geografie, de istorie etc. – așa se numeau atelierelor. Alergam nestingheriți prin grădina Palatului, urcam și coboram pe aleile pietruite, ne ascundeam printre copaci. Palatul era al nostru.

În urmă cu vreo 20 de ani, prin 1995, ca rector al Institutului Național de Informații, primeam invitații la diferitele manifestări culturale (audiții muzicale, recitaluri, conferințe) organizate la Palat. Am participat la unele dintre ele. Am vrut să revăd Sala de povești. A fost imposibil, deși ofițerul SPP îmi fusese student. Când am vizitat Muzeul Cotroceni, grupul de plătitori de bilete de intrare a fost condus pe o alee spre Biserica Mănăstirii Cotroceni. Pe vremea „Salut voios de pionier”, biserica din curtea Palatului era închisă, dar exista. În 1984, din ordinul lui Ceaușescu a fost demolată. A fost reconstruită după 1989 și străjuiește intrarea în reședința președinților de după Decembrie '89. Aici, „președintele jucător”, Traian Băsescu, a dictat tăierea salariilor cu 25%, de i-au strigat polițiștii în 2010 „Ieși afară, javră ordinară”. De curând, s-a scris în presă că Președintele Iohannis a dispus achiziționarea de echipamente de control de securitate cu raze X și porți detectoare de metale pentru controlul antiterorist al persoanelor care au acces în Palatul Cotroceni, că nu este mulțumit de grădina din jurul Palatului, că dorește alte plante ornamentale, o altă amenajare. În bugetul pe 2016 s-au suplimentat cu 40%, față de 2015, sumele prevăzute pentru Administrația prezidențială și încă 5000 de lei pentru hrana animalelor de la Palatul Cotroceni. Nu știu despre ce animale este vorba. Și în această vacanță de Crăciun, ca și anul trecut, Președintele va petrece cu „prima doamnă” două săptămâni în Florida, să se relaxeze. Să mai spună cineva că românii, indiferent de etnie, nu o duc bine!

La Liceul nr. 1 „Nicolae Bălcescu” din București

De ce m-au dat părinții la Liceul Nicolae Bălcescu (fost Liceul Sfântul Sava, actual Colegiul Național Sfântul Sava), mult mai departe de casă decât Liceul Mihai Eminescu, nu știu sigur. Probabil că era unul dintre cele mai bine cotate licee din Capitală, cum este în prezent Colegiul „Sfântul Sava”. Ca să ajung la liceu, aveam ceva de mers: de la stația Nița Stere luam tramvaiul până la Podul Izvor, treceam pe lângă Liceul Gheorghe Lazăr, traversam Grădina Cișmigiu, urcam treptele spre Strada Știrbei Vodă. De aici, aveam două variante: ori să parcurg niște străduțe să ajung și apoi să intru pe poarta principală a liceului, ori să încerc poarta din fundul curții liceului, de pe Știrbei Vodă, care uneori era descuiată, alteori închisă cu lacătul. În astfel de situații săream gardul liceului, că doar nu eram „neinspirat” să ocolesc până la intrarea principală.

Am fost repartizat în clasa a VIII-a A. Până în clasa a X-a – ciclul liceal, până în 1957, era de trei ani, după modelul sovietic – nu am schimbat sala de clasă și nici eu nu mi-am schimbat locul din bancă, undeva pe la mijlocul clasei, pe șirul de bănci de lângă fereastră. De acolo vedeam ceasul din turnul Bisericii Luterane și mă rugam – nu știu la cine! – să se termine ora mai repede să scap neascultat. Cele mai fierbinți rugă le înălțam la orele de matematică. Profesorul Emil Blum, poreclit „Blitz”, era spaima mea și a multora dintre colegii mei. De statură mărunță, rotofei, cu chelie, scrâșnea din dinți când greșeam vreun exercițiu la tablă. Îmi apare și acum, la o jumătate de secol, în vis, când am coșmaruri. Pe alți profesori îi revăd luminoși, plini de viață. Dirigintele nostru, Anghel Gheorghe, profesor de istorie, este unul dintre ei. Îl poreclisem „Zărzărică”. De fapt, și-a ales singur porecla când ne-a atras atenția să nu ne mai jucăm, să nu ne mai îmbrâncim și mai ales să nu mai urlăm când, ieșind de la ore, treceam prin fața Ministerului Învățământului. „Și eu, când vreau o cinzeacă, nu mă duc la bufetul de lângă liceu, mă duc la crâșma lui Zărzărică”. Argumentul ne-a impresionat prin sinceritate!

Când studenții mei se plâng că nu țin minte prenumele psihosociologilor care au marcat istoria științei despre interacțiunile comportamentale în context social, le amintesc de colegii lor de la Facultatea

de Istorie care, la orice oră din zi sau din noapte, pot înșira domnitorii Țării Românești și ai Moldovei, regii și împărații lumii, ca și de colegii lor de la chimie care umplu patru table cu formule și reacții chimice. Le povestesc cum ne-a învățat profesorul Traian Geangu Tabelul lui Mendeleev: „Te urci în tramvai și ceri un bilet. Până îți dă taxatoarea biletul, spui grupa I din tabelul periodic al elementelor: hidrogen, litiu, natriu, kaliu, rubidium, cesiu, franciu. Mulțumești taxatoarei și spui grupa a II-a: beriliu, magneziu, calciu, stronțiu, bariu, radium. Până ajungi acasă, ai și învățat tabelul”. Studentele și studenții se uită la mine ca la felul șapte. Și eu la ei ca la niște victime nevinovate ale pedagogiei moderne: să încurajăm creativitatea, nu memorarea mecanică!

Încerc să-i fac să înțeleagă un lucru necontestat de nicio cercetare de psihologie a creativității: construim noul din blocuri de cunoștințe vechi, sedimentate, memorate. Și apoi, dacă nu faci efortul de a memora și prenumele savanților riști să crezi confuzii. La care Allport te referi? La Floyd Allport sau la fratele lui, Gordon Allport? Ambii sunt clasici ai psihosociologiei. Îi mai întreb cam în ce ani au formulat teoriile la care se referă, aproximativ când au trăit, în ce țară, în ce orientare teoretică se încadrează. Mă bucur mult când primesc *like-uri* sau mesaje de ziua mea sau de Anul Nou. Nu mă neliniștește faptul că nu toți foștii mei studenți mă simpatizează. A fost unul care credea că este iubit de toată suflarea românească. Și ați văzut cum a sfârșit pe 25 Decembrie 1989: a fost ciuruit! Cultul lui Ceaușescu a fost construit de slugoși nepricepuți. Cum să spui că este „Cârmaciul destinului României”? Destinul este implacabil! Cum să pretinzi că este iubit de toți românii? Și de hoți, și de bolnavii mintal?!

Îmi aduc cu plecăciune aminte și de profesorul de limba și literatura română, Josef Eugen Campus – un adevărat savant. Îi sorbeam cuvintele. Nimeni nu a îndrăznit să-i scornească vreo poreclă. Era pur și simplu Profesorul Campus. Nu știam pe atunci că profesorul nostru, suplu, de statură medie, era un uriaș al literelor. Obținuse doctoratul *Magna cum laude* în Litere la Universitatea din București, avându-i în comisie pe George Călinescu, Tudor Vianu și Iorgu Iordan. Până să fi venit să predea la liceul nostru, Josef Eugen Campus publicase lucrări de critică literară, două lucrări de istorie a evreilor, un studiu amplu

despre N.D. Cocea, ca maestru al pamfletului literar. Era membru al Asociației Scriitorilor Israelieni de Limbă Română și al Uniunii Scriitorilor din România. După ce s-a stabilit în Israel, în 1960, a continuat să publice lucrări despre scriitorii israelieni de limbă română, proză, critică literară. În 2014, a apărut postum la Editura Hasefer lucrarea „Josef Eugen Campus – Omul și criticul”, cuprinzând, în prima parte, eseuri critice, iar în partea a doua, un „Jurnal literal” scris în diferite momente ale vieții lui în Israel. Pe coperta a IV-a a cărții apărută la Editura Hasefer stă scris crezul profesorului nostru drag: „În viața mea am avut trei mari iubiri: dragostea de viață, dragostea de oameni, în special de tineri, dragostea de idei și de cărți!”. Cred că întâlnirea ca elev cu profesorii Sebastian Popovici și Josef Eugen Campus a fost determinantă pentru cariera mea didactică, pentru respectul față de oameni și față de cărți. Nu am avut, ca profesor, prieteni mai buni decât cărțile!

Clasa de elevi de la „A” era, ca și celelalte, expresia societății: nimeriseră, alături, copii de granguri, de sus-puși, și copii mai sărmani, de intelectuali scăpătați, de foști bogătași, acum urgisiți de regimul comunist, de țărani din comunele din preajma Capitalei. În banca întâi pe rândul de la mijlocul clasei stătea fiul unui general. Dirigintele clasei, profesorul Anghel Gheorghe, se amuza spunându-ne că la ședința cu părinții a venit și domnul general, cu vestonul plin de decorații ce aproape îl cocoșau. Aș fi nedrept dacă aș spune că fiul generalului nu era un elev foarte bun. A ajuns profesor la Politehnica din București. Am avut la liceu, printre colegi, și un fiu de academician, Andrei Milcu, și un viitor academician, Mircea Banciu. Andrei Milcu, „nepot de statuie” (bunicul lui era savantul Constantin I. Parhon, care îndeplinise, între 1948 și 1952, funcția de președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române, un fel de „șef al statului”), fiul medicului și politicianului comunist Ștefan Milcu, eufemistic spus, era „un ciudat”. Se lăuda cu măgăriile pe care le făcea în vila lui tăticu’, la petrecerile pe care le organiza; ne umilea cu țigările „străinești” pe care le arunca unor colegi care îl admirau. Nu m-am numărat printre ei: nu am fumat decât două-trei țigări, și asta când am ajuns la facultate. Am auzit că Andrei Milcu ar fi ajuns medic și că a părăsit România înainte de 1989; în „epoca Ceaușescu”,

oricine se putea stabili în Occident dacă era „tare'n tată”. Cu totul altfel era ca licean Mircea Banciu, cel care a devenit, în anul 2000, membru titular al Academiei Române și, doi ani mai târziu, președinte al Secției de Științe Chimice a Academiei. Tatăl său, strălucitul chimist Axente Sever Banciu, se născuse în comuna Săliște, comună care a dat țării mulți academicieni: Dionisie Romano, Ioan Lupaș, Onisifor Ghibu, D.D. Roșca, Andrei Oțetea, Axente Banciu, Mircea Săndulescu. Noi, colegii lui Mircea Banciu, nu știam toate acestea. Ne dădeam doar seama că este altfel decât suntem mulți dintre noi: rezervat, mai degrabă timid, cu purtare aleasă, foarte bun la toate materiile. Stătea în prima bancă, în rândul din mijloc. Când în 2007-2008 am predat (cumul) psihologie socială la Facultatea de Comunicare și Relații Publice (Școala Națională de Științe Politice și Administrative), din lipsă de spațiu la sediul din Strada Povernei, s-au închiriat două amfiteatre la Politehnică, la Facultatea de Chimie. Pe culoar, deasupra ușilor de la laboratoare, am văzut înșirate portretele marilor chimiști, academicieni care au plecat dintre noi. M-am oprit împietrit sub tabloul fostului meu coleg de liceu. Așa am aflat că Mircea Banciu se stinsese la 29 aprilie 2005. Nedreaptă soartă!

Dintre foștii colegi de liceu mă mai bat în amintiri doar cu Cristian Tudor Boșneag, fost profesor de matematică la Colegiul Național de Informatică „Tudor Vianu” din București, cu Radu Wimer și cu Mihai Albici, jurist, care a publicat recent o lucrare menită să „contribuie la cunoașterea realității juridice ca fenomen social, destinată celor care, fără a fi juriști, înțeleg spiritul dreptului” (vezi M. Albici, *Despre drept ca fenomen complex al vieții sociale*, București, Universul Juridic, 2015). Unii dintre colegii din liceu s-au risipit pe mapamond, alții dincolo, în „lumea celor drepți”. Constantin Răuț, colegul meu de bancă, o inteligență sclipitoare, s-a stins cu vreo zece ani în urmă. El m-a trecut la multe teze și extemporale de algebră. La geometrie mă descurcam și singur.

La absolvire, în 1957, câțiva dintre colegii mei de clasă – cei mai buni la învățătură – au semnat un text în Cartea de Onoare a acestei vechi și prestigioase instituții de învățământ. Spicuiesc din acest text, identificat în Arhiva liceului de către unul dintre semnatari, Cristian Teodor Boșneag, profesorul de matematică de mai târziu de la

Într-un cartier din București, demolat

Colegiul Național de Informatică „Tudor Vianu”. Este vorba despre un adevărat „document social” care dă seamă de vremurile care au fost, despre îndoctinarea în școală, ca și despre sentimentul de datorie față de Țară, pe care cei mai mulți dintre noi l-am nutrit.

Trecem pragul vieții în vremurile de mare cumpănă, dar totuși într-o zodie fericită: e clipa în care visul de aur al omenirii începe să devină o realitate, iar locuitorii acestei planete se simt mândri că poartă minunatul nume de OM. E clipa în care toate popoarele lumii se trezesc la viață, zdrobind unul după altul edificiile vechii lumi. [...] Noi suntem generația primei centrale atomice românești, suntem pasagerii primului elicopter românesc, suntem cetățenii primei României fără analfabeți. Noi suntem dușmanii prejudecăților absurde și ai misticismului secular. Știm că noi suntem Patria de mâine. Oare nu pentru noi a scris Maiakovski:

Slăvesc patria de azi,
Dar de trei ori mai mult
Pe cea de mâine.

Generația noastră a împrumutat avântul revoluționar al eroilor ei. Ne cunoaștem Patria și știm că viitorul se cucerește greu, că avem dușmani ce ne vor răul, dar nu pot slăbi torentul din sufletele noastre. Să privim cu încredere în viitor. El este în mâinile noastre.

Cunoscând traiectoria profesională a colegilor care au semnat în Cartea de Onoare, cred că, dincolo de lozinci, se află un sentiment patriotic adolescentin. Mă întreb: oare câți dintre absolvenții performanți ai marilor licee din București și din țară, dintre olimpicii noștri mai cred astăzi că viitorul lor este în România, că România are viitor?

Student tomnatic silitor

Am intrat la facultate în toamna lui 1962, când foștii mei colegi de liceu tocmai o aveau absolvită. În acel an se renunțase la acel nedrept *numerus clausus*: 30% fii de muncitori, 30% fii de țărani și 30% fii de intelectuali. Am pierdut cinci ani căutându-mi locul; am câștigat experiență de viață. Mi s-a luat și mi s-a dat: efectul Sfântului Apostol Andrei. Știam că trebuie să învăț, să-mi mulțumesc părinții, să arăt că pot. Am avut în toți anii de studenție bursă de merit, în anul IV chiar bursă republicană.

Despre colegii de facultate și despre profesorii de la Iași

Am făcut primul semestru la Facultatea de Psihologie-Pedagogie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Nu renumele acestei facultăți m-a atras și nici faima capitalei intelectuale a Moldovei, Iașiul. Motivul a fost mult mai prozaic: numărul de candidați la admitere era mai mic decât la facultatea de profil de la Universitatea din București. Așa că nu-i nicio scofală că am reușit primul sau al doilea (am fost doi candidați cu aceeași medie). Iașiul anilor 1960 nu m-a impresionat: Râpa Galbenă era un maidan, la fel și zona din spatele Palatului Culturii, astăzi minunat amenajată. Ca student, mai departe de Pod Roșu nu m-am aventurat. În schimb, am bătut Grădina Copou și m-am adăpostit sub Teiul lui Eminescu. Am dat o raită, ca mulți studenți, prin viile de la Bucium. Paznicul viei ne-a alergat: „Hoților, pungașilor, studenților!”.

Am fost cazat la Căminul Iustin Georgescu, vizavi de Biblioteca Centrală Universitară de la poalele Copoului. Dimineața făceam coadă la intrarea în bibliotecă să prindem un loc în sala de lectură. Citeam ce citeam, după un timp lăsam cărțile pe masă și dădeam o fugă pe Copou. Dacă ne întâlneam cu vreo colegă veselă, recuperam cărțile după vreo două-trei ore. Totdeauna biblioteca era plină... Clădirea destinată

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

căminului studențesc, construită în 1925, avea camere mari, de 20-30 de locuri. Paturile, ca la cazarmă, se înșirau pe lângă pereți. Dulapurile erau pe hol. La fel și spălătorul comun. M-am înțeles bine cu studenții colocatari, indiferent de mirosul ciorapilor. Pentru că în dormitor aveam un singur difuzor și unii vroiau să doarmă, alții să învețe și cei mai mulți să asculte muzică, am convenit ca fiecare, pe rând, să avem dreptul să facem ce vrem cu difuzorul: să-l ținem deschis sau să-l oprim. Bietul difuzor trecea de la un pat la altul...

Cantina din curtea căminului avea o sală de mese încăpătoare. Mâncarea era drămuțată. Cei care făceau ochi dulci bucătăreselor primeau supliment. Neavând bani să-mi cumpăr o cartelă de masă, mâncam doi studenți pe aceeași cartelă – o zi unul, a doua zi altul. De pe acoperișul cantinei vedeam filmele ce se proiectau în grădina cinematografului din vecinătatea cantinei. A fost bine. M-am gândit la viața mea de student căminist când am aflat supărarea unui student de la Institutul Național de Informații care se plângea că dimineața nu i se servește sandwichul în ambalaj vidat. Așa fusese învățat de acasă. Tăticul lui era armator.

La Căminul Iustin Georgescu locuiau și studenți de la Facultatea de Istorie. Pot spune că unii dintre ei s-au realizat exemplar: au ajuns profesori universitari, după evenimentele din Decembrie 1989 au deținut funcții administrative în universități (Ioan Ciupercă, decan al Facultății de Istorie din Universitatea ieșeană, decorat cu Ordinul Meritul Cultural în grad de Ofițer) și chiar înalte demnități la nivel național (profesorul Ion Solcanu, specialist în istoria artei medievale, a fost, din 1990 până în 2008, senator de Iași pe listele PSD, la un moment dat a fost președinte al Senatului României). Și-a adus aminte de mine și, prin 2003, m-a recomandat pentru funcția de consilier la Ministerul Învățământului. Ministru pentru învățământul superior era un profesor ieșean, om mai în vârstă, care m-a primit în audiență.

- Sunt onorat să fiu consilierul dvs. Vă rog să-mi spuneți dacă îmi voi putea continua activitatea de profesor la Universitatea din București.
- Sigur, sigur, dar cât timp sunt eu în minister, trebuie să fiți și dumneavoastră prezent aici.
- Vă rog să-mi dați răgaz pentru a mă mai gândi...

Student toamnă silitor

– Dacă vreți să continuați activitatea la catedră, să mai cerceți, să mai scrieți, nu v-aș sfătui să acceptați.

I-am povestit șefului Catedrei de Sociologie, profesorul Ilie Bădescu, de propunerea lui Ion Solcanu.

– Nu ți-a fost prieten!
– Cum, s-a gândit la mine, m-a apreciat...
– Dacă te aprecia, putea să te propună ministru pentru învăță-mântul superior.

Am luat asta ca pe o glumă, dar nu despre Ilie Bădescu vreau să vorbesc aici, ci despre unii colegi de la căminul Iustin Georgescu ce mi-au fost mai apropiați. Virgil Antoniu, originar din Galați, avea un umor nestăvilit. După fiecare examen ne spunea: „Ce vă grozăviți, pe voi vă compară cu mine, dar pe mine, cu studentul sovietic. D-asta luați voi note mari”. Mitică Tuchilă, un alt coleg de la Iași, mi-a fost student la București: făcea a doua facultate, după ce funcționase ca profesor într-un sat. Era blazat până la Dumnezeu. Ne privea cu un amestec de milă și superioritate cum ne zbatem pentru note cât mai mari. A rămas legendar printre absolvenții primei serii de sociologi de la Universitatea din București. Și cu Nicolae Ionescu, profesor de istorie la Grupul Școlar Agricol din Curtea de Argeș, am păstrat legături de prietenie. După Decembrie '89 a intrat avântat în politică, fiind deputat pe listele Partidului Democrat Agrar din România, condus de Victor Surdu. El și-a păstrat omenia! Victor Surdu, nu... vreau să discut. Nu pot însă să nu-mi amintesc cum a apărut la o ceremonie militară la Institutul Național de Informații. Fanfara cânta Imnul Național. Toți cei prezenți, în poziția cuviincioasă: drepti, cu dreapta la inimă sau cu dreapta la chipiu. Victor Surdu, cu o mână în buzunar, se îndrepta agale spre locul rezervat invitaților de onoare...

*

La Universitatea din Iași am avut profesori de cea mai înaltă clasă: Vasile Pavelcu, la psihologie generală; Petre Botezatu, la logică; Ernest Stere, la filozofie, Silvestru Găină, la pedagogie. Erau și lectori universitari de primă mână: Stela Teodorescu, Tiberiu Prună. Profesorul Vasile Pavelcu (nu știu din ce motiv fusese alintat cu diminutivul

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

„Cotnărel”) mi-a rămas la suflet. Păstrez în arhiva proprie xeroxul unei declarații a profesorului.

Contactul cu o serie de personalități ieșene a avut o înrăurire deosebită asupra performanței mele și asupra convingerilor mele de mai târziu.

De ce n-am părăsit Iașiul? Sunt greu de explicat anumite afinități; cred că acest sentiment este specific și altor personalități. Iașiul a oferit și oferă condiții deosebite sincerității, deschiderii față de altul, de asimilare, meditație, interiorizare, pe care o Capitală nu le oferă.

V. Pavelcu, 24.II.1976

Cuceritor prin erudiție și prin modul de a preda studenților, a fost ales, în 1974, membru titular al Academiei RSR. Făcuse studii universitare de matematică la Kiev. Refugiat în România în 1918, a urmat Facultatea de Filozofie din cadrul Universității din Iași, unde în 1943 devine profesor titular de psihologie, după ce, între anii 1925-1927, se documentase pentru teza de doctorat la Sorbona, sub îndrumarea profesorilor Henri Delacroix și André Lalande. La Paris, a audiat prelegerile renumiților profesori Henri Wallon, Pierre Janet, Henri Piéron și Georges Dumas. În 1936 și-a susținut doctoratul la Universitatea din Iași cu teza *Limitele afectivității*.

Cărțile profesorului Vasile Pavelcu rămân de referință: *Psihologia personalității* (1939), *Perspective* (1943), *Drama psihologiei. Eseu asupra dezvoltării psihologiei ca știință* (ediția primă, 1965; ediția a doua, 1967), *Principii de docimologie* (1968), *Din viața sentimentelor* (1969), *Invitație la cunoașterea de sine* (1970), *Cunoașterea de sine și cunoașterea personalității* (1982). Este meritul fostului meu prieten, Adrian Neculau, distins profesor de psihologie socială, să fi adunat în volumul *Elogiul prostiei. Psihologie aplicată la viața cotidiană* (Iași, Editura Polirom, 1999) scrierile mentorului său, Vasile Pavelcu, realizate pe parcursul a patru decenii (începând din 1937), publicate în revistele vremii (*Analele de psihologie*, 1936-1937; *Cuget Moldovenesc*, 1940-1942; *Etos*, 1944-1947). Astfel, opera academicianului Vasile Pavelcu ne-a fost mai cuprinzător redată.

Eram student în anul al IV-lea când s-a publicat prima ediție a lucrării *Drama psihologiei. Eseu asupra dezvoltării psihologiei ca știință*

(București, Editura Științifică, 1965). Lumea psihologică a fost răscolită. Profesorii care studiaseră în Uniunea Sovietică și care, vrând-nevrând, aveau ca model „știința sovietică, cea mai înaltă”, au fost surprinși. Profesorul Vasile Pavelcu propunea o viziune nouă asupra psihologiei, considerând-o drept știința care „este o lumină indispensabilă în calea înțelegerii și ascensiunii umane” (V. Pavelcu, 1965, p. 276). I-a intrigat pe unii psihologi chiar titlul lucrării, *Drama psihologiei*, în ciuda faptului că „În loc de prolog” autorul preciza că, „prin dramă, în sens larg, înțeleg desfășurarea unui ciclu de acțiuni, izvorât din conflicte: cu sine și cu alții, inter și intraindividuale, cu deznodământ care nu este prin definiție și în mod necesar *tragic*, catastrofal; ea poate avea chiar un *happy-end*” (V. Pavelcu, 1965, p. 11). Neobișnuit a fost și motto-ul în limba franceză și dedicația, „Soției mele”. Citite în grabă și pe sărite, capitolele și subcapitolele *Dramei* i-au deconcertat pe unii apărători ai pavlovismului în psihologie. Cum adică, „Psihologia nu este știință” (Capitolul II), „Nu există legi în psihologie” (subcapitolul II.4), „Psihologia nu are metodă” (subcapitolul II.5)?! S-au scris numeroase recenzii la *Drama psihologiei* (Ion Drăgan, Traian Herseni, Paul Popescu-Neveanu, Nicolae Radu, Victor Săhleanu, Anton Tabachiu ș.a.), s-au organizat dezbateri, care nu au întrunit numai adeziuni – cum precizează eufemistic Vasile Pavelcu în prefața la ediția a doua, dezbateri care au pornit „dintr-o neînțelegere sau voită ignorare a sensului major al acestei cărți” (Vasile Pavelcu, *Drama psihologiei. Eseu asupra dezvoltării psihologiei ca știință*. Ediția a doua revăzută și adăugită. București, Editura Didactică și Pedagogică, 1972, p. 16). În continuare, profesorul Vasile Pavelcu scrie: „Îmi exprim aici deosebita satisfacție că poziția susținută în *Dramă* răspunde spiritului directivelor partidului nostru. Nu mă refer decât la întâlnirea conducătorilor de partid cu reprezentanții oamenilor de artă și cultură, când tovarășul Nicolae Ceaușescu a declarat în modul cel mai lămurit: «Ne pronunțăm hotărât împotriva uniformizării și șablonismului, a rigidității și dogmatismului». Ceea ce este valabil pentru creație în artă și cultură nu poate fi străin creației științifice” (Pavelcu, 1972, pp. 16-17).

Cele două ediții ale *Dramei* marchează, cred eu, începutul și sfârșitul dezghețului ideologic. Faptul de a-l fi citat pe Nicolae Ceaușescu nu era decât o strategie de apărare împotriva celor care

aduseseră acuzații dogmatice *Dramei*. Mulți alți autori au îmbrățișat această strategie: dădeau în prefață un citat din „iubitul conducător” și apoi tratau onest un subiect științific. După 1989 s-a făcut mult caz în științele socio-umaniste: l-ai citat pe Ceaușescu, ai făcut propagandă! Nu se întreba nimeni ce ai citat și în ce context. Sigur, cei care nu publicaseră nicio carte, niciun studiu nu dăduseră citate din documentele de partid sau din cuvântările lui Ceaușescu. Recunosc, și eu am apelat la „cuvântările tovarășului”. Cred că – așa cum se spunea în Rezoluția Congresului Educației Politice și al Culturii Socialiste – „Munca reprezintă unica sursă a sporirii avuției naționale, a înfloririi patriei, a prosperității poporului și a bunăstării și fericirii personale, domeniu hotărâtor al afirmării personalității umane” (vezi S. Chelcea și A. Chelcea, „Cuvânt înainte” la *Elemente de psihosociologie a muncii eficiente*, București, Editura Politică, 1977, p. 6). Dincolo de limbajul de lemn, rămâne adevărul: în afara muncii nu există societate; ocolind munca, personalitatea se atrofiază. În legătură cu munca, în aceeași lucrare l-am citat și pe teologul reformator Martin Luther (1483-1546), care spunea că „omul este pentru muncă născut, așa cum pasărea este născută pentru a zbura”, am citat și din *Imitatio Cristi* (1410) a călugărului Thomas A. Kempis. Cred că ar trebui să facem deosebirea între cărțile în care se cita numai sau preponderent din documentele de partid și din cuvântările lui Ceaușescu și celelalte lucrări în care citatele incriminate serveau drept acoperire pentru a trece de cenzură.

Cu riscul de a fi acuzat că mă laud, menționez că, pentru *Elemente de psihosociologie a muncii eficiente*, „Drepturile de autor au fost depuse în CONTUL OMENIA pentru ajutorarea celor care au avut de suferit de pe urma cutremurului din 4 martie 1977”. În nicio altă lucrare nu am văzut o astfel de declarație, deși mă așteptam ca măcar cei care au scris despre cutremurul devastator (peste 1500 de morți, aproximativ 11000 de răniți și 35000 de locuințe care s-au prăbușit) să fi renunțat la drepturile de autor. Am fost dezamăgit. Dar și mai dezamăgit am fost când unul dintre colegii din Catedra de Sociologie de la Academia „Ștefan Gheorghiu”, care semnase traducerea unei cărți la Editura Politică, m-a apostrofat: „Ce-ai vrut să arăți, că ești mai bun ca noi? Dacă nu ai nevoie de bani, treaba ta, dar nu ne spune că așa ar fi trebuit să procedăm și noi”.

Drama psihologiei, în sensul tragic al cuvântului „dramă”, s-a produs câțiva ani mai târziu, în urma „scandalului de partid și de stat” privind Meditația transcendențială, soldat cu desființarea Institutului de Psihologie al Academiei RSR și trimiterea forțată a unor psihologi, cercetători științifici valoroși, să presteze muncă necalificată: o adevărată catastrofă în plan individual, dar și social-științific. Nu stăruie aici asupra acestei drame. Consemnez acum doar încercarea eșuată, a mea și a profesorului Adrian Neculau, de a-l determina pe academicianul Vasile Pavelcu să se pronunțe în apărarea psihologiei (și implicit a psihologilor). Împreună cu prietenul Adrian Neculau m-am invitat acasă la academicianul Vasile Pavelcu. Profesorul Adrian Neculau îl vizita des pe mentorul său, care, prin 1980, parcă fusese uitat de foștii lui asistenți și colaboratori. După vorbele protocolare de cuviință, l-am rugat să ne răspundă la câteva întrebări, în vederea publicării unui articol în presa centrală despre importanța socială a psihologiei, despre reabilitarea sociologilor implicați în Meditația transcendențială.

- Care credeți că este rostul psihologiei în societate?
- Da. Să vedem mai întâi ce este psihologia, cum a apărut și cum a evoluat...
- Sigur, dar vorbiți-ne despre importanța psihologiei în dezvoltarea societății noastre socialiste.
- Cum vă spuneam, să vedem ce este psihologia...
- Lăsați-l în pace. Nu vedeți că nu vrea să se bage? – a intervenit soția profesorului.

Pun pe seama vârstei înaintate faptul că nu a vrut „să se bage”: profesorul era deja octogenar. De altfel, niciun psiholog, universitar sau nu, nu s-a solidarizat public cu cercetătorii năpăstuiți de la Institutul de Psihologie. Frica ne închisese gura. Mulți se speriau și de umbra lor, chiar dacă aveau vechime în PCR și dosar de cadre fier-beton. Adevărul este că nici nu știam prea mult despre ce se întâmplase cu adevărat în scandalul Meditația transcendențială, problemă asupra căreia voi reveni. Recunosc, și o fac plecându-mi spre pământ privirea, că nu am dat dovadă de prea mult curaj în susținerea colegilor psihologi pedepsiți pe nedrept. Spuneam însă pe toate

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

drumurile că fără psihologie nu se poate construi o conștiință înaintată la nivel de masă, că cercetarea în domeniile psihologiei și sociologiei este fundamentală pentru educația umanist-revoluționară a tineretului. Ca secretar al Asociației Psihologilor din R.S. România, în 1983 am inclus în Buletinul Conferinței Naționale de Psihologie, fără să cer nicio aprobare, comunicările psihologilor care participaseră la experimentul Meditația transcendențială, psihologi care nu aveau drept de semnătură. Tamara Dobrin, fosta mea profesoară care ne predase un curs de istoria psihologia, ajunsă sus de tot până spre vârful piramidei de stat – vicepreședintă a Consiliului Culturii și Educației Socialiste – a sunat la Academia de Științe Social-Politice chiar în timpul desfășurării conferinței: „Ce vreți să arătați? Că dacă Partidul nu îi vrea, voi îi vreți?”. Nu degeaba în Universitatea din București, unde fusese secretară de partid și prorector, Tamara Dobrin era poreclită „Vipera”.

Despre colegii de facultate de la București

La Secția de Psihologie din Facultatea de Filozofie în anii 1962-1967 erau înscriși zece studenți (șase studente și patru studenți). Pe parcurs am mai prins o studentă care repeta anul, a mai venit și o colegă de la Cluj. Am pierdut o colegă, transferată la o altă facultate. Deși prezența la cursuri și seminarii era obligatorie, rar se întâmpla să fim în clasă zece învățăcei, ca să nu spun „Zece negri mititei”. O colegă lucra ca dactilografă la Institutul de Psihologie și venea când și când la facultate. Probabil că M.G. era o foarte bună dactilografă, dar la carte nu prea strălucea. Scoasă la tablă pentru a interpreta schița sistemului nervos central se uita disperată la noi să o ajutăm, să-i „sufлям”. Imediat Mihai Suliman a pus mâna pe creion și a scris pe o coală de hârtie ceva. Cu toții credeam că notase numele formațiunii anatomice din creier, care îi scăpase kolegei noastre. Când profesorul s-a îndreptat spre fereastră pentru a arunca o privire asupra Bulevardului 6 Martie, semn că se plictisea de moarte de tăcerea studentei, Mihai Suliman i-a pasat coala de hârtie. Colega de la tablă a înflorit, dar

Student toamnătic silitor

instantaneu a pălit. Pe coala de hârtie stătea scris: „Marile dureri sunt mute!”.

Am motive serioase să nu amintesc întâmplări fericite sau nefericite în care protagoniste au fost alte colege de-ale mele. Spun doar atât: m-am căsătorit cu una dintre ele, cu Adina. (fig. 15)

Fig. 15. În fața ofițerului stării civile (București, 2 oct.1971)

Adina mi-a fost alături mereu, și la bine și la mai puțin bine. Îi datorez liniștea casei, în bună parte creșterea și educația copiilor noștri, Tiberiu și Liviu. A fost sprijinul meu în profesie: primul critic exigent al scrierilor mele, sfătuitorul meu discret. Pe umerii ei fragili a stat tot greul casei. Își iubește nepoții la fel de mult cum și-a iubit copiii, părinții, sora și cred că și pe mine. Am îmbătrânit împreună și, deși în București nu plouă de trei ori pe săptămână – ca în poezia lui Bacovia –, trecem strada ținându-ne de mână.

Acum vreau să spun câteva cuvinte despre un coleg de grupă care venea mai rar la școală, dar nu atât de rar ca Mihai Suliman. Pentru acest coleg, Adina lua notițe folosind indigoul (plombagina). Cursuri tipărite, pe toată perioada studenției, nu am avut. I.S., colegul pentru care Adina copia notițele, era ofițer de securitate, etnic maghiar – bun coleg, de care niciunul dintre noi nu se temea. De altfel, bancuri politice la facultate nimeni nu spunea. Erau la modă

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

bancurile cu Bulă. La un moment dat, nu știu în ce împrejurare, sau poate din senin, Mihai Suliman l-a admonestat:

- Bozgor idiot!
- Vezi, Septimiu, „Mișelul” mă face bozgor.

La ceva timp după isprăvirea facultății, „bozgorul idiot” ajunsese maior. L-am întâlnit, îmbrăcat în uniformă – îi stătea bine în uniformă – la profesorul Paul Popescu-Neveanu acasă. Din vorbă în vorbă, de la un pahar de vin la altul, profesorul și-a fixat privirea pe epoleții fostului său student: „Mă, ce ne e frică nouă de voi, dar ce vă e frică vouă de voi!”. Parcă vrând să-l contrazică pe profesor, colegul pentru care Adina a făcut bătăture la degete apăsând pixul pe foile de hârtie a divorțat. Și mie, și Adinei ne-a părut rău. O cunoșteam pe Tănțica, soția lui. Era casnică, pensionată pe caz de boală. Am încercat să-l facem să renunțe la divorț.

- Gândește-te că aveți un copil! Cum va putea să-l crească singură? Este pensionară. Vei fi sancționat pe linie de partid. Ai să-ți pierzi serviciul!
- Am fost strungar, mă întorc în fabrică!

Moral, l-am condamnat și admirat în același timp. S-a dovedit a fi dârz. A rămas ofițer de securitate, ca psiholog. Nu a mai promovat în grad și funcție. Chiar a avut „meciuri” cu superiorii lui. Fosta soție l-a reclamat, l-au încondeiat și alții. Mi-a povestit că odată a fost anchetat pentru că, la Baia Mare, fiind în deplasare de la serviciu, a fost la restaurant și a cerut orchestrei să-i cânte un ceardaș. I-ar fi spus șefului său: „Tovarășe general, a fost în timpul programului? Nu. M-am îmbătat? Nu. Am plătit? Da. În România este interzis ceardașul?”. După Decembrie '89, colegul nostru a câștigat prin concurs postul de conferențiar la o universitate particulară. A divorțat și de a doua soție. S-a recăsătorit a treia oară. Și-a cumpărat o livadă undeva, lângă București. De când a devenit fermier, nu și-a mai amintit de mine. Îmi pare rău.

Am amintit deja de Mihai Suliman, căruia îi spuneam pe scurt „Sulimanul”. Așa am să-i spun în continuare. Pretindea că este de etnie turcă. Locuia în cartierul Văcărești, populat mai ales de evrei. Un

turc printre evrei: se poate. De fapt, nu m-a interesat nicio clipă ce era. Putea să fie și turc, tot una era. Sulimanul, căsătorit cu Gabi, absolventă de Biologie, locuia cu mama soacră. Când, la un seminar, am fost întrebați ce necazuri, ce nemulțumiri avem, Sulimanul a răspuns scurt: „Soacra”. Chiar spunea că a vorbit cu cumnatul lui să o trimită pe mama soacră în excursie. Cumnatul să-i dea bani de dus și el să nu-i dea bani de întors.

În ultimul an de studenție mi-am cumpărat o mașină de scris. Pusesem deoparte bani din bursă, m-au mai ajutat și părinții și am cumpărat un „Consul”, o mașină de scris culoarea bej spre gri, de mici dimensiuni, portabilă, fabricată în Cehoslovacia. M-am grozăvit față de Mihai Suliman că îmi voi dactilografia singur lucrarea de diplomă. „Și ai să scrii și *Opere complete* la ea! – a profetit Mihai Suliman. Am țâcănit la ea cu cinci degete, trei de la dreapta și două de la stânga, lucrarea de diplomă, dar și însemnări, și studii, și cărți, nu și „Opere complete”. Mi-a fost tovarăș bun. M-a mai și cenzurat, mi-a dat, însă, și de lucru. În baza art. 21 din „Decretul nr. 98 din 28.03.83 privind regimul aparatelor de multiplicat, a materialelor necesare reproducerii scrierilor și al mașinilor de scris” emis de Consiliul de Stat, care prevedea ca:

„Persoanele fizice care dețin mașini de scris sunt obligate să depună la organul local al miliției în a cărui rază teritorială își au domiciliul câte o fișă cu caracterele literelor, cifrelor și semnelor ortografice. Depunerea se va face în primele 2 luni ale fiecărui an și în termen de 5 zile după fiecare reparație a literelor, cifrelor sau a semnelor ortografice”

a trebuit să dau o probă de îndemânare dactilografică la organul de miliție. „Consul”-ul meu nu era o mașină de scris voluminoasă, nici nu cântărea greu. Secția de Miliție nu era departe, dar ideea că sunt privit ca un posibil infractor m-a revoltat, dar, ca și în alte împrejurări, m-am conformat. A fost un decret menit să înfricoșeze oamenii. Păstrez autorizația de folosire a mașinii de scris, dar și mașina de scris. Sunt piese de muzeu.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

MINISTERUL DE INTERNE
Inspectoratul General al Miliției
Miliția... Circa 21.....
Nr. 702903 din 09.03.1984.....

AUTORIZAȚIE

În conformitate cu prevederile Decretului nr. 98 din 28 martie 1983*Chelcea Septimiu-Anghel*..... fiul lui*Ion*.... și al...*Viorica*...

(numele și prenumele)

născut în*București – Sect. 1*.... la data de13.06.1940....
cu domiciliul în*București*....

(orașul, comuna)

Str. *AL. PARVA*.... nr. 2.... bloc.... *A2 Scara 2*.... etajul.. *P*....
apart. *18*.... sectorul *6*.... este autorizat să dețină și să folosească
mașină de scris cu respectarea prevederilor legale.

ȘEFUL UNITĂȚII
ss, *indescifrabil*

Seria M nr. * 085833.

Au mai rămas multe de spus despre prietenul meu Mihai Suliman. Înainte de 1989, i s-a aprobat o excursie în R.F. Germania. Și acolo a rămas. I s-a oferit posibilitatea de a lucra într-o clinică de psihologie. „Septimiu, germană nu știam și psihologie nici cât germană” – mi s-a destăinuit. Mi-a povestit despre viața lui în Occident, cu umor și tristețe, când ne-a făcut, mie și Adinei, bucuria de a ne revedea la noi acasă, în București, în vara anului 2012. Își anunțase vizita, dar am rămas mut de uimire. Nu îmi venea să cred că bătrânul care se sprijinea în baston era chiar Mișelul. L-a ajutat Gabi să treacă pragul apartamentului: „Nu mai am genunchiul de la dreptul. Nu te speria”. Și-a suflecat cu greu pantalonii. Mâinile îi tremurau, probabil suferea și de Parkinson. La piciorul drept avea un mecanism ortopedic din titan.

- Cum s-a întâmplat?
- Am avut noroc. Când am ajuns în America, la Los Angeles, nu știam decât să șofez. Așa că m-am făcut taximetrist. Îți

imaginezi? Americanii vorbesc altă engleză decât românii și cei din Los Angeles, altă engleză decât ceilalți americani... Îmi spuneau adresa. Mai mult bănuiam decât înțelegeam unde vor să îi duc. Într-o zi, când alimentam cu benzină mașina, a dat peste taxiul meu o limuzină condusă de un bătrân. În loc să apese pe frână, a apăsat pe accelerație. Mi-a zdrobit genunchiul. Am suferit mai multe operații chirurgicale. Am primit despăgubiri financiare substanțiale. Mi s-a fixat o pensie frumușică. Așa, într-un picior și în baston am văzut lumea. Tu ai fost în China? Dar în Japonia? De Thailanda nu te mai întreb.

Râdea ca în studenție, dar parcă am văzut în ochii lui lucirea unei lacrimi.

Profesorii care mi-au marcat drumul

Profesorii, în anumite momente, pot schimba cursul vieții elevilor și studenților lor. Nu mă refer aici la informațiile transmise, nici la valorile morale pe care le insuflă, ci, mult mai prozaic, la „vorba bună” pe care o pun pe lângă cei care decid. O recomandare pentru obținerea unei burse de studii, pentru acceptarea într-un proiect de cercetare sau pentru ocuparea unui loc de muncă valorează, uneori, mai mult decât proba în sine a concursurilor. Este vorba despre pile? Și da, și nu! Depinde de moralitatea profesorilor care te recomandă, cât de bine te cunosc. Oricum, mie profesorul Paul Popescu-Neveanu mi-a marcat cariera și mi-a fost mai mereu un sprijin.

Profesorului Paul Popescu-Neveanu îi datorez revenirea mea în Facultatea de Filozofie, după absolvire. Poate nu aș fi ajuns niciodată profesor dacă cel care mi-a condus lucrarea de licență nu ar fi avut o părere bună despre mine. Dar despre episodul revenirii în Facultate voi vorbi mai târziu. Acum sunt student tomnatic la Secția de Psihologie a Universității din București. Retrăiesc perioada 1962-1967.

Eram deja în anul al III-lea. Trecusem cu nota maximă examenele de Psihologie generală, cu profesorul Paul Popescu-Neveanu. Prelegerile pe care le ținea ne cucereau: vorbea două ore fără să aibă vreo notiță, făcea divagații inspirate, dădea exemple la obiect, dar pline de tot hazul. Uneori, fredona ceva în franceză. Chiar și fuma în

timpul lecției, în sala de curs. Era nonconformist. Așa l-am perceput. Așa mi-l reamintesc: un om sclipitor, un amestec de generozitate și cinism, un om pe care istoria l-a înfrânt. Să încep cu începutul... În toamna lui 1964, într-una din zile, după orele de curs, stând pe holul facultății în fața Secretariatului – îl așteptam pe Mihai Suliman, chiulangiul grupei, dar și cel mai simpatic coleg al meu, să depună o cerere de motivare a absențelor –, profesorul Paul Popescu-Neveanu m-a apostrofat părințește: „De ce îți pierzi timpul pe aici? Să vii duminică la mine să discutăm despre lucrarea de diplomă”. De atunci, timp de treizeci de ani, până și-a dat obștescul sfârșit în 1994, duminica dimineața mă înființam la profesor acasă, după un telefon prin care întrebam direct: „Pot să vin la Dumneavoastră?”. Mă primea fără să se deranjeze prea mult. Uneori, rămânea lungit în pat, cu câinele la picioare. Locuia într-un bloc de pe strada Matei Millo, la etajul doi. Avea obiceiul să golească scrumiera pe fereastră, fără să ia seama în capul cui vor cădea chiștoacele. Și fuma profesorul, nu se juca; aprindea țigară de la țigară. Scrumiera, de metal, ca un butoiăș, cu capac ce se deschidea prin apăsare, era o amintire de la Leningrad, unde își luase doctoratul în 1953. Revenind la Universitatea din București, unde din 1948 funcționase ca asistent la Catedra de Psihologie, a avut o ascensiune academică rapidă: la 27 de ani, conferențiar; la 28, prodecan al Facultății de Filozofie; la 29, prorector! La împlinirea vârstei de 65 de ani, după evenimentele din Decembrie '89, colegii din catedră, foștii lui asistenți, persoane pe care le ajutase să publice, să promoveze, nu au votat în Consiliul facultății prelungirea activității profesorului Paul Popescu-Neveanu. A trebuit să se transfere la Institutul de Cercetare a Calității Vieții din cadrul Institutului de Economie al Academiei Române. Când s-a reînființat Institutul de Psihologie, a fost numit director. Avea dreptate profesorul: „Cea mai profundă recunoștință a celor pe care i-ai ajutat este să nu-ți dea cu piatra în cap când ești la pământ”.

*

Un alt profesor căruia îi datorez devenirea mea, atâta cât a fost, era în multe privințe opusul profesorului Paul Popescu-Neveanu. Tiberiu Bogdan, despre el îmi amintesc cu drag, nu mi-a fost profesor. Nici

nu-i spuneam ca lui Paul Popescu-Neveanu „Domn’ profesor”, ci „unchiul Tibi”. Om cult, foarte bun cunoscător al limbilor engleză, franceză, germană, maghiară și, probabil, idiș, elegant și manierat, profesorul Tiberiu Bogdan mi-a fost un fel de naș la căsătoria civilă. Mi-a dat mereu sfaturi bune, pe care însă nu totdeauna le-am urmat. L-am cunoscut după terminarea facultății, când a fost încadrat ca director la Laboratorul de Sociologie, înființat și condus de la Ministerul Învățământului de Miron Constantinescu. Anterior venirii la Laborator, Tiberiu Bogdan predase, în calitate de conferențiar, psihologia educației la Institutul Pedagogic din Pitești. Făcea naveta București-Pitești, ca și istoricii literari Șerban Cioculescu și Augustin Z.N. Pop, profesori de elită. Nu a rămas mult timp la Laboratorul de Sociologie. În 1969 sau 1970 a dobândit titlul de profesor la Institutul Pedagogic de trei ani al Universității din București, „Sorbonica” – așa îi spuneau cei de la Universitate. Se lăuda că este „profesor renumit”, asta pentru că înainte de episodul Pitești, fusese lector la Catedra de Psihologie la Universitatea din București. A fost scos de la Catedra de Psihologie în urma criticilor „principiale” aduse cursului său de Psihologie judiciară: în socialism toți oamenii muncesc, nu există infractori!

L-am întâlnit chiar în ziua în care primise confirmarea. Era cu Mihai Beniuc, poetul, dar și profesor de psihologie animală la Universitatea din București, pe care îl cunoscuse încă de pe vremea când erau amândoi la Universitatea din Cluj. Mihai Beniuc a fost primul cercetător român în domeniul psihologiei animale și comparate. În 1934 își susținuse teza de doctorat cu titlul *Învățare și inteligență la animale*. Se îndreptau spre Monte Carlo, restaurantul din Cișmigiu, pentru a sărbători numirea ca profesor la „Sorbonica”. M-a cules și pe mine din fața Liceului „Gheorghe Lazăr”. Așa am ajuns și eu să stau de vorbă cu un poet care fusese lectură obligatorie în anii mei de liceu. Aflând că sunt la Catedra de Sociologie, binevoitor, Mihai Beniuc m-a întrebat cu ce ne ocupăm la catedră.

- Tocmai am început o anchetă de teren privind zona de producție agricolă.
- Bine, bine, dar ce-i întrebați pe cei pe care îi anchețați?
- Despre dotările din gospodărie, ce animale cresc, vaci, capre, oi, găște, găini... câte ouă produc...

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

– Cum? Îi întrebați câte ouă?! Părinții mei nu erau țărani avuți, dar niciodată nu au știut câte găini sau găște au în curte. Spuneau: doi cai, o vacă și mai multe orășanii...

Interesul lui „Chivără roșie” pentru cercetările de teren ale catedrei era justificat: înainte de 1940, Mihai Beniuc publicase, în revista *Sociologie Românească*, un studiu: „Albac. Exploatarea de păduri”. Am aflat acest lucru mult mai târziu de la profesorul Iancu Filipescu. Despre ce este vorba? În toamna anului 1937 și în primăvara anului următor, Societatea „Astra” din Transilvania a întreprins, din inițiativa președintelui ei, profesorul I. Moldovan, incursiuni științifice în zona Munților Apuseni (Abrud, Albac, Bradu, Hălmagiu, Vașcău, Vidra, Zlatna), cu scopul de a cunoaște viața socială, economică și culturală a moșilor. Poetul Mihai Beniuc a luat parte la această cercetare în calitate de psiholog. A publicat în *Sociologie Românească* „impresii generale din ținutul Munților Apuseni” – cum se precizează în nota de subsol a paginii 255. Reproduc doar trei fragmente din „reportajul lui Mihai Beniuc”:

La Albac, te isbește în primul rând sărăcia locuințelor, altfel solid construite din lemn. Vezi numaidecât că ai deaface cu o populație mizeră. În afară, urme primitive de gospodărie, semn că nu gospodăria e partea tare a moșului din aceste părți. Cât privește interiorul, acesta e și mai modest. Mobilă extrem de simplă, nicio dovadă palpabilă de gust artistic, copii jigăriți, murdărie și câte o femeie, două, stând de vorbă. „Ce mai faceți?”. – „Nimic”. N’au nicio treabă. [...]

Bărbații sunt la pădure. Bradul e principalul izvor de venit. „Aveți păduri?”. – „Nu. Dar avem delictul silvice”, ni se răspunde. În Țara lui Horia se fură. N’am întâlnit în altă parte un furt așa de fățiș mărturisit. Nimeni nu mai tănuiește. [...]

La întoarcere, drumul către Câmpeni era tixit de un șir nesfârșit de care și trăsuri cu scânduri. Moșii își cărau avuția departe de țara lor. În urmă rămâneau munții despăduriți. Și acum întrebarea: Ce e de făcut pentru această fracțiune de populație din Munții Apuseni? (M. Beniuc, „Albac. Exploatarea de păduri”, *Sociologie Românească*, 1938, 3, 4-6, pp. 255-257).

Atunci m-au cam necăjit cele spuse de Mihai Beniuc. Mi-am amintit pe loc de poemul „Chivără roșie”, din manualul de *Limba română*.

Umbla prin munți atunci Chivără Roșie... / „Cine-i? De unde vine?” / „Taci, că-i bine!” / Zicea poporul / Și-nvârtea toporul / Printre cei câni / Dușmani bătrâni, Câni de dușmani, Mari bogătani, Fiare flămânde-nsetate / De aur, de-arginți, de bucate. / De păduri de brad și de fag / Și de sânge de iobag.

(M. Beniuc, „Chivără roșie”, *Cântece de pierzanie*, 1938)

Dar mi-am adus aminte și de versurile lui Beniuc pe care Adina le scrisese îngrijit, cu cerneală albastră, pe versoul fotografiei pe care mi-o dăduse înainte să ne căsătorim.

Și când viața va fi rea cu tine,
Când au să te-mproaște cu noroi,
Tu fugi în lumea visului la mine,
Vom fi atuncea singuri amândoi.

(M. Beniuc, *Ultima scrisoare*, 1937)

Pentru că sărbătorirea titlului de profesor a unchiului Tibi s-a cam prelungit, din una în alta, Mihai Beniuc ne-a povestit cu haz și cu necaz o grămadă de întâmplări. Și-a amintit și de Ana Pauker, viceprim-ministru și ministru de externe în guvernul Petru Groza, cea despre care revista americană *Time* scria în ediția din 20 septembrie 1948 că este „cea mai puternică femeie în viață”. Printre altele, ne-a spus despre „cea mai puternică femeie” că îi plăceau bărbații! Am așteptat ore în șir să mă primească în audiență. Veneam de la Ambasada noastră de la Moscova cu un mesaj important. Au fost chemați în cabinetul tov. Pauker înaintea mea alții, bărbați bine, înalți, bine făcuți. Stătea de vorbă cu ei, sorbindu-le privirea. Pe mine, deși eram secretar al ambasadei și veneam din Marea Uniune Sovietică, m-a expedit rapid. Nu dădea doi bani pe informațiile noastre. Ea era „Femeia care vorbește direct cu Stalin”!

De la unchiul Tibi am învățat multe: să aleg cărțile pentru lectură nu numai după numele autorilor, ci și după editura în care au apărut (fiind vorba de edituri din străinătate), să nu mai pun zahăr în cafea, să nu-mi contrazic soția, pentru că, până la urmă, tot cum vrea

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

ea am să fac. M-a mai învățat că votca nu este votcă dacă nu este rusească și să păstrez ascunși de soție o sută de lei, pentru orice eventualitate. Când, în 1973, am predat la Editura Științifică din București manuscrisul lucrării *Chestionarul în investigația sociologică*, unchiul Tibi a vrut să mă ajute. Manuscrisul ajunsese pentru referat la H.C. și lucrurile nu se mișcau din loc.

– Vorbesc eu cu H.C.! Îi poruncesc să facă un referat favorabil.

Îmi este dator...

– Nu, nu, mulțumesc. Orice observație critică mă ajută.

Am mai așteptat câteva luni și am primit în cele din urmă referatul. Era laudativ, dar în încheiere recomanda editurii să nu publice lucrarea, pentru că s-ar putea acredita ideea periculoasă că investigația sociologică s-ar reduce doar la aplicarea chestionarelor. Pe mine mă îndemna să public mai întâi un manual de metodologie a cercetării sociologice și după aceea o monografie despre una dintre metodele de investigare. Formulase o cerință maximală și lăudase manuscrisul doar ca să pară obiectiv. Am scris un manual de metodologie sociologică abia după vreo 30 de ani (vezi *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*, București, Editura Economică, 2007). I-am arătat referatul și lui unchiu Tibi. A exclamat: „Nu m-ai lăsat să intervin. Cu netrebnicii nu trebuie să fii corect!”

După 1989 l-am întâlnit pe H.C. în stația mașinii 385 de la „Sfânta Vineri”. Ne-am despărțit zâmbind, fiecare știind de ce. Pe profesorul Tiberiu Bogdan l-am simțit foarte apropiat. Regret că la Crematoriul „Cenușa”, după slujba religioasă oficiată de un preot ortodox, nu am fost capabil să evoc în fața asistenței (cinci-șase prieteni ai celui dispărut) personalitatea celui care a strălucit în domeniul psihosociologiei românești. O fac acum!

După Decembrie '89, Asociația Psihologilor din România a introdus ca distincție pentru specialitatea Psihologie judiciară premiul „Tiberiu Bogdan”. Un gest de recunoaștere post-mortem a contribuției științifice a celui care a ținut, în 1957, primul curs de Psihologie judiciară la Universitatea din București, dar și o reparație morală târzie, prea târzie: din cauza adversităților individuale, dar și politice, Tiberiu Bogdan nu a mai fost acceptat la Catedra de Psihologie. În 2010, când

a văzut lumina tiparului volumul *Psihologie judiciară* (postum), am lăsat o lacrimă să se strecoare în prefața pe care am scris-o (vezi T. Bogdan și I. Sântea, *Psihologie judiciară*, Editura Themis Cart, București, 2010).

Despre interferența cu profesorii Paul Popescu-Neveanu și Tiberiu Bogdan voi mai aminti în paginile ce urmează.

*

La Secția de Psihologie a Facultății de Filozofie, în anii 1962-1967, au fost profesori și... profesori. Nu-mi iau cutezanța să-i clasific. Voi relata, așa cum îmi amintesc, doar despre întâmplările care i-ar putea caracteriza.

Încep cu Gheorghe Zapan, cel mai în vârstă profesor din Catedră. În *Wikipedia* apare ca psiholog, matematician, cibernetician, pedagog, filozof și jurist. Noi nu l-am perceput decât ca psiholog experimentalist și ca inițiator al psihologiei cibernetice: acestea au fost și cursurile pe care ni le-a predat. Nu știam că în anii 1928-1934 studiasse cu Wolfgang Köhler (psihologia experimentală), H. Rupp (psihologia muncii), R. von Wrieses (statistica și calculul probabilităților), Albert Einstein (fizică), Erwin Schrödinger (psihofizică) la Universitatea din Berlin. Ca student, auzisem vag că ar fi obținut doctoratul în Germania în perioada hitleristă și că ar fi avut de suferit de pe urma acestui fapt: a fost, la începutul anilor 1950, retrogradat din funcția de conferențiar la cea de laborant. Se vorbea că a fost repus în drepturi trei ani mai târziu în urma vizitei unei delegații de psihologi sovietici. Șeful delegației studiasse în aceeași perioadă cu Gheorghe Zapan la Berlin. Se cunoșteau. A cerut să vorbească cu fostul său coleg. S-a făcut foc și pară când a aflat că este laborant. Așa ar fi redobândit Gheorghe Zapan titlul de conferențiar. Mi se pare plauzibilă această poveste, dat fiind faptul că activitatea la Catedra de Psihologie în acei ani era îndrumată de consilieri sovietici (ca și la alte catedre din Universitate).

Profesorul Gheorghe Zapan trecuse de vârsta legală de pensionare; se apropia de 70 de ani când am făcut cu el cursul de Psihologie cibernetică. Recunosc în profesorul Gheorghe Zapan un savant, dar ce este psihologia cibernetică nu am aflat nici ca student,

nici acum. De altfel, în prezent nu se mai vorbește de această orientare în psihologie, orientare care prin anii 1965-1975 era în vogă. La fiecare prelegere, profesorul Gheorghe Zapan începea cu întrebarea „Poate cineva să spună ce este cibernetică?”. Evident că puteam, dar vroiam să tragem de timp, să scăpăm de luarea notițelor. Despre un manual universitar nu putea fi vorba. Și profesorul Gheorghe Zapan ne spunea iar și iar ce este cibernetică: „Știința conducerii sistemelor...”. În timp ce ni se preda „Psihologie cibernetică”, Ștefan Odobleja – considerat a fi „nu numai un precursor al ciberneticii, dar și savantul român care a analizat primul „fenomenul buclei închise”, „o conexiune inversă, ca o lege universală” („Introducere” la Ștefan Odobleja, *Psihologia consonantistă*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1938-1939/1982, p. 7) – încerca în zadar să discute cu profesorii de la Secția de Psihologie a Facultății de Filozofie, care „își căutau de lucru” evitându-l. „Introducerea” din care am citat este semnată de Mihai Drăgănescu, membru corespondent al Academiei RSR, și de conf. univ. dr. Pantelimon Golu. Lumea spune că, de fapt, al doilea semnatar al „Introducerii”, ca și „Notele” volumului ar fi fost scrise de conf. univ. dr. Mihai Golu, care în urma „Meditației transcendente” nu mai avea drept de semnătură. Voi spune ce-mi amintesc despre înscenarea cu „Meditația transcendentală” într-o altă secvență a mărturiilor mele.

*

Profesorul Gheorghe Zapan nu întârzia niciodată la cursuri. Intra în sala de laborator de la etajul trei unde se desfășura cursul de Psihologie cibernetică; trecea în jurul mesei rectangulare unde eram înșirați noi, cei zece studenți – zece învățăcei, fete și băieți –, și dădea studentelor câte o bomboană. Mai mult decât noi, băieții, se amuzau colegele noastre...

În ultimul an al studenției mele, în 1967, profesorul Gheorghe Zapan ajunsese șeful Catedrei de Psihologie. I se recunoscuseră meritele științifice. În 1964 i se decernase de către Academia R.S. România „Premiul Vasile Conta”, era profesor emerit. Din păcate, trebuie să spun, nu s-a impus ca șef de catedră. Să fi fost de vină vârsta, să fi lăsat urme de neșters perioada când era laborant? Nu-mi dau seama... Era, îmi permit s-o spun, ușor de păcălit, ca să nu spun de

manevrat. Colegul meu, Mihai Suliman, și l-a ales pe Gheorghe Zapan ca profesor îndrumător al lucrării de licență, cu tema „Validarea metodei aprecierii obiective a personalității” – o metodă de cunoaștere a personalității propusă de Gheorghe Zapan (vezi lucrarea postumă *Cunoașterea și aprecierea obiectivă a personalității*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984). Mihai Suliman – odihnească-se în pace – și-a propus să valideze metoda pe șoferi. Profesorul a fost încântat de idee: se extindea baza empirică dincolo de școală, mediu pe care îl cercetase. Numai că Suliman era Suliman, deloc Magnificul. A aplicat metoda pe trei subiecți și a multiplicat pe hârtie cu 50 numărul subiecților testați. A rezultat, chipurile, un lot de 150 de subiecți de experiment: se puteau prezenta rezultatele în procente.

- Bine, mă Mihai, cum poți să faci așa ceva?!
- La așa metodă, așa validare!

Mai mult, Suliman m-a asigurat că va primi o notă mare la examenul de diplomă. Și așa a și fost! A fost lăudat și pentru conținutul, și pentru forma de redactare a lucrării de diplomă. De fapt, nu scrisese STAS decât vreo 20 de pagini, dar a umplut vreo 40: cu spații duble între rânduri, pe coloană îngustă, fără altă bibliografie decât articolul profesorului Gheorghe Zapan.

În urmă cu câțiva ani, să fi fost în 2012, la o întâlnire cu absolvenții primei serii de studenți de la Secția de Sociologie a Facultății de Filozofie, profesorul Ion Bulborea – celebru pentru „bulborisme” atât de gustate de noi – ne-a povestit o întâmplare de tot hazul. Prodecan fiind, lectorul Ion Bulborea din anul 1965 l-a rugat pe profesorul Zapan să aibă „grijă” de o studentă la examen. Era o pilă, o cerință de la Centrul universitar de partid! După examen, profesorul Zapan a venit spășit la decanat: „Tovarășe prodecan, n-am avut ce face! Nu a știut nimic, dar nimic. A trebuit să-i dau nota 7 (șapte)”.

*

La Catedra de Psihologie, pe vremea studenției mele, erau „doi Goi” (lectorii Golu Mihai și Golu Pantelimon) și „doi Pufani” (conferențiarii Constantin Pufan și Petre Pufan). Deși rude, probabil veri, nici Goi, nici Pufanii nu semănau între ei. Lectorul Mihai Golu, care a ocupat

după evenimentele din Decembrie '89 înalte demnități de stat (Ministrul Învățământului, Ministrul Culturii) și i-au fost recunoscute meritele științifice (în 2004 a primit „Ordinul Național pentru Merit în grad de Cavaler”, iar între anii 1990 și 2001 a fost președinte al Asociației Psihologilor din România), preda cursul de Psihofiziologie. Se plimba printre rândurile de bănci și își rostea prelegerea fără niciun moment de ezitare, fără vreo revenire pentru corectarea celor spuse. Studiase la Universitatea Lomonosov din Moscova. Avea o ținută academică desăvârșită: totdeauna la costum de culoare închisă, cămașă albă și cravată.

La una din lecții, profesorul Mihai Golu și-a întrerupt, vădit jenat, prelegerea. Noi îi urmăream discursul cu atenție, dar una dintre colege îl urmărea cu privirea cum se mișcă prin sală. Pur și simplu își sucea capul după el.

- Ce este, tovarășa...? Vreți să întrebați ceva?!

- Unde vă spălați așa frumos cămășile, la ce spălătorie?

N-aș spune despre această colegă decât că la carte nu era prea vioaie, dar în alte privințe se descurca. După terminarea facultății, s-a căsătorit cu un italian mai în vârstă decât ea cu vreo 40 de ani. Prin anii 1970 italienii erau la mare preț... Profesorului Mihai Golu îi rămân dator pentru că a fost Profesor! Îl întâlnesc uneori pe la Podul Izvor. Ne îmbrățișăm... A îmbătrânit și el...

Cu celălalt Golu, lucrurile au fost mai complicate – cel puțin în ceea ce mă privește. Și lectorul de atunci Pantelimon Golu venise scolarit de la Moscova, tot la Universitatea Lomonosov. Întârzia la ore: venea agale spre sala de curs, cu un ziar ieșindu-i din buzunarul hainei... Credeam atunci că nu a dormit bine – cel puțin așa ne spunea colega aceea cu italianul. Știa ea ce știa... Astăzi, înclin să cred că nu prea avea ce să ne spună. La seria noastră se preda pentru prima oară un curs de Psihologie socială. Era în 1966. Odată cu sociologia, „se dăduse drumul” și la Psihologia socială. Prelegerile erau pline de Marx, Engels și Lenin – adevărații fondatori ai psihologiei sociale științifice – așa cum se spunea pe atunci. În manualul pe care l-a publicat șapte ani mai târziu după ce am isprăvit eu facultatea, un capitol tratează „Contribuția lui Marx și Engels la punerea bazelor psihologiei sociale

științifice” (20 de pagini) și un alt capitol prezintă „Probleme de psihologie socială în lucrările lui V.I. Lenin” (15 pagini). Pentru comparație: capitolul „Comunicarea – formă fundamentală a interacțiunii interpersonale” are șase pagini, capitolul „Percepția interpersonală” – șapte pagini! (vezi P. Golu, *Psihologie socială*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974). Nu îi bag vină că și-a modelat cursul după știința sovietică. Totuși, parcă a făcut-o cu prea mult entuziasm...

Nu am să uit până la sfârșitul vieții o oră de curs de Psihologie socială. Se transferase de la Universitatea din Cluj o studentă tare nostimă. Acum eram în grupă mai mulți, șapte studenți și patru studenți. Ca de obicei, titularul cursului întârzia. După 10 minute de așteptare, noua noastră colegă ne-a întrebat mirată: „Ce mai așteptăm? Haideți în Cișmigiu!”. Noi, băieții, am fi mers cu dragă inimă, dar știam obiceiul profesorului: „Să mai așteptăm cinci minute”. După exact cinci minute, clujeanca s-a ridicat fain frumos și a ieșit din clasă. Am rămas muți. După câteva minute, ușa clasei s-a deschis brusc. Ne-am ridicat în picioare – era obligatoriu să stăm drepti când intrau profesorii în clasă. În locul profesorului, a apărut în cadrul ușii colega noastră. N-a spus decât atât: „Periuțelor!”. A trântit ușa și... dusă a fost. Nu voi uita acest episod din viața mea de student, pentru că mereu m-am întrebat: „Am fost într-adevăr o periuță? M-am comportat demn într-o situație sau alta?”. Aceste întrebări mă bântuie și astăzi.

Voi spune despre cei doi profesori Pufan că nici ei nu semănau unul cu altul: Constantin Pufan preda cursul de Defectologie, era mai spilcuit. Auzisem că a fost în diplomație, că are o funcție înaltă în Ministerul Învățământului sau al Afacerilor Externe. Cam lipsea de la ore... Celălalt Pufan, Petre, mi se părea că este un om dintr-o bucată, nu o minte speculativă. Profesorul Petre Pufan a fost în comisia mea de doctorat. Îi rămân îndatorat, odihnească-se în pace. A predat cursul de Psihologia muncii – disciplină ce i se potrivea de minune. Lecțiile erau clare și vorba apăsată. Colegul Suliman se întreba și ne întreba: „De ce strigă la noi?!”. Era o răutate a lui Suliman, dar ceva, ceva era adevărat. Dintre toate orele de Psihologia muncii cel mai mult mi-a plăcut cea în care ne-a povestit despre participarea sa, ca elev al Școlii

de subofițeri de la Radna, la teribila bătălie de la Păuliș (11-14.09.1944) împotriva trupelor germane, sprijinite de armata lui Horthy. Elevii militari au pornit la luptă, deși mai slab echipați, cântând „Treceți batalioane române Carpații”. Cele povestite de profesorul Petre Pufan m-au făcut să ordon, când am îndeplinit funcția de rector/comandant al Institutului Național de Informații, ca la ceremoniile militare studenții să cânte acest marș pe care îl iubesc. Despre episodul cu renunțarea și reluarea la acest cântec voi reveni.

Despre asistentul profesorului Paul Popescu-Neveanu, despre Mielu Zlate, ar merita să scriu mai mult. Și atunci, ca asistent, și după Decembrie '89, când a ajuns profesor și șef al Catedrei de Psihologie, studentele și studenții se cam temeau de exigența lui. A scris lucrări fundamentale pentru învățământul psihologic (*Psihologia mecanismelor cognitive, Fundamentele psihologiei, Psihologia vieții cotidiene, Leadership și management, Tratat de psihologie organizațional-managerială* ș.a.). N-aș jura că avea prea mult umor. Era mereu sobru. Asista la cursurile de Psihologie generală. Se așeza în ultima bancă, în spatele nostru. Nu-l vedeam dacă roșește sau nu când profesorul Paul Popescu-Neveanu îl soma: „Spune tu, Mielule, cum îl mai chema pe Fechner”? La examene (scris și oral), profesorul Paul Popescu-Neveanu nu prea ținea cont de evaluarea lucrărilor scrise făcută de asistentul Mielu Zlate. Eu, ca profesor, când am avut colege sau colegi care conduceau seminariile la cursurile pe care le-am predat (Psihologie socială, Metodologia cercetării sociologice, Opinie publică), nu am procedat așa. Jumătate din nota finală la examen (scris + activitatea de seminar) era dată de domnișoarele asistente sau de domnul asistent. Am învățat de la profesorii mei și ce să fac, și ce să nu fac. Mai în glumă, mai în serios, la începutul anului universitar le spun:

Domnișoarelor studente, domnilor studenți, vă rog să nu lipsiți prea des de la orele de predare și să nu întârziati. După mine nu intră nimeni în clasă. Puteți să intrați, ca la concertele de la Ateneu, numai la pauză. Până atunci, mergeți la bibliotecă. Acolo îi veți întâlni pe Platon și Aristotel, pe Émile Durkheim, pe Robert King Merton, pe Dimitrie Gusti. Stați de vorbă cu ei. Nu vă veți plictisi. Eu nu voi întârzia niciodată și nu voi lipsi de la cursuri. Dacă, totuși, se va întâmpla, să știți că sunt grav

Student toamnă silitor

bolnav, iar dacă voi absentă, în mod sigur am murit. Până acum nu mi s-a întâmplat.

Am descoperit mai târziu că, lângă facultate, în Grădina Cișmigiu, se deschisese de ceva vreme o cafenea ce avea firma „La Bibliotecă”. Înainte de evenimente fusese acolo terasa unei biblioteci publice. Nici bibliotecile nu mai sunt ce au fost...

Mi-a plăcut cursul de Psihologie medicală. Îl ținea dr. Iancu Isidor, medic primar la Spitalul nr. 9 (de boli psihice). Nu era propriu-zis un curs de Psihologie medicală, era mai degrabă o Psihiatrie deghezată. Când profesorul Iancu Isidor era ocupat cu ale lui, ne chema la spital la el. Se chema că îmbinăm teoria cu practica. Noi ne bucuram pentru că ajungeam pe la ora 10 și pe la 12 ne dădea liber. Rămâneam prin curtea spitalului, ne mai hârjoneam între noi. Cam atunci a apărut și gluma despre vizitatorii spitalului, care erau obligați de către bolnavii de acolo să fie transportați cu roaba până la pavilionul unde trebuiau să ajungă. Replica doctorului: „Nu, nu sunt pacienții noștri. Sunt studenții în practică. Fac și ei un ban”. Jur că nu am plimbat pe nimeni cu roaba. Nici eu, nici vreunul dintre cei trei colegi ai mei. Erau în practică mulți studenți de la medicină. Poate vreunul dintre ei? Nu. Nu-mi vine să cred! Probabil că gluma a fost născocită de unul dintre bolnavii încă sub tratament.

Dr. Iancu Isidor ne prezenta cazurile mai spectaculoase: o prostituată care mărturisea că a avut un singur iubit, „dar printre ăsta au mai fost și alții”, un preot care pretindea că aude glasul lui Dumnezeu:

„Vedeți că oamenii care cred în meseria lor ajung la Psihiatrie? Meseria de preot înseamnă a fi un mijlocitor între păcătoși și Dumnezeu. Toți preoții se roagă la Dumnezeu să le asculte ruga. Și când Dumnezeu le spune că i-a auzit și le răspunde, noi îi trimitem la spital”. La orele de curs, tot un haz. Când ne-a predat despre relația dintre îmbolnăvire și cele patru tipuri de activitate nervoasă superioară, tipurile sangvin, coleric, flegmatic și melancolic, a căutat să le exemplifice pe noi, cei din bănci: „Sangvinii – corespunzător tipului de activitate nervoasă superioară puternic, echilibrat, mobil – sunt, de obicei, optimiști, bine dispuși și expresivi, în special atunci când sunt în mijlocul

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

altor oameni. Sunt rezistenți la necazurile vieții, rumeni în obraji. Sunt oamenii de la țară, zdraveni”.

Și-a rotit ochii peste noi ca să găsească un sangvin. M-am ascuns în spatele colegului I.Ș.

– Tu, tu de colo, care te-ai ascuns! De unde ești? Unde te-ai născut?

– În București, vă arăt buletinul de identitate, dacă nu mă credeți...

A intervenit colegul I.Ș.:

„S-a născut în București, dar l-a crescut taică-su la Muzeul Satului”.

Și lecția a continuat, și toată lumea a fost fericită. Mai puțin eu. Ca student, mă țineam că sunt orășean. Acum mă mândresc că sunt nepot de moșnean, de țăran liber din satul Boteni, Muscel, al cărui „Cetățean de onoare” am devenit după Decembrie '89. Iar mă laud.

Închei amintirile despre studenția mea cu imaginea profesoarelor Ursula Șchiopu și Ana Tucicov-Bogdan. Le datorez recunoștință. Mi le amintesc cu drag. Când Ursula Șchiopu s-a dus într-o altă lume, nu puțini au fost cei care au spus că ne-a părăsit „Doamna psihologiei românești”. M-am numărat printre ei. Ursula Șchiopu a fost prima femeie profesor universitar din România în domeniul psihologiei (în 1967). Preda cursul de Psihologia copilului. Pe atunci, nu mă prea interesa. Acum, de când îmi observ nepoții și nepoțica, „doi brazi și o floare”, nu încetez să mă întreb ce o fi în căpșorul lor, ce imagine își fac despre lume, dar despre mine. În prelegerile profesoarei Ursula Șchiopu era multă drăgălășenie, multă poezie. De fapt, a publicat nouă volume de versuri (dintre care citez oarecum haotic: *Drum prin zodii*, 1939; *Cer troglodit*, 1943; *Pendulul cosmic*, 1984; *La marginea timpului care își caută umbra*, 2004) și o *Antologie a poeziei canadiene franceze* (în 1976, în colaborare cu Al. Andrițoiu).

Doamna profesoară Ursula Șchiopu a adus, discret, un suflu de intelectuală finețe la Secția de Psihologie, chiar înainte de prăbușirea comunismului. Îi datorăm, dincolo de numeroasele cărți și studii despre psihologia copilului și a vârstelor, coordonarea primului *Dicționar enciclopedic de psihologie* (litografiat în 1969 la Tipografia Universității

din București, trei volume, 1417 pagini), lucrare care a stat la baza *Dicționarului de psihologie*, publicat la Editura Babel (București, 1997, 747 pagini). Ca soție de ministru și ambasador – Bucur Șchiopu a fost ministrul Agriculturii și Industriei Alimentare, dar și primul nostru ambasador în Canada (1970-1976) – , avea acces la revistele și cărțile publicate în Occident. Le răsfoia în fața membrilor Catedrei și, ca un făcut, le uita pe birou. Mi-a povestit asta când, împreună cu Adina, i-am făcut o vizită acasă, în cartierul Primăverii, pentru a-i solicita un interviu. Ca redactor-șef al revistei *Psihologia* (scoasă la Editura Știință și Tehnică SA,), Adina a apelat la profesorii noștri pentru a ridica prestigiul publicației. Din primul colegiu al revistei, în 1991, făceau parte foștii noștri profesori: Mihai Golu (președinte), Tiberiu Bogdan, Paul Popescu-Neveanu, Ursula Șchiopu, Mielu Zlate. Mai toți psihologii din țară, dar și din străinătate, au colaborat cu devotament pentru diseminarea cunoștințelor de psihologie. Pericolul vulgarizării psihologiei, după înlăturarea cenzurii, părea greu de stăvilit. Revista *Psihologia* a fost omorâtă de rapacitatea celor care au cumpărat-o (o firmă a lui Sorin Ovidiu Vântu, în 1999).

„Tanti Nuța”, cum o alintam Adina și cu mine pe profesoara Ana Tucicov-Bogdan, ne-a fost „nașă” la căsătoria civilă. Căsătoria religioasă am făcut-o oarecum pe ascuns, la Biserica Răzvan din București, unde slujea unchiul meu, preotul Moise Vișoiu, după ce ieșise din închisoare. La cununia religioasă ne-au fost nași sora și cumnatul meu (Maria și Ion Tănăsoiu, odihnească-se în Pace!). Profesoara Ana Tucicov-Bogdan, deși nu a predat cursuri la Secția de Psihologie când eu eram student, mi-a fost un adevărat dascăl. M-a impresionat dârzenia ei, în condițiile adversității unor membri ai Catedrei. Am publicat în volumele pe care le-a coordonat. Oficial, apare în calitate de coordonator doar la un singur volum, *Psihologia socială în România* (București, Editura Academiei RSR, 1984). În realitate, a coordonat și primul *Dicționar de psihologie socială* (București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981). Știu cât suflet a pus în adunarea contribuțiilor celorlalți coautori, profesorii Mihai Golu, Pantelimon Golu, Petre Pânzaru și cercet. șt. dr. Cătălin Mamali. Am participat și eu la armonizarea textelor. Împreună cu tanti Nuța, am ținut legătura cu redactorul de carte. Principala obiecție a acestuia

era legată de numărul prea mare de psihosociologi americani pe care îi citam. În multe cazuri, am șters numele lor, dar am păstrat ipotezele și teoriile emise de aceștia. După ani și ani, împreună cu profesorul Petru Iluț de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, am coordonat prima *Enciclopedie de psihosociologie* (București, Editura Economică, 2003). De această dată, am dat Cezarului ce este al Cezarului: psihologia socială este un produs american, deși își are rădăcinile în Europa!

Un alt volum scris împreună cu profesoara Ana Tucicov-Bogdan a avut o soartă tristă. La Editura Politică, unde depusesem manuscrisul, mi s-a reproșat că nu am dat niciun citat din cuvântările tovarășului Nicolae Ceaușescu. „Așteptăm Congresul al XIV-lea, la care cu siguranță tovarășul Nicolae Ceaușescu va da indicații prețioase pentru științele sociale” – m-am scuzat. Congresul al XIV-lea a trecut și comunismul s-a prăbușit... După un timp, ne-am dus din nou la editură: acum se chema „Humanitas”. Același redactor ne-a dezarmat: „Nu o putem publica, nu este în spiritul timpului...”. A daug doar faptul că respectivul redactor a ajuns, în scurt timp, ministru adjunct la Învățământ...

Dezghețul ideologic în Facultatea de Filozofie: a fost și nu prea...

La Facultatea de Filozofie a Universității din București, dezghețul ideologic a fost bine controlat de către organele de partid. Unii dintre profesori se obișnuiseră cu șuba pe ei. Alții – Tudor Bugnariu, Gheorghe Vlăduțescu, Gheorghe Cazan, Cătălin Zamfir, Paul Popescu-Neveanu, Tiberiu Bogdan ș.a. – au respirat din plin aerul curățat de zgura stalinistă. Totuși, partidul și „mâna lungă” a Securității își mențineau vigilența. Au continuat demascările și înscenările din perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej. Mă refer la exmatricularea pe motive politice a unor studenți de la Secția de Filozofie, în 1965. Exmatricularea a fost pusă în scenă după tot tipicul proceselor publice staliniste: acuze vehemente, recunoașterea vinovăției, huiduieli, bătaie. Am fost obligați să participăm la pronunțarea sentinței în Aula Universității. Ni s-a spus că respectivii studenți se organizaseră

într-un grup de tip fascist, preluând codificat salutul hitlerist (H-H, *Heil Hitler*). S-au făcut liste cu zeci de studenți care urmau să vorbească la adunarea de desolidarizare de grupul lui Stelian Vasar, Nicolici, Turcu, Bădin – dacă îmi aduc bine aminte. Deși „procesul de condamnare” a durat mai multe ore, nu toți studenții de pe lista întocmită la Comitetul de partid pe Facultate au fost chemați să vorbească. Secretar de partid era Constantin Nicuță, decan, Tudor Bugnariu, rector, acad. Gheorghe Mihoc. La ieșirea din Aula Magna, transformată în sală de judecată, studenții condamnați au trecut printre colegii lor, care i-au apostrofat și lovit cu pumnii și picioarele. Au luat-o la fugă. Pe treptele Universității, studenții „revoluționari” au continuat să-i lovească. I-au alergat pe Bulevardul „Gheorghe Gheorghiu-Dej”.

După această răfuială a partidului cu studenții, profesorul Tudor Bugnariu a fost scos de la Decanat. Mai trebuie să spun că profesorul Constantin Nicuță i-a luat locul?! Mi se pare de prisos, după cum de la sine înțeles mi se pare și faptul că niciun student și niciun profesor nu le-a luat apărarea studenților „fasciști”, nimeni nu a cerut lămuriri: cum este posibil ca Stelian Vasar, evreu, să adopte ideologia fascistă? Nu pot însă să nu menționez că unii dintre cei care i-au fugărit și bătut pe colegii lor au făcut carieră politică și înainte, și după Evenimentele din Decembrie '89.

Dezghețul de după moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, deși dozat de partid, pentru că, nu-i așa, dezghețul brusc poate provoca inundații, a avut efecte de care generația mea a beneficiat. În liceu, învățasem psihologia după un manual tradus din limba rusă. Deși clar și didactic structurat, era plin de Pavlov și se încheia cu un capitol despre caracteristicile psiho-morale al omului sovietic. În ultimii mei ani de facultate, distanțarea de hegemonia sovietică s-a resimțit și în cursurile profesorilor. Este suficient să amintesc faptul că am repetat cursul de socialism științific în anul IV. Cursul din anul I nu mai era valabil. Profesorul Radu Florian cu care am dat examenul de socialism științific și în anul patru, și la absolvirea facultății, nu a fost deloc dogmatic. Cel puțin în acei ani, 1966-1967.

*

În 1964, la Universitatea din București, ca și în alte instituții, s-au organizat adunări de protest față de Planul Valev, plan propus de economistul sovietic Emil Borisovici Valev, prin care se propunea specializarea economiei din „țările frățești”: României i se rezervase rolul de producătoare de cereale, de furaje și, secundar, de produse industriale cu consum mare de materii prime (mașini de terasament). Acest plan, prezentat de delegația poloneză la Conferința statelor membre CAER (Moscova, 6-7 iunie 1962), a fost adoptat ca document sub denumirea *Principiile fundamentale ale diviziunii internaționale a muncii*. Emil Borisovici Valev a publicat, în nr. 2/1964 din *Analele Universității din Moscova*, articolul „Probleme ale dezvoltării economice a raioanelor dunărene din România, Bulgaria și URSS”. Critica PCR a fost imediată și bine-venită, susținută de majoritatea membrilor și nemembrilor de partid: se atenta la suveranitatea națională, România era condamnată la subdezvoltare.

În Aula Magna a Universității din București din Palatul Universității de Drept, unde la etajul trei funcționa Secția de Psihologie a Facultății de Filozofie, se desfășura adunarea de protest, de respingere a ingerințelor în treburile interne ale țării. Aula era supraaglomerată cu studenți și cadre didactice. Profesorul Paul Popescu-Neveanu m-a văzut stând pe culoar: „Ce faci? De ce nu ești în Aulă? Eu am studiat în URSS, dar tu de ce nu protestezi?!”. Poate că nu aș fi amintit de Planul Valev dacă în 2014, în Sala Senatului Universității din București, la o întâlnire cu absolvenții primei serii de sociologi de după 1944, nu aș fi auzit replica acad. Gheorghe Dolgu, care a predat economie politică celei dintâi promoții de sociologi: „Planul Valev nu a fost decât un pretext pentru propaganda lui Nicolae Ceaușescu. În fond, Valev nu era decât un profesor de economie oarecare”. Eu tocmai adresam foștilor studenți întrebarea: „De ce tace sociologia și nu vede dezastrul industriei românești? De ce am acceptat în 1990 ideea că industria din România – așa cum a declarat atunci prim-ministrul Petre Roman – este „un morman de fiare vechi”? Am făcut împreună cercetări de teren privind procesul de industrializare, de ce nu se revoltă nimeni că „pariem pe agricultură”, că ni s-a repartizat, fără un plan publicat, agro-turismul? Înainte de Decembrie '89 făceam, sub licență elvețiană, locomotive Diesel-electrice, sub licență franceză

automobile, în colaborare cu britanicii, avioane. Produceam calculatoare electronice și televizoare. Acum, la TV sunt lăudați meșterii populari, cei care împletesc coșuri de răchită, olarii, ciobanii... Avem de-a face cu un nou Plan Valev? Profesorul Gheorghe Dolgu, adorat de studenți și, mai ales, de studente pentru eleganța sa, dar și pentru prelegerile pe care le ținea, a fost ministru adjunct la Ministerul Afacerilor Externe între 1971 și 1980.

Nu sunt un nostalgic: cred din toată ființa mea că sistemul comunist a fost un eșec al istoriei, că în numele instaurării în România a unei „societăți mai bune și mai drepte” s-au comis crime oribile, dar mai cred că nu trăim în „cea mai bună dintre lumi” și că funcția sociologiei este cea de „*whistleblower*”, de arbitru social, de semnalare a derapajelor, a abuzurilor și corupției din instituțiile de stat și private, a tuturor fenomenelor disfuncționale și inumane din societate.

*

Ne bucuram când profesorii noștri publicau cărți de specialitate. Am, din vremea studenției, autografe pe cărțile scrise de Paul Popescu-Neveanu și Mihai Golu. Profesorul nostru de logică, Gheorghe Enescu, analizând „Formele normale perfecte”, a menționat:

„Studentul Chelcea Septimiu, secția de Psihologie a Facultății de Filozofie, Universitatea București, în seminarul de logică matematică a făcut următoarea remarcă în legătură cu adăugarea termenilor. La un membru α putem adăuga literele ρ , μ după regulile: [în continuare sunt prezentate regulile pe care le-am formulat – n.n.]” (vezi Gh. Enescu, *Introducere în logica matematică* (București, Editura Științifică, 1966, p. 66).

Colegii nu au fost prea impresionați de faptul că sunt citat într-un manual după care trebuiau să învețe. Mihai Suliman se prăpădea de râs: „Du-te să ceri drepturi de autor!”. Pe mine m-a marcat faptul că un profesor citează contribuția unui student, mai ales că se întâmplau și cazuri în care profesorii își însușeau informații și chiar părți din lucrările studenților sau îi puneau să traducă, în special din engleză, pentru ei. Când A.C., secretar de partid pe Facultate, și-a susținut examenul de doctorat, profesorul Constantin Nicuță, preșe-

dinte al comisiei de examen, l-a felicitat, între altele, și pentru faptul că a făcut trimiteri bibliografice folosite și de unul dintre studenți, Nicolae Gheorghe, în lucrarea de diplomă pe care A.C. o condusese. Cine de la cine a „împrumutat” rămâne un mister. Cât despre munca studenților de traducători pentru documentarea profesorilor, prezentată ca exercițiu, nu știu cât era exercițiu și cât de demne de încredere erau traducerile. Una dintre colege, de o inteligență sclipitoare, cunosătoare din familie a limbilor germană, franceză și engleză, îmi spunea că atunci când se plictisește să mai traducă pentru profesorul X, inventează pur și simplu un text pentru a completa numărul de pagini indicate de profesorul excelent vorbitor de limba rusă.

Am învățat de la profesorul Gheorghe Enescu, dar nu numai de la el, să respect studenții în primele lor încercări originale. După 1989, când am ajuns și eu să coordonez lucrări de psihosociologie, am inclus în lista de autori studenți și masteranzi, care mai târziu s-au realizat științific chiar și în universități din străinătate (vezi, de exemplu, Simona Szakacs, „Stereotipurile de gen în reclamele tv”, în S. Chelcea, coordonator, *Comunicarea nonverbală în spațiul public*, București, Editura Tritonic, 2004).

După evenimentele din Decembrie '89, profesorul Gheorghe Enescu a fost „surghiunit” să predea la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, nu la Facultatea de Filozofie, pe motiv – invocat de studenții „revoluționari” – că, făcându-și doctoratul la Moscova, i-a învățat „logică sovietică”. Cred că în subtext i se reproșau o anumită rigiditate ideologică și o exigență sporită la examene și mai cred că studenții „revoluționari” de la Facultatea de Filozofie au fost bine dirijați de către cei care vroiau să ia locul titularilor. Este ceea ce cred. Poate greșesc. Un lucru este însă sigur: la un deceniu de la trecerea lui în neființă (în 1997), profesorului Gheorghe Enescu i s-au retipărit lucrările...

Cât durează o prietenie din studenție?

Aș fi fost tentat să răspund „Toată viața”, dacă relația mea cu cel care a devenit un clasic al psihologiei sociale, cu Adrian Neculau, nu s-ar fi

diluat cu un an-doi înainte de trecerea lui în neființă, la vârsta de 74 de ani. Am calculat: 45 de ani de prietenie, pentru ca vârtejul politicii postdecembriste să ne despartă. O spun cu regret: blestemata de politică!

În 1967, eram student în ultimul an. Am participat la o Sesiune de comunicări științifice la Iași. Acolo l-am întâlnit pe Adrian Neculau, un om de mare bunătate și omenie. Părinții lui erau învățători în comuna natală (Ungureni, județul Botoșani). Bunicul lui, „moș Eugen” (pedagogul Eugen D. Neculau) înființase, în 1936, Universitatea Populară de la Ungureni, care a funcționat până în 1944. Un reușit experiment de educație a adulților. Adrian Neculau era mai mare decât mine cu doi ani, dar a absolvit Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din Iași cu trei ani înaintea mea. A intrat la facultate imediat după terminarea liceului (la „August Treboniu Laurian” din Botoșani), nu făcuse un ocol ca mine. Până să ajungă însă într-o instituție academică, în 1969, a trebuit să facă și el un ocol: profesor în învățământul mediu, psiholog la Laboratorul de psihologie al Ministerului Transporturilor (CFR). Am ajuns asistenți universitari în același an. Ne-am și sprijinit reciproc: sprijin moral și intelectual. În 1975, am publicat în colaborare, la Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași, lucrarea *Elemente de sociologie industrială* (230 p.). Și pentru el, și pentru mine a fost pentru prima dată când ne apăreau numele pe coperta unei cărți (de fapt, un manual universitar, multiplicat în condiții rudimentare). Ne-am susținut teza de doctorat în același an, în 1974. După Decembrie 1989, am primit amândoi, mai întâi el (în 2002) și apoi eu (în 2004), Premiul „Opera Omnia” pentru întreaga activitate de cercetare științifică, acordat de Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior.

Prietenia noastră s-a încheat în jurul dorinței de recunoaștere, de dezvoltare a psihologiei sociale ca domeniu de cunoaștere distinct în sistemul științelor socio-umaniste. Pentru promovarea psihologiei sociale, care prin 1970 abia se zărea, am făcut compromisuri ideologice. Recunosc: el mai puține decât mine. În mai 1971, Centrul de Sociologie al Universității „Al. I. Cuza” din Iași a organizat simpozionul „Forța de muncă din țara noastră – țel al investigației științifice interdisciplinare”. Comunicările prezentate la acest simpozion (73 de

studii semnate de peste 90 de autori) au fost publicate în două volume masive (645 p., vol. 1, și 466 p., vol. 2). Coordonatorii celor două volume: prof. dr. doc. V. Pavelcu, prof. dr. I. Natansohn și prof. I. Grigoraș. Redactor de carte a fost lector univ. Adrian Neculau (*Sociologia în acțiune*, Centrul de Sociologie al Universității „Al. I. Cuza”, Iași, vol. 1, 1972, vol. 2, 1973). Am prezentat și eu o comunicare despre relația dintre sociologie și ergonomie, care a fost publicată în volumul al doilea (pp. 72-80). Nu aceasta a avut cel mai mare ecou în sufletul meu, ci faptul că Adrian Neculau, în calitate de redactor, a inclus și comunicarea tatălui meu, care timp de aproape 20 de ani a avut interdicție de a mai publica (vezi I. Chelcea, „Contribuții la sociologia modului de trai”, în *Sociologia în acțiune*, vol. II, pp. 403-406). Publicând acest studiu, Adrian Neculau a făcut un gest de solidaritate cu cei „trecuți la index de către regimul de democrație populară”. Ion Chelcea nu luase parte la simpozion. Și totuși, a apărut în lucrările simpozionului, datorită bunăvoinței redactorului de carte. Acest lucru a avut darul să transforme apropierea psihică dintre noi în prietenie, într-o prietenie de familie. Rodica Neculau și Adina au păstrat relația de prietenie și în ultima perioadă, când, după Decembrie '89, Adrian Neculau mi-a aruncat în obraz vorbe de care nu-l credeam în stare. Dar despre diluarea prieteniei dintre noi, ceva mai târziu... (fig. 16)

Fiecare carte publicată de fostul meu prieten Adrian Neculau, începând cu *Liderii în dinamica grupurilor* (București, Editura Științifică, 1977) până la ultima lui carte ca unic autor (*Psihologia servituții voluntare*, Iași, Editura Polirom, 2011), reprezintă o dovadă a profesionalismului său. Evenimentele din Decembrie '89 l-au pus în valoare: șef al Catedrei de Psihologie și prorector al Universității „Al. I. Cuza” din Iași, vicepreședinte al Asociației Psihologilor din România. Mai presus de recunoașterea academică oficială (în 2003, a primit titlul de Doctor Honoris Causa al Universității de Vest din Timișoara și, în 2002, Premiul Opera Omnia pentru întreaga activitate de cercetare științifică), dar și de stat (a fost distins, în 2000, cu Ordinul Național „Serviciul Credincios” în grad de Cavaler), Adrian Neculau a contribuit cel mai mult dintre noi toți, psihologi, psihosociologi, sociologi, la racordarea științelor socio-umaniste din România la fluxul de idei din Occident, în special din Franța (vezi volumele de studii pe

Student toamnătic silitor

care le-a coordonat împreună cu unii dintre cei mai prestigioși psihosociologi francezi) și a fondat Școala românească a reprezentărilor sociale (vezi S. Chelcea, „Mi-a fost prieten o viață”, în *Psihologia Socială*, Număr omagial Adrian Neculau, nr. 32, 2013, pp. 67-69).

Fig. 16. Cu Adrian Neculau (în dreapta), la Casa Pogor (Iași, 1976)

În timp ce „prietenul meu de-o viață” triumfa, eu îmi ispășeam păcatul de a fi fost conferențiar de psihosociologie la Academia „Ștefan Gheorghiu”. Locul „penitenței”: Centrul de Testări Psihologice al Armatei (CTPA), așa cum veți vedea. În februarie 1990, Adrian Neculau m-a vizitat la Spitalul Militar Central din București, unde funcționa și CTPA. Vizita lui, anticomunist declarat, m-a făcut să cred că idealurile științifice rămân deasupra celor politice. Blestemata de politică ne-a despărțit, însă: eu nu mai voiam să aud de politică, el respira politică.

- Până la sfârșitul vieții, voi lupta împotriva comunismului.
- Faci box cu umbra! Comunismul a sucombat. Ar trebui să denunți, în primul rând, disfuncționalitățile din societatea de

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

azi. Lasă istoria să se pronunțe în legătură cu anii comunismului. Este prea devreme să ne pronunțăm noi. Psihosociologia este știința prezentului.

Pierderea prieteniei lui Adrian Neculau nu a fost bruscă. Am continuat să ne facem vizite cu familia: Rodica și Adrian la București, Adina și cu mine la Iași sau la Bârnova, unde își cumpăraseră o casă de vacanță modestă, dar de care era foarte încântat. La intrarea în curte, deasupra fântânii, străjuia un nuc. Alături, în chioșcul pe care îl amenajase sau pe veranda casei țărănești pe care o renovase, împreună cu Adina și cu Rodica Neculau, profesoară de limba germană, am depănat de atâtea ori amintiri. Am cules cireșe și mere din grădina de la Bârnova. Am petrecut concedii împreună, am fost în excursii în țară și în afara țării împreună. Ca rector la Institutul Național de Informații l-am invitat pe profesorul Adrian Neculau să le vorbească viitorilor ofițeri SRI. Am vrut să vadă și cum arată un psihosociolog de talie europeană. Nu a fost singurul invitat de onoare, au mai conferențiat și alte personalități din lumea universitară și din mediul academic. Mi s-a părut că discursul profesorului Adrian Neculau s-a bucurat de cel mai mult succes.

După părăsirea funcției de rector, în anul 1999, și revenirea la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, am fost invitat să fac parte din comisiile pentru examenul de doctorat al tezelor conduse de Adrian Neculau. Cele mai multe dintre aceste teze de doctorat erau foarte bine redactate, satisfăceau în cel mai înalt grad standardele academice. S-a întâmplat la două-trei teze de doctorat să observ unele „scăpări de condei”, pe care le-am și semnalat în referat și la susținerea publică a examenului. „Știu că tu, de fapt, nu doctoranzilor le faci observații, ci mie!” – a fost replica uluitoare pentru mine a lui Adrian Neculau. M-a surprins neplăcut această izbucnire a prietenului meu. Nu i-am acordat mare importanță, dar mi-am dat mai târziu seama că profesorul Adrian Neculau, umblat la congrese internaționale, membru în asociațiile de specialitate din Europa, apreciat în mediile academice din preajma lui Serge Moscovici, personalitatea emblematică a psihologiei sociale din Franța, nu mai este Adrian Neculau, cel pe care îl cunoscusem de când eram studenți.

A mai intervenit și faptul că mie îmi plăcea să discut despre evenimentele zilei. M-am pronunțat de mai multe ori critic la adresa Președintelui Traian Băsescu, deși știam că Adrian Neculau era un susținător al lui Băsescu, cel care în Parlamentul României a condamnat comunismul, dar al cărui dosar de securitate nu s-a găsit nici până astăzi.

- Nu vreau să aud. Era mai bine în comunism?!
- N-am spus asta, dar de ce a trebuit să moară oameni nevinovați în Decembrie '89? Ca să se închidă fabricile, să rămână oamenii pe drumuri? Să plece specialiștii din țară?
- Este urmarea industrializării forțate, a lipsei de competitivitate a industriei românești.
- Înainte, industria noastră producea tractoare, autocamioane, automobile, televizoare, computere, avioane în colaborare cu firme de prestigiu din Franța, din Marea Britanie.
- Nu-mi place discursul tău justificativ!

M-a pus la punct și în public. La o susținere a unei teze de doctorat, la care mă invitase insistent să fac parte din comisia de examen, i-am sugerat doctorandului să nuanțeze discursul, să introducă un „probabil”, un „s-ar părea că”, să nu se pronunțe atât de hotărât în legătură cu trecutul negru al anilor 1980. Tema tezei de doctorat: reprezentarea socială a comunismului. Am spus că orice profesor ar trebui să știe că „certitudinea este apanajul minților nedestelenite”. Profesorul Adrian Neculau și-a ieșit din fire: că el nu admite ca cineva care a fost la „Ștefan Gheorghiu”... „Îmi cer iertare că am supraviețuit”. Atât am spus în public. Mi-am amintit că și alții care nu au fost la „Ștefan Gheorghiu” și care au devenit brusc anticomuniști au păcătuțit... Mai departe, am discutat în doi.

- Toată lumea mă întreabă cum de sunt prieten cu tine...
- Adrian, te pot scuti de această neplăcere!

În numărul omagial „In Memoriam Adrian Neculau” a fost inserat ceea ce am scris în noaptea în care am aflat de la Rodica Neculau evenimentul tragic:

Profesorul Adrian Neculau nu mai este printre noi... Un fulger negru a despiciat cerul înghețat al acestui decembrie și a răpus

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

viața psihosociologului cu vocație, a profesorului de excepție, a povestitorului dăruit, a cărturarului autentic, a soțului și părintelui exemplar și, mai presus de toate, a omului de omenie care a fost Adrian Neculau. [...] Deși nu gândeam la fel rostul psihosociologiei [în perioada postdecembristă – n.n.], m-a ajutat să public în colecția pe care o îngrijea la Editura Polirom. Am împărtășit aproape aceleași griji, speranțe și idealuri și, chiar dacă umbra politicii a înnegurat în ultimul timp relațiile dintre noi, l-am simțit mereu prezent în gândurile mele și imaginea sa îmi va rămâne permanent vie. Nu voi uita zâmbetul lui care exprima împăcarea cu sine și cu lumea, bucuria unei vieți împlinite, atingerea scopului mărturisit al activității sale de după Decembrie 1989” (*Psihologia socială*, nr. 32, 2013, pp. 67-69).

„Uită tot ce ai învățat la facultate și apucă-te să înveți”

Am fost repartizat (repartiție guvernamentală!) la Institutul de Psihologie al Academiei RSR. Acad. Mihai Ralea era director, dar dr. Robert Floru, medic de profesie, conducea *de facto* institutul de pe Strada Frumoasa nr. 26. Institutul, înființat în 1956, avea mai multe secții și sectoare în care își desfășurau activitatea cercetători eminenți. Biblioteca, splendidă, ca și întreaga clădire, număra peste 25.000 de volume. Istoria institutului este tristă: în 1970 a trecut sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice. Atunci au fost îndepărtați din cercetare pe motive de vârstă Traian Herseni, Constantin I. Botez, Marian Bejat, Maria Mamali, Efraim Fischbein. În 1982, în urma înscenării „Meditația transcendențială”, Institutul de Psihologie este comasat cu Institutul de Științe Pedagogice, ca departament subordonat Ministerului Educației și Învățământului.

Nou-venit la Institutul de Psihologie, am optat pentru Sectorul de psihologie socială, condus de Traian Herseni. În prima zi de lefegiu (1100 de lei pe lună, echivalentul a 4000 de bilete de tramvai la clasa a doua), m-am prezentat la serviciu dimineața la ora opt. Maricica, femeia de serviciu, s-a speriat de punctualitatea mea. Pe la ora 9-10 au început să vină la institut și ceilalți lefegii, pardon de expresie. Au pus de-o cafea și de-o vorbuliță. Mi s-a părut ciudat că, venind de acasă, unde probabil își băuseră cafeaua, își încep ziua de muncă tot cu o cafea, o cafea descântată. Parțial, am luat și eu modelul lor de cercetători științifici. Am început și eu să mă prezint la slujbă după ora 9. În ceea ce privește cafeaua, m-am năvălit mai târziu.

În Institutul de Psihologie al Academiei RSR, în afara seniorilor Mihai Ralea, Traian Herseni, Constantin Botez, Efraim Fischbein, Vasile P. Nicolau și a venerabilelor doamne Tatiana Slama-Cazacu, Ursula Șchiopu, Edith Gulian, soții de oameni cu vază în epoca comunistă, erau mulți cercetători mai tineri, care au devenit nume bine cunoscute ale psihologiei românești: Ioan Ciofu, Anca Dabija, Geta

Dan-Spânoiu, Ligia Gherguț, Gheorghe N. Iosif, Stroe Marcus, Maria Mamali, Aurora Perju (căsătorită Liiceanu), Constantin Voicu, Zisu Weintraub ș.a. Cu unii dintre ei m-am reîntâlnit când s-a reînființat, după 1989, Institutul de Psihologie. Alții au părăsit România fie înainte de Decembrie '89, fie după prăbușirea comunismului. S-au întors în țară după evenimentele care au schimbat fața României, nu doar din dragoste pentru țară, ci și ca să primească acte doveditoare pentru fixarea pensiei. Li se cuvenea acest drept. Cu Anca Dabija, de la Universitatea din Utrecht (Olanda), am stat mai mult de vorbă. Adina, ca redactor de carte, a ajutând-o să-și publice teza de doctorat, susținută cu prof. Tatiana Slama-Cazacu (vezi Anca Manoliu-Dabija, *Context și interferențe în lectura activă. Modele teoretice și cercetări experimentale*, București, Editura Știință și Tehnică S.A., 2001). Ne-am amintit cu plăcere de atmosfera de la institut, de ședințele de comunicări științifice.

De unele „evenimente” chiar uitasem. Era iarnă și un frig năprasnic. Așteptam în holul de la parterul vilei care adăpostea institutul să înceapă ședința de prezentare a unui raport de cercetare. A.P., cea care trebuia să susțină raportul, întârzia. După 5-10 minute de așteptare, ne-am pierdut răbdarea. Doamnele chiar s-au indignat. În sfârșit, apare raportoarea gâfâind: „Nu se poate atâta nesimțire! Revoltător! Nu se poate! Veneam în fugă spre institut și m-am împiedicat de un prezervativ. Probabil că îl aruncase cineva de la etaj. Știți cum stătea înțepenit pe trotuar? Uite așa!”. Și colega ghinionistă ridică *digitus impudicus*, arătându-l doamnelor. Tuturor ne-a trecut supărarea.

Am publicat primul meu studiu ca unic autor în urmă cu aproape 50 de ani, când eram cercetător stagiar la Institutul de Psihologie al Academiei RSR („Aspecte psihosociale privind schimbarea mediului de muncă”, *Revista de Psihologie*, 1968, 11, 1, pp. 19-32). Acest studiu sintetiza rezultatele cercetărilor de teren pe care le făcusem în ultimul an de studenție în cadrul echipei multidisciplinare conduse de Vasile V. Caramelia (1915-1994), întemeietorul antropologiei sociale și culturale în România. Instituționalizarea antropologiei culturale ca disciplină științifică la noi în țară a fost marcată la 1 iulie 1964, când Prezidiul Academiei RSR a aprobat înființarea Secției de antropologie

„Uită tot ce ai învățat la facultate și apucă-te să înveți”

socio-demografică și culturală în cadrul Centrului de Cercetări Antropologice, astăzi Institutul de Antropologie „Francisc Rainer” din București. (vezi Gh. Geană, „Notă asupra ediției”, în Vasile V. Caramela, *Texte alese*, Editura Universității din Pitești, 2015, p. 8). Secția nou înființată a fost condusă de Vasile V. Caramela, prin strădania căruia se și înființase. Prima investigație de teren a Secției a constituit-o „Studiul antropologic complex biologic-social al unor grupuri de agricultori, de muncitori mineri, de lucrători la pădure și la întreprinderile de industrializare a lemnului” (V.V. Caramela, „O cercetare complexă, interdisciplinară de antropologie fizică, socială și culturală asupra unor grupuri de mineri, muncitori forestieri și agricultori din Regiunea Argeș (I)”, *Studii și Cercetări de Antropologie*, 2. 1, pp. 131-139). Studiul s-a realizat timp de mai mulți ani în cadrul Stației-pilot din satul Berevoești (din apropierea orașului Câmpulung Muscel), pe Valea Bratiei, localitatea în care s-a născut Vasile V. Caramela. Eu am participat numai la campania din anul 1966. Am rămas acolo toată vara. Zona îmi era cunoscută. „Peste deal”, cum se spune în Muscel, se așterne, de-a lungul Argeșelului, satul Boteni, de unde am adunat multe amintiri din copilărie.

Profesorul Vasile V. Caramela vorbea cu oamenii din sat ca și când nu ar fi plecat niciodată dintre ei, ca și când nu s-ar fi specializat la Laboratorul de Antropologie Socială din Paris, condus de Claude Levi-Strauss, titularul Catedrei de Antropologie socială de la *Collège de France*. Avea vorba așezată. Mi-a povestit că înainte de a fi fost reinstituționalizat învățământul sociologic, a fost întrebat de „cineva” de la Serviciul de cadre al Academiei RSR ce este sociologia. Profesorul l-a lămurit: „Sociologia este știința despre societate. Când va fi recunoscută ca disciplină științifică, Serviciul de cadre nu-și va mai avea rost”. Pe atunci, formula era „Cadrele hotărâsc totul”.

După evenimentele din Decembrie 1989, presa, cel puțin o parte a ei, a preluat funcția și metodele Serviciului de cadre. În ziarul *România liberă* sau în săptămânalul *Zigzag* – nu mai țin bine minte – a apărut, imediat după mineriadă, un articol calomnios despre profesorul Vasile V. Caramela cum că ar fi fost informator al Securității și despre cercetările din stația-pilot de la Berevoești că ar fi pregătit mineriada din 14 iunie 1990, soldată cu morți și răniți din

rândul protestatarilor din Piața Universității. S-a afirmat cu totală recredință și în afara oricărei logici că acele cercetări antropologice făcute la jumătatea anilor 1960 asupra unor grupuri de mineri au stat la baza hotărârii de a chema minerii în București în iunie 1990. Argumentul semnatarilor articolului din *Zigzag*: cercetarea antropologică din stația-pilot de la Berevoești a relevat că, dintre grupurile profesionale luate în studiu (agricultori, mineri, muncitori forestieri din industria lemnului), grupul minerilor era alcătuit din persoane cu circumferința pumnului cea mai mare. În antropologia fizică din întreaga lume se apelează la măsurarea circumferinței pumnului, alături de alte determinări (înălțime, greutate corporală, circumferința capului, capacitate toracică, grupa sanguină etc.) când se studiază modificările microadaptative în timp și spațiu ale oamenilor. Articolul defăimător reproducea grafice, diagrame, tabele cuprinzând datele din studiile publicate de profesorul Vasile V. Caramelea împreună cu colaboratorii săi. Concluziile ziaristilor erau, însă, de-a dreptul aberante.

L-am întrebat pe profesor cum de au ajuns aceste materiale la cei doi semnatori ai articolului.

Eu le-am dat să citească extrasele din revista *Studii și Cercetări de Antropologie* cât timp m-am dus la bucătărie să le pregătesc o cafea. I-am lăsat singuri în sufragerie. Am stat apoi de vorbă cu ei. Le-am explicat care a fost rostul stației-pilot. Mi-au promis că vor reveni să continuăm discuția. Dacă tu i-ai mai văzut, i-am văzut și eu. Nu mi-am dat seama imediat că îmi șterpeliseră o parte din extrasele de pe masă, că își băgaseră nasul în sertarele biroului meu.

Profesorul Vasile V. Caramelea avea, în 1990, vârsta de 75 de ani. A mai trăit doar câțiva ani sub povara acuzațiilor nedrepte. Singurul care i-a luat apărarea în public a fost Cătălin Zamfir, care a publicat un articol cu titlul „Dacă și Caramelea a fost securist, atunci și Dumnezeu a fost”.

„Uită tot ce ai învățat la facultate și apucă-te să înveți”

Traian Herseni, un clasic al psihosociologiei românești

În Secția de psihologie socială, pentru care am optat la angajare, erau încadrați patru cercetători, cu Traian Herseni cu tot. Așadar, am fost a cincea roată la căruța psihosociologiei. Bun. Dar în camera de la primul etaj unde funcționa sectorul nu erau decât patru birouri și patru scaune. Când își făceau apariția titularii scaunelor, mă mutam de la un birou la altul. Situația mi se părea intolerabilă. Am vorbit cu Maricica, am cotrobăit pe la subsol și, împreună cu ea, am adus încă un birou în laborator. Mă gândeam că voi fi lăudat. Da de unde! Traian Herseni s-a supărat:

- Când mai ai inițiative din astea, să-mi spui mai întâi mie!
- Nu vă supărați, ce am făcut rău? Acum avem fiecare unde să punem lucrurile.
- Tocmai asta este. Înainte puteam să justificăm de ce lucrăm acasă!

Traian Herseni, supranumit „Poligraful Școlii de sociologie” pentru cât a scris, se documenta și își redacta cărțile acasă. Își transformase apartamentul în bibliotecă, în laborator de creație. Se plimba cu câte „un clasic” al psihologiei, sociologiei, filozofiei prin cameră și îi dicta soției, doamna Paula Herseni, comentarii la cărțile citite. După ce și-a ispășit anii de închisoare (1952-1956), dată fiind apartenența (ca doctrinar) la Mișcarea Legionară, a publicat lucrări deschizătoare de drum în psihologia socială, sociologia literaturii, sociologia limbii, sociologia muncii, teoria sociologică. Contribuțiile lui Traian Herseni la teoretizarea monografiei sociologice în cadrul Școlii sociologice de la București de sub conducerea profesorului Dimitrie Gusti sunt cvasiunanim recunoscute. Nu am spus „unanim” pentru că, spre surprinderea mea, profesorul Henri H. Stahl a scris cam „pătimaș” despre „Poligraful Școlii de sociologie”, afirmând că în materie de doctrină sociologică, Traian Herseni nu a lăsat nimic:

„Nimic! Nimic! Nimic! Nicio idee! Nu rămâne nimic de la el, să spui că asta este problema Herseni, contribuția teoretică a lui Herseni la această problemă. Nu. Era un excelent profesor, avea toată sociologia pusă pe fișe, știa toată literatura problemei și

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

atâta tot. Adică, era un om care avea păreri despre alte păreri. Dar nu părere proprie” (în Zoltán Rostás, *Monografia ca utopie. Interviuri cu Henri H. Stahl (1985-1987)*, București, Editura Paideia, 2000, p. 260).

Cele spuse de profesorul Henri H. Stahl despre Traian Herseni mi se par nedrepte: a considera sociologia ca teoria generală a vieții sociale nu este, în opinia mea, o contribuție teoretică de neneglijat. De altfel, până în prezent nu există în literatura de specialitate de la noi un tratat de sociologie mai cuprinzător decât cel scris de Traian Herseni (*Sociologie. Teoria generală a vieții sociale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, 659 pagini). Niciodată nu l-am auzit pe Traian Herseni spunând vreo vorbă rea despre Henri H. Stahl. Pe profesorul Stahl despre Herseni, da. Chiar în interviul acordat lui Zoltán Rostás, profesorul Henri H. Stahl afirmă: „Herseni era un hirusut, închis la el în casă. N-avea legături de prietenie, să meargă el seara, să-și piardă vremea la cafenea” (*ibidem*, p. 223). Eu nu l-am cunoscut pe Traian Herseni ca hirusut (*Hirusut*, fig. aspru, grosolan). Dimpotrivă. Mi s-a părut extrem de civilizată, prietenos, chiar cald. Să exemplific. Am citat între ghilimele într-o recenzie o afirmație a lui Dimitrie Gusti preluată din lucrarea lui Ovidiu Bădina (*Dimitrie Gusti. Contribuții la cunoașterea operei și activității sale*, București: Editura Științifică, 1965). Am specificat că este *apud* (citată după). Traian Herseni m-a laudat. M-a întrebat de ce nu am citat direct din Dimitrie Gusti.

- Nu am găsit cartea, nu a fost retipărită.
- Ți-o aduc eu mâine.

I-am împrumutat și eu o carte lui Traian Herseni. Culmea. Era o carte apărută sub „conducerea tehnică a d-lui Traian Herseni și direcția științifică a d-lui prof. D. Gusti” (*Îndrumări pentru monografiile sociologice*, București, Institutul de Științe Sociale al României, 1940). O aveam din biblioteca tatălui meu, care contribuise la acest volum cu „Plan pentru cercetarea țiganilor și în special a «rudarilor» sau «băieșilor»”. Era cam jerpelită. Mi-a înapoiat-o peste vreo zece zile, frumos legată și m-a îndemnat: „Păstrează-o, este o comoară”.

„Uită tot ce ai învățat la facultate și apucă-te să înveți”

Nu numai că am păstrat-o cu sfințenie, dar în 2002 m-am îngrijit, împreună cu profesorul Iancu Filipescu, să o retipăresc (vezi *Îndrumări pentru monografiile sociologice*. Prefață de Ioan Mihăilescu. Ediție îngrijită și Postfață de S. Chelcea și I. Filipescu, București, Editura Universității din București, 2002, 524 p).

Nu cred că am exagerat când, la o sută de ani de la naștere, am așezat numele lui între clasicii psihosociologiei românești (vezi S. Chelcea, „Traian Herseni – clasic al psihosociologiei românești”, în M. Diaconu (ed.), *Traian Herseni în critica vremii*, pp. 310-325, Pitești, Editura Universității din Pitești, 2007). Și nu cred că încalc legea nr. 217 din 2015, cunoscută sub numele de „Legea antilegionară”, pentru simplul fapt că nu intenționez să contribui la cultul lui Traian Herseni, care, de fapt, s-a dezis de legionari înainte de rebeliune și care se simțea vinovat de scrierea celor două broșuri, *Intellectualii și Legiunea* și *Muncitorii și Legiunea*. Mi-a povestit într-o seară la Boldești, comuna devenită oraș (Boldești-Scăieni, județul Prahova), unde ne documentam pentru lucrarea *Industrializare și urbanizare. Cercetări de psihosociologie concretă la Boldești* (București, Editura Academiei RSR, 1970) că, în închisoare fiind, s-a nimerit în celulă cu un muncitor în casa căruia, la percheziție, s-a găsit una dintre aceste broșuri. Fusese condamnat la șapte ani de temniță grea. „Am regretat atunci mai mult ca oricând că le-am scris... M-am retras într-un colț al celei ca să-mi ascund amărăciunea” – mi-a povestit Traian Herseni.

Traian Herseni a publicat primul manual universitar de psihologie socială din România. L-a semnat ca al doilea autor, primul fiind Mihai Ralea (vezi *Introducere în psihologia socială*, București, Editura Științifică, 1966). Fiindcă umbla vorba că acad. Mihai Ralea doar a semnat cartea, l-am întrebat pe Traian Herseni:

- Este adevărat că Mihai Ralea nu a scris niciun rând din această carte?
- Să-ți spun care este relația mea cu Ralea: când drumul este neted și uscat, îl iau eu în brațe; când drumul este accidentat, mă ia el în brațe pe mine.

Într-adevăr, filozoful, psihologul, eseistul Mihai Ralea, cu poziția sa de demnitar al regimului comunist (în guvernul Petru Groza, a

deținut funcția de ministru la Departamentul Artelor), l-a ocrotit pe Traian Herseni („gurile rele” spun că l-a „exploatat intelectual”). Într-o vreme când Traian Herseni nu avea drept de semnătură, a publicat, totuși, sub pseudonimul „T. Hariton”, împreună cu Mihai Ralea (vezi *Sociologia succesului*, București, Editura Științifică, 1962). Lucrarea erudită, pe măsura celor doi autori, reprezintă „un studiu neîncercat nicăieri până acum” (M. Ralea și T. Hariton, *op. cit.*, p. 10), aduce în discuție ideea „sanctiunilor premiale” și funcția lor socială. Analiza mecanismelor sancțiunii premiale rămâne o contribuție originală în psihosociologia românească. Pentru lansarea acestei idei valoroase, autorii au plătit, însă, un tribut greu cultului lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. În „Cuvânt înainte” stă scris:

Un însuflețitor exemplu de prețuire a meritelor și devotamentului față de cauza socialismului îl constituie conferirea, pentru a doua oară, a Medaliei de Erou al Muncii Socialiste din R.P. România „Secera și ciocanul” tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, cu prilejul împlinirii a 60 de ani de la nașterea sa, „pentru rodnică și îndelungată activitate în mișcarea muncitorească revoluționară, pentru merite deosebite în întărirea partidului și a unității sale, pentru contribuția de seamă în crearea și consolidarea statului democrat-popular și în construcția socialistă din țara noastră” (M. Ralea și T. Hariton, *Sociologia succesului*, București, Editura Științifică, 1962, p. 7).

*

Promovările și mărirea salariului în Institutul de Psihologiei al Academiei RSR se făceau după criterii ciudate. Mi-a rămas în minte ce mi-a povestit Traian Herseni despre o discuție a conducerii Institutului cu șefii secțiilor privind acordarea gradului științific de cercetător. Traian Herseni a propus-o pe doamna A.G., secretara Institutului: „Este deosebit de conștiincioasă, excelentă cunoscătoare de limbi străine, cultă”. Mihai Ralea s-a opus, pe motiv că este bătrână.

- Dacă ăsta este criteriul, atunci să o promovăm pe I.M.
- Este o propunere foarte bună – a decis academicianul.

„Uită tot ce ai învățat la facultate și apucă-te să înveți”

I.M., tânără, bine clădită, campioană națională la aruncarea suliței, atrăgea fără niciun artificiu privirea colegilor din institut, inclusiv a acad. Mihai Ralea, despre care se șoptea că este mare cuce-ritor. În institut se plimba grațios o doamnă despre care toți știam că a fost ultima amantă a lui Ralea (Mihai Ralea a murit în 1964, la vârsta de 68 de ani). Poate că invidia doamnelor cercetătoare să fi pus în circulație această răutate. Poate că nu fusese ultima... Modul în care se acordau drepturile salariale a precipitat plecarea mea din institut. În 1968 s-a mărit cu 300 de lei fondul de salarii al institutului. Mă așteptam să mi se acorde și mie un ban în plus: doar aveam cel mai mic salariu. N-a fost să fie. Cei 300 de lei s-au împărțit egal între Robert Floru, directorul adjunct al institutului, Gulian, soția acad. C. Ionescu-Gulian, șeful secției de Filozofie a Academiei RSR, și Traian Herseni. M-am plâns lui Traian Herseni:

- Colegele și colegii mei au primit la angajare salariul de 1100 de lei. Eu, pentru că am terminat cu media cea mai mare, sunt pedepsit?
- Știința cere sacrificii!

Recunosc sincer că acest răspuns m-a dezamăgit cumplit. Mi-am spus că poți să faci știință și fără să fii nedreptățit. Atunci a încolțit ideea de a pleca din institut și, când s-a ivit posibilitatea de a fi încadrat la Universitatea din București, nu am ezitat: mi-am cerut transferul.

- Nu pot să semnez cererea de transfer, mi-a spus directorul adjunct al institutului, dr. Robert Floru
- Nu vă supărați, de ce nu o puteți semna?
- Nu ai nicio abatere disciplinară...
- Dacă asta este problema, fac acum una!

M-am ridicat de pe scaun, am pus mâna pe tăblia biroului plin de cărți de psihofiziologie, specialitatea directorului adjunct, m-am opintit puțin și am dat să-l răstorn. Nu am reușit să-l clintesc. Era un birou masiv, negru, cu sculptură. De fapt, nici nu mi-a trecut prin cap să-l răstorn. Fapt este că transferul mi-a fost acordat nu pe loc, dar a fost totuși semnat.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

*

S-a spus despre Traian Herseni că a fost un „sociolog de cabinet”, un „șoarece de bibliotecă”. Fals! Știu de la tatăl meu, care a făcut parte, în 1939, din echipa de monografiști de la Făgăraș, condusă de Traian Herseni, că strălucitul discipol al profesorului Dimitrie Gusti a fost și un excelent organizator al echipelor la teren, dar și un investigator cu vocație. Depun și eu mărturie în acest sens. În cercetările de la Boldești, Traian Herseni a fost un coechipier desăvârșit: a locuit cu noi în același cămin muncitoresc, a făcut interviuri și observații de teren.

- Trebuie să ne îmbibăm de atmosfera boldeșteană ca să înțelegem viața din Boldești!
- Ce trebuie să fac? Îmi dați un chestionar, o foaie de observație, ceva...
- Nu trebuie să faci nimic. Să stai cât mai mult în Boldești, să se obișnuiască boldeștenii cu tine, dar și tu cu ei. Fă-ți prieteni pe aici. Sunt și fete drăguțe. Plimbă-te duminica prin sat, du-te la biserică, la cârciumă.

Așa am și făcut. Am început cu cârciuma. Am descoperit o lume necunoscută mie. Cârciuma este o instituție bine stratificată. Lăutarul, nelipsit din cârciuma de la Boldești, cunoaște ca nimeni altul statutul socio-economic al fiecărui client.

- Zi-mi ceva de iubire! Cânt-o p-aia cu Ionel, Ionelule... Zi ceva vesel.
- Zi-mi ceva de dor de mamă...
- Du-te-n mă-ta!

Eram cel mai tânăr membru din echipa de cercetători, necăsătorit, așa că am fost însărcinat cu „îmbibarea”. Am făcut recensământul populației, din casă în casă. Ceilalți din echipă mai plecau la București, mai veneau. Eu mă îmbibam... Când îmi aduc aminte de zilele, săptămânile și lunile de la Boldești, mă gândesc la așa-zisele cercetări de teren practicate de unii tineri sociologi de astăzi, grăbiți să adune informații și să publice, pentru a obține un punctaj cât mai mare. Astăzi se cercetează pe puncte!

„Uită tot ce ai învățat la facultate și apucă-te să înveți”

1968 – momentul de glorie al lui Ceaușescu

Evenimentele din august 1968 m-au prins la Institutul de Psihologie al Academiei RSR. Mulți dintre noi, tineri pe atunci, ne simțeam mândri că suntem contemporanii sfidării colosului sovietic, dar ne temeam de consecințele pe care le-ar fi avut ocuparea țării de armatele „statelor frățești”. Eram ofițer de serviciu la Institutul de Psihologie al Academiei RSR (în timpul sărbătorilor oficiale, angajații trebuiau să asigure „permanența”). În miez de noapte (20/21 august) am fost anunțat telefonic de la Comitetul Municipal de Partid că se înființează Gărzi Patriotice în fiecare instituție de stat. M-am înscris imediat.

- Anunț imediat conducerea Institutului.
- Nu, mâine dimineată!

Am rămas împreună cu unul dintre colegii mei, Zisu Weintraub, cercetător științific stagiar ca și mine, astăzi rezident în Israel, să asigurăm permanența la institut încă o zi și o noapte. Îmi aduc aminte că în zilele următoare în Institutul de Psihologie se ascultau în colectiv știrile de la radio „Europa liberă” (până atunci, emisiunile „Europei Libere” erau considerate dușmănoase și ne feream să se știe că eram la curent cu ce se transmitea la acest post de radio). Credeam că a venit schimbarea, că „Primăvara de la Praga” va ajunge și la București. Ni s-au repartizat arme pentru apărarea institutului (o mitralieră, două puști, două pistoale și o grenadă – dacă îmi aduc bine aminte). Planul de apărare a institutului a fost „gândit” de un coleg desemnat de conducere. Era pueril. Cu tot „armamentul din dotare” trebuia să țintim în poartă, să nu-i lăsăm pe ruși să intre în institut!

M-am simțit obligat – tocmai efectuasem stagiul militar cu termen redus (eram sublocotenent infanterie auto-moto) – să atrag atenția că din poarta Institutului putem să acoperim cu mitraliera Strada Frumoasă până la intersecția cu Calea Victoriei, contribuind, astfel, la apărarea Capitalei. „Dar ce, până la noi nu există alte instituții care să apere Bucureștiul?!” – mi-a tăiat avântul șeful Gărzii Patriotice. Această replică m-a dezarmat. Nu m-am gândit nicio clipă că nu ne vom ridica cu toții împotriva invaziei sovietice. Mai târziu, după un an, pregătirea Gărzilor Patriotice a ajuns o mascaradă.

Oameni în toată firea defilau prin sala de sport mânuind puști de lemn... În legătură cu evenimentele din august 1968 am scris, împreună cu un fost doctorand de-al meu, când s-au împlinit patruzeci de ani de la înăbușirea „Primăverii de la Praga”, studiul „Zvonurile din august 1968: invadarea Cehoslovaciei și îngrijorarea României” (A. Stoica și S. Chelcea, *Sociologie Românească*, 2008, 6, 3-4, pp. 5-17), studiu republicat într-un volum recent, din care citez:

În noaptea de 21/22 august, tancurile sovietice (între 5000 și 7000) au pătruns pe teritoriul Republicii Socialiste Cehoslovacia. Numărul militarilor a fost estimat la jumătate de milion de soldați și ofițeri din cele cinci țări participante, majoritatea fiind însă sovietici. În timpul intervenției, armata cehoslovacă a primit ordin de la Dubček să nu opună rezistență, dar, cu toate acestea, au fost uciși 72 de civili, alte câteva sute fiind răniți.

Nicolae Ceaușescu a organizat o adunare populară la București, la care a rostit (nu a citit – *nota bene*) o cuvântare, condamnând vehement intervenția trupelor Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia: „Pătrunderea trupelor celor cinci țări socialiste în Cehoslovacia constituie o mare greșeală și o primedie gravă pentru pacea în Europa, pentru soarta socialismului în lume. Este de neconceput în lumea de astăzi, când popoarele se ridică la luptă pentru a-și apăra independența națională, pentru egalitatea în drepturi, ca un stat socialist, ca state socialiste să încalce libertatea și independența unui alt stat” (vezi S. Chelcea, coord., *Fricile sociale ale românilor*, București, Editura Tritonic, 2015, p. 44).

După 1989, unii analiștii politici „de serviciu” au încercat să acrediteze ideea că frica românilor de a fi invadați de ruși nu avea teme și că reacția lui Nicolae Ceaușescu nu a fost decât o cărămidă pentru a se înălța în cultul personalității. Documentele CIA, de curând declassificate, și cartea istoricului american Larry Watts, *Ferește-mă, Doamne, de prieteni. Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România* (București, Editura RAO, 2011) îi contrazic.

„Serviciile de informații elvețiene i-au contactat urgent pe omologii lor de la București, confirmându-le ceea ce armata română știa deja, și anume că 14-15 divizii sovietice, 2-3 divizii

„Uită tot ce ai învățat la facultate și apucă-te să înveți”

ungare și 4-5 divizii bulgare au fost mobilizate la frontierele române” (Larry Watts, *op. cit.*, p. 388).

*

M-am lăudat că, în august 1968, aveam un plan mai bun de apărare a institutului decât cel adoptat de nou-instituitul șef al Gărzii Patriotice. Poate merită să aflați cam cum se făcea instrucția militară a absolvenților din învățământul superior pe vremea lui „Ceașcă”. Recurg la amintirile mele. Nu generalizez. Am fost încorporat în martie 1968. Absolvenții de învățământ superior îndeplineau serviciul militar în școli de ofițeri de rezervă timp de șase luni. Printre ei, și eu. Am nimerit la Școala de ofițeri de rezervă Nr. 1 din București, arma infanterie moto. Comandamentul Școlii era în București, dar detașamentul infanterie moto își avea sediul la Otopeni, chiar în zona în care s-a construit Aeroportul Internațional Otopeni (astăzi Aeroportul Internațional Henri Coandă). Am avut camarazi absolvenți de la mai multe facultăți din București și din țară. Cu unii dintre ei m-am împrietenit. Cu Tache Mircea Mihai păstrez legătura și azi. Este pensionar. Și nonconformist. A fost profesor de sport la Școala Pedagogică din Giurgiu (sau, cum spunea el, la Școala de Seducătoare). Ca elev militar era cu totul deosebit: nu puteai să nu-l simpatizezi pentru aiureala și franchețea lui. Parcă vorbea gura fără el. Și adevăr grăia! Dormea în patul de de-asupra lui Sorin Satmari, un alt prieten din armată (despre soarta lui, însă, nu mai știu nimic de 20 de ani). Noaptea se ridica din pat:

- Mi-e sete. Mă duc să beau apă...
- Du-te-n... Dar să nu mai pui piciorul pe mine când cobori! De ce nu-ți iei de cu seară o sticlă de apă lângă tine, să nu mai trebuiască să te dai jos din pat, să mă trezești și pe mine?

Sfatul lui Sorin Satmari a prins. Și Tăchiță a tot căutat o sticlă pentru apă. Spre după-amiază, l-a zărit pe comandantul detașamentului, un colonel foarte milităros, îndreptându-se spre ieșirea din curtea cazărării cu o sticlă în mână. Dintr-un salt, a fost lângă „micul Napoleon”:

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

- Tovarășe colonel, nu-mi dați mie sticla?
- Cum îți permiți?! Așa te adresezi unui superior? Două zile la arest!

Când a revenit printre noi, domn' Tache atât a spus: „Sorinele, m-ai băgat la bulău! O să-ți vină rândul...”. Și i-a venit rândul. După vreo lună, Domn' Tache era din nou la bulău. Se băgase în vorbă, și mai ales neregulamentar, când maiorul Lupu ne promitea că duminică viitoare vom fi consemnați în cazarmă. Pe noi ne-a iertat. Pe Tăchiță, nu. Când să ieșim pe poarta unității militare, Sorin Satmari a văzut-o pe prietena lui Tache: „Este la arest. Mă duc să-i spun că ai venit”. Eu nu am gustat din plăcerile bulăului, dar mi s-a spus că arestul era o cameră, cu o masă și un pat, și cu un soldat în termen care păzea ușa. Sorin a vorbit cu Tache; Tache a vorbit cu santinela: „Lasă-mă să-mi văd iubita. Mă întorc în cinci minute. Rămâne prietenul meu în arest cât lipsesc eu. Pe tine nu te interesează cine este în arest. Dacă vine cineva în control, principalul este să iasă la număr: câți au fost consemnați, atâția sunt”.

Sorin Satmari a rămas în arest și domn' Tache și-a strâns în brațe iubita – pe una dintre ele. I-a spus că nu poate să se întoarcă împreună la București, că o conduce doar până la stația de autobuz. Când a venit autobuzul, Tăchiță s-a urcat și el, de mână cu iubita lui.

- Ce faci, măi Tache? Îl lași pe Sorin la arest?
- Ce, el nu m-a băgat pe mine la bulău?

Așa a rămas Sorin de sâmbătă până luni la arest. Lui Tache Mircea Mihai i s-a părut ceva normal. Cine nu-și face prieteni în armată nu poate fi numit „camarad de arme”. Sorin Satmari mi-a fost cu adevărat camarad de arme. Făcuse sport de performanță, ca jucător de baschet într-o echipă din liga întâi. Îi scăpăra mintea. Era de un optimism nestăvilit: „În armată este excelent: statul te scoală, statul te culcă, statul îți spune cum să gândești. Unde mai întâlnești așa condiții? Dacă vrei să te simți bine în armată, să nu o ei în serios”. Eu am luat-o nu în serios, ci în foarte serios. Defectul meu. Mi s-a reproșat chiar că iau totul în tragic. Poate pentru că am luat armata în serios sau poate pentru că am fost de mai multe ori învoit la Academia Militară să asist la lecțiile profesorului Paul Popescu-Neveanu am fost

„Uită tot ce ai învățat la facultate și apucă-te să înveți”

propus de maiorul Lupu și, se înțelege, ales în unanimitate, secretar UTC pe detașament. Unanimitatea alegerii s-a realizat datorită faptului că nimeni nu râvnea la această „onoare”. Ca secretar UTC pe grupă, trebuia să fii exemplu de disciplină și de conștiinciozitate. Chiar dacă m-am străduit să respect întocmai regulamentele militare, la tragerile la țintă am avut ghinion – cum ar spune Președintele României Klaus Iohannis, care în campania electorală din 2014, întrebat fiind cum de domnia sa ca profesor de liceu a reușit să aibă șase case și alți profesori nu, a răspuns sec: „Ghinion”. În poligon nu nimeream silueta și pace. Sorin, as la tragerile la țintă, mă încuraja: „Hai, mă, forță politică, nimicește inamicul, că ne cotropește țara!”.

Nu am părăsit niciodată neînvoit unitatea militară. Camarazii mei o făceau des. Săreau pur și simplu gardul sub privirile complice ale soldaților din post. Descoperiseră o livadă cu cireși. Nici nu apucau cireșele să se părguiască cât de cât, că UTC-iștii mei le făceau felul.

Abia ne urcaserăm să culegem, când a venit paznicul livezii, o piticanie cu o bătă cât el de mare. Am sărit din cireși și am rupt-o la fugă.

– Vai de armata pe care o faceți. Băga-mi-aș... în armata voastră.

Asta n-am mai putut suporta – mi-a povestit Sorinel când s-a înapoiat la cazarmă.

– Ce-ai zis, mă? Ai înjurat armata populară? Ia stai, mă, mama cui te-a făcut!

Timi, așa îmi spunea, n-ai să mă crezi, dar când ne-am luat după el, paznicul a luat-o la fugă mai repede decât am sărit noi gardul.

Sorinel a spălat onoarea armatei, a detașamentului nostru și într-o altă situație. Ne-a venit rândul să mergem la poligonul de trageri Mihai Bravu, din județul Giurgiu. Trebuia să traversăm Bucureștiul. Erau trageri de noapte, cu cartușe de război și se făcea întrecere între companii: cine obține cel mai mare punctaj la țintă. Maiorul nostru avea ambiția să ieșim primii.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

- Tovarășe maior, lăsați-mă pe mine. La ICEFS [Institutul de Educație Fizică și Sport] am fost campion la tir.
- Bine, Sorine, dar să dea dracu' să pierdem, că te țin la arest până la vară!

Acoperit de întunericul din poligon, Sorin s-a lungit pe o prelată, a luat ținta la ochi și a executat foc, în locul nostru, pentru tot detașamentul. Când ne venea rândul, fugeam până la locul fixat pentru tragere, ne aruncam pe prelată lângă Sorin. El trăgea calm și fără greș. Noi ne ridicam repede și fugeam cât puteam în formație. Am ieșit primii. Dacă ar fi numai acest matrapazlâc, poate nici nu ar fi meritat să povestesc. Ce s-a întâmplat mai departe mi se pare cu adevărat interesant.

Am plecat în lada unui autocamion militar spre Otopeni. Regulamentul interzicea să ieșim cu gloanțe din poligon. Un bezmetic – absolvent de medicină veterinară – și-a oprit câteva gloanțe pe țevă. Toți picoteam. Ca să ne sperie, a descărcat arma. Întâmplarea a făcut să „deschidă foc” pe la Băneasa, în dreptul unei unități militare, unde este Comandamentul Aviației, vizavi de Academia de Poliție. Santinela a dat alarma: unitatea militară a fost atacată! Imediat au venit în urmărire noastră două mașini ARO: cine a tras spre santinelă? Nimeni. S-a speriat: a fost doar un rateu al motorului. Eu știam cine a încălcat regulamentul. Veterinarul stătea pe banchetă chiar vizavi de mine. Mi-am pus problema: dacă am fi fost anchetați, personal cât aș fi fost dispus să sufăr pentru a-mi acoperi camaradul? Dacă aș fi fost consemnat duminică în cazarmă, nu l-aș fi „turnat”. Dar să fiu băgat la arest? Dar să mi se retragă dreptul de a face armata la „termen redus”, să fiu anchetat și arestat pentru pactizare cu „dușmanul”? Profesorul Tiberiu Bogdan, specialist în psihologie judiciară, mi-a spus că nimeni nu rezistă la tortură. Că este mai bine să spui totul de la început, că de pedepsit tot vei fi pedepsit. Dacă spui tot ce știi, scapi de chinurile anchetei.

- Dar ilegalistii comuniști care nu au deconspirat acțiunile partidului?
- Au spus tot! Cei care nu au spus nimic, nu au fost eroi, ci pur și simplu nu știau nimic.

„Uită tot ce ai învățat la facultate și apucă-te să înveți”

De ce mi-am amintit de cele discutate cu „unchiul Tibi”, care – după cum am relatat – trecuse prin anchete și pușcărie? Pentru că azi sunt anchetați la Direcția Națională Anticorupție unii dintre cei care după Decembrie 1989 au jefuit România. Oare spun ei tot ce știu despre rețelele de mafioți din care au făcut parte sau pe care le-au condus? Văd că fostul președinte Traian Băsescu este bine mersi...

S-a mai întâmplat ceva în dimineața de după trageri. Maiorul Lupu a făcut inspecția armamentului. Kalașnicoavele noastre străluceau: nu le întrebuițaserăm! Pușca mitralieră a lui Sorin Satmari nu fusese curățată. Nici nu a putut să scoată încărcătorul, darmita să curețe țeava. Sorinel a fost amenințat că va fi băgat la arest. Înfuriat – pe drept cuvânt – a dat cu pușca de cimentul platformei unde se făcea inspecția armamentului. Așa a sărit și închizătorul din locașul lui.

– Tribunalul Militar te mănâncă!

– Nu știu pe cine mai întâi...

Nu s-a ajuns la Tribunal și nici la arest. Sorin Satmari a primit învoire în oraș timp de o săptămână. Dar nu pentru isprava din poligon, ci pentru cu totul altceva. Maiorul nostru ne-a întrebat dacă putem să-l ajutăm să-și cumpere un covor, dacă avem vreo relație la Fabrica de la Cisnădie, unde se făceau covoare pentru export (aproximativ 70% din producție se exporta în Japonia, SUA, URSS). În țară se făceau liste de așteptare interminabile pentru a cumpăra un covor de Cisnădie. Sorin l-a asigurat pe maior că treaba este ca și rezolvată.

– Chiar cunoști pe cineva care poate să-i face rost de covor?

– Pe dracu! Dar într-o săptămână nu se poate să nu găsim.

Și într-adevăr, a găsit. Mi-a spus că vreo patru zile a „cobzărit” o vânzătoare de la Magazinul Victoria. În ziua a cincea, când împreună cu maiorul a intrat în depozitul magazinului, bravul comandat s-a plâns că are un apartament de trei camere și că vrea să cumpere patru covoare. „Dar tovarășe maior, covoarele nu se pun și pe tavan!”. Tache Mircea Mihai și Sorin Satmari au fost prietenii mei din armată. Se spune că cine se aseamănă se adună. Știu eu dacă este adevărat?! Am petrecut cu ei, la Tăchiță la Giurgiu, Revelionul 1969, am fost împreună în excursii prin țară. Pe Sorin Satmari l-am cunoscut la o

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

biserică din Dragoslavele, în drum spre Rucăr. I-am botezat și fetița. Ce zile frumoase! (fig. 17)

Fig. 17 Când am făcut armata...
(C.S., primul din stânga, în primul rând)

*

Am amintiri din armată și vesele, și triste. Trist a fost când am aflat că printre noi sunt și cozi de toporișcă. Un absolvent de la Conservatorul de Muzică, spunea el că este corepetitor la Opera din București, s-a apucat să treacă într-un carnet numele celor care zbiară mai tare după ce s-a dat stingerea. Adevărat că uneori nu puteam să adormim de „cântecele” lor, cam deocheate de altfel. A fost observat: „Făceam o listă cu cei care au voce, ca să alcătuim un cor, o formație muzicală”. Vai de mama lui ce-a pățit corepetitorul: cred că nu a mai repetat niciodată încercarea de a selecta colegii pentru cor.

N-am fost deloc bucuros nici când, la sfârșitul stagiului militar, un coleg de arme s-a lăudat că, prin „generozitatea” unei femei de la bucătărie, după stingere își făcea baie în oala imensă în care ni se pregătea ciorba de fasole. Nu m-am bucurat, dar nici nu m-am întristat: fasolea de la cazan era foarte gustoasă. O emblemă națională. Îi înțeleg pe cei care de 1 Decembrie se îmbrâncesc să prindă o porție

„Uită tot ce ai învățat la facultate și apucă-te să înveți”

de fasole pregătită de primarii care vor să câștige voturi. Îi înțeleg, dar nu mă mândresc cu acest mod de a sărbători Marea Unire din 1918.

Nici pe camarazii cu ifose nu i-am agreat. Petru Popescu, viitorul romancier de succes și fiul scriitorului Radu Popescu, a fost unul dintre ei. Ca absolvent de Filologie, Limba engleză, făcea parte din grupa de cercetași a detașamentului. Cercetașii, elitiștii, aveau un dormitor separat, de doar 10-12 paturi. Când se dădea deșteptarea și ne îngrămădeam la spălător, pe hol Petru Popescu își freca Ness-ul într-o cană de porțelan. Nu știu cum se făcea că din neatenție îl mai împingeam puțin, astfel că ceașca lui pierdea câțiva stropi de cafea. Am trăit vremea când cafeaua, mai ales cafeaua solubilă, Ness-ul, era un semn de distincție socială, de bunăstare economică. La sfârșit, când ne-am luat la revedere, i-am mărturisit „cercetașului” că și eu i-am înjumătățit bucuria de dimineață. Nu s-a arătat a fi supărat. Nu cred că acest lucru l-a determinat, după ce a fost în brațele familiei Ceaușescu – spun unii „în brațele lui Zoe Ceaușescu” – să ceară în 1974 azil politic în SUA. Poate că mă încearcă o undă de invidie când aduc în discuție acest amănunt. Invidia este, cel puțin în acest caz, un început de admirație...

Pe Gheorghe Pituț, poetul care debutase înainte de armată cu volumul *Poarta cetății* (București, Editura Tineretului, 1966), și pe Dan Nuțu, cunoscutul actor de teatru și film, i-am admirat cu adevărat. Gheorghe Pituț, născut într-un sat de pe lângă Beiuș (Oradea), înainte de a intra la Litere, la Cluj, lucrase o perioadă ca tehnician silvic. Avea și faimă, și origine sănătoasă. A fost imediat cooptat în comitetul de partid pe detașament. El mi-a atras atenția că la o ședință s-a discutat despre mine cum că aș fi recalcitrant. Ce se întâmplase? Într-una din zile, la apelul de dimineață, maiorul Tărtășescu – sub acest nume apare în romanul *Dulce ca mierea e glonțul patriei* (București, Cartea Românească, 1972), roman care l-a consacrat ca scriitor pe camaradul Petru Popescu – și-a permis să debiteze prostii, adevărate insulte la adresa noastră, viitori ofițeri: elevul e leneș, șmecher, elevul e hoț. În prima ședință UTC am cerut să fim respectați, nu etichetați de către comandanți.

Dan Nuțu, care debutase în 1964 în filmul *Cartierul veseliei*, era distribuit într-un film regizat de Lucian Pintilie, dacă nu mă înșel,

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

când își satisfăcea serviciul militar la Otopeni. Mai tot timpul era învoit pentru filmări. Îl așteptau la poartă mereu alte și alte actrițe, toate cuceritoare pentru elevii-ofițeri pentru care, orice s-ar spune, bromura de potasiu pusă în ceai nu avea niciun efect. Când s-a dat ordin pe garnizoană să trecem la ținuta de vară, am fost aliniați să stabilească croitorul ajustarea uniformelor. Unul s-a plâns că tunica este prea strâmtă, altul că are pantalonii prea lungi ș.a.m.d. Dan Nuțu a raportat că are cureaua de la brâu prea largă.

- Da' strânge cureaua, Nuțule! Pentru asta există cataramă...
- Vă mulțumesc, vă mulțumesc. La asta nu m-am gândit.

Maiorul Tărtășescu, mai nimerit era să apară sub numele de Târlășescu, avea ambiția, între altele, să modernizeze învățământul militar. Ne-a propus să facem o serie de filme didactico-militare: „Plutonul în atac”, „Plutonul în apărare” etc.

- Elev Dan Nuțu, să te ocupi de asta. Avem un magnetofon și două microfoane.
- Tovarășe maior, cu un magnetofon și două microfoane nu se poate face un film. Se poate conduce doar o unitate militară!

Pe vremea mea, și de când lumea, se spunea că cine nu a făcut armata nu este bărbat. Nu știu cum s-ar potrivi această zicere la femei, pentru că și studentele prin 1975 trebuiau să facă instrucție militară. Acum armata nu mai este obligatorie. Avem armată de profesioniști și alte comandamente. Când am făcut eu armata, militarii erau chemați de strajă pentru independența și suveranitatea națională. Între timp, participau la culegerea recoltei, la dezăpezire, la construcția de șosele în munți. Casa Poporului încă nu fusese proiectată. Cu stagiul militar satisfăcut, eram hotărât să apăr Institutul de Psihologie, să împiedic recucerirea Bucureștiului de către armata sovietică. Slavă Domnului că nu a fost cazul!

Asistent universitar: nici student, nici profesor

Oricât ar fi de prozaic, mi-am cerut transferul la Universitate și pentru că asistenții stagiați primeau un salariu mai mare decât cercetătorii stagiați în institutele Academiei. Prin Ordinul Nr. 1595 din 8.11.1968, semnat de rectorul prof. dr. doc. Jean Livescu, am fost numit „în funcția de asistent stagiar, poziția 11, la Catedra de Sociologie, Facultatea de Filozofie, cu salariul lunar de lei 1300”. Câștigasem 200 de lei, bani cu care îmi puteam plăti rata lunară la CEC pentru împrumutul luat în vederea achiziționării unui apartament. Am așteptat vreun an să ne vină rândul să alegem zona, blocul, etajul și apartamentul. Spun să ne vină rândul, pentru că în 1971 m-am căsătorit cu Adina, fosta mea colegă de grupă, cea mai drăguță dintre toate colegile foarte drăguțe. I-am invitat la cununia civilă pe toți studenții cu care lucram la seminar. Nași ne-au fost profesoara Ana Tuciov-Bogdan și Tiberiu Bogdan. Căsătoria religioasă am făcut-o după patru ani, fără să mai anunț studenții, colegii sau prietenii.

Am achiziționat, cu împrumut de la CEC, un apartament de la „disponibilități” (adică neacceptate de cei cărora le venise rândul pe lista de așteptare). Ne-am mutat cu măița Vasilica, mama Adinei, într-un bloc de prefabricate, de patru etaje, la marginea cartierului Drumul Taberei. Peste drum de Aleea Parva, unde am locuit vreo 20 de ani, începea câmpul. De la fereastra apartamentului puteam să văd cum stăm cu producția de grâu și de porumb. Locuiam la parter. Am chibzuit, în „ședință de familie”, cum să repartizăm camerele: măița Vasilica și Tibonică în camera cu balcon, Adina și cu mine în camera cea mai mică, iar sufrageria, care dădea spre stradă, să fie cameră de zi, cameră de oaspeți și biroul meu de lucru. Începusem să-mi redactez teza de doctorat la mașina de scris, cumpărată în studenție. Televizorul deschis – soacra, pensionară, vroia să știe ce se mai petrece în țară –, Tibică scâncind a plânge, „Consul”-ul țcănind, Adina scriind articole pentru revista *Știință și Tehnică*, unde fusese

angajată ca redactor, sau corectând articolele colaboratorilor revistei... Atmosferă de lucru: numai cap limpede să nu fi fost!

La doi ani după Tiberiu, a venit pe lume Liviu. Sunt născuți în aceeași zodie, în luna mai, dar de foarte mici s-au deosebit unul de celălalt în felul de a fi. Mi se părea atunci că sunt cei mai frumoși copii din lume. Acum, știu că cei mai frumoși copii sunt Carolina, Adam Robert și Oscar Daniel, nepoții mei. Tudor Mușatescu a avut mare dreptate când în „Artificii pentru pomul meu de Crăciun” a atârnat și vorba: „Bunicii renasc în nepoți și se sfârșesc în copii” (vezi T. Mușatescu, *Scrieri*, vol. 8, București, Editura Minerva, 1984, p. 402).

Tiberiu și Liviu fac parte din „generația decrețelor”, a „copiilor Decretului Nr. 770 din 2 octombrie 1966”, prin care se interzicea întreruperea cursului sarcinii. Avortul era permis numai în mod cu totul excepțional (în cazul în care sarcina punea în pericol viața femeii, dacă unul dintre părinți suferă de boli grave ereditare care ar produce malformații grave ereditare, în situația în care femeia însărcinată suferă de o boală gravă sau dacă femeia are peste 45 de ani sau are deja patru copii pe care îi îngrijește, când sarcina este urmarea unui viol sau a unui incest – cf. Art. 2). Cu prețul vieții, poate, a 10.000 sau, poate, a mai mult de 10.000 de femei care au murit încercând, cu mijloace rudimentare, să-și provoace avort „spontan”, cu ani de pușcărie grei pentru medicii ginecologi și moașele care, încălcând prevederile decretului, au ajutat femeile să scape de copiii nedoriți, declinul demografic, pe termen scurt, a fost oprit. În vara anului 1967, rata fertilității (copii/femeie) s-a dublat, ajungând la 3,9 copii/femeie. Rata fertilității a înregistrat o curbă ascendentă până în 1968, apoi a scăzut, astfel că în 1972 s-a ajuns la 2,5 copii/femeie. Imediat după căderea regimului comunist, la patru zile după fuga lui Ceaușescu, Decretul 770 a fost anulat. În 1990 au fost înregistrate peste un milion de avorturi la cerere. Nicolae Ceaușescu, „conducătorul nepereche”, nu a vrut sau nu a reușit să înțeleagă un fapt pe care oricare absolvent de sociologie îl știe: natalitatea poate fi stimulată nu prin decrete, ci prin măsuri economice de creștere a calității vieții și printr-o educație adecvată. După evenimentele din Decembrie '89 s-au făcut studii sociologice asupra generației „decrețelor”. Mi se pare că s-au tras, în unele cazuri, concluzii pripite: nu toți copiii născuți în perioada de

Asistent universitar: nici student, nici profesor

vârf a curbei fertilității au fost nedoriți și nu toți cei din „generația decreștelor” care, ajunși la maturitate, au făcut nevroză, pot fi puși în vina decretului. Tiberiu și Liviu au fost copii doriți și crescuți cu multă dragoste de noi și de măița Vasilica, în ciuda dificultăților social-economice de tot felul din perioada comunistă. Ca ei, cred că au fost cei mai mulți copii născuți în anii 1966-1989.

Mulți oameni își doresc să retrăiască anii copilăriei. Eu cred că cea mai frumoasă perioadă a vieții mele a fost cea în care copiii mei erau copii, înainte ca ei să ajungă la pubertate. Am din perioada acelor ani amintiri care îmi încălzesc bătrânețea gândurilor. Cu Tiberiu, de 3-4 ani, am mers de multe ori la facultate. Profesorii îl ciupeau de obraz, studentele îl sărutau; toți îl întrebau câți ani are și se mirau ce frumos și cât de inteligent este.

- Ce copil frumos, leit taică-său!
- Așa sunt toți copiii, tovarășe prodecan.
- De ce te-ai înroșit, Septimiu, eu vorbeam de taică-său...

Prodecanul Ion Bulborea avea de cele mai multe ori haz, dar nu întotdeauna. Preda economie politică. La începutul orei de curs, conform regulamentului, striga catalogul:

- Acatrinei!
- Prezent.
- Albescu!
- Absent.
- Absent, absent, dar de ce nu este în sală?!

L-am apreciat ca profesor. Când, prin 1998, am inițiat la Institutul Național de Informații o specializare în domeniul economiei, l-am invitat pe domnul profesor Ion Bulborea să țină un curs de economie capitalistă. Spunea, în glumă, că nu-l mai cheamă Ion Bulborea, ci John Barbary. La primul curs, l-am întâmpinat bucuros în capul scărilor de la rectorat. De departe, mi s-a adresat: „Domnule rector, te cunosc de când erai sărac!”. Mi-am dat seama că nu își schimbase decât numele, continua să producă „bulborisme”. Chiar a publicat două volume de glume de dânsul ticluite.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Dar să mă întorc la Tiberiu din anul 1975: ajunsese bietul copil să refuze să mă mai însoțească. Era suficient să-i spun: „Hai, îmbracă-te, să plecăm” pentru ca să protesteze: „A facutate, nu!”. Se săturase de ciupituri și de sărutări. Și de inedita întrebare câți ani are. L-am învățat să răspundă: „Am patru ani și sunt o nulitate!” – așa cum spunea despre sine un personaj din Cehov. L-am învățat și alte vorbe înțelepte: să nu-mi spună așa, simplu, „tăticule”, ci „tăticule iubit”. La care Adina – cine altcineva? – a adăugat: „și zăpăcit”. Când m-a întrebat odată cine este nenea din televizor care ne face cu mâna, i-am spus foarte serios că este „Ceașescu și poporul”. Spre consternarea călătorilor, trecând cu autobuzul prin fața unei instituții peste care trona tabloul secretarului general al PCR, Tiberiu a strigat în gurița mare: „Uite, tata, Ceașescu și poporul!”. Mă înduioșează de câte ori îmi amintesc năduful cu care se plânga soacrei mele că nu i-am cumpărat o jucărie, un avion. Mă întorsesem din oraș și măița Vasilica l-a întrebat pe Tiberiu, ca de obicei:

- Ce au spus cucoanele despre tine?
- Că foarte fumos sunt.
- Și ce-ai mai văzut în oraș?
- Jucălii... un avion...
- De ce nu l-ai cumpărat?
- Banii, banii...

La grădiniță, Tiberiu a fost de o conștiinciozitate exemplară. La TV se difuza un serial despre Ulise și Penelopa. Îl urmăream cu toții. Tiberiu cel mai atent. La grădinița de peste drum, pe care a frecventat-o trei ani, de la grupa mică la grupa mare, tovarășa educatoare i-a pus să lucreze la gherghef. Fiecare copil trebuia să vină cu un cadru de lemn pe ale cărui laturi erau înfipte cuișoare. Se țeseau covorașe viu colorate. Copiii își lăsau ghergheful în dulapul de la grădiniță. Tiberiu, nu: își lua ghergheful acasă și continua să țeasă cu sărg. Liviu nu-l scotea din „Penelopule, Penelopule”. La fel de silitor a fost Tiberiu al meu și la școală: din clasa întâi până într-a opta inclusiv a luat premiul întâi. În clasa întâi îl scoteam cu greu din casă la joacă. Păstrez o însemnare din 6.09.1978:

Asistent universitar: nici student, nici profesor

E ora 13. Citesc la birou. Tibi, în fața biroului, pe balansoar. La magnetofon, melodia din serialul TV „Om bogat, om sărac”.

- Tăticule iubit, lasă-mă să-mi fac lecțiile!
- Nu, joacă-te!
- Dar m-am săturat să mă joc. Când mă scol, vreau să-mi fac lecțiile. Tata, te rog să mă lași să-mi fac lecțiile, nu mai vreau să mă joc... Când mă scol, tăticule iubit?
- La patru-cinci.
- Mă lași să mă scol la două?
- Te las.
- Nu mă lasă mama... Tăticule iubit, vreau să-ți arăt. Fac numai un punctișor și o linie, un punctișor și o linie. Te rog, tăticule iubit, că nu e grea lecția.
- De ce vrei tu să-ți faci lecțiile?
- Îmi place, te rog frumos, tăticule iubit. Mă lași?
- Hai du-te și fă-ți lecțiile.

Când, în sfârșit, ieșea din casă în fața blocului mai mult stătea să se uite cum joacă fotbal cei de-o seamă cu el sau oleacă mai măricei. Îi mai rugam să-l primească și pe el într-o echipă, pentru că și eu îi las pe ei să se joace în dreptul ferestrei mele. Se înduplecau cu greu, îl acceptau, dar îl puneau portar. Și Tiberiu iar se uita cum aleargă ceilalți. Când primea câte un gol, și asta cam des, lua mingea și o așeza pentru a o degaja. O răsucea. Făcea câțiva pași înapoi. Se repezea să o lovească, se oprea. O răsucea din nou. „Hai, profesore, șutează! Șutează odată!”.

Cu totul altfel aborda lucrurile Liviu. Venea de la școală, arunca ghiozdanul pe pat și întreba:

- Mergem undeva?
- Nu mergem nicăieri, stăm acasă.
- Vine cineva pe la noi?
- Nu vine nimeni.
- Atunci mă duc afară să mă joc.
- Nu te duci până nu-ți faci lecțiile.
- Da' ce, eu nu am dreptul să mă joc?!

Liviu a dus-o cu școala mai greu, cel puțin în clasa întâi și a doua. Abia în clasa a treia a luat și el premiu. A fost foarte mândru de

isprava sa: a stat cu coronița pe cap tot drumul de la școală până acasă. S-a născut stângaci. A moștenit-o pe Adina. Citea de la dreapta la stânga. Dacă în abecedar scria „cal”, el citea „lac”, dacă avea de adunat 12 + 13, rezulta... 52! Învățătoarea ne-a chemat la școală: „La anul ies la pensie. Nu mi s-a întâmplat să dau primul calificativ unui copil nota 5 (cinci)”. I-am spus tovarăsei că Liviu s-a născut cu dominanța cerebrală inversată, că prin exercițiu va deveni ambidextru, că se va îndrepta. Pe atunci, prin anii '70-'80, a fi stângaci era considerat aproape un handicap, nu ca la americani, unde mulți dintre președinți au fost stângaci. Adina l-a supravegheat cu dragoste pe Liviu: „Mama, lasă-mă să trag linia dreaptă cu stânga”. Dominanța cerebrală inversată cu care s-a născut Liviu ne-a făcut, pe Adina și pe mine, să studiem ce s-a scris despre specializarea funcțională a emisferelor cerebrale, să atragem atenția asupra problemelor pe care le au stângacii într-o lume a dreptacilor (vezi S. Chelcea și A. Chelcea, „Dominanța cerebrală: specializarea funcțională a emisferelor cerebrale”, în *Eu, tu, noi. Viața psihică – ipoteze, certitudini*, pp. 41-56, București, Editura Albatros, 1983).

Multe teme de cercetare teoretică sau empirică pe care le-am abordat de-a lungul anilor au izvorât din întâmplările și problemele cu care m-am confruntat: la moartea mamei, am fost uimit de liniștea cu care dispărea suflarea vieții din oameni (vezi S. Chelcea, „Aspirația spre demnitate în fața morții”, în Gh. Vlăduțescu și S. Chelcea, coord., *Rațiune și credință*, pp. 114-142, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983). După colapsul comunismului, m-am întrebat cum de am fost manipulat, ca și milioanele de conaționali (vezi S. Chelcea, „Repere pentru o analiză psihosociologică a manipulării”. *Revista de Psihologie*, 1992, nr. 1). Panica din zilele lui Decembrie '89 creată de teroriștii care trăgeau „din toate pozițiile” m-a făcut să aprofundez problematica psihosociologică a zvonurilor (vezi S. Chelcea, M. Moșescu și V. Tighel, „Locul controlului” și emergența zvonurilor”. *Revista de Psihologie*, 1993, nr. 3) ș.a.m.d.

Liviu cred că este mai spontan decât Tiberiu, prinde din zbor hazul lucrurilor, îi place gluma; Tiberiu, mai calculat decât Liviu, judecă lucrurile pe toate părțile, nu își exteriorizează simțămintele. O amintire: în bucătăria strâmtă, în care abia încăpea o masă între

Asistent universitar: nici student, nici profesor

frigider și aragazul cu două ochiuri, ne adunam seara, la cină: discutam, plănuiam, ne amuzam de întâmplările povestite de Liviu.

- Știi, tata, tovarășa ne-a întrebat ce este o mulțimea vidă și marea majoritate a colegilor mei nu au știut.
- Și tu?
- Și eu, ca marea majoritate.
- Ia ascultă, dar tu ce note ai mai luat?
- Vezi, tata, cum ești? Ne simțeam atât de bine... Pui întrebări din astea...

L-am îmbrățișat și am trecut la felul doi. Liviu a dat de mic semne de creativitate, inventa cuvinte: a te împrieteni / a te desprieteni, stewardesă / tudorargheză, bombonieră / pantofieră, scroafă / scrof ș.a. Aș fi de-a dreptul fericit să mai stăm încă o dată în jurul mesei din bucătărie cu toții, grămadă, măița Vasilica, Tiberiu, Liviu, Adina, Septimiu. Măița s-a stins, Tiberiu e la casa lui în Iowa, Liviu s-a căsătorit și el. În vacanță și de sărbători se duce la Timișoara, de unde este de fel Oana, soția lui, fiica poetului optzecist Ion Monoran, cel care în 16 decembrie 1989 a oprit tramvaiele în Piața Maria, în fața Bisericii lui Tókéş László (vezi volumul postum I. Monoran, *Dragă Poezie*, Timișoara, Editura Brumar, 2014).

În București, la noi, a rămas „cuibul gol”. Totuși, pot spune, văzându-i cum s-au realizat profesional și uman, că „am doi băieți ca trei brazi”. Amândoi și-au luat doctoratul în SUA, Tiberiu în *computer sciences* la Columbia University, New York, și Liviu la Michigan University, Ann Arbor, în antropologie culturală. Mândrie părintească prostească, poate!

*

Asistent universitar: lucrurile s-au întâmplat așa... Am absolvit Facultatea de Filozofie (secția Psihologie) cu media cea mai mare pe țară. La acea dată, în 1967, repartiția absolvenților se făcea centralizat. Cele trei universități în care erau secții de psihologie (la București, Cluj și Iași) comunicau Ministerului Învățământului lista cu mediile absolvenților. La minister se făcea ordonarea descrescătoare a mediilor. Așa am ajuns pe primul loc. Nu a fost un rezultat extraordinar. În

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

total, numărul absolvenților nu a fost mai mare de 30-40. După Decembrie 1989, anual, la cursurile de zi și fără frecvență, promoțiile de psihologi au fost de câteva sute, chiar o mie. Universitățile private au dat diplome cu kilogramul, ceea ce a contribuit la devalorizarea diplomei universitare. Mă mir cum au ajuns miniștri, șefi de partide tocmai unii dintre absolvenții universităților private: Elena Udrea, Alina Gorghiu, Tudor Chiuaru ș.a. Despre miniștrii care și-au luat bacalaureatul la „fragedă bătrânețe” nici nu vreau să mai amintesc.

Ierarhizarea absolvenților în funcție de mediile pe cei cinci ani de studiu, plus media la examenul de diplomă, este una și ce posturi sunt scoase la concurs este alta. În catedre se lua decizia dacă vreunul dintre absolvenți va rămâne sau nu asistent universitar. În funcție de medie, dar și de simpatia sau antipatia profesorilor, se făcea un loc în catedră. Se pare că fostul meu profesor de psihologie socială nu m-a vrut asistent la disciplina pentru care optasem. Așa mi s-a relatat mult timp după – totdeauna există binevoitori! Peste ani, am semnat, alături de fostul meu profesor de psihologie socială, Golu Pantelimon, primul *Dicționar de psihologie socială* (colectiv, 1981) ce a apărut în țara noastră. După Decembrie '89 am renunțat în favoarea acestui profesor la un curs de Psihologie socială ce ar fi urmat să-l țin la Departamentul de Pedagogie din nou-înființata Facultate de Psihologie, Sociologie, Pedagogie din cadrul Universității din București. Nu a fost un sacrificiu din partea mea: aveam două norme didactice, nu-mi mai trebuia și plata cu ora. Lui, însă, îi trebuia...

*

În 1966 eram student în anul IV la Secția de Psihologie. Despre anii de studenție am vorbit. Aflasem că s-a înființat o nouă secție la Facultatea de Filozofie (Universitatea din București) și că profesorul Henri H. Stahl predă un curs de Metode și tehnici de cercetare sociologică. Știam de la tatăl meu că Henri H. Stahl a fost un eminent colaborator al profesorului Dimitrie Gusti, emblema sociologiei românești. Mai chiuleam de la cursurile de la Secția de Psihologie și mă strecuram în Amfiteatrul „Dimitrie Cantemir” alături de studenții din anul întâi de la Sociologie, pentru a-i audia prelegerile. Erau cu totul diferite de cele pe care le suportam la Psihologie. Nu vreau să spun că la Psihologie

nu am avut profesori de clasă. Paul Popescu-Neveanu a fost unul dintre ei. Și Mihai Golu impresiona prin rigurozitatea discursului. Dar profesorul Henri H. Stahl îmi apărea ca desprins dintr-o carte de istorie a învățământului universitar românesc, pe care nu o avusesem decât în închipuirea mea: era sociologia în persoană! Reușea ca nimeni altul să simplifice încâlceala metodologică și epistemologică până la esență. De acest lucru m-am convins mai târziu, când – ca asistent la Catedra de Sociologie – am audiat de la prima la ultima prelegere a Profesorului: mi se încredințase seminarul de Metode și tehnici și trebuia să știu ce se predase. Înaintea mea și în paralel cu mine, dacă îmi aduc bine aminte, acest seminar era condus de asistentul Andrei Stănoiu, astăzi profesor universitar. El urma să se specializeze în sociologia populație. A beneficiat și de un stagiu de documentare în SUA – un lucru foarte rar în acea perioadă.

Din 1968, când am fost încadrat la Catedra de Sociologie – datorită profesorului Paul Popescu-Neveanu, care m-a recomandat călduros profesorului Ioan Drăgan, primul șef al primei Catedre de Sociologie reînființată în România comunistă, și până în 1976, anul în care m-am transferat la Catedra de Sociologie condusă de profesorul Ion Iordăchel, am ținut seminarii și am și predat cursuri de Metode și tehnici de cercetare sociologică, Sociologie industrială, Ergonomie (la Secția de Sociologie) și Sociologie industrială, la Institutul Politehnic din București, la Facultatea de Electronică; acolo era la alegere: logică, psihologie, sociologie. Titularii cursurilor se prezentau în fața studenților din anul IV – la care era prevăzut cursul – și își expuneau materia cenușie și programa cursului. Era ca la un Concurs „Miss Materii Ajutătoare”. Dincolo de emoții: puteam să rămânem fără normă didactică dacă nu întruneam numărul de studenți – nu îmi amintesc câți – necesari pentru a fi normați. Alegerea între materiile opționale dădea naștere la un fel de complicitate între profesori și studenți. Ei te-au ales și tu îi blagoslovești cu un șapte! Mai puțin de nota șapte nu îndrăznea niciun profesor să dea. Studenții comunică de la un an la altul, se aude cine este cel mai darnic. Procedul a fost reluat după Decembrie '89, de data aceasta în interiorul facultății. Mi se pare că ce este rău nu se pierde! Nu ar fi mai simplu să se afișeze programa, bibliografia și cerințele pentru materiile opționale? Se spune că doi

pici din clasa întâi nu lipseau de la școală doar pentru că le plăcea blonda de la catedră...

*

Mă întorc în timp. În 1968 „am aterizat” în Catedra de Sociologie. Unii membri ai catedrei aveau vechime ca „sociologi”. Vorba vine: doar Henri H. Stahl și Miron Constantinescu erau sociologi calificați prin studii universitare și cercetări sociologice de teren. Toți învățam sociologie în același timp cu studenții. Unii dintre noi conștientizăm acest lucru, alții se considerau deja sociologi. Erau și „figuri” simpatice în catedră. Îmi aduc aminte de un fost coleg, lectorul P.G. – odihneasă-se în pace – care la orice oră din zi, dimineața sau seara, răspundea cu „bonjurică” la salutul studenților. Într-o ședință de catedră, când „Bonjurică”, titularul cursului de statistică socială, ne îndemna să dăm o ținută academică prelegerilor și discuțiilor din seminar, Ion Mihai Popescu i-a curmat avântul: „Tu vorbești, tu care le spui studenților că punctul este concentric și că cercul are aproximativ 360 de grade?”. Credeam că împricinatul va intra în pământ de rușine, dar nu. Răspunsul lui a fost năucitor: „Lasă, că nimeni nu a măsurat cu exactitate câte grade are cercul”.

Ion Mihai Popescu – nici el nu mai este printre noi – avea un statut special în Catedră. Fusese un student strălucit în Facultatea de Filozofie, prin anii 1960. Origine socială sănătoasă. Fiu de țăran sărac. A susținut într-un seminar că Titu Maiorescu nu este o rușine a filozofiei românești. A fost exclus din facultate și arestat. A făcut cinci ani de pușcărie. Când a ieșit, și-a reluat cursurile la Filozofie. A absolvit la „fără frecvență” și Facultatea de Științe Juridice. Cunoscând legislația, a cerut rejudecarea procesului prin care a fost condamnat la închisoare. Nu a acceptat să fie amnistiat. Cerea să se anuleze sentința. În anii 1970, am fost, dacă nu mă înșel, singurul membru al Catedrei care a asistat la rejudecarea procesului. Au fost rechemăți martorii: unii s-au prezentat în fața Tribunalului Militar București unde s-a rejudecat procesul, alții s-au îmbolnăvit subit.

Ion Mihai Popescu a câștigat procesul, fără a primi, însă, despăgubiri, ci doar dreptul de a fi încadrat în învățământ. A fost angajat cercetător științific la Laboratorul de Sociologie, condus de

Miron Constantinescu, în care calitate desfășura și activități didactice în catedră. I se treceau cu vederea multe... Cinci ani de pușcărie, ca student, pentru o idee! Nu știam pe atunci, prin 1970-1972, că și Miron Constantinescu, cam la aceeași vârstă, făcuse patru ani de închisoare. Ion Mihai Popescu nu mi-a povestit niciodată despre anii lui de temniță, dar știam cât de sumbru este iadul. Am fost profund impresionat de drama lui, ca și acum, când am aflat de drama lui Miron Constantinescu. Nu ar fi drept să îi asemăn pe cei doi ca oameni și ca destine, dar ambii au suferit pentru ideile lor, pentru crezul pe care l-au avut. Prin comportamentul lui, Ion Mihai Popescu ne insufla și nouă, celor mai mici ca el (la propriu și la figurat), puțin curaj spre nesupunere. La una din ședințele Laboratorului de Sociologie, șeful catedrei, Ioan Drăgan – de altfel, om cumsecade, dar împovărat cu funcții politice și administrative – a întârziat mai mult ca de obicei. În așteptare, băieții și-au omorât timpul... cu o votcă. Ion Mihai Popescu, deși avea doar jumătate de stomac – suferise o operație chirurgicală de rezeecție stomacală, urmare a ulcerului cu care ieșise din detenție – nu se mulțumea cu puțin. În sfârșit, după o oră și jumătate de așteptare, a apărut vijelios profesorul-șef de catedră: „Așa nu se mai poate! De la opt pe drumuri. Ședința la Centrul Universitar de Partid. Apoi, fuga la Academie. Am fost de urgență convocat la Universitate, la Rectorat. Așa nu se mai poate!”. De undeva, din rândul din spate, Ion Mihai Popescu a spus suficient de tare: „Da’ dă-ți demisia, dacă nu se mai poate”.

Nu am fost martor la această scenă. Mi s-a povestit. Este, însă, foarte credibilă. Nu vreau să fac din Ion Mihai Popescu un etalon al spiritului de răzvrătire. A fost și el doar un om, cu dârzenie și cu supușenie din când în când. La ședința de Catedră la care am fost admonestat pentru participarea la cercetarea „Dezvoltarea umană a întreprinderii”, condusă de Cătălin Zamfir, pe atunci lector la Catedra de Filozofie, reproșându-mi-se că nu am cerut acordul conducerii Catedrei și că am preluat un model american de investigare – de fapt, adaptasem la realitatea din România socialistă instrumentul de diagnostică al organizațiilor ISDO, elaborat în 1972 de J.C. Taylor și D.G. Bawers –, Ion Mihai Popescu mi-a servit o lecție: „Cercetarea sociologică trebuie să fie națională și marxistă”. Mai târziu, mi s-a spus

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

că a reacționat așa fiind influențat de secretarul de partid pe facultate, lectorul A.C., care lăuda la radio fără rușine hotărârile lui Nicolae Ceaușescu, indiferent dacă erau judicioase sau aberante. O colegă, Ana Bălașa, chiar îmi spunea că îi este frică să mai bage fierul de călcat în priză să nu-l audă pe secretarul nostru de partid ridicând ode lui Ceaușescu.

Despre acest lector-propagandist, A.C., voi spune lucruri urâte. Nu știi dacă este corect sau nu, dar nu vreau să-i divulg numele. Odihnească-se în pace, dar a avut un rol nefast în catedră, în ciuda faptului că era inteligent și cu înclinații jurnalistice reale. M-am transferat la Academia de Studii Social-Politice, între altele, și pentru a scăpa de el. Ca secretar de partid, avea un cuvânt greu în catedră și în facultate. Prin 1972, decanul, profesorul Ștefan Georgescu, m-a chemat în cabinetul său și m-a anunțat, în șoaptă, că s-a opus secretarul de partid să mi se permită să mai merg la bursă în Republica Federală Germană, deși fusesem nominalizat. Și despre bursa mea de studii în RFG voi povesti ceva mai târziu.

De ce „nu mă înghițea” acest secretar de partid? Nu știi precis. Bănuiesc că l-am dezamăgit când mi-a spus între patru ochi, pe culoar, sprijinit de pervazul unei ferestre, că trebuie să ne manifestăm hotărât împotriva profesorilor de modă veche, „să călcăm pe cadavre” – chiar așa mi-a spus! „De acord, dar de unde știm că sunt cadavre și nu oameni vii?!”. După această discuție, de prin 1971, relațiile mele cu A.C. au devenit tensionate. La un moment dat, înaintea unui examen de an, mă oprește și îmi spune:

- Am primit telefon de la Centrul Universitar de Partid să avem grijă de studenta X. Este fiica tov. Y.
- Știi ce, spune-i tov-ului care ți-a dat telefon să mă sune direct pe mine. Și eu am nevoie de pile, nu numai tu!

*

Uneori, „pilele” ne cădeau în cap de sus de tot, chiar de la Ministerul Învățământului. Și iată cum. În anii 1970, la examenul de admitere la Secția de Sociologie se putea alege istorie, algebră sau filozofie. Era un examen oral. Am fost repartizat secretar la comisia de filozofie.

Asistent universitar: nici student, nici profesor

Examinator: lector dr. Vasile Tonoiu (astăzi academician). I-am atras discret atenția că una dintre candidate se cam uită pe sub bancă:

- Probabil că are o fițuică și copiază.
- Vezi ce face. O dăm afară din sală...

Am făcut doi pași, pași mari, și am surprins-o tocmai când își îndoise tivul fustei pe care era prinsă o fițuică. Am scos-o din examen fără nicio discuție. La mai puțin de zece minute suntem chemați la Decanat. La telefon, de la Ministerul Învățământului, o voce gravă s-a răstit:

- Ce se întâmplă la voi? Dați afară candidați care nu au făcut nimic, care nu au copiat?
- Dumnevoastră de la Minister vedeți mai bine decât noi cine copiază?!

Lectorul Vasile Tonoiu a încheiat discuția. Am revenit în sala de examen. Și totul a continuat normal. După un an, m-am pomenit în sala de seminar cu o studentă transferată direct în anul al doilea. Am recunoscut-o imediat: era ceva mai mare ca vârstă decât celelalte studente și purta haine de firmă. Și ea m-a recunoscut. A zâmbit batjocoritor. Parcă mi-ar fi spus: „Cu mine te pui?”. Am aflat manevra: fusese înmatriculată la Academia „Ștefan Gheorghiu” și în anul al doilea s-a transferat la Sociologie la Universitate. Ființa cu tivul îndoit era soția fiului lui Iosif Rangheț (József Rangecz, 1904-1952), membru al CC al PCR (Fabrica de strunguri din Arad i-a purtat numele). Chiar așa, un prăpădit de asistent să se măsoare cu ditamai Fabrica de Strunguri?

Se întâmplau și astfel de lucruri în Facultatea de Filozofie. Nu spun că „pilăraia” era regula, dar se întâmplau. Recunosc, spre rușinea mea, că și eu am încercat să pun o „pilă” pentru o verișoară de-a mea mai îndepărtată. Era studentă la Filozofie, la fără frecvență, învățătoare într-un sat de peste deal de comuna Boteni Muscel, de unde era tatăl meu. În dimineața zilei de examen, m-am dus, ca din întâmplare, la Catedra de Filozofie și am întrebat dacă X, profesorul examinator, a venit. Secretara: „Nu a venit încă, dar spuneți-mi mie despre cine este vorba. Am aici lista...”. Am plecat ca bătut. De atunci nu am mai

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

păcătuit în acest fel. Alte păcate cred că am mai săvârșit. Îi las pe colegii mei, dar și pe studenții mei să mi le amintească.

*

Profesorul Constantin Nicuță a fost un cozeur extraordinar. Studenții și cei care îl asistau se amuzau copios de glumele și de subtextul vorbelor rostite de la catedră. Din prelegerile profesorului Constantin Nicuță am reținut și eu că Auguste Comte, cel care a inventat termenul de „sociologie” (utilizat pentru prima dată în al său *Cours de philosophie positive*, 1839), a fost însurat cu „una din acelea, pe care o cunoșteau vecinii toți”, că din cauza surmenajului intelectual „părintele sociologiei” a înnebunit... S-a întâmplat ca unul dintre studenți, G.L., doborât de oboseala de peste noapte, să picotească. Se trezea doar când ceilalți râdeau la glumele profesorului Constantin Nicuță.

– Ce a zis, ce a zis?

– Că întemeietorul sociologiei s-a însurat cu una din ălea...

G.L. nota rapid ce a spus profesorul și la fel de rapid se afunda în visele lui. Voi povesti despre ele... La examenul de istoria sociologiei, G.L. a înșirat toate glumele pe care și le notase în caiet. A luat nota 7 (șapte) – profesorul Nicuță a făcut și de această dată o glumă... Altădată, la sfârșitul unei ore de curs la care am asistat, când ne-am îndreptat spre ieșirea din sala 305, o doamnă doctorandă, subsemnatul și Petru Berar, redactor la *Era Socialistă*, revista teoretică a CC al PCR, am așteptat, cum era și firesc, să părăsească sala întâi profesorul. Acesta, elegant, manierat – Constantin Nicuță fusese ambasadorul României în Austria și în Franța –, a dat întâietate doctorandei. Mergeam în șir indian. Profesorul, după ce s-a uitat cum pășește doctoranda, s-a întors către noi, care păstram distanța cuvenită, și ne-a spus admirativ:

– Știe carte, știe carte...

– Domn profesor, spuneți mai bine că are silueta bine conturată!, a fost replica lui Petru Berar, cu care aveam să împart biroul la Academia „Ștefan Gheorghiu” peste doar doi ani.

Deopotrivă erudit și hâtru, profesorului Constantin Nicuță îi cam plăcea intrigile și bârfele. Când mă întâlnea prin Facultate, își scotea cu un gest larg pălăria cu boruri mari și mi se adresa: „Ei, ce e nou? Ce e nou?”. La fel proceda cu toți cei pe care îi întâlnea: nu am fost în grațiile lui. Știam cu toții că profesorul Constantin Nicuță „vânează” funcția de decan. Profesorul Tudor Bugnariu, la acea dată (prin 1970) decan al Facultății de Filozofie, se plânge că Nicuță îl lucrează, că îi face greutate în activitate etc. S-a întâmplat ca la o vârstă relativ înaintată profesorul Tudor Bugnariu, ginerele lui Lucian Blaga, să devină tată al unei fete (Dorli Blaga, soția profesorului, era cu 21 de ani mai tânără). Profesorul Constantin Nicuță jubila: „Să spună că pe asta tot eu i-am făcut-o!”. Până la urmă, profesorul Constantin Nicuță a ajuns decan. Cât despre faptul că, deși era „enciclopedie a sociologiei”, profesorul Constantin Nicuță nu a depus la bibliotecă lecțiile multiplicat, ce să spun? Spun că se justifica hâtru: „Profesorii sunt de două feluri: unii care scriu și nu citesc, alții care citesc, dar nu scriu. Eu fac parte din categoria a doua”. De fapt, Constantin Nicuță, care fusese asistentul sociologului Petre Andrei – un nume de referință în sociologia românească –, nu a publicat decât puține studii; și, ironia sortii, a fost și pentru ele criticat. Într-un studiu mai vechi arăta importanța învățaturii lui Stalin pentru lingvistică, într-unul mai nou lăuda sistemul taylorist de organizare a muncii.

Când profesorul Miron Constantinescu și-a tipărit *Notele de curs* (1973), fluturând cartea ce mirosea încă a cerneală de tipar, s-a adresat în plină ședință de catedră, desfășurată, evident, la sediul CC al PCR, profesorului Constantin Nicuță:

- Ei, tovarășul Nicuță, vom trăi noi să vedem și cursul dumneavoastră tipărit?!
- Depinde de dumneavoastră, tovarășe ministru!

S-a întâmplat ca Miron Constantinescu să moară la scurt timp și Constantin Nicuță să mai trăiască mult, dar cursul de *Istoria sociologiei* tot nu l-a publicat.

*

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Aș vrea să spun câteva cuvinte și despre profesorul Ion Iordăchel, care, deși nu era încadrat la Catedra de Sociologie, a ținut câteva lecții la prima serie de studenți ai nou înființatei specializări în Universitatea din București. Făcuse studiile universitare la Moscova. Profesorul Ion Iordăchel era șeful Catedrei de Sociologie de la Academia „Ștefan Gheorghiu”, botezată în 1988 „Academia de Studii Social-Politice”, care avea sarcina de a pregăti cadrele de conducere a activității de partid, social-politice, economice și administrației de stat, instituție de învățământ superior atât de hulită după Decembrie '89 chiar de către cei care au absolvit diferite forme de învățământ acolo sau au predat cursuri acolo. Ion Iordăchel a fost un om bun.

Și încă ceva: nu îmi aduc aminte ca cineva dintre membrii primei Catedre de Sociologie să-l fi înfruntat deschis pe Miron Constantinescu. A făcut-o, însă, profesorul Ion Iordăchel, care a îndrăznit să critice un punct de vedere exprimat de cel care controla sociologia românească după reinstituționalizarea ei. Replicile au fost tăioase.

– Din perspectivă marxistă, este greșit să se afirme că..., spunea cu tărie Ion Iordăchel.

– Ce, eu nu sunt marxist?! – a tunat Miron Constantinescu.

Ion Iordăchel era mic de statură, Miron Constantinescu era „mare în stat” și în PCR! În sinea mea, l-am felicitat pe cel mic. Poate că și această scenă la care am asistat m-a determinat să dau curs invitației profesorului Ion Iordăchel de a mă transfera la Academia „Ștefan Gheorghiu”, cum era numită în 1976.

Ședințele de partid nu erau de partid, ci de partide

Ședințele de partid din Facultatea de Filozofie aveau farmecul, dar și grotescul lor. Toți din Catedra de Sociologie erau membri de partid, toți participau la ședințele lunare sau trimestriale, nu-mi amintesc bine. Aflam una, alta din dedesubturile celorlalte catedre (de filozofie, economie, psihologie, pedagogie). Se discutau planurile de muncă ale catedrelor, situația școlară, se prelucrau documentele de partid, cuvântările tov. Ceaușescu, se trasau sarcini, se luau angajamente. Am

participat și la ședințe de partid mai tensionate, soldate cu sancțiuni. Participau și studenții membri de partid. Unii profesori păstrau decența, alții săreau bine peste cal. Un personaj – nu pot să spun „profesor”, vechi activist de partid, fost ceva mahăr în Ministerul de Interne – avea ce avea cu legionarii. Indiferent ce era la ordinea de zi a ședinței, el striga „*Jos legionarii!*”. Era prin 1970. Îl acuza deschis pe Gheorghe Gheorghiu-Dej – „Un criminal! L-a asasinat pe Lucrețiu Pătrășcanu”. Era permisă critica, firește, critica post-mortem...

Au fost și luări de cuvânt curajoase. Un profesor, Alexandru Valentin, a întrebat: „Cum se explică faptul că la examenul de diplomă studenții de la fără frecvență obțin note mai mari decât studenții de la zi, pe care îi frecăm la seminarii timp de cinci ani?”. La Secția de Sociologie nu aveam „fără frecvență”, slavă Domnului. Nu aveam parte de „atențiile” celor care erau „în producție”, adică aveau funcții de conducere în aparatul ideologic. Ca să fii sociolog, trebuia să faci practică de cercetare sub îndrumarea profesorilor, nu era suficient să fi citit câteva „scurtături” (lecții concentrate destinate celor de la fără frecvență).

Același profesor, Valentin Alexandru, pe care l-am admirat, până la un punct – și punctul acela a fost Decembrie '89, când, din secretar de partid pe Facultate ce fusese prin 1970-1975 și din funcția de Decan al Facultății de Filozofie pe care o ocupase, a devenit subit anticomunist –, îi îndemna pe profesorii care dădeau examene studenților de la fără frecvență să fie exigenți. Într-o ședință de partid, a relatat că la examen la el s-a prezentat un student care nu a înșirat decât lozinci despre grija partidului pentru condițiile de muncă și de viață ale oamenilor muncii, despre superioritatea socialismului și despre lupta pentru pace.

- Dacă beneficiați de condiții de muncă și viață excelente, de ce nu ați învățat pentru examen?
- Condiții? Mă scol dimineața la 5, fac naveta, îngheșuală în tren și în tramvai! Ajung gata obosit la serviciu. Șefii ne urmăresc ca pe hoții de cai, să nu cumva să citim, să ne pierdem timpul cu cărți de filozofie...
- Și atunci, de ce debitați lozinci?!

Într-o altă ședință, a fost pus la zidul infamiei profesorul Constantin Nicuță, șeful Catedrei de Istoria sociologiei, de către L.D., asistenta lui. După ce l-a criticat zdrăvăn că nu pune la dispoziția studenților lecțiile scrise, asistenta a făcut publică jena ei: „La orele de curs sunt numai aluzii sexuale, mi se înroșesc obraji de rușine”. Asistenta L.D., era, puțin spus, o exaltată. Fusese colegă de an cu mine: ea la Secția de Filozofie, eu la Secția de Psihologie. Când am fost ales secretar UTC pe anul nostru de studiu, am cerut insistent ca ea să fie în Comitetul UTC responsabilă cu învățământul. Avea cea mai mare medie la secția ei; eu, la secția mea. Cei mai buni dintre cei mai buni – așa se spunea! Am scutit-o de corvoada organizatorică; ea avea de învățat; parcă noi, ceilalți din comitet, aveam de păzit găștele! Într-adevăr, lua la examene numai nota 10 (zece). Eu mai aveam și câte un 9 (nouă), ba chiar promisem și un 7 (șapte). Cred că profesorii erau impresionați mai mult de viteza cu care vorbea decât de profunzimea gândirii ei. Spun asta nu pentru că aș fi fost invidios, ci pentru că s-a adeverit bănuiala mea. La un examen de istoria filozofiei, profesoara Florica Neagoe – o adevărată doamnă – a întrerupt „mitraliera”: „Vorbiți mai rar și argumentați fiecare afirmație”.

Să relatez despre o întâmplare ca să justific de ce am afirmat că această L.D. era cum am spus că era. La 6 iulie 1971, Nicolae Ceaușescu a ținut în Comitetul Executiv al PCR un discurs de tip Maoist (*Propuneri de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii*), intrat în istoria recentă sub numele de „Tezele din iulie”. Cele 17 teze au marcat întoarcerea la controlul strict al partidului asupra culturii, în general, și al științelor sociale, în special. A doua zi, pe 7 iulie, dimineața, m-am dus la Laboratorul de Sociologie, pe Strada Rafael, lângă Biserica Armenească. A venit și cea care l-a înfierat cu „mânie proletară” pe profesorul Constantin Nicuță. „Știti ce-am făcut azi noapte când a venit «mon Martin» de la tipografie?” – ne-a salutat L.D. „Mon Martin”, un fost coleg de an de la Pedagogie, soțul tovarășei L.D., lucra la ziarul *Munca*. Noi crăpam de curiozitate:

Asistent universitar: nici student, nici profesor

- Ce ai făcut? Ce ai făcut?!
- Eram în cămașă de noapte. Mi-a adus ziarul cu „Tezele”. L-am citit. Am luat ziarul în brațe și am început să dansez prin cameră.
- Mai bine te lua Martin al tău în brațe și...

După ce a părăsit cu scandal facultatea, a fost încadrată la ziarul *Scânteia*. Ce a făcut mai departe, ce și cu cine a mai dansat nu mai știu. A plecat din facultate după ce a adus acuzații profesorului Al. B. din Catedra de Filozofie cum că ar fi tradus greșit niște texte, că nu ar fi găsit echivalența corectă a termenilor, că este de neînțeles ce publică, că vulgarizează discursul filozofic etc. Noi, ceilalți asistenți, dar și mulți dintre profesori ne amuzam copios. În sfârșit, l-a pus cineva la punct, gândeam noi. S-a făcut, însă, o liniște mormântală când s-a întors către noi: „Nu mai râdeți, că sunt abia la litera „B”. Vă vine rândul!”. În alfabetul limbii române, după litera „b” urmează litera „c”. Pe mine mă chema Chelcea Septimiu și atunci; așa mă cheamă și acum.

Cele mai tăioase și hidoase ședințe de partid din Facultatea de Filozofie erau cele de alegere a secretarului de partid. În preajma ședinței de alegere, care de multe ori se întâmpla să se prelungească mult în noapte, se închegau coaliții: pe cine să votăm, pe cine să alegem în comisia de numărare a voturilor. Știam prea bine de la I.V. Stalin, generalisimul Stalin, că „nu contează cum se votează, ci cine numără voturile”. Bătălia era crâncenă. Fiecare grup și fiecare catedră dorea să-și impună favoritul, de regulă, din propria catedră. Numărarea voturilor dura, și dura... Când, după o jumătate de oră, o oră și chiar mai mult se citea procesul verbal, aflam că este balotaj. Se relua votul și numărarea voturilor. Unii dintre noi plecam nestatutar acasă. Aflam după câteva zile cine era alesul, noul secretar. Am avut parte de secretari de partid de toată isprava – doi dintre ei, după Decembrie '89, au ajuns academicieni...

L-am felicitat odată pe profesorul Gheorghe Al. Cazan, când, ca secretar de partid pe Universitate, a dispus ca, de un 1 Mai, pe frontispiciul Universității, deasupra statuilor legiuitorilor antichității Licurg, Solon, Cicerone, Papinian și Justinian, să fie desfășurată, pe fond roșu cu litere albe, lozinca „Trăiască intelectualitatea patriei noastre”. Parcă era în 1969. De atunci până în 1989, timp de 20 de ani,

nu s-a mai repetat minunea. Mă întreb dacă astăzi ar mai îndrăzni cineva să elogieze intelectualitatea din România. Ce a fost, a fost... Cu Gheorghe Al. Cazan (în 1963 era asistent universitar) am făcut seminariile de filozofie, la cursul ținut de academicianul Gheorghe Vlăduțescu, la vremea aceea lector universitar. Profesorului Gheorghe Al. Cazan îi datorăm, eu ca psihosociolog și cei de vârsta mea, punerea în circulație a scrierilor lui Constantin Rădulescu-Motru. A scris studiul introductiv, „Schița unei vieți” și notele explicative la primul volum al filozofului și psihologului C. Rădulescu-Motru (1889-1957), publicat în perioada comunistă.

Constantin Rădulescu-Motru a creat, de-a lungul a șapte decenii, începând cu 1889, când și-a susținut teza de licență în filozofie, și până în anul morții, 1957, o impresionantă operă care a stat sub semnul, de multe ori neînțeles, al constituirii unei filosofii pe cât de marcată de voința originalității, pe atât de complexă în datele ei fundamentale, în soluțiile propuse și în finalitățile practice asumate (Gh. Al. Cazan, „Schița a unei vieți”, în C. Rădulescu-Motru, *Personalismul energetic și alte scrieri* (pp. V-LX), București, Editura Eminescu, 1984, p. V).

Am participat la Facultatea de Filozofie și la ședințe de partid de-a dreptul de râsu’-plânsu’. Într-una din acestea s-a pus în discuție primirea în partid a secretarei șefe a facultății, tov. L.M. – o tovarășă de vreo 35-40 de ani, bine clădită, dăruită cu toate cele, plus îmbrăcăminte șic. Soțul: medic, ceva mai în vârstă. Secretara șefă era o adevărată instituție în facultate. Ea – sau domnia sa, cum vreți să o luați – tria cererile de reexaminare ale studenților. Chiar se vorbea printre studenți că în facultate sunt două moduri de a promova examenele: prin studiu și prin L.M. Se amesteca și în examenele de admitere la facultate. Când a dat admiterea la secția de psihologie Nadia Bărbulescu, nepoata lui Nicolae Ceaușescu, a fost un adevărat scandal. Pe lista admișilor, afișată și parafată sub semnătura decanului și a secretarei șefe, nu figura și nepoțica. Peste noapte, lista a fost modificată, Nadia figurând printre candidații admiși. A fost o greșeală a secretariatului, L.M. fiind sancționată – ni s-a spus. Nu am știut niciodată ce sancțiune a primit, dar știu sigură că L.M., împreună cu soțul ei, au făcut o excursie de o lună de zile prin Europa... Accesul în

cabinetul decanului tot prin L.M. se făcea: știa când este sau nu este în cabinet, când este ocupat și când nu, fără să mai anunțe decanului solicitarea ta...

În ședința de primire în partid a secretarei șefe au curs laudele puhoi: își face datoria perfect, este stimată de profesori și iubită de studenți (sau invers). Decanul, profesorul Constantin Nicuță, ne-a relatat că dactilografiază adresele oficiale perfect. I-a repoșat, însă, că are tendința să treacă peste decan – chiar așa a spus. „Depinde de decan” – a replicat L.M. Am râs. Îi cunoșteam pe amândoi: Nicuță – diplomat, L.M. – , „gură spurcată”. Profesorul acela care striga mereu „Jos lejonarii” a intervenit. S-a făcut tăcere.

- Tovarăși, noi primim în partid luptători pentru cauza socialismului. Ce o recomandă pe tovarășa? Faptul că dactilografiază fără greșală?! Și apoi, am reținut din autobiografia pe care și-a prezentat-o aici că în anii studenției a fost exmatriculată de la Facultatea de Litere. Să ne spună de ce a fost exmatriculată!

- A fost un abuz! Cunoașteți cu toții abuzurile care s-au făcut pe vremea lui Gheorghiu-Dej!

- Mai clar! Ce s-a întâmplat? – nu s-a lăsat profesorul „cu lejonarii”.

- Am fost acuzată pe nedrept că am vrut să fur o pătură din căminul studențesc unde eram cazată. Într-adevăr, într-o seară m-a prins portarul căminului că am luat cu mine o pătură. Dar nu am vrut să o fur. Vroiam să dorm în parc...

A fost primită în partid... În perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej s-au făcut multe abuzuri... Trebuiau reparate... Nu m-ar mira să aflu că L.M., după 1989, s-a plâns că a fost o victimă a comunismului!

Uneori, ca un făcut, ajungeau să conducă organizația de partid din facultate personaje dintre cele mai limitate. Într-o discuție acasă la profesorul Paul Popescu-Neveanu, la un „pahar de vorbă”, unul dintre foștii secretari de partid pe facultate, Al. C., lector de Metodica predării psihologiei, cam sărac cu duhul, se plângea că nu a mai fost reales:

- Ajung secretari de partid toți idioții...

- Dar eu de ce nu ajung?, am spus.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Profesorul s-a uitat prelung în fundul paharului, a ridicat privirea către mine și a decretat: „Nu ești suficient de idiot!”. Puteam să-l contrazic?! Dincolo de ritual și propagandă, ședințele de partid de la Facultatea de Filozofie din anii 1970-1975 erau instructive – cel puțin unele dintre ele. Într-una dintre acestea, pe ordinea de zi a figurat discutarea cazului Mihai Botez. Care erau abaterile fostului meu coleg de la Liceul nr. 1 „Nicolae Bălcescu” (fost și actual „Sfântul Sava”): 1) neplata cotizației ca membru de partid și 2) lipsa lui de modestie.

Tovarăși – s-a apărut Mihai Botez, viitorul ambasador al României la Washington după Decembrie 1989 –, când să plătesc cotizația?! Luna trecută am ținut prelegeri la Universitatea din Tokio. Abia întors în țară, am fost trimis să reprezint România la un Congres de Viitorologie la Berlin. Venind din Germania, nici nu am pus bine piciorul în Aeroportul „Otopeni” că am primit sarcina să particip la Conferința „Oamenii de știință și pacea” de la Moscova. Când să-mi plătesc cotizația?! Recunosc, este o abatere gravă, dar vă rog să nu vă mai străduiți să mă criticați. Nu veți găsi cuvinte mai aspre decât cele pe care mi le-am adresat singur. Cât despre lipsa mea de modestie, de ce să fiu modest?! Mi-am susținut teza de doctorat la vârsta de 26 de ani. Sunt directorul Centrului Internațional de Metodologie a Studiului asupra Viitorului și Dezvoltării din București, singurul de acest fel din țările socialiste. Am coordonat primul Tratat de Viitorologie... Să fie modești cei care trebuie să fie modești!

L-am mai întâlnit pe viitorul dizident și la Academia „Ștefan Gheorghiu”, când a ținut o foarte interesantă conferință despre analiza sistemelor sociale – dacă nu mă înșel. Apoi, prin 1988, l-am întâlnit cu totul întâmplător în stația de autobuz din fața Facultății de Medicină din București. Ne-am îmbrățișat: „Ce faci, nu ești la Tulcea?”. Se zvonea că fusese pedepsit pentru că publicase proteste în presa occidentală și pentru că vorbise critic despre starea de lucruri din România, ceea ce era adevărat. În 1987, Mihai Botez, un autentic matematician și analist de sisteme, a fost detașat la Centrul de Calcul de la Tulcea.

Asistent universitar: nici student, nici profesor

- Fac naveta București-Tulcea-București...
- Am auzit la „Europa Liberă” că ai fost bătut la Securitate, că ești convalescent.
- Și tu ai crezut?!
- Hai s-o lăsăm pe asta. Ce fac ai tăi? Ai copii?
- Am făcut multe nebunii, dar copii, nu. Este o răspundere prea mare.

Avea dreptate: pentru copiii noștri, mulți dintre noi au făcut compromisuri ideologice și politice. Sunt unul dintre aceștia. Dar sunt compromisuri și compromisuri...

*

În anii 1968-1974 am avut ca studenți la Secția de Sociologie a Facultății de Filozofie și copiii unor înalți demnitari de stat și ai unor militanți și teoreticieni comuniști. Nu pot să spun că s-au împăunat cu „meritele” părinților sau că nu au avut rezultate foarte bune la învățătură.

Ca și la alte secții ale Facultății de Filozofie, și la Secția de Sociologie au fost înmatriculați studenți care veneau din producție, gata făcuți membri de partid. De regulă, erau cooptați în comitetul de partid pe facultate, în care situație îndrumau activitatea Asociației Studenților Comuniști din secțiile și anii de studiu. Unii își vedeau de carte, dar nu toți. Mi-aduc aminte de unul dintre cei care nu aveau ce căuta la sociologie. Studenții îl porecliseră „Cocoș”. Avea apucături de milițian, de fapt chiar se lăuda că, fiind subofițer MAI, a păzit intrarea la CC al PCR și vilele membrilor CC-ului. Într-o după-amiază, în pauza dintre seminarii, a venit la Catedră să dea telefon unui ștab din CC, cu care ar fi rămas prieten de pe când i-a păzit locuința. Nu i-am permis să folosească telefonul instituției. I-am dat o monedă de 25 de bani să telefoneze de pe holul facultății. Nu mi-a mulțumit. Probabil că nu a încercat să mă intimideze numai pe mine prin acest procedeu, deloc subtil. De altfel, Cocoș striga cucurigu prin ședințele de partid. Odată a îndemnat studenții să-i respecte pe profesori: „Să-i respectăm, tovarăși, au făcut și ei o facultate!”. L-am întâlnit pe Cocoș după evenimentele din Decembrie. Era vesel. M-a întrebat batjocoritor: „Ei,

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

ce mai face „Ștefan Gheorghiu”? Am zâmbit vinovat. Dacă și unul ca el a ajuns să mă privească de sus...

*

Șeful Serviciului Personal/Cadre din Universitate de prin anii 1970 era un personaj întunecat, purta numele Lacului Ciurel de la marginea Bucureștiului. Mă duceam cu capul plecat să întreb dacă s-a aprobat plecarea mea în RFG, la bursa oferită de Universitatea Bielefeld. „Încă nu” – era răspunsul stereotip. După o lună, două de întrebări și răspunsuri invariabile, îmi luasem adio de la bursă. L-am întâlnit pe culoarul ce ducea la sala de sport, la subsolul clădirii Rectoratului, unde era plasat și Serviciul Personal/Cadre: „Cererea a fost avizată”. Am sărit în sus de bucurie, i-am mulțumit pentru veste. Mi-am pregătit geamantanul și am așteptat să fiu chemat să mi se dea pașaportul. Am tot așteptat... Până la urmă, mi-am luat inima în dinți și m-am prezentat la Serviciul Personal/Cadre.

- Nu vă supărați, a venit pașaportul?
- Cum să vină dacă cererea nu a fost aprobată.
- Nu ați spus dvs. că s-a avizat?
- Da, s-a avizat negativ!

Nu pot fi reproduse cuvintele pe care i le-am spus... în gând. S-a dovedit încă o dată zicala: „Lesne crede omul ceea ce își dorește”. Când, după Decembrie 1989, l-am întâlnit pe tov. C., pe holul de la rectorat, chiar în fața Aulei Magna, i-am întors spatele. L-am pedepsit! Poate nici nu m-a observat.

Ca un făcut, de la tov. C. a pornit și scandalul participării mele, fără aprobarea șefului Catedrei de Sociologie, la cercetarea despre dezvoltarea umană a întreprinderii, coordonată de lector univ. dr. Cătălin Zamfir de la Catedra de Filozofie. Dar despre discuția din catedră și despre admonestarea de la Rectorat am povestit. Nu am amintit, însă, cum a început beleaua. Și iată cum. Conduceam seminarul de Metode și tehnici de cercetare sociologică. Tema: ancheta sociologică. Pentru a stimula participarea studenților, le-am cerut să analizeze prima formă a chestionarului pregătit pentru cercetarea „Dezvoltarea umană a întreprinderii”. Seminarul se desfășura în sala

320, de la capătul culoarului. Sala de seminar nu avea cuiere. Era o toamnă târzie sau, poate, o primăvară timpurie – nu-mi mai amintesc. Ce țin minte este că studentele și studenții își lăsaseră hainele de stradă pe ultimele bănci. Se făcuse un morman frumușel. Am început seminarul la fix. Am avut acest fix pentru fix: punctualitatea. Tot nominalizând cine să facă observații la chestionarul pus în discuție, plimbându-mă printre bănci, am constatat că, după maldărul de haine, stătea pitit Ciurel. Mi-a cerut și el o copie a chestionarului pe care-l pusese în discuție. L-a înșfăcat și, după un timp, a părăsit sala de seminar fără să spună nimic. A anunțat „conducerea” – pe cine anume, nu știu.

Când a fost informat, șeful catedrei, profesorul Ion Drăgan, s-a burzului: „Ciurel să se ducă în Podul Ciurelului. Ce se bagă în cercetarea sociologică?!”. După ce am fost admonestați – Cătălin Zamfir și subsemnatul – de Rectorul George Ciucu, matematician, îndârjirea șefului catedrei s-a mai înmuiat: „Și tu, Chelcea, te duci la seminar în pulover, discuți chestionare pe care catedra nu le-a aprobat”. Era adevărat: o soră de-a mea îmi cumpăraseră un pulover de bumbac de culoare închisă. De sub pulover se înfoia gulerul unei cămăși albe, bine scrobite. Pe atunci, gulerul cămășilor era îmbătoșat de balene din plastic (niște fâșii alb-gălbui ce se fixau pe reversul gulerului). Venisem la facultate foarte mândru de cum arătam și am plecat acasă pleoștit de tot. În anii 1970 cadrele didactice, de la profesori la asistenți, umblau, în Facultatea de Filozofie, în costum sobru, rar cu haină de culoare diferită de cea a pantalonilor. Era considerată o abatere disciplinară să porți pulover! Nimeni nu-mi spusese, după cum nu se ceruse să avem aprobare pentru materialul didactic folosit la seminarii. Este adevărat că ni se cerea, în primii ani de activitate la catedră, să-i prezentăm titularului disciplinei planul de seminar. Și nici nu cred că această cerință amputa creativitatea preparatorilor sau asistenților începători. Nu mai era, însă, cazul meu. Eram asistent bătrân. Cum s-a desfășurat ședința de catedră în care am fost criticat am povestit.

Acum vreau să relatez despre reîntâlnirea mea cu fostul șef de cadre de la Universitatea din București, cu domnul C. După plecarea de la INI, până să revin prin concurs la Universitate, am predat la

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Universitatea „Nicolae Titulescu”, unde luase ființă o facultate de sociologie. Tocmai ieșeam din sala de curs și am dat nas în nas cu Ion Neagu, Rectorul acestei universități particulare. Lângă rector, ceva mai la distanță, mergea prietenul meu, C. De această dată el mi-a întors spatele: ocupa funcția de secretar-șef al universității. Era din nou mare.

- Ce faceți, domnule profesor, mi s-a adresat Rectorul Neagu.
- Mă minunez de societatea în care trăim. S-a anunțat aseară la TV ce leafă are Mugur Isărescu, guvernatorul Băncii Naționale. Am comparat-o cu leafa unui profesor universitar...
- Nici nu primește cine știe cât. Eu câștig mai mult decât el.

L-a luat de braț pe domnul C. și m-au lăsat să îi privesc cum se duc. Rectorul Ion Neagu a fost, la un moment dat, în centrul unui scandal de deturnare de fonduri pentru construirea unui cămin studentesc. Tot domnul Rector i-a condus teza de doctorat a generalului cu patru stele Gabriel Oprea. În 2015 s-a vehiculat în presă că teza generalului, care ocupase și funcția de vice prim-ministru în guvernul Ponta, este un plagiat, ca și șase din tezele de doctorat conduse de el – după cum a demonstrat jurnalista Emilia Șercan. În 2016, Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (CNATDCU) a dat verdictul de plagiat. Mi se pare îndreptățită întrebarea: Pentru ce au murit oamenii în Decembrie? Pentru ca doctorii în știință să apară ca ciupercile după ploaie?! Pentru ca unii să se lăfăie în bogăție, acaparată prin manevre oculte, și alții să fluiere a pagubă?! Da, după prăbușirea dictaturii ceaușiste, cei care au strigat fericiți „Libertate, libertate!” au dobândit libertatea de a huidui așa-zisa „clasă politică”.

Fiecare epocă își are revoluționarii ei

După Decembrie '89, alți revoluționari. Unii dintre foștii mei studenți, care nu reușiseră să intre în PCR în ciuda insistențelor și intervențiilor încercate, se lăudau că ei nu au fost comuniști. Ca și când a fi fost membru de partid ar fi fost o crimă. Personal, nu am dat recomandări pentru intrarea în PCR, când un student sau altul mă ruga, decât

acelor care se remarcaseră prin performanțe la examene (ca să depui cererea de primire în PCR trebuiau două recomandări: una de la un membru de partid care te cunoștea și alta de la secretarul UTC). Am crezut că partidul va fi atât de bun pe cât de buni vor fi membrii lui. Înclin să cred că m-am înșelat. Dacă șefii de partid sunt nedemni, bolnavi de putere, membrii de partid nu pot influența linia partidului decât într-o mică măsură. Sau chiar deloc! După 1989 s-au trezit că au fost persecutați mulți dintre membrii PCR sancționați pentru abateri morale sau chiar pentru delictе economice. Și printre sociologi s-au regăsit astfel de revoluționari. Ba, unii dintre ei, și-au făcut loc cu coatele în partidele nou-apărute și în partidele istorice, în formațiunile civice. Îi știu pe nume, dar nu merită să-i amintesc!

*

Revin la anii 1970. Mi-l reamintesc pe un coleg de catedră, cu un destin tragic – Ion Constantinescu. Era, ca și mine, asistent. A murit de tânăr: un cancer sever. Era fiu de muncitor la Societatea de Tramvaie București (STB), manipulant de tramvai. Știu asta pentru că așa își justifica simpatia pentru o studentă de-a lui. De altfel, foarte drăguță...

– Știi, și tatăl ei a lucrat la STB, ca și tatăl meu...

– Măi, Tică (așa îi ziceam noi, colegii), dacă te crezi irezistibil, du-te colea la Operă și vezi dacă se uită vreo balerină la tine!

Cred că Ion Constantinescu, bărbat bine, cu mustață „pe oală”, divorțat, era un imaginativ, iar simpatia a rămas simpatie și nimic mai mult. Astăzi, se prezintă pe toate canalele TV cazuri de „relații scandaloase” dintre profesori și studenți. Boala este, însă, mai veche. Se colporta că unii profesori din catedră și din facultate profitau de favoruri sexuale din partea studentelor. Circula zvonul că A.C., despre care am amintit, ar fi fost apostrofat de mama unei studente: „Nu-ți e rușine, dai note mari numai la c..... tale!”. După evenimentele din Decembrie '89, A.C., fostul secretar de partid pe facultate, – despre care am relatat cu năduf, este adevărat! – a fost obligat să părăsească facultatea și Universitatea din București. Și-a „tras” o facultate de psihologie-sociologie la o universitate particulară. A devenit decanul

facultății. Vroia să fie „uns” profesor. Mi-a dat telefon – nu se mai întâmplase niciodată până atunci – și m-a întrebat dacă accept să fac parte din comisia pentru ocuparea gradului didactic de profesor. „Nu cred că ar fi în avantajul tău...”, i-am răspuns și cu asta am încheiat discuția.

A.C. a ajuns, totuși, profesor. Și cred că a împărțit diplome de absolvire cu kilogramul și a dat note studentelor după criteriile de știute. În 2000, după trecerea mea în retragere (pensionare definitivă) de la INI, până să se reglementeze reîncadrarea la Universitatea din București, am predat și eu la o universitate privată: prezență slabă, note la limită. La un examen oral, care s-a întins până pe la ora 20, și-a făcut apariția o tânără îmbrăcată mai mult dezbrăcată: o rochie neagră până la podea, despicată de-a lungul picioarelor lungi și ele, cu decolteu îndrăzneț. Nu o mai văzusem la orele de curs sau de seminar. Am întrebat-o pe cine caută. Surpriză! Mi-a spus, oarecum revoltată, că a venit la examen. Nu știam ce să cred, cum să procedez. Să-i atrag atenția că vestimentația ei nu cadrează cu atmosfera unui examen universitar? Dacă mă reclamă că am intimidat-o? Să mă prefac să nu observ indecența? Am întrerupt examenul și i-am telefonat decanului. I-am spus despre ce este vorba. „Las-o, nu-ți face probleme. O știi. Face striptease la un bar de noapte. Probabil că de la examen se duce direct la locul de muncă”. M-am întrebat: oare cât de bine o știa domnul decan. Îi impresionase și pe alți profesori?! Fapt este că ceva, ceva a răspuns la examen. A luat de milă, de silă, un amărât de cincii.

*

Chiar dacă zvonurile nu cuprind în întregime adevărul, un sâmbure de adevăr tot au. De cele mai multe ori astfel de zvonuri despre „relații nepotrivite” dintre profesori (asistenți, lectori, conferențieri) și studenți erau înăbușite și cazurile mușamalizate. Totuși, la o ședință de partid a fost pus în discuție cazul lectorului A.T., specialist în ateism științific. Dar nu pentru prelegerile fără conținut pe care le ținea a fost pus în discuție, ci pentru că luase în gazdă o studentă încă din anul întâi. Făceau menajul împreună. Era necăsătorit. Avea grijă de respectiva studentă și la examene... I s-a pus în vedere că nu este principial. A recunoscut spășit: „Îmi însușesc critica, tovarăși. Stu-

denta își va da examenul de diplomă și va pleca de la mine din gazdă imediat după ce își ia diploma de absolvire. Nu poate să rămână la mine în apartament, să-și strice viitorul”. „Al dracului”, șușoteam noi, „pregătește așternutul pentru o altă studentă din anul întâi”. Nu-mi aduc aminte mai nimic din materia predată, dar nu pot să uit un frumos seminar pe care l-am făcut cu profesorul holtei. Era prin luna mai, o zi de primăvară splendidă. Ne-a propus să facem seminarul în Rotonda Scriitorilor din Parcul Cișmigiu, aflat în apropierea Facultății, care pe atunci era în clădirea Facultății de Drept. După 1989, Facultatea de Filozofie a fost evacuată din clădirea Facultății de Drept. Profesorii juriștii din Universitate au revendicat clădirea, motivând că aceasta a fost construită din banii profesorilor de dinainte de venirea comuniștilor la putere. Timp de 45 de ani am fost tovarăși... Acum eram intruși. Cine împarte dreptatea, dreptate își face! Nu în zadar se spune că trăim într-o „republică a procurorilor”.

Dar tot răul spre bine, cum spune românul: și Filozofia, și Psihologia, și Sociologia și-au ridicat sedii moderne, este adevărat, nu în buricul târgului. Ce bine ne simțeam în vechiul sediu... Ca studenți, seara, când terminam cursurile – prezența era obligatorie, era consemnată într-un Caiet de grupă, ținut de șefa sau șeful grupei – ne întrebam colegile: „Te fac un Șase a treia”? Asta însemna să mergem să ne plimbăm pe actualul Bulevard Regina Elisabeta până la Piața Kogălniceanu și mai departe până sus, la Piața Universității. Îi întreb într-o doară pe studenții mei de azi dacă știu de ce s-a schimbat denumirea Bulevardului „6 Martie” cu „Regina Elisabeta”, ce semnificație are această dată. Nu mă aștept să-mi spună cineva că atunci, la 6 martie 1945 s-a instalat guvernul dr. Petru Groza, considerat „primul guvern de largă concentrație democratică”. Risc să fiu considerat nostalgic. Și cum să nu fiu?! În anii 1965 eram tânăr, greu de crezut și pentru mine, darmită pentru studenții mei de azi. Aveam 25 de ani. Tot atâția am și acum până să împlinesc suta de ani. Despre Petru Groza nu știu mai nimic. Ba da. Tatăl meu, după ce a fost dat afară din Universitatea ieșeană („epurat” – cum se spunea pe atunci) și din postul de director al Muzeului Etnografic al Moldovei, pe care îl și fondase în 1943, s-a angajat, în anii 1950, la Muzeul Satului din București ca simplu ghid, deși avea doctorat în Sociologie-Etnografie

și publicase mai multe cărți despre cultura tradițională românească. Mi-a povestit că, odată, când era de serviciu, s-a pomenit cu Petru Groza, președintele prezidiului Marii Adunări Naționale la muzeu. Înalta vizită nu fusese anunțată în prealabil, altfel ghidajul prin muzeu l-ar fi făcut Gheorghe Focșa, directorul muzeului. Surprins, a început să dea explicații din ce zone sunt casele, care este specificul etnografic al exponatelor etc. În timp ce spunea toate acestea, unul dintre ofițerii de securitate care îl însoțeau pe dr. Petru Groza s-a chircit în spatele tatălui meu, la picioarele lui. Dr. Petru Groza i-a făcut în mai multe rânduri brânci peste ofițerul din garda înaltului demnitar. „Ghidul” s-a dezechilibrat, dar nu a căzut. Dr. Petru Groza, însă, s-a amuzat grozav.

Mai târziu, ca asistent, după vreo ședință de analiză a activității didactice o luam cu alții deopotrivă cu mine pe „Șase a treia” să bem o bere și să continuăm analiza performanțelor didactice. Să găsești o bere și o masă liberă la Tic-Tac sau la Gambrinus îți trebuia mult noroc. Nu vreau să mă laud cu performanțele bahice, dar mi-a rămas în minte intuiția unui ospătar –, prin anii 1975 chelnerii să numeau „ospătari”, iar chelnerițele „ospătărițe”. Mai bine-dispus decât noi, ospătarul ne-a luat repede: „Vă văd universitari, nu mai citiți degeaba meniul. Până la urmă tot bere și cașcaval cu mult piper o să cereți”. Ehee, s-au dus timpurile când intelectualii erau respectați...

Sociologia patronată de Miron Constantinescu

Au făcut parte din prima Catedră de sociologie de după 1944 și unii dintre profesorii pe care, dacă aș putea, i-aș readuce printre noi în actualul Departament de Sociologie de la Universitatea din București. Sunt la fel de necesari azi, cum au fost și pe vremea când eram asistent, în urmă cu patruzeci de ani. Mă gândesc, în primul rând, la profesorul Henri H. Stahl. Un sociolog autentic. Un sociolog de talie europeană. După ce s-a retras de la catedră, a continuat să scrie lucrări extrem de valoroase, care au apărut în edituri de prestigiu din Occident (*La comunita di villaggio: tra feudalismo e capitalismo nel Principati Danubiani*, Milano, 1976; *Traditional Romanian village community*, Cambridge Press University, 1980). În 1981, cu ocazia

împlinirii vârstei de 80 de ani, l-am rugat să-mi acorde un interviu, pe care l-am publicat în revista *Contemporanul*. Am spus atunci că ar fi mai nimerit să se vorbească nu despre „Școala sociologică de la București de sub conducerea lui Dimitrie Gusti”, ci despre „Școala românească de sociologie Gusti-Stahl”. Nu cred că am greșit. Oricâte merite a avut profesorul Dimitrie Gusti, de unul singur, fără contribuția colaboratorilor săi, în special a profesorului Henri H. Stahl, sociologia românească din perioada interbelică nu s-ar fi afirmat. Să ne gândim apoi că mulți dintre sociologii de primă mărime de azi (Dorel Abraham, Sandu Dumitru, Iancu Filipescu, Maria Voinea ș.a.) și-au dat doctoratul cu Henri H. Stahl. Iată ce spunea eminentul profesor, care nu a fost prețuit în Catedra de Sociologie așa cum s-ar fi cuvenit, despre sociologia românească:

Dacă Școala sociologică românească a fost înregistrată în istoria doctrinelor sociale, aceasta se datorează faptului că și-a pus ca problemă cunoașterea nu a societății în general, ci a societății românești. Problema s-a pus la noi în țară înaintea celui de „Al Doilea Război Mondial”, sub forma „sociologiei națiunii”. După noi și-au pus aceeași problemă și alte sociologii, cea maghiară, poloneză ș.a.m.d. Putem afirma, fără a greși, că aici avem o întâietate absolută, care merită să fie subliniată.

Și din punctul de vedere al sociologiei generale, Școala sociologică românească marchează o etapă foarte importantă: este cea dintâi școală de sociologie care a afirmat că sociologia este o sinteză a tuturor științelor sociale particulare, că sociologia este, prin menirea ei, interdisciplinară, și nu numai că a afirmat acest lucru, dar a și realizat cele dintâi echipe de cercetare interdisciplinară. Orice s-ar tăgădui ca merit sociologiei românești, acestea însă nu pot fi negate (vezi S. Chelcea, „Cu H.H. Stahl despre Școala sociologică românească”, *Contemporanul*, nr. 45, din 6.XI.1981).

În 1966, când a fost reinstituționalizată sociologia, grija unora dintre noi a fost să nu fim acuzați de „gustism”. Chiar profesorul Henri H. Stahl s-a delimitat critic de monografia sociologică practică de Școala sociologică de la București condusă de Dimitrie Gusti. Cu toate acestea, lectorul A.C., despre care am mai povestit, i-a reproșat

într-o ședință de catedră că planul de cercetare a procesului de urbanizare pe care l-a prezentat nu reflectă concepția materialist-dialectică și istorică. Ca și alții, spre rușinea mea, nu am spus nimic în apărarea celui ce, ca profesor, mi-a fost model, fără a putea să-l egalez. Un timp, după Decembrie 1989, am recunoscut în prelegerile inaugurale ale cursului de Metodologia cercetării sociologice că „Sunt Septimiu Chelcea din disperarea de a nu putea fi Dimitrie Gusti sau Henri H. Stahl”. Am încetat să mă mai prezint astfel când am realizat că studenții din anul I, ca și unii studenți din anii terminali nu știau mai nimic despre cei care au dat un nume de rezonanță internațională sociologiei românești.

Cred că a fost neșansa sociologiei reinstituționalizate să se depărteze, cel puțin declarativ, de vechea Școală sociologică de la București. Și mai cred că și după evenimentele din Decembrie '89, noua sociologie a făcut prea puțin pentru a recupera filonul de gândire valoros din Școala Gusti-Stahl. Un copac fără rădăcini nu poate rezista vicisitudinilor, cu atât mai puțin să dea roade. Este adevărat că în 1996 mai mulți membri ai primei catedre de sociologie, între care Dan Banciu, Virgiliu Constantinescu-Galiceni (fost Virgil Constantinescu), Ioan Drăgan (fost Ion Drăgan), Maria Voinea și subsemnatul, au încercat să pună într-o lumină nouă Școala sociologică de la București (vezi Maria Larionescu, coordonator, *Școala sociologică de la București. Tradiție și actualitate*, București, Editura Metropol, 1996). Împreună cu dr. Dorel Abraham, am scris în acest volum studiul „Contribuția științifică a profesorului H.H. Stahl la cunoașterea comunităților rurale românești”.

Pe aceeași linie a neuitării tradiției noastre sociologice, împreună cu profesorul Iancu Filipescu am făcut interviuri cu Ion Clopoțel (1892-1986), Stanciu Stoian (1900-1984), Vasile V. Caramelia (1915-1994) și am îngrijit retipărirea lucrării *Îndrumări pentru monografiile sociologice* (ediția princeps, 1940), publicată sub direcția lui Dimitrie Gusti și sub conducerea tehnică a lui Traian Herseni. Rectorul Ioan Mihăilescu, un fost student foarte apreciat de profesorul Henri H. Stahl, a scris în „Prefață”:

Asistent universitar: nici student, nici profesor

Reeditarea operelor fundamentale ale unei culturi este o obligație de care trebuie să se achite în mod exemplar fiecare generație. Pe această cale, se asigură informarea celor tineri cu privire la activitatea înaintașilor, continuitatea culturală dintre generații și posibilitatea de a marca contribuțiile diverselor culturi naționale la cultura universală (I. Mihăilescu, „Prefață” la *Îndrumări pentru monografiile sociologice*, București, Editura Universității din București, 2002, p. vii).

Entuziasmul de recuperare a gândirii Școlii sociologice Gusti-Stahl ce cuprinsese sociologia imediat după prăbușirea comunismului în România nu a durat prea mult. Îi datorăm profesorului Zoltán Rostás, prin interviurile cu membrii școlii, pe care le-a publicat, ca și prin lucrările pe care le-a coordonat, aducerea de informații „surprinzătoare” – cel puțin pentru mine – despre vechea școală sociologică. Fapt este că în învățământul sociologic de azi nu se mai predă istoria sociologiei românești, așa cum se întâmpla în 1966, la reînstituționalizarea sociologiei și că, în aceste condiții, nu se știe mai nimic despre Dimitrie Gusti, Henri H. Stahl, Traian Herseni sau despre Miron Constantinescu.

*

Despre felul în care s-a raportat Miron Constantinescu la foștii lui profesori sau la sociologii care căzuseră în dizgrația regimului comunist umblă multe vorbe. Vreau să aduc în discuție mărturia profesorului de pedagogie Stanciu Stoian (1900-1984), elev al lui Dimitrie Gusti și care a fost subdirector general al învățământului primar și normal în anii 1932-1933, când Dimitrie Gusti a ocupat funcția de Ministru al Instrucțiunii. Este vorba de un interviu pe care Stanciu Stoian ni l-a acordat (Septimiu Chelcea și Iancu Filipescu) la 27 februarie 1983 și pe care – din motive lesne de înțeles – nu l-am putut publica decât după Decembrie '89. Reproduc răspunsul profesorului Stanciu Stoian la întrebarea noastră: „Ce știți despre ultima parte a vieții acestui mare cărturar și patriot, care a fost Dimitrie Gusti?”

După 1944 se luase o măsură împotriva tuturor celor care făcuseră politică anticomunistă. Printre aceștia fusese trecut și Dimitrie Gusti, care, de fapt, nici nu făcuse o politică militant

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

anticomunistă. Mai mult, prin anii 1925 ținuse chiar un curs despre doctrina marxistă. Totuși, Gusti a fost scos din învățământ. Nu mult după aceea, Gusti s-a pomenit cu niște camioane în fața casei. I s-au încărcat toate lucrurile și a fost întreat: „Unde le ducem?”. Atunci mi-a telefonat [Stanciu Stoian era la acea dată Ministrul Cultelor în guvernul dr. Petru Groza – n.n.].

– Dragă domnule Stoian – profesorul Gusti era foarte politicos, vorbea cu studenții ca și cu egalii lui –, îmi pare foarte rău că am ajuns să te rog să intervii ca să mă păsuiesc doar câteva zile [cu evacuarea – n.n.]. Nu știu unde să mă duc. Dacă poți să faci ceva pentru mine, spune-mi. Și te mai rog să încerci și la Miron Constantinescu. Aș fi foarte bucuros să văd că este un om cumsecade.

Miron Constantinescu era pe atunci președinte al Comitetului de Stat al Planificării. M-am dus la el. Mi-a spus:

– Pentru Gusti trebuie să facem ceva; neapărat trebuie să facem ceva, însă oricine încearcă o pățește mai rău ca Gusti.

– Deci nu puteți nici dumneavoastră!

– Există cineva, a continuat Miron Constantinescu, de care partidul are mare nevoie și care poate să intervină. Dumneata ai acces la el. Spune-i că eu te-am trimis.

– Cine este?

– Petru Groza.

Petru Groza m-a întreat:

– A fost Miron Constantinescu în stare să facă așa ceva?

Și Petru Groza a intervenit nu numai pentru păsuire, dar i-a fixat lui Gusti și o „leafă” de 2000 de lei, ceea ce pe vremea aia însemna foarte mult. A fost prima „leafă” care s-a acordat unui demnitar dat afară la epurări, în 1948. Asta a făcut Miron Constantinescu pentru profesorul lui. Eu i-am spus:

– Tovarășe Miron Constantinescu, îmi pare foarte bine. Cel mai mult care se va bucura va fi Dimitrie Gusti, și nu pentru că l-ați ajutat, ci pentru că nu s-a înșelat asupra dumneavoastră. Vă știa un om sincer. Câtă vreme ați lucrat cu el, n-a ținut seama că erați comunist (vezi S. Chelcea și I. Filipescu, „Dimitrie Gusti – Mare patriot și sociolog umanist”, *Alternative*, 1990, nr. 2).

Am reprodus această mărturie pentru că, în opinia mea, Miron Constantinescu și-a ajutat pe cât a putut și profesorii, dar mai ales

colaboratorii și membrii catedrei. Unii i-au reproșat lui Miron Constantinescu, post-mortem, că nu i-a acceptat în catedră pe Traian Herseni și pe Vasile V. Caramelea. Traian Herseni mi-a povestit odată, în 1968, când eram stagiar la Institutul de Psihologie al Academiei RSR, că pe cererea lui de a fi încadrat la Secția de Sociologie, Miron Constantinescu a scris: „Traian Herseni, niciodată în învățământ!”. Știam că Miron Constantinescu are vederi de stânga – mi-a mai spus Traian Herseni. La un seminar l-am întrebat ce a citit din Marx. Nu citise decât niște broșuri, și acelea prost traduse în limba română. I-am împrumutat atunci cărți de Karl Marx, în limba franceză.

Puțin probabil ca Miron Constantinescu să fi avut complexe în fața erudiției lui Traian Herseni și nu cred că Miron Constantinescu se înfuria când auzea că un student, și încă din anul întâi, a citit ceva din Traian Herseni – cum pretinde Vladimir Tismăneanu, semnatarul prefeței cărții *Miron Constantinescu. O biografie* (Ștefan Bosomitu, 2014). Lucrurile stau așa, din câte îmi amintesc! Într-o ședință de catedră, Miron Constantinescu ne-a spus referitor la Traian Herseni: „Să fii de stânga, apoi de dreapta, și iar de stânga – asta, nu!”. N-aș putea jura că exact acestea au fost cuvintele, dar sensul celor spuse rămâne nealterat. Miron Constantinescu se referea la versatilitatea politică a lui Traian Herseni.

Cât privește părerea că nu-i primea în catedră pe cei care lucraseră cu Traian Herseni, am îndoieli. M-am transferat de la Institutul de Psihologie unde fusesem încadrat la „Secția de Psihologie Socială” condusă de Traian Herseni. Fusesem în cercetări de teren (la Boldești, județul Prahova) în echipa condusă de Traian Herseni. Nu mi-a reproșat nimeni că l-am avut șef, că am fost printre autorii lucrării *Industrializare și urbanizare. Cercetări de psihosociologie concretă la Boldești*, apărută sub redacția lui Traian Herseni (1970). Cred că neacceptarea în Catedra de Sociologie a lui Traian Herseni s-a datorat și relațiilor dintre cei doi „frați dușmani”: Henri H. Stahl și Traian Herseni. Am fost de față când, în mai multe rânduri, profesorul Henri H. Stahl „l-a blagoslovit” pe Traian Herseni și când a criticat în fața studenților cercetarea de la Boldești. Nu am îndrăznit să-l contrazic, deși știam bine că nu are dreptate... Niciodată, însă, nu l-am auzit pe Traian Herseni să facă remarci critice cu privire la lucrările lui Henri

H. Stahl sau la biografia, la personalitatea acestuia. Trebuie să spun, spre înțelegerea mai nuanțată a relației dintre cei doi „frați dușmani”, că la trecerea în neființă a lui Traian Herseni, în 1980, profesorul Henri H. Stahl a scris un emoționant necrolog în revista *Viitorul social*. Acest fapt poate părea ne semnificativ. Apreciez că a fost un act de conștiință și chiar de curaj. Când am propus, în colectivul de redacție, să includem „In memoriam Traian Herseni” în *Revista de Psihologie*, al cărei secretar de redacție eram, redactorul-șef, Ioan Radu, profesor la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, s-a temut: „Dacă ni se va reproșa de la Academie? Traian Herseni a fost un excelent psiholog social, dar a fost legionar”. Ca să-l conving că nu se va întâmpla nimic, am adus ca argument faptul că în *Viitorul social*, revistă a Academiei de Științe Sociale și Politice, profesorul Henri H. Stahl a publicat un necrolog emoționant.

Cu Vasile V. Caramelea lucrurile au stat altfel, după opinia mea. Venirea lui în Catedra de Sociologie – ceea ce ar fi fost un câștig pentru studenți și pentru legitimarea catedrei – reducea șansele de promovare într-un grad didactic superior ale altor membri „cu vechime”. Prin anii 1970, structura posturilor didactice era piramidală: mai mulți preparatori și asistenți, câțiva lectori și conferențieri și unul-doi profesori. În zilele noastre, piramida este inversată. Viteza cu care s-au făcut profesori după Decembrie 1989 poate fi discutată. Deși Vasile V. Caramelea nu preda studenților de la Secția de Sociologie, am fost cu grupe de studenți în practica de cercetare sub conducerea lui, fiind considerat adevăratul „părinte al antropologiei culturale” în România.

*

Profesorul Miron Constantinescu, deși nu a fost niciun moment șeful Catedrei de Sociologie, a „patronat” sociologia. A fost, după opinia mea, un sprijin pentru existența sociologiei în Facultatea de Filozofie, unde aveam de înfruntat pretențiile celor de la alte catedre, care susțineau că adevărata sociologie este socialismul științific sau materialismul dialectic și istoric. Noi ne apăram cu notele de curs ale lui Miron Constantinescu, în care se scria negru pe alb că sociologia este „știința socială a ansamblului raporturilor sociale, a structurilor și pro-

ceselor sociale, a acțiunilor și luptelor sociale” (*Introducere în sociologie. Note de curs*, Universitatea din București, 1973, p. 4). Mai mult, pe baza funcțiilor sociologiei fixate de Miron Constantinescu, ne permiteam și noi, în urma cercetărilor din practica studentească, să semnalăm o serie de probleme de care se loveau comunitățile investigate.

„Cea mai importantă funcție a sociologiei este funcția de critică. [...] Ea trebuie să examineze critic fenomenele sociale, să prezinte concluziile acestei analize și sinteze critice. Fără o critică socială, întreaga sociologie este mult diminuată în rostul și funcționalitatea sa. [...] Sociologia nu trebuie să fie o știință apologetică, rolul sociologiei este să analizeze critic realitatea socială (M. Constantinescu, *Introducere în sociologie. Note de curs*, Universitatea din București, 1973, pp. 14-15)

Nu era o critică a sistemului politic, ci mai degrabă evidențierea unor „disfuncționalități” sau a unor „discordanțe” între ceea ce propaganda comunistă trâmbea – omul, valoare supremă – și ceea ce găseam noi pe teren (dificultăți de aprovizionare cu pâine pentru muncitorii navetiști, condiții nesatisfăcătoare de locuire în căminele de muncitori, programul curselor auto pentru navetiști, unele abuzuri ale șefilor cu rang mai mic – maiștri, personal administrativ etc.). Luam în serios funcția critică a sociologiei; ne făceam portavoce a celor ce munceau. Am fi putut face mai mult?

Practica de cercetare obligatorie pentru studenții de la sociologie, organizată „paramilitară”, cum ne cerea profesorul Miron Constantinescu, beneficia de poziția politică a „patronului”. Cei de la comitetele județene PCR se străduiau să asigure studenților condiții de cazare și masă mulțumitoare, dădeau dispoziții să fim primiți în comunitățile rurale și urbane, în întreprinderile industriale etc. și să avem acces la documentele oficiale. Nu era puțin lucru. Studenții de la alte specializări nu se bucurau de astfel de înlesniri.

Și profesorii din catedră erau diferențiat „ocrotiți” de patron. La o ședință de catedră, ținută în sala „U” (rezervată ședințelor Comitetului Politic Executiv) din clădirea CC al PCR (nu intra oricine acolo!), Miron Constantinescu ne-a întrebat direct: „De ce nu vă înțelegeți

între voi? Ce vă trebuie? Ce necazuri aveți?”. După o pauză de câteva clipe, ce mi s-au părut mie o veșnicie, ne-a luat pe rând după cum eram așezați, mai aproape sau mai departe de capul mesei. Lectorul A.C. s-a plâns că a făcut de câteva luni cerere să i se instaleze un post telefonic acasă, dar nu a primit niciun răspuns. În fața noastră, profesorul Miron Constantinescu l-a sunat pe ministrul de resort și l-a „rugat insistent” să aibă în vedere solicitarea tovarășului A.C., cadru didactic, care are nevoie să păstreze permanent legătura cu catedra. Un alt coleg, lectorul P.G., care tocmai se întorsese dintr-o vizită de documentare la o universitate din Italia, i-a spus „patronului” că și-a adus un automobil și cei de la vamă i l-au reținut, că trebuie să plătească o taxă mare și nu are bani. Pe loc profesorul Miron Constantinescu l-a contactat telefonic pe ministrul comerțului exterior, căruia i-a explicat că automobilul reținut la vamă este absolut necesar tovarășului P.G. pentru a face cercetări sociologice de teren... Spre sfârșit, mi-a venit și mie rândul. Nu am cerut nimic, deși aveam nevoie de multe. Spun asta nu ca să mă laud, ci pentru ca să vedeți cât de neinspirat am fost. Profesorul Tiberiu Bogdan, psiholog de formație, scăpărător de inteligent și un sfătuitor binevoitor al meu, când s-a terminat ședința m-a luat deoparte și mi-a spus: „Bine, Septimiu, cum ți-ai permis să-l umilești pe Miron în halul ăsta?! Ai văzut că «Balaurul» (așa îi spunea lui Miron Constantinescu, dat fiind că i s-a tăiat o dată capul, dar a supraviețuit – semn că are șapte capete) a vrut să-și arate puterea și tu l-ai oprit! Trebuia să-i ceri ceva, orice, un stilou, o peniță, orice. S-ar fi bucurat”.

Nu a fost singura dată când am dat cu bâta în baltă. Atunci eram „învățăcel”. Se iartă. Dar mai târziu, când eram „copt”, ca să nu spun „răscopt”, de ce oare m-am purtat ca un „prostănac”? (Am împrumutat epitetul folosit de Președintele României, Ion Iliescu, la adresa lui Mircea Geoană, cel care a țopăit copilărește în fața camerelor de luat vederi la aflarea rezultatului *exit-poll*-ului care îl dădea învingător în alegerile prezidențiale din 2009, devansându-l cu puțin pe Traian Băsescu.)

Vina de a fi fost cu bursă DAAD în R.F. Germania

Îndemnul de a studia într-o mare universitate din Germania l-am primit de la tatăl meu, care fusese și el la studii în Austria. Și lucrurile s-au întâmplat așa. În toamna lui 1969, Klaus Sommer, asistent de cercetare la Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung an der Universität zu Köln, a făcut o vizită de documentare la Laboratorul de Sociologie de pe lângă Catedra de Sociologie. Eram singurul din Catedră care mai „rupeam” ceva germană. Am fost desemnat să-l însoțesc prin București.

- Vreți să veniți și dvs. să vizitați Arhiva noastră?
- Bineînțeles, dar nu cred că este posibil...
- Vă trimit o invitație personală.

Nu mi-am făcut iluzii, dar minunea s-a întâmplat. La începutul anului 1970 am primit invitația. Mi s-a permis deplasarea. M-am urcat în tren fără nicio marcă (valută) în buzunar. Nu mi se dăduse valută de la Universitate. Nu aveam voie să scoatem niciun leu din țară. Am păstrat, totuși, două sute de lei în buzunar. Profesorul Tiberiu Bogdan, care m-a condus la tren, îmi spusese că voi fi întrebat de vameș dacă am la mine lei sau valută, că îmi vor fi scotocite bagajele, dar că nu voi fi percheziționat. M-a povățuit să susțin, orice s-ar întâmpla, că nu am intenționat să scot bani din țară: am uitat pur și simplu de ei, când mi-am schimbat pantalonii. „Unchiul Tibi” mi-a mai dat și alte sfaturi: „Dacă îți vor propune să rămâi în Germania, să nu refuzi imediat, cu indignare. Să ceri răgaz de gândire. Să spui apoi că ai accepta propunerea, că e foarte bine în Germania, dar că îți lipsesc Munții Carpați și Delta Dunării. Și să nu vorbești cu nimeni despre propunerea ce ți-a fost făcută”. Nu știu cum m-aș fi descurcat, dar nimeni nu m-a întrebat dacă vreau să rămân în Germania. După vreo lună de studiu la Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung, Klaus Sommer m-a întrebat dacă sunt membru PCR. Unchiul Tibi nu prevăzuse această întrebare. Am răspuns imediat afirmativ.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

- Bănuiam, altfel nu v-ar fi dat voie să veniți. La Moscova ați fost?
- Nu, dar mi-ar plăcea să merg. Doi dintre profesorii mei și-au făcut candidatura, echivalentul studiilor doctorale, la Universitatea Lomonosov.
- Eu am vizitat Universitatea Lomonosov. La anul, am programat o conferință acolo.

Aceasta a fost singura discuție cu iz politic în cele trei luni cât am stat în Germania. Și a mai fost ceva. Klaus Sommer făcea parte din Uniunea Creștin-Democrată (*Christlich Demokratische Union Deutschlands* – prescurtat CDU). M-a invitat într-o duminică să-l însoțesc la o adunare a CDU într-un orașel din apropiere de Köln, unde el va ține un discurs. Puteam să-l refuz? Dar dacă la București s-ar afla că am participat la o astfel de adunare?

- Șeful dumneavoastră, domnul Hagen Stegemann, știe că sunteți membru CDU, că faceți politică?
- Chiar el m-a îndemnat să mă înscriu în CDU, să aibă cu cine să discute problemele politice. Hagen Stegemann este membru în Partidul Liber Democrat (*Freie Demokratische Partei*, acronim FDP).

Adunarea CDU la care a vorbit binefăcătorul meu, Klaus Sommer, a avut loc într-o berărie, fără lozinci, pavoazare și urale. Pe o tablă neagră, ca la școală, Klaus Sommer a înșirat niște cifre și le-a comentat în 15-20 de minute. Dacă am înțeles eu bine, era vorba despre justificarea bugetului miciei localități în care ne aflam. Am băut o halbă de bere și am plecat, dar am tremurat mult timp să nu se afle la București că am participat la o acțiune a unui partid politic din Germania. Povestesc despre această „deviere” de la linia PCR, aici, pentru prima dată.

*

În prima lună de ședere la Köln mi s-a găsit loc într-un cămin pentru studenții mai puțin avuți, ca să nu spun „săraci”. Era, de fapt, vila în care locuise un profesor de la Universitatea din Köln și care lăsase prin testament ca la parter și la etajul trei să fie găzduiți studenți. La

etajul întâi locuia, retrasă, văduva lui, pe care nu am văzut-o niciodată. Am fost repartizat într-o cameră în care mai era un student de la Facultatea de Biologie, Wilhelm Kursawa. Am locuit mai mult singur în cameră, pentru că Wilhelm Kursawa avea o prietenă chiar din Köln și nu prea venea pe la cămin. Îi port o amintire caldă: într-un sfârșit de săptămână m-a invitat la părinții lui acasă, într-o localitate rurală, la vreo 70 de km depărtare de Köln, vreo patru stații pe calea ferată. Părinții lui erau agricultori. Am înțeles cu această ocazie ce înseamnă urbanizarea ruralului, o temă de cercetare la modă prin anii 1970 la noi. Cu greu își putea da seama cineva din România că se află într-un sat și nu într-o stațiune de odihnă. Am fost primit de familia colegului meu de cameră cu o ospitalitate sută la sută românească. Mi-am imaginat că peste 50 de ani și satele din România vor arăta la fel. Au trecut, însă, de atunci nu 50, ci aproape 80 de ani și cele mai multe sate și comune de la noi, din nefericire, nu seamănă nici pe sfert cu localitatea în care trăiau și munceau părinții și fratele lui Wilhelm Kursawa.

După ce m-am întors în România, până acum cinci-șase ani nu am mai știut nimic despre Wilhelm Kursawa. Nu îl uitasem, dar știam că facem parte din lumi diferite. Prin anul 2010, un coleg care vizitase Germania m-a întrebat dacă vreau să corespund cu un vechi prieten din Köln care i-a vorbit afectuos despre mine. I-am dat adresa mea de *e-mail*, fără să întreb despre cine este vorba. La scurt timp am primit un mesaj, surpriză pentru mine, de la fostul meu coleg de cameră. Wilhelm Kursawa devenise pastor. M-a invitat să-i vizitez parohia. I-am răspuns că e rândul lui să-mi facă o vizită, că îl primesc cu drag, că în afară de biletele de călătorie, cât va sta la mine, o săptămână sau două, nu-l va costa nimic. I-am mărturisit că am rămas liber cugetător. Pastorul dr. Kursawa nu a refuzat invitația, dar nici nu i-a dat curs. Mi-a spus că e foarte ocupat cu scrierea celei de-a doua teze de doctorat în teologie. Am rămas prieteni pe internet, ne urăm unul altuia multă fericire de Paște, de Crăciun și de Anul Nou.

În vila elegantă donată Universității din Köln erau găzduiți vreo 10-12 studenți în șase camere. Sufrageria, transformată în sală de lectură, cabina telefonică, baia, bucătăria, cămara erau în folosință comună. La bucătărie aveam fiecare un compartiment într-un frigider

cât peretele de mare. Ușa frigiderului nu se încuia. Spălam cu detergent vesela și tacâmurile după ce le foloseam. Periodic, ne venea rândul să facem curățenie în toată bucătăria. Nimeni nu s-a sustras de la această corvoadă și tot timpul bucătăria strălucea de curățenie. Nici cămara nu avea ușa încuiată. Când vreun student vroia să bea o bere sau un suc se autoservea. Nota în carnetul atârnat de ușa cămării cu ce s-a servit, cât și când. La fel, lângă telefon era un carnețel în care notam ori de câte ori apelam pe cineva. Nu puteam să nu-mi amintesc de căminul Iustin Georgescu din Iași...

Perete în perete cu camera pe care o împărțeam cu Wilhelm Kursawa era camera unui student la Conservatorium der Musik și la Facultatea de Filozofie. Auzeam din camera lui muzică simfonică, dar și muzică ușoară. S-a mirat că nu cunoșteam repertoriul cântăreței americane de origine mexicană Joan Baez, „conștiința socială și vocea protestatară” a anilor 1960-1970: „Cum, veniți dintr-o țară comunistă și nu ați auzit de «A Song For David», cântecul pe care l-a dedicat soțului ei, condamnat la închisoare pentru opoziția lui față de războiul dus de americani în Vietnam?”. De multe nu auzisem eu... Când mi-am cumpărat un magnetofon, l-am rugat să-mi imprime pe bandă magnetică câteva role cu muzică. Am dus cu mine magnetofonul marca „Philips”, destul de voluminos – îl păstrez ca piesă de muzeu –, în practica studentească. I-am îndemnat pe studenții din grupa pe care o îndrumam să asculte seara, după ședințele de bilanț, și Concertele Brandenburgice ale lui Johann Sebastian Bach, și cântecele idolului tineretului occidental ai acelor ani, Joan Baez. Philips-ul meu a asigurat la Facultatea de Filozofie, în 1971-1972, fondul sonor la sărbătorirea „Zilei Femeii”.

Cu Franz Klank, parcă așa îl chema pe inițiatorul meu în muzica lui Joan Baez, mergeam la prelegerile profesorului René König, o somitate a sociologiei germane și internaționale, autorul sau editorul, până în 1970, al unor lucrări de referință precum *Materialien zur Soziologie der Familie* (1946); *Soziologie heute* (1949); *Soziologie* (1958), *Handbuch der empirischen Sozialforschung* (1967). La una dintre prelegerile acestui mare sociolog, Franz al meu, cu vreo 20 de minute înainte de pauză, a început să se frământa, mi-a făcut semn că pleacă. Și-a luat haina pe mână, s-a ridicat în picioare, a coborât treptele

amfiteatrului și a ieșit în liniște chiar pe ușa din apropierea catedrei. M-a uimit și faptul că un student pleacă din sala de curs fără să ceară voie, și faptul că Franz Klank a părăsit amfiteatrul fără să mimeze că are crampe la stomac, dar și atitudinea profesorului, care și-a continuat netulburat prelegerea. Când ne-am revăzut, l-am întrebat pe Franz Klank de ce nu a ascultat până la sfârșit prelegerea. La 12 fix își începea prelegerea un profesor de la Conservator. „Am calculat că îmi trebuie cel puțin 15 minute ca să ajung până la Conservatorium der Musik. N-am vrut să pierd niciuna dintre prelegeri”. Urmarea: le-am permis și eu studenților să părăsească sala de curs sau de seminar când au treburi importante de rezolvat, eventual când simt nevoia să se ducă la bibliotecă.

Este adevărat că profesorul René König și-a amânat de câteva ori prelegerile. Găseam pe ușa amfiteatrului anunțul că săptămâna viitoare... Plecam dezamăgit să vizitez vreo expoziție, să casc gura la vitrine, să mă plimb pe malul Rinului. Adesea, reveneam la Domul din Köln, cea mai mare catedrală din Germania, construită în secolele XIII-XV. Găseam acolo locul în care îmi limpezeam gândurile, parcă Domul din Köln iradia pace și liniște. Așa îmi explic de ce m-a revoltat și scârbit agresarea tinerelor de către refugiații arabi și nord-africani în piața din fața Catedralei. Aproape 500 de tinere, printre ele cu siguranță și studente, care serbau Anul Nou 2016 „în stradă”, au fost jefuite, molestate sexual și unele chiar violate de către imigranții care, fugind din calea războiului absurd din Siria, și-au găsit adăpost în Germania. Un act scabros, de barbarie, care putea fi evitat. Am o enormă compasiune pentru victimele de la Köln, pentru că acest oraș m-a primit și pe mine, pentru că orașul Köln este, ca și Iașiul și Bucureștiul, orașul studenției mele.

*

La Köln, la reprezentanța RSR, l-am întâlnit pe poetul Ioan Alexandru. Atașatul cultural la ambasada noastră era un fost profesor de la Facultatea de Filozofie, pe care îl cunoșteam. După o discuție în trei la o cafea, am plecat pe malul Rinului în plimbare cu viitorul mare poet.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

- Nu te întoarce în țară, frate Chelcea, până nu îți iei doctoratul aici, la Universitatea din Köln.
- Nu am viză decât pentru trei luni!
- Și eu am rămas fără viză. La început m-au declarat „fugar”. Nu am cerut cetățenie germană. Am fost cazat la un cămin studentesc, deși la București eram asistent universitar. Pentru că nu aveam bani, am făcut-o pe fochistul: mă sculam noaptea să verific instalația de încălzire a căminului de studenți. Mi-am văzut de carte. După doi ani, i s-a permis și soției să vină în Germania și vezi că sunt primit la Ambasadă și servit cu cafea.
- La sociologie lucrurile stau altfel. Unui poet i se mai trec cu vederea unele... Pot să iau două doctorate, nu unul, dar dacă prelungesc șederea aici fără aprobare, nu mă mai primește la Catedra de Sociologie. Sper să obțin de la București, la anul, din nou viză de continuare a studiilor...

Nu a fost să fie, dar mi-a rămas în minte ce-mi spusese Ioan Alexandru: „România poate să se opună rușilor numai prin cultură”. Nu am uitat nici mirarea poetului când m-am lăudat că la Secția de Sociologie se predau cursuri de filozofie în care se analizează concepțiile anticilor, Platon și Aristotel.

- Cum, studenții voștri știu greaca veche?!
- Ar fi minunat dacă ar ști măcar profesorii... Folosim traducerile în limba română.
- Frate Chelcea, asta nu înseamnă analiză de text!

Dacă tot am ajuns să vorbesc despre bursa mea în Germania, vreau să clarific lucrurile. Și asta pentru că s-a acreditat idea, susținută cu tărie și de profesorul Adrian Neculau, că toți cei care au studiat în Occident în perioada comunistă au fost informatori ai Securității. Este incorect. Nu toți!

*

De faptul că am fost printre cei care au beneficiat de deschiderea ideologică din anii 1968-1970 și au primit burse de studiu în marile universități occidentale se leagă o întâmplare care mă face să cred că Miron Constantinescu se slujea de unii colegi din catedră nu numai pentru a-i furniza informații bibliografice. Îmi vine să cred că unii

dintre ei au publicat sub pseudonimul Miron Constantinescu. Și iată de ce. Prin 1971, urma să se organizeze în orașul Bremen (RFG) un eveniment cultural-politic, „Săptămâna României”. Profesorul Miron Constantinescu mi-a cerut, pentru că a presupus că știam mai bine situația din universitățile germane, să scriu un text de 20 de pagini despre sociologia românească. Copleșit de responsabilitate, dar și de încrederea arătată, m-am pus pe treabă. Am reușit să mă încadrez în termenul stabilit. Am fost primit în cabinetul tov. Miron Constantinescu de la CC, la primul etaj. Era seara, pe la opt. M-am apropiat cuviincios de biroul plin de telefoane al „patronului sociologiei reînstituționalizate”. Profesorul Miron Constantinescu, pe măsură ce citea textul meu, se încrunta. În cele din urmă, a izbucnit: „Tovarășe Chelcea, eu când scriu despre sociologia de azi îl citez pe tovarășul Ceaușescu, nu pe Stahl”. A ieșit înfuriat, vădit înfuriat, pe o ușiță laterală. Am așteptat minute bune să revină în cabinet. Nu știam ce să fac. Eram emoționat: dezamăgire, ciudă, teamă... M-am îndreptat de-a-ndăratelea spre ușa prin care intrasem plin de speranță. Am auzit în urma mea vocea totdeauna gravă a profesorului Miron Constantinescu: „Stai, unde te duci?! Așteaptă-mă să facem câțiva pași împreună...”.

Am coborât scările și „am ieșit pe la intrarea principală” a CC-ului. Am stat o clipă pe treptele de la intrare, unde stătea și Ceaușescu însoțit de Corbu, câinele lui preferat, un Labrador negru ca tăciunile, înainte de a se urca în automobilul prezidențial. Când se punea în mișcare convoiul prezidențial, se oprea circulația pe Calea Victoriei sau pe Bulevardul Magheru. Ca și astăzi. Numai că pe atunci eram obligați să nu ne mai mișcăm nici pe trotuar, dacă ne aflam cumva în preajma CC-ului, la intersecția Onești – Calea Victoriei. Puterea instalată după Decembrie '89 s-a angajat să nu mai întrerupă circulația când se deplasează mașinile oficiale, să respecte semaforul. Și așa a și fost trei zile. Ca orice minune!

Miron Constantinescu a dat nu știu ce instrucțiuni ofițerului de serviciu, m-a luat de braț și am plecat pe Bulevardul Magheru, două-trei sute de metri, până la Cinematograful Scala. Mergeam braț la braț și mă rugam la Dumnezeu – eu sunt liber cugetător! – să mă întâlnesc cu lectorul A.C., cu cât mai mulți dintre colegii de la facultate, să vadă cine „mă ține în brațe”. Dar Dumnezeu nu mi-a ascultat

ruga. Nimeni dintre cei care mă cunoșteau nu ne-a ieșit în cale. Pe unde naiba se plimbau ei?!

*

Că nu am fost printre preferații profesorului Miron Constantinescu, deși m-a admis să-mi fac doctoratul cu el, mi-am dat seama. La o ședință a Laboratorului de Sociologie, lume multă, sociologi și fripturiști, mă hlizeam cu colegii. Profesorul Miron Constantinescu și-a rotit privirea prin sală. A dat și de mine: „Aaa, este și tovarășul Chelcea: *rara avis!*”. Nu eram atent. L-am întrebat pe unul dintre colegi ce a spus despre mine. A spus *Boul Apis* – s-a băgat în vorbă binevoitor D.B. De fapt, am fost prezent la mai toate ședințele Laboratorului. Într-o ședință am susținut chiar, în 1971 sau 1972, un referat în care propuneam înființarea pe lângă Catedra de Sociologie a unei Arhive pentru Cercetări Sociologice Empirice, după modelul celei de la Universitatea din Köln. Propunerea nu a fost bine primită. Adevărat este că Miron Constantinescu, plecat în delegație sau prins cu alte treburi la partid, nu era în sală, așa că profesorul Henri H. Stahl a tras concluzia: „Ce-i trebuie chelului...”. Avea și nu avea dreptate. Ce să arhivezi, când cercetările sociologice de teren abia se înfiripau? Dar orice realizare începe cu primul pas. Nu dispuneam de computer ca să stocăm informațiile din cercetările de teren și nici de un program de analiză secundară a lor. Profesorul Henri H. Stahl le demonstra studenților cum se lucrează cu „cartele cu andrele” (o tehnică de sortare depășită). Câțiva ani mai târziu, cred că în 1970, s-a pus problema prelucrării moderne a datelor din cercetările sociologice de teren. Știam care este aparatura electronică de la Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung. Am fost trimis la academicianul Grigore C. Moisil pentru îndrumări. La acea dată, exista un singur computer în Universitatea din București. Academicianul Grigore C. Moisil, care era și profesor de filozofia matematicii la noi la facultate, m-a primit binevoitor acasă la domnia sa. Se făcuse ora 11 a.m. Era într-un halat de mătase, roșu, tivit cu verde.

Asistent universitar: nici student, nici profesor

- Tovarășul ministru Miron Constantinescu vă roagă să ne ajutați să primim un computer la Catedra de Sociologie.
- Da, da. Cum ai spus că te cheamă?
- Septimiu Chelcea.
- Foarte bine, dragă... Cum te cheamă...
- Septimiu Chelcea mă cheamă.
- Dragă Chelcea, să cereți nu o mașină de calcul, ci un calculator IBM.
- Dar nu ni se va aproba...
- Știu, dragă, cum ai spus că te cheamă? Tocmai de aceea să cereți un IBM. Dacă cereți un mijloc de transport rapid și vi se aprobă o trotinetă, la Ministerul Învățământului se va bifa că ați fost înzestrați, că s-a rezolvat problema.

Cu toată ironia usturătoare „Dragă, cum ai spus că te cheamă?”, l-am iubit pe academicianul Grigore C. Moisil. Întâmplarea a făcut să asist la depunerea în holul principal al Universității din București a sicriului cu corpul neînsuflețit al celui care este considerat părintele informaticii românești. A murit pe 21 mai 1973, seara, la Ottawa. Fusese invitat să țină o serie de conferințe la universitățile din Canada și din SUA. Avea numai 67 de ani. A făcut stop cardiac. Sicriul sigilat a fost adus în țară. Eram ofițer de serviciu la Universitate, o corvoadă la care erau supuse, o dată sau de două ori pe an, toate cadrele tinere, o nerozie: o noapte întreagă trebuia să moșăim lângă telefonul din anticamera de la Rectorat. Aveam sarcina să comunicăm rectorului dacă aveau loc „evenimente” peste noapte: telefoane de la Centrul Universitar de Partid, incendiu, seism sau dacă ne atacau... extraterestrii. Către miezul nopții m-am pomenit cu o dubă frigorifică la intrarea principală. Sicriul a fost așezat pe o masă în holul din fața Aulei. A venit cu mașina mică și văduva academicianului. După câțiva ani, doamna Viorica Moisil a publicat trei lucrări în care este evocată cu sensibilitate și fin spirit de observație personalitatea marelui dispărut: *Grigore C. Moisil: Scurtă biografie* (Municipiul Gheorghe Gheorghiu-Dej, 1978; *O familie ca oricare alta*, București, Editura Albatros, 1979; *A fost odată... Grigore Moisil*, București, Curtea Veche, 2002). Aceste lucrări merită citite de către toți cei interesați să cunoască valorile științei românești.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Dar nu despre ele vreau să vorbesc, ci despre portarul de la Universitate care era, ca și mine, de serviciu în noaptea aceea. După ce am verificat dacă ușile sunt închise și toate luminile din sălile de clasă sunt stinse, m-am retras în anticamera de la Rectorat. Aveam obligația ca în timpul nopții să fac rondul. Pe la ora 3 am pornit pe culoar. Am auzit o voce destul de răgușită, aproape șoptită: „La ce ți-a folosit că ai fost mare? Acum, doar eu te veghez... Când am să mor eu, vor fi la căpătâiul meu și nevasta, și copiii, toată familia”. M-am apropiat să văd cine vorbește. Portarul, rezemat cu cotul pe sicriu, perora shakespearian. I-am luat sticla cu vin și l-am trimis la locul lui, la poartă. Am consemnat în registru: „În timpul serviciului meu, nu s-a întâmplat nimic deosebit”.

La orele de curs, am folosit aforismele și vorbele de spirit ale academicianului Grigore C. Moisil și înainte, și după Decembrie '89. În legătură cu tentația păguboasă a unor sociologi sau psihologi de a-și „da cu părerea” în emisiunile TV, le aduc aminte că atunci când a fost întrebat Grigore C. Moisil ce părere are despre situația de la Opera din București, a răspuns sec: „Niciuna”.

- Cum, dumneavoastră, tovarășe academician, nu aveți nicio părere despre declinul operei?!
- Ba am, dar o țin pentru mine...
- De ce?
- Pentru că dacă eu astăzi îmi spun părerea, mâine directorul Fabricii de gheață își va spune părerea despre logica matematică.

Dincolo de aluzia clară la Nicolae Ceaușescu, „Conducătorul nepereche” care dădea indicații prețioase în toate domeniile, cele spuse de Grigore C. Moisil ar fi trebuit să dea de gândit „savanților” din științele socio-umaniste să nu devină simpli „părelnici”, să nu se prezinte la TV ca specialiști și să abordeze problemele la nivelul simțului comun. Acest fenomen a căpătat dimensiuni îngrijorătoare, vecine cu manipularea, după evenimentele din Decembrie 1989, odată cu înmulțirea canalelor TV și fuga după senzațional. Simplul fapt că ai absolvit o facultate de profil nu îți dă dreptul să te pronunți în legătură cu toate fenomenele sociale sau psihosociale. Un chirurg nu dă sfaturi publice decât strict în domeniul în care are expertiză: un

chirurg nu discută despre diabet, un oftalmolog despre operațiile de cezariană, un neurolog... De ce oare se prostesc unii colegi, profesori de sociologie sau psihologie, pronunțându-se de-a valma în probleme de devianță socială, de criminalitate, de demografie, de politică internă și externă? Am întrebat-o pe o cercetătoare de la Institutul de Psihologie cu cât este plătită pentru un *talk show*. „Plătită?! Mă țin până la miezul nopții și nu îmi dau nici pentru taxi!” – mi-a răspuns. I-am amintit colegei mult prea vorbărețe că profesorul Henri H. Stahl ne atrăgea atenția să ne ferim de mass-media: dacă nu am cercetat temeinic fenomenul social pus în discuție, să renunțăm la plăcerea de a fi văzuți, auziți sau citați de membrii familiei... În ultimii 15 de ani am refuzat să apar la TV, să acord interviuri în presa scrisă sau audio. După ce n-am mai fost rector la INI, ziarști de tot felul m-au iscodit, măgulit, rugat insistent să comentez evenimentele politice. Am rezistat „eroic” asalturilor, care odată cu timpul au scăzut în intensitate și, până la urmă, s-au rărit și au dispărut.

*

Spre sfârșitul perioadei mele de documentare la Universitatea din Köln s-a organizat o excursie la Paris, cu autocarul, pentru studenți. M-am înscris și eu, fără să anunț la ambasada noastră. Am vrut să văd Parisul, visul oricărui tânăr „flușturistic” din România. Am comis o ilegalitate: aveam viză numai pentru RFG. La granița franceză, s-a urcat în autobuz un vameș și a anunțat că cei care nu au cetățenie germană trebuie să coboare împreună cu bagajele pe care la au. Am coborât eu, un doctorand din India și doi studenți africani, bursieri DAAD. Era în plină noapte. La scara autobuzului, am fost controlați „la sânge”, bagajele răscolite. Aveam haine de schimb, un tub de pastă de dinți, un săpun de toaletă. L-au despicat cu un briceag. M-au interogat „ca la poliție”. Studenții germani, treziți din somn, priveau scena cu mare interes, cu uimire sau amuzându-se. M-am simțit umilit. Vroiam să aduc un omagiu Orașului Lumină, Franței, țara libertății. Ca și alți copii, cântasem și eu: „Vine vacanța cu trenul din Franța”. Am conștientizat că sunt privit ca cetățean de mâna a doua. Și poate chiar eram.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Când m-am urcat în autobuz, m-am așezat pe bancheta din penultimul rând alături de doctorandul indian. Am legat prietenie. Sărăcia la sărăcie trage. Mi-a spus că din bursa pe care o primește de la statul german trăiesc și el, și familia lui din India.

- Le trimit în fiecare lună câte o sută de mărci germane. Am patru frați mai mici. Le ajunge să mănânce.
- Și ție îți mai ajunge să plătești locuința, transportul, să ieși cu prietenii la o bere?
- Îmi ajunge. Nu am prieteni. Colegii mei din India, care au părinți bogați, au și prieteni germani și studenți nemțoaice.

Am bătut bulevardele și grădinile Parisului de dimineața până seara. Organizatorul excursiei ne-a spus să nu ne temem că ne rătăcim: fiecare a treia persoană pe care o întâlnim este un excursionist german. Nu a exagerat. Erau și locuri unde întâlneai numai nemți: la berărie. Am ocolit, din motive financiare, nu din virtute, aceste locuri ale pierzaniei. Am vizitat și eu, ca tot turistul, Muzeul Luvru. Nu am reușit să o văd pe „Gioconda”. Înghesuiala era prea mare și eu eram prea grăbit. Am căscat gura mai mult la picturile expuse în Place du Teatre din Montmartre și la vitrina faimosului cabaret Moulin Rouge. Nu-mi imaginam că voi revedea Parisul câte zile voi avea sau că îmi va fi dat să asist la un spectacol de revistă la Moulin Rouge. Dar ce nu am visat s-a întâmplat. Voi povesti ceva mai târziu despre această minune.

*

Când am revenit în țară după cele trei luni de documentare la Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung, Universitatea din Köln, nu m-am purtat ca un prostănac, ci am fost prostănac de-a dreptul. Am adus cărți de specialitate! Le-am folosit intensiv în prima mea carte ca unic autor, *Chestionarul în investigația sociologică* (București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1972). M-au ajutat foarte mult cărțile scrise de Elisabeth Noelle (*Umfragen in des Massengesellschaft*, 1963) și Karl-Dieter Opp (*Methodologie der Sozialwissenschaften*, 1970), pe care le-am utilizat intensiv la cursul de Metodologia cercetării sociologice. Am împrumutat și altora cărțile cumpărate în Germania.

Am și donat unele dintre ele. Mi-aduc aminte că am lăsat la biblioteca Laboratorului de Sociologie o carte fundamentală, *Handbuch der empirischen Sozialforschung*, editată de René König (1967). Erau două volume, format mare, fiecare cu peste o mie de pagini. Le văd și acum, frumos legate și tipărite „nemțește”. De unde să știu că nu le va citi nimeni și că vor dispărea luând drumul te miri cărui anticariat?! Dacă aș fi bănuț măcar, le-aș fi păstrat în biblioteca mea, ca o dulce amintire a Rinului...

Am mai făcut și alte năzbătii prostești. Într-una din zile eram la Laboratorul de Sociologie, în camera rezervată conducerii. Stăteam lejer cu „partea aceea” pe birou. Vorbeam verzi și, mai ales, uscate cu colegii de acolo. Spre surpriza noastră, a intrat în cameră V.C., unul dintre lectorii din catedră, care ținea loc de director al Laboratorului, care se purta ca și cum pe umerii lui ar fi stat soarta sociologiei. Și-a dres vocea, cum făcea de obicei, și mi s-a adresat cam răstit:

- Ce-i aici, de ce stai așa pe birou?
- Stau cum stau toți și, dacă vrei, mă așez americaneste, cu picioarele pe birou.

Am exagerat, firește, numai ca să-i arăt că nu este atât de mare pe cât se crede. Așa a început să umble vorba că, de când am fost în Germania, „mi-am luat lumea în cap”. Nu era adevărat, dar nu mai înghițeam chiar orice. Odată, când titularul cursului de Sociologie industrială – „Bonjurică”, despre care am mai amintit – m-a prezentat unui profesor, spunând: „Este asistentul meu”, l-am corijat, în particular, nu foarte politicos: „Nu sunt asistentul dvs. Nu mă plătiți dvs. Sunt asistent universitar și am ca normă didactică seminarul la cursul pe care îl predați dvs.”. M-am mai și lăudat că la Universitatea din Köln am văzut cum arată cu adevărat un profesor de sociologie. Îi aveam în minte pe René König, Hagen Stegeman, Alphons Silbermann, ale căror prelegeri le audiasem. Acum nu mă mai mir de ce nu mi s-a permis să primesc o nouă bursă de studii în RFG, dar atunci, în 1972, eram nedumerit: mi s-a permis să plec din țară în 1970, când nu eram căsătorit, iar în 1972, când aveam „ce să las” în România (soția și un copil), mi s-a interzis perfecționarea într-o mare universitate, unde intenționam să-mi iau și doctoratul.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Dacă a nu te lăsa intimidat de relațiile cu puternicii zilei înseamnă că ți-ai lua lumea în cap, atunci recunosc, fără să mă laud, că am făcut-o. Despre lectorul P.G. se colporta prin Facultate că este cumnatul lui Manea Mănescu, premierul României în perioada 1973-1979. Nu-i acordam o atenție specială. Îmi spuneam: „Dacă ar fi cumnat de prim-ministru, ar fi ministru, nu un amărât de lector”. În 1973, „cumnatul lui Manea Mănescu” m-a acuzat că i-am copiat chestionarul. Dovada: pusesem aceleași întrebări de identificare, de clasificare a răspunsurilor după vârstă, apartenență la gen, domiciliu, profesie și ocupație (astfel de întrebări sunt standard). Catedra tocmai pregătea o anchetă sociologică în cadrul unui proiect guvernamental privind zonarea producției agricole.

*

Odată, am fost pus de către un profesor, pe care nu-l admiram deloc, să „păzesc” un student care își dădea restanța – lucrare scrisă. Eram în cancelarie doar eu și respectivul student. M-a întrebat ce trebuie să scrie. Și el, și eu lipsiserăm de la lecția a cărei temă reprezenta subiectul pentru restanță. Respectivul profesor avea un stil cam încâlcit și era foarte „exigent”. Chiar profesorul Miron Constantinescu l-a apostrofat: „Vrei ca studentul să știe la fel ca dumneata?”. Neinspirat, acesta a răspuns fără să clipească:

– Da!

– Dacă este așa, atunci îl pun pe student în locul dumatile.

Aici, profesorul Miron Constantinescu avea dreptate. Expri-marea pretențioasă a profesorului despre care vorbesc, om cumsecade, dar la care ambiția depășea cu mult puțința, mă punea în dificultate. A trebuit chiar să mă prefac, în mod oficial, că îl înțeleg: primisem sarcina să țin legătura cu Editura Academiei RSR pentru publicarea volumului *Procesul de urbanizare în R.S. România. Zona Slatina-Olt* (sub redacția lui Miron Constantinescu și H.H. Stahl, București, Editura Academiei RSR, 1970). Redactorul de carte a făcut câteva observații mărunte, pe care le-am rezolvat pe loc. S-a oprit la un text despre continuumul rural-urban.

Asistent universitar: nici student, nici profesor

- Tovarășe asistent, vă rog să-mi spuneți cinstit, „continuumul” ăsta este de bine sau de rău, contravine indicațiilor de partid?
- Este de bine, este pe linie!

Redactorul de carte a respirat ușurat. Mi-a spus că ar mai fi o problemă:

- Cum este posibil ca 60% dintre muncitorii de pe Platforma Uzinei de Aluminii să fie nemulțumiți de condițiile de muncă și numai 40% să fie mulțumiți?
- Nu știu. Îl voi întreba pe autorul capitolului.

M-am repezit la catedră, i-am semnalat autorului nedumerirea redactorului de carte. Fără să verifice manuscrisul, acesta mi-a spus: „Da, este greșit: 60% sunt mulțumiți și 40% nemulțumiți. Puteai să-ți dai seama!”. Volumul coordonat de profesorii Miron Constantinescu și Henri H. Stahl a apărut în condiții tipografice de excepție. Profesorul Miron Constantinescu ne-a spus în catedră că a fost bine apreciat de conducerea superioară de partid. Tovarășul Ludovic Fazekas, ministrul comerțului interior, a întrebat, totuși: „De unde cumpărau muncitorii măslina?”. Redactorul de carte nu observase această greșeală. Nici eu. În anii 1969-1970 nu se prea găseau măslina în comerțul socialist. În subcapitolul „Viața în baracă”, Leon Țopa, un distins sociolog, doctor în filozofie al Universității din Cernăuți, traducător autorizat din limbile franceză, italiană, rusă și germană, epurat din învățământ în 1952 și obligat o perioadă să-și câștige existența ca muncitor necalificat, a reproduș convorbirea cu P.I.I., 29 de ani, 4 clase, zidar pe șantierul de construcții al Uzinei de Aluminii. O reproduc și eu:

- Cum vă împărțiți timpul?
- Cred că ar fi bine să avem mai mult timp de odihnă, de curățenie. Dacă s-ar putea să muncim pe șantier doar 8 ore, ar fi minunat. Să vedeți. Oamenii mănâncă din cele cumpărate de ei. Vara: roșii, brânză. Iarna: șuncă afumată, măslina, brânză, dar mai voiesc și mâncare caldă. Unii, și nu-s puțini, gătesc, dar nu-i lasă cu lămpile cu gaz în dormitor. Numai afară. În bucătărie încălzim mâncarea făcând focul cu deșeuri, dar acum nu mai avem deșeuri.
- Ați avea nevoie de mai mult timp?

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

- De pe șantier nu pleci până nu cureți sculele și le predai. Asta mai durează după program. Apoi, trebuie să te speli. Apoi, mai prepari o salată și, iată, că trece vremea.
- Când faceți duș?
- Facem duș vineri seara. Atunci este apă caldă la dușuri. (L. Țopa, „Problemele sociale ale muncitorilor din construcții”, în M. Constantinescu și H.H. Stahl, coord., *Procesul de urbanizare în R.S. România. Zona Slatina-Olt*. București, Editura Academiei RSR, 1970, p. 180).

Ludovic Fazekas, membru în Comitetul Politic Executiv al CC al PCR, nu a fost mirat de condițiile de viață ale muncitorilor de pe șantier, dar s-a arătat nedumerit: de unde cumpărau aceștia mășline. După Decembrie '89, Combinatul de Aluminii Slatina – ALRO s-a privatizat: mai clar, a fost vândut pe mai nimic rușilor. Copiii celor care l-au construit cu propria lor tinerete, rămași șomeri, strigă în stradă: „Vrem să muncim, nu să cerșim!”.

Cu studenții în practica de cercetare sociologică

Înainte de Decembrie '89, studenții de la Sociologie aveau trecută în programa analitică „Practică de cercetare”, din anul I până în anul III. Imediat după sesiunea de examene, în iulie, plecam cu grupuri de studenți în diferite zone din țară să cercetăm pe teme stabilite în catedră. Și eu, și studenții de la Secția de Sociologie aveam prin programa de învățământ obligația să facem trei săptămâni practică de cercetare științifică la sfârșitul fiecărui an de studiu. Au fost pline de învățatură acele săptămâni. Am cunoscut mai bine țara și firea românilor.

În 1969, am făcut practica studentească la Slatina. Conducătorul practicii studenților era profesorul Henri H. Stahl: dormea la căminul unui liceu, nu la hotel, cum ar fi avut dreptul. Și noi, asistenții, ne-am cazat la căminul aceluiași liceu, împreună cu studenții. Profesorul Henri H. Stahl a fost un adevărat „coechipier” și ne-a transmis și nouă spiritul de echipă. Am învățat, ca și studenții, munca de teren, ce înseamnă să ai o „problemă de studiu a ta”. Asta îi întreba profesorul Henri H. Stahl pe cei care îl rugau să le conducă lucrarea de diplomă

sau să-i primească la doctorat. Îndemnul Profesorului de a studia o problemă semnificativă social, bine delimitată, cu relevanță teoretică, dar și aplicativă l-am preluat ca linie de conduită în activitatea mea didactică. Le spuneam studenților: „Cine îmbrățișează prea larg, nu strânge prea bine”.

Problema mea de studiu nu era chiar a mea. Mi s-a repartizat să studiez cauzele infraționalității, relația dintre industrializare și devianță în județul Olt, în special în orașul Slatina, capitală de județ. Cu bruma de experiență pe care o dobândisem în cercetarea industrializării și urbanizării la Boldești, despre care am amintit, m-am apucat să studiez statistic fenomenul. Beneficiind de faptul că cercetarea din zona Slatina se desfășura sub tutela lui Miron Constantinescu, am avut acces la dosarele de la Miliția județeană. Tot timpul cât am scos din registre date privind dinamica infraționalității a stat lângă mine un tov. căpitan care veghea să nu copiez decât datele din rubricile pentru care promisem aprobare. Surpriza a fost de proporții: în statistica de la miliție nu exista niciun caz de cerșetorie sau de prostituție, comportamente deviante incriminate de lege. Spun „surpriză de proporții” pentru că în oraș te împiedicai de cerșetori, iar la ușa restaurantelor își făceau de lucru tinere dubioase.

- Tovarășe căpitan, în orașul ăsta nu există nicio prostituată?!
- Tovarășe asistent, dacă vă interesează, vă pot da câteva adrese. Fete drăguțe, curate...

Am înțeles imediat câtă valoare au statisticile oficiale... În lucrarea *Procesul de urbanizare în R.S. România. Zona Slatina-Olt* coordonată de prof. univ. dr. Miron Constantinescu și prof. univ. dr. Henri H. Stahl au apărut câteva pagini despre relația dintre fenomenul urbanizării și devianță. Scriam atunci:

„În afara măsurilor menite să faciliteze adaptarea la munca industrială, se impun măsuri pentru facilitarea adaptării la modul de viață urban. Cluburile pentru tineri, casele de cultură, comitetele de bloc sau de cartier, acțiunile colective pentru amenajarea spațiilor verzi, a terenurilor sportive, a ștrandurilor de la Olt, organizarea la nivelul întreprinderilor a cât mai multor manifestări: audiții muzicale, simpozioane, mese rotun-

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

de, vizionări de filme, inițierea unor cercuri de radioamatori, a unor cercuri de perfecționare pentru fete și băieți pot contribui la o rapidă integrare a celor veniți din rural în urban, pot facilita adaptarea urbană. În blocurile de burlaci, grija pentru frumos trebuie să fie în atenția comitetelor de administrație. Factorii de conducere din întreprinderi trebuie să-l privească pe cel ce intră în munca industrială ca pe un om dornic de relații sociale: aceste relații trebuie organizate” (S. Chelcea, „Fenomene de devianță”, în M. Constantinescu și H.H. Stahl, coord., *Procesul de urbanizare în R.S. România. Zona Slatina-Olt* (pp. 325-330), București, Editura Academiei RSR, 1970, p. 329).

Profesorul Henri H. Stahl ne-a dezvăluit programul lui de lucru: dimineața, două ore, de la 6 la 8, să le consacri studierii problemei pe care ți-ai fixat-o. Apoi să-ți faci datoria de slujbaș al catedrei universitare. Lăsând la o parte că, asistent universitar fiind, mă culcam târziu și mă sculam de asemenea târziu, cele mai bune ore se studiu le-am ocupat cu pregătirea lecțiilor pe care trebuia să le predau studenților. Nu cred că am greșit. Sau, cine știe?!

*

Legat de programul meu de muncă, îmi aduc aminte că într-o seară, pe la ora 21, maică-mea s-a pomenit cu un telefon pentru mine: la telefon, Miron Constantinescu. Cum eram plecat în oraș, nu la vreo bibliotecă, a lăsat vorbă că a doua zi, la prima oră, să mă prezint la adresa lui de pe Șoseaua Kiseleff. L-am vizitat la domiciliu – cum se spune – de două ori: pentru prima și pentru ultima oară. M-a anunțat că, trebuind să plece într-o delegație în străinătate, a doua zi urmează să predau o lecție în locul lui. M-a cuprins o emoție ambivalentă, teamă și bucurie. M-am bucurat că s-a gândit că aș fi capabil să îl înlocuiesc, dar mi-a fost frică să nu mă fac de râs în fața studenților. De această frică nu am scăpat de tot cât timp am fost la catedră.

M-am apucat să învăț lecția. Timpul era scurt. Sursele de informare bibliografică, în afară de *Notele de curs* ale profesorului Miron Constantinescu, erau puține. Până la urmă, după vorba românească, „m-am descurcat”. Necazul a venit după aceea. Profesorul Miron Constantinescu avea obiceiul să le ceară părerea studenților despre

Asistent universitar: nici student, nici profesor

lecțiile ținute de cei care îl înlocuiau, îi punea chiar să le dea calificative. M-am ales cu un 7 (șapte). Alții au primit note mai mari, dar s-au dat și note de 5 (cinci) și 6 (șase). Inutil să mai spun cum am fost privit de cei care primiseră calificative mai mici decât mine, între ei și lectorul A.C.

Una dintre cele mai frumoase practici de cercetare sociologică de teren cu studenții a fost cea din vara anului 1972 de la Berevoești și Câmpulung, la Stația de Antropologie înființată de profesorul Vasile V. Caramelea. Cunoșteam bine terenul: copilărisem în satele natale ale părinților mei, la Boteni (16 km de Câmpulung) și la Voinești (4 km depărtare). La Berevoești, comuna în care s-a născut sociologul și antropologul cultural Vasile V. Caramelea, am primit, în 1965, „botezul terenului”, adunând date pentru teza mea de licență. (fig. 18)

Fig. 18. Cu studenții, în 1972, la Câmpulung Muscel (S.C., în centru; Ion Bărbuță, în extremitatea dreaptă a rândului)

Îmi amintesc de aproape toți studenții cu care am fost în practică la Câmpulung; l-am nominalizat doar pe Ion Bărbuță pentru că lui îi datorez moral cel mai mult. În vârtejul evenimentelor din Decembrie '89 a garantat că i-am fost profesor și m-a angajat ca psiholog la Centrul de Testări Psihologice al Armatei, al cărui

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

comandant era. La timpul potrivit, voi povesti despre ruptura din viața mea produsă de prăbușirea comunismului.

În 1974, împreună cu doamna lector Natalia Damian, cu Ion Constantinescu și cu Ion Mihai Popescu, la Beiuș (la 60 de km de Oradea), am îndrumat practica unui grup de studente și studenți din anii întâi, doi și trei. (fig. 19)

Fig. 19. În practica de cercetare sociologică, la Beiuș (S.C., al doilea din stânga în rândul al doilea; alături, doamna lector Natalia Damian; Ioan Mihai Popescu, în dreapta, la extremitatea rândului al doilea; Ion Constantinescu, în primul rând, ultimul din dreapta.

De ce îmi aduc atât de bine aminte de această practică?! Poate pentru că a fost una dintre ultimele campanii de cercetare sociologică împreună cu studenții de la universitate. La Beiuș, am fost cazați la internatul Liceului Samuil Vulcan, fondat în 1828, unde învățase și viitorul academician Mircea Malița (despre acad. Mircea Malița voi spune imediat câteva cuvinte). Pe sub fereastra camerei ce-mi fusese repartizată se strecura un pârau limpede, cristal. Îi aud, parcă, susurul peste acufenele ce nu-mi dau pace. Păstrez fotografia grupului de studente și studenți. Cum s-or fi realizat profesional și uman?

Pentru că mâncam cu toții la cantina liceului, am observat că unele studente nu veneau la masa de prânz. Nu m-am mirat: silueta persecuta și atunci, ca și astăzi. Dar de ce lipseau de la masă și studenții? Am aflat răspunsul când mi-am intrat în rolul de „controlor de zonă” – cum sunt numiți cei care urmăresc dacă operatorii de interviu s-au prezentat la adresele stabilite din eșantion. Concret, mergeam la respectivele adrese, mă legitimam – aveam o adeverință de la facultate – și mă interesam dacă înainte cu o zi s-a prezentat un student sau o studentă (după caz), dacă au stat de vorbă, cât a durat convorbirea, cum s-a comportat. De cele mai multe ori eram poftit în casă și, chiar dacă inițial mă codeam – în manualele de metodologia cercetării sociologice stă scris că nu trebuie să-i contrazicem pe „subiecți” –, mă lăsam „omenit” cu o prăjiturică, cu o dulceață, o plăcintă și, mai rar, cu slănină și o palincuță. I-am întrebat și pe studenți dacă și ei sunt la fel tratați. Mi-au confirmat. Ba unul dintre ei mi-a spus că a primit fursecuri să le dea și celorlalți studenți: „Ja maică! Și eu am un băiat student și știu că la cantină mâncarea este proastă...”.

Nu se cheamă asta „ospitalitate românească”? Mă revoltă voluptatea cu care unii intelectuali publici încearcă să demoleze această caracteristică națională considerând-o un „mit comunist” Recent, la jumătatea lui 2015, profesorul Daniel David de la Universitatea „Babeș-Bolyai” a publicat o carte cu un titlu comercial: *Psihologia poporului român. Profilul psihologic al românilor într-o monografie cognitiv-experimentală* (Iași, Editura Polirom, 2015), în care se afirmă că ospitalitatea românilor nu este susținută de datele cercetărilor empirice, de teren (David, 2015, p. 316). De altfel, profesorul clujean crede că:

Ceea ce definește cardinal cultura românilor este neîncrederea funciară în oameni, fie ei cunoscuți, fie necunoscuți (cu excepția familiei), ceea ce cred că reprezintă fondul de bază cultural al românilor, pe care se dezvoltă restul aspectelor culturale (de exemplu, interes scăzut – o formă de individualism egoist – față de bunăstarea celor cunoscuți sau necunoscuți, față de prieteni etc., cu excepția familiei) (David, 2015, p. 169).

Anchetele privind „identitatea socială și culturală a românilor”, pe care le-am făcut pe eșantioane reprezentative la nivel național, în colaborare cu dr. Dorel Abraham și cu cercetătorii de la Centrul de Sociologie Urbană și Regională (CURS) în 1992 și în 2005, au scos în evidență faptul că prima calitate pe care românii și-o atribuie este ospitalitatea. „Fiecare al cincilea cetățean din țara noastră declară că ospitalitatea este una dintre principalele calități ale românilor” (S. Chelcea, „Identitatea națională a românilor: perspective psihosociologice”, în T. Rotariu și V. Voineagu, coord., *Inerție și schimbare. Dimensiuni sociale ale tranziției*, Iași, Editura Polirom, 2012, p. 288). Mărturiile istorice, care nu au nimic de-a face cu comunismul, relevă ospitalitatea ca o trăsătură caracteristică a românilor. Ambasadorul Finlandei la București, domnul Mikko Heikinheimo, la încheierea misiunii sale diplomatice în România, își exprima încântarea de a fi cunoscut un popor care folosește o formulă de introducere nemaîntâlnită de domnia sa:

- Bucuroși de oaspeți?
- Bucuroși, bucuroși!

Această formulă – cred eu – exprimă „sâmburele de adevăr” al stereotipului despre ospitalitatea românească. Profesorul Daniel David (2015, p. 318) crede că

heterostereotipurile față de români („cum cred alții că suntem”) sunt mai aproape de modul „cum suntem” decât de modul cum „credem că suntem” (autostereotipuri). [...] Faptul că heterostereotipurile față de români („cum cred alții că suntem”) sunt similare cu modul „cum suntem” le dă însă forța unor concluzii preliminare”. Și cum cred alții că suntem? „Reci (de exemplu, neprietenoși, fără simțul umorului, în comparație cu cum credem noi că sunt ei, cum ne credem noi și cum se cred ei. [...] Mai puțin inteligenți în comparație cu cum credem noi că sunt ei, cum ne credem noi și cum se cred ei. [...] Comportament indisciplinat (în comparație cu ei) [...]. Alții ne văd mai puțin pozitivi [sic!] decât îi vedem noi pe ei, decât ne vedem noi pe noi și decât se văd ei pe ei. [...] Alții ne văd mai asertivi și mai puțin perseverenți în comparație cu modul cum

Asistent universitar: nici student, nici profesor

credem noi că sunt ei, cum ne credem noi și cum se cred ei [...].
(D. David, 2015, pp. 313-314).

Cu alte cuvinte, „sâmburele de adevăr” al heterostereotipurilor față de români definește mai bine psihologia poporului român decât „sâmburele de adevăr” al autostereotipurilor:

Calzi (ospitalieri/prietenosî/toleranți/emoționali etc.). [...] Inteligenți. [...] Personalitate pozitivă. [...] Echilibru nediferențiat clar între individualism (egoist) și colectivism, între perseverență și neperseverență (*ibidem*).

Nu subscriu concluziei că heterostereotipurile față de români definesc mai bine psihologia românilor decât reușesc să o facă autostereotipurile lor. Cercetările psihosociologice privind identitatea socială și culturală a românilor ar trebui continuate.

*

Pentru că am promis, voi spune câteva cuvinte despre acad. Mircea Malița, care, în anii 1970, intrase în legendă, mai întâi prin faptul că era membru al Clubului de la Roma, organizație internațională, înființată în 1968 cu scopul de a atrage atenția asupra consecințelor nefaste ale evoluției unor fenomene economico-sociale globale (de exemplu, risipa resurselor naturale, analfabetismul) și pentru cercetarea viitorului umanității (vezi raportul *The Limits to Growth*, 1972), tradus în 30 de limbi, cu un tiraj de 12 milioane de copii. Dar Mircea Malița intrase în conștiința publică nu numai prin meritele sale științifice, ci și datorită poziției sale de intelectual în sfera puterii politice, de consilier al lui Nicolae Ceaușescu, așa cum fusese neoficial Mihai Ralea pe lângă Gheorghe Gheorghiu-Dej. S-au țesut legende și circulau prin anii 1970-1975 bancuri despre cuplul Malița – Ceaușescu. M-a amuzat până peste poate când am auzit cum i-a explicat Malița lui Ceaușescu ce sunt testele psihologice:

Într-una din zile, Nicolae Ceaușescu s-a făcut foc și pară că soferul lui preferat nu s-a prezentat la serviciu.
– Este la testarea psihologică – i s-a raportat.
– Testare psihologică?! Ce e aia?

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Tăcere pe toată linia. Să-l întrebăm pe Malița, că el este în „Clubul de la Roma” și le știe pe toate.

– Tovarășe Președinte, testele psihologice sunt așa, niște întrebări la care cei inteligenți pot să răspundă și ceilalți nu. De exemplu, „Mă cheamă Malița, dar nu sunt Malița! Atunci cine este?”

– Cum așa? Nu se poate!

– Simplu, tovarășe Președinte, este fratele meu.

Seara, înainte de culcare, Ceaușescu își întrebă tovarășa de viață:

– Mă, Lenuțo, tu știi ce e testele psihologice?

– !?!?!?

– Să-ți spun eu! Testele psihologice e niște întrebări la care membrii de partid știe să răspundă, iar ăilalți nu. Uite, „Mă cheamă Ceaușescu, dar nu sunt Ceaușescu! Cine e?”

– Nu se poate!!!!

– Uf, că proastă mai ești. Simplu! E fratele lui Malița!

Pe vremea „Ciuruitului” am spus prietenilor de atâtea ori acest banc, încât îl țin minte și azi, cuvânt cu cuvânt, după 40 de ani. Eu, care nu mă pot lăuda cu o memorie eidetică. Nu știu dacă bancul era croit să scoată în relief inteligența consilierului sau să arate „inteligenta nativă” a Președintelui. Indiferent „cum” și „de ce”, această legendă a prins viață. A intrat în legendă și răspunsul dat de Mircea Malița pe vremea când era Ministrul Învățământului (1970-1972) solicitărilor venite din partea cadrelor didactice, într-o conferință județeană: „Ce pot să fac, sunt și eu doar un biet ministru”. Poate că, trecând de la unul la altul, răspunsul a fost „cosmetizat”, dar sâmburele de adevăr s-a păstrat: politicul comanda administrativului până la cel mai înalt nivel, demnitarii tremurau în fața cuplului dictatorial Elena și Nicolae Ceaușescu. Și această realitate a fost transfigurată în legendele despre relația Ceaușescu – Malița.

În 1972, dacă nu mă înșel, s-a înființat Laboratorul de Viitorologie pe lângă Universitatea din București, condus de Mircea Malița. Una dintre temele de cercetare era eficientizarea conducerii sistemelor sociale. „Dar să nu vă opriți la nivelul de conducere al liniei de front din organizații, cercetați organizarea muncii și luarea deciziei la nivelurile cele mai înalte”, le-ar fi spus Mircea Malița cercetătorilor.

Știu aceste lucruri de la Titus Priboi, cercetător la Laboratorul de Viitorologie, o minte strălucită, coautor al *Tratatului de viitorologie*, coordonat de Mihai Botez. S-a pus la punct metodologia cercetării și, între alte modalități de studiu, s-a decis să se utilizeze și înregistrarea timpului de lucru al conducătorilor. Zis și făcut. Doi cercetători de la Laboratorul de Viitorologie s-au instalat chiar în anticamera cabinetului ministrului învățământului și au notat ora la care Mircea Malița a venit la lucru.

- Ce este cu voi aici?
- Știți, cercetarea... optimizarea...
- Bine, poftiți în cabinet.

Cei doi cercetători s-au așezat cuminiți într-un colț al cabinetului și au început să noteze cât timp a studiat ministrul rapoartele de pe birou, câte telefoane a primit, câte cafele a băut, câți înalți funcționari au intrat în cabinet, cât timp a vorbit ministrul la telefon. La un moment dat, a sunat telefonul „scurt” de la cabinetul nr. 2, al tov. Elena Ceaușescu. Mircea Malița s-ar fi fâstâcit ca un școlar amenințat de repetenție prins cu lecția neînvățată. Când a terminat de ascultat dojenile de la cabinetul numărul 2, a izbucnit: „Ieșiți afară, cine v-a permis să cercetați timpul de lucru al miniștrilor!?!”. Nu am niciun motiv să cred că prietenul care mi-a relatat întâmplarea a fabulat. Frica era dominantă vieții sociale la toate nivelurile și în toate tipurile de organizații. Se spunea că însuși Dumitru Popescu-Dumnezeu, fostul rector al Academiei „Ștefan Gheorghiu”, tremura când primea telefoane „pe scurt” de la cabinetele 1 și 2, de la CC, de la Nicolae și Elena.

*

În 1968, în decembrie, s-a petrecut un eveniment critic la Facultatea de Filozofie. În atmosfera acțiunilor contestatate studențești din Franța, studenții de la noi s-au manifestat și ei. În preajma Crăciunului au organizat un marș pe „Șase a treia” (Bd. 6 Martie), pe traseul Piața Operei, Statuia lui Kogălniceanu. S-au cântat colinde și imnuri patriotice, care până atunci fuseseră interzise. Au venit de la Securitate să ancheteze cazul. Cei din Comitetul de partid din Facultate au încercat să domolească vâlvătaia. S-a luat hotărârea ca

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

studentii recalcitranți să fie excluși din facultate. Între cei mai vocali dintre studenți se număra și viitorul „justițiar” Corneliu Vadim Tudor. Când l-am întâlnit pe culoarul facultății, i-am „soptit” să fie atent ce va spune la ședința UASC pe facultate (Uniunea Asociațiilor Studenților Comuniști), pentru că în funcție de asta se va decide dacă va fi exmatriculat sau nu. „Nu îmi este frică, unchiul meu este colonel la Securitate – mi-a răspuns. Veni și „ziua de asalt”. Corneliu Vadim Tudor, nepot de colonel de Securitate, a vorbit însuflețit în apărarea lui și a colegilor, l-a invocat în mai multe rânduri pe tov. Ceaușescu, de la care spunea cu înflăcărare că trebuie să luăm exemplul de patriotism. În final, a declarat ritos că nu are nevoie de sfatul tov. Chelcea, care l-a avertizat că va fi exmatriculat dacă nu-și va face autocritica. Am rămas înmărmurit. Eram în prezidiul adunării, ca responsabil educativ al anului. De unde era să știu eu că studentul pe care am vrut să-l ocrotesc era „tare în unchi”?!

*

Luând exemplul campaniilor de cercetare din Școala Gusti (profesorul Henri H. Stahl mi-a arătat în comuna Runcu gospodăria în care se multiplica „ziarul” campaniei), le-am cerut studenților să completeze fiecare într-un caiet faptele care le-au atras atenția și impresiile lor. Am scris și eu în acest caiet.

Jurnal de practică 1970

Atențiune!!!! Trenul de persoane 2011 în direcția Titu, Golești, Pitești... pleacă peste cinci minute de la linia opt. Persoanele care au condus pe călători la tren sunt rugate să coboare din vagoane!

Pe mine nu m-a condus nimeni. Când mă voi întoarce, nimeni nu mă va aștepta. Sunt, oare, atât de singur? Dar oare n-am căutat eu singurătatea?! De ce să mă plâng că am găsit-o? Ea m-a rugat să-i spun când plec. Dorea să mă conducă, să-și piardă ochii în urma trenului, să-mi sărute privirea... Credeam că va veni fără să-i spun eu când este plecarea studenților în practica de cercetare. Nu era nici un secret. Ce obții când ceri

Asistent universitar: nici student, nici profesor

nu are valoare! Am plecat, deci, singur. Nimeni nu m-a condus; nimeni nu mă va aștepta.

*

În compartiment, la fereastră, doi tineri. Clasa a II-a. El citește *Sportul*. În fața lui, la umbră, cu ochelari de soare, ea își sprijină bărbia în podul palmei. Mă uit la ei. Au bascheți noi și albul șireturilor întrece în strălucire pe cel al bluzelor. Când s-or înnegri șireturile, tălpile bascheților vor fi bătut multe poteci, se vor fi zgâriat în colți de stâncă. Vor fi lunecat prin iarbă. Îi așteaptă zile de concediu; o mărturisește aparatul de fotografiat. Îi așteaptă zile de fericire; ne-o spune privirea lor. Trenul pornește și ei încep să joace „șeptică”.

*

Am fost repartizat în camera 74. Cameră cu șase paturi. Mi-am ales patul de la fereastră. Sper să fie liber. M-am dușuit. Am adormit imediat. Pe seară, m-am trezit. Apoi, trei ceasuri am tradus ceva din germană. Mai bine spus, am tradus trei ceasuri germana. Am terminat și-mi schimb poziția... față de lume, societate și natură. Mă ridic din pat. Raportul mi se pare interesant: somn/lucru = orizontală/verticală. Orizontală înseamnă somn, moarte; verticala, muncă, viață. Și totuși, cât de puțini sunt cei care adoptă poziția verticală în raporturile cu ceilalți, cu șefii. Până la urmă, când trec din viață – spre unde?! – , și ei părăsesc verticala. Nu este vorba decât de timp...

*

Este bine oare ce fac? Este lucrul cel mai bun să mă depărtez, să-mi înalț în juru-mi patru ziduri, să privesc în mine, să privesc cerul?! Dacă mă separ de oameni, mai fac sociologie? Cum mai ajung la ei? Dacă îi judec, îi mai înțeleg? Trebuie să mă fac om de lume. Deși știu că una este să fii om de lume și cu totul altceva să fii om de omenie.

*

Am fost prin sat. Biserica, nouă, îmi dă senzația de gol. Pe dinăuntru parcă este o oală smălțuită – nimic sfânt, nimic impunător. Este leită preotului, despre care aud că, pe cât este

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

de avut, pe atât este de curvar și de bețiv. Cine este curvar ajunge și bețiv; asta e lege! Cine a dat în patima beției nu mai ajunge curvar cât îi lumea. Femeia nu potolește niciodată setea omului, nu-l ocupă în întregime. Mai rămâne totdeauna ceva: ambiție profesională, artă, sport. De la beție nu mai rămâne nimic. Omul se umple, dar rămâne gol pentru totdeauna.

*

Un muncitor cade în puțul pe care îl săpa. 14 metri adâncime. Moare. A doua zi după înmormântare, fiica lui dă examen de admitere la Facultatea de Drept. Cade. După o lună, o văd prin sat cu basma neagră și buze roșii. Pare o copilă. Astăzi o văd pe o bancă. O strânge în brațe o matahală. El în cămașă albă, ea, toată în negru. Își joacă cartea. E neagră! Mi-e sufletul strivit de nedreptatea soartei. Plâng de mila ei, de mila mea, de mila oamenilor. Lacrimile ușurează suferința. Dar gândul? Aș vrea să știu care este limanul spre care..., și unde steaua-mi va apune... Aș vrea să știu ce este bine și rău ce este, și, mai presus de toate, să știu ce-i drept și ce-i nedrept...

*

Învârți la magnetoul hârbului de telefon.

– Alo, Cooperativa Agricolă de Producție, alo C.A.P.-ule...
– Hai, tovarășe, mai repede, fă-mi legătura cu președintele!
– Președintele nu este. E dus la Sfat [Sfatul popular – Primărie].
– Dă-mi Sfatul!
– Alo, Sfatul..., Sfatule...
– Președintele nu e acolo, e la Întreprinderea de Mașini Agricole...
– Da' dă-mi tovarășico I.M.A.-ul, dă-mi-l pe președinte, dă-mi-l odată!
Învârți la magnetou și transpiri. E cald și ți se vorbește de la Centru. Îți vine să-i dai...
– Alo, I.M.A., alo, I.M.A.... I.M.A....
– Președintele a fost chemat urgent la Pitești.
– Păi, bine domn'le, de două ceasuri mă alergi de colo-colo! Îți bați joc de mine? Mă pui pe drumuri...
Auzi trăznete, dar ploaia a trecut... Difuzorul cântă: „După ploaie vine soarele, omule, omule”.

Asistent universitar: nici student, nici profesor

*

Peste case, pe prăjini înalte, s-au cocoțat antene de televizor. Cântă bine Doina Argeșului – spun sătenii. La Căminul cultural, corul C.A.P. și I.M.A. cântă și el. Îl ascultă două babe surde și doi activiști de la Comitetul Județean de Cultură și Artă. Cântă bine! Cine?

*

De la București la Pitești faci trei ore cu personalul. Cu acceleratul, o oră și 45 de minute. Cu mașina, pe autostradă, o oră și jumătate. Cu Mercedesul, o oră și un sfert. Dacă este Mercedes negru, faci 55 de minute. Milițienii te salută și oamenii se uită... ca la un Mercedes negru. De fapt, cine să se uite?! Autostrada este o punte suspendată. Nu are legătură cu lumea decât la București și la Pitești. Poate că așa trebuie să fie o autostradă – ca un fir suspendat – sau poate că ce văd nu este autostradă. S-a construit o șosea pe câmp; paralel, la doi metri distanță, se mai construiește încă una. Avem prima autostradă! În orice caz, firma am pus-o și, de raportat, s-a raportat ca fiind lucrarea încheiată. Te întrebi: „De ce?”. Te întrebi unde sunt bretelele de legătură, trecerile denivelate, gardul viu, accesul rapid la autostradă și, mai ales, unde sunt mașinile populare: Dacia 600, Dacia 850. Pe cele 1100 și 1300 le văd. Și îmi plac. Eu sunt pieton. Știți ce este un pieton? Un posesor de autoturism nerealizat încă! [Adevărul este că am rămas pieton până în ziua când îmi scriu amintirile].

*

Deschizi uși capitonate sau treci pragul unor case dărăpănate. Ca sociolog, trebuie să fii același. E o casă albă, înaltă și impunătoare [Sediul Comitetului Județean Argeș al PCR era cunoscut sub denumirea de „Casa Albă”]. E o casă strâmbă și cocoșată. Să fii același! Pereții interesează mai puțin decât oamenii. Dar și pereții spun multe despre oameni – nu numai pentru că „au ochi și urechi” –, ci și pentru că oamenii se oglindesc în ei. Într-un birou, la etajul de sus, harta lumii atârnată pe perete. N-o privește nimeni. Într-o clasă joasă, un învățător a desenat stângaci harta aceleiași lumi: îi învață pe

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

copii unde este America. O privesc toți copiii. E harta aceleiași lumi, oamenii sunt alții...

*

Oamenii își lăbărțează gândul în multe cuvinte. Exprimarea concentrată te obligă să gândești profund, să înțelegi și ce nu s-a spus, să citești și ce nu s-a scris:

Înțelepciune

Muncește, chiar dacă nu ți se plătește; tot ai un câștig: nu te înveți leneș.

Personalitate

Totdeauna, împotriva tuturor, să susții cu tărie că șeful are dreptate.

Curaj

Dacă șeful spune DA, eu îmi iau cutezanța să spun NU... încapă îndoială!

Disociere

Slab la minte nu-i cel care nu alege dintr-o mulțime de posibilități pe cea mai bună, ci acela care o alege pe cea mai proastă.

Cinstea

Într-o viață de om, n-a trișat decât o singură dată. Nu l-au prins. „Ce noroc am avut!”

Viciul

Toată viața a trișat. Într-un târziu, l-au prins. „Ce ghinion am avut”.

Tinerețe

Vârsta la care nu operează înțelepciunea: între două rele, este mai bună cea mai puțin rea dintre ele.

*

Asistent universitar: nici student, nici profesor

Citesc „Jurnalul de bord” al echipei studențești de cercetare sociologică a muncii industriale. L-au completat prin rotație studenții: în fiecare zi alt student, altă studentă. Curios. Știam că sociologii sunt mai interesanți când vorbesc decât atunci când scriu. Tinerii sociologi, studenții, scriu, vorbesc și gândesc la fel de interesant. Nu-i constrânge poziția socială [statusul social] pe care nu au dobândit-o. Să-i lăsăm să vorbească:

„Cine credeți că este cel mai aprig hoț al vieții? Este timpul, pentru că el, și nu altcineva, ne fură cele mai frumoase clipe ale vieții, ne fură tinerețea. Prima cercetare sociologică la care particip. Prima impresie despre oraș: Piteștiul plutește în praf, precum Londra, în ceață. [...]

Piteștiul cu problemele lui edilitare și noi cu cele de cercetare. Nu prea posedăm «metode și tehnici», dar ne facem noi mari...

Pentru că tot folosim statistica, știți care sunt locurile cu cea mai mare densitate de studenți la sociologie pe metrul pătrat? Sunt trei. Poșta: când intri acolo, poți să nu te uiți nici în dreapta, nici în stânga și să arunci un «Salut, fraților!». Cu siguranță, câteva voci îți vor răspunde. Al doilea loc este Bardezi [Bar de zi], cafenea din centrul Piteștiului, cu scaune incomode și cu cafea proastă. În fine, cel de-al treilea loc, și cel mai populat, este biroul Serviciului Personal și Învățământ al întreprinderii în care ne facem practica. [La Întreprinderea de Prelucrare a Lemnului. Studenții trebuiau să reconstituie ruta profesională a muncitorilor: vârsta la prima angajare, modul cum au dobândit calificarea (școală profesională, ucenicie la locul de muncă, școală tehnică etc.), treapta de salarizare, schimbarea locului de muncă și a salarizării, domiciliul permanent (în urban sau în rural), naveta la locul de muncă, situația familiei (căsătorit/necăsătorit, copii, ocupația soției etc.). După aflarea rutei profesionale, studenții aveau de făcut convorbiri sociologice (interviuri în profunzime) cu un număr de angajați cuprinși într-un eșantion «pe cote»].

Este acolo, la «Personal și Învățământ», un tovarăș, Stase îl cheamă. Dacă ne-am alege o mascotă a cercetării, ar fi nedrept să cadă sorții pe altcineva decât pe simpaticul domn Stase, care, în prima zi, ne-a spus că ne tunde, că ne rade, că și dânsul are un băiat, că și dânsul..., ehe! După două zile ne

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

dădea târcoale ca o cloșcă, nu cumva să ne lipsească ceva. Cred că bucuros ar fi făcut o parte din munca noastră dacă în felul acesta am avea mai mult timp să asistăm la micile demonstrații de mare autoritate ce și le îngăduia cu muncitorii:

– Cum te cheamă, mă?

– Unoou...

– Cum, mă? Cască gura, zi!

– Ungureanu Ion.

– Unde lucrezi tu, mă derbedeule?

– La binale, domn'...

– Și de ce nu te tunzi neisprăvitule?!

– ...

– Ești frate cu Ungureanu, ăla, ai? Doi chiulăi! Vă fac eu oameni sau, dacă nu, valea. Producția nu are nevoie de vedete. Ai înțeles? Că mă pun cu bătaia pe voi. Vă ia mama dracului, dacă încăpeți pe mâna mea. Ai priceput?!

– Îhi...

– Să-i spui și lui frate-tu! Hai... ieși! Stai. De ce ai venit? Adeverintă? Așteaptă acolo. Ți-o dau, mă, că sunt om bun.

Ajuns la această destăinuire, aprigul domn Stase se întoarce către noi, ne face cu ochiul...

„Astea sunt relațiile umane, nu ce învățăm la facultate!”.

În această practică studențească de cercetare nu au mers totdeauna lucrurile ca pe roate – cel puțin în grupele conduse de mine. Profesorul Miron Constantinescu a dispus să organizăm practica în sistem paramilitar: dimineața, la ora 8, studenții să fie în locurile repartizate, seara, înainte de masă, ședință de bilanț, după masa de seară, două ore liber, la dispoziția fiecăruia, la ora 22, stingerea. Nimeni să nu părăsească localitatea fără să fie învoit. Ne-a făcut răspunzători de tot ce se întâmplă cu studenții. În prima zi la Pitești, acolo îmi fixasem locul de practică în 1972, le-am citit studenților regulamentul. Și lucrurile au decurs normal: nu ajungeam în întreprinderile stabilite ca loc de practică fix la ora 8, nu sunam stingerea chiar la ora 22, dar în fiecare seară convocam studenții la o discuție despre activitatea de peste zi: ce deficiențe în organizarea muncii au descoperit, ce soluții propun, dacă au întâmpinat dificultăți în

aplicarea chestionarelor și fișelor de observație etc. Pe baza rapoartărilor, conveneam cu studenții ce urma să facem a doua zi.

S-a petrecut, însă, un lucru extrem de neplăcut, foarte grav. Două studente din anul I s-au lăsat „agățate” de niște studenți de la Institutul Agronomic din București, care erau și ei în practică la Ștefănești, o localitate din imediata apropiere a municipiului Pitești. Au fost invitate la ei la Ștefănești la o serată. Nici vorbă să-mi ceară voie. N-aș fi aflat de escapada lor dacă în jurul orei 23 nu aș fi fost trezit de una dintre cele două studente petrecărețe, care, panicată, mi-a spus că cealaltă studentă a fost sechestrată într-o cameră, că a auzit strigăte disperate de ajutor. Ea a reușit să sară pe fereastră și a alergat să mă anunțe. Până să mă dezmeticesc ce să fac, cum să procedez, a apărut și cealaltă studentă. Avea vânătăi pe față, fusta abia se mai ținea pe ea, plângea și repeta: m-a violat, m-a violat. Am chemat ambulanța de la Spitalul județean, pentru ca să se certifice violul. A doua zi, împreună cu studenta violată, am depus plângere la Miliția municipiului Pitești. Ofițerii de acolo mai mult s-au amuzat: „Studentă virgină, cine dracu’ a mai văzut?!”. Le-am cerut să-l aducă pe agresor la confruntarea cu victima. Nici nu au vrut să audă. Aveau de rezolvat alte cazuri mai grave: ce s-a întâmplat la Ștefănești era o joacă pentru ei.

Nemulțumit de reacția Miliției, am anunțat părinții studentei și m-am înființat la primul secretar al Comitetului Județean PCR, care era la curent cu faptul că studenții de la Sociologie fac practică în Pitești. Conform regulii, când am sosit la Pitești, primul drum l-am făcut la Județeană de partid, unde am prezentat obiectivele cercetărilor sociologice conduse de tovarășul Miron Constantinescu. Prim-secretar era Ion Dincă. Ne-a expus planul de dezvoltare al municipiului, problemele sociale (căminele muncitorești, transportul în comun, educația tinerilor etc.): „Eu știu cum stăm cu realizarea planului de dezvoltare economică a județului după culoarea flăcării de la Combinatul Petrochimic. Dacă flacăra este mai mult albastră, lucrurile merg bine”. Ion Dincă – pe atunci nu era încă „Dincă te leagă” – mi-a ascultat plângerea. S-a înfuriat. A pus mâna pe telefon și a strigat la șeful Miliției: „Fă-ți datoria! Nu am uitat că ai scos din locuință o familie de muncitori, ca să bagi în locul lor un subofițer de-al tău!”.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Din acel moment, ancheta judiciară a început să se miște rapid. Însoțit de un ofițer, m-am deplasat la Ștefănești. Am stat de vorbă cu îndrumătorul practicii studenților de la Institutul Agronomic.

- În noaptea aceea, nu ați auzit strigăte de ajutor?
- Am auzit ceva, dar nu m-am băgat.
- Conduceți practica studenților și nu v-ați băgat?! Cum e posibil?!
- Anul trecut, un coleg de-al meu a intervenit într-un scandal în dormitorul studenților. I-au pus pătura în cap și l-au bătut măr. Mi-a fost frică.

Unui profesor să-i fie frică de studenții lui – asta n-am putut să înțeleg atunci. Revin la Ștefănești: studentul nelegiuit, un repetent din anul III, mare cât o ușă de cârciumă, a fost reținut de miliție, băgat în dubă. Înainte de asta, m-a amenințat: „După ce ies din pușcărie, nu scapi. Bag cuțitul în tine!”. Au trecut 40 de ani de atunci. Dacă în următorii cinci ani – atât cred că, în cazul cel mai bun, voi mai face umbră pământului – nu voi fi înjunghiat, înseamnă că am scăpat. L-am întrebat pe ofițerul de Miliție, un căpitan, de ce nu s-au mișcat lucrurile de la început: „Derbedeul ăsta este nepotul șefului meu. Peste câteva luni, dau examen pentru gradul de maior...”. Cred că a fost avansat în grad, să-i fie rușine! Au venit la căminul Institutului Pedagogic din Pitești, unde eram cazați, și rudele infractorului, și părinții studentei violate. Un unchi al studentului repetent, un grangur de la județ, a vrut să negocieze retragerea plângerii, a promis că nepotul lui, băiat bun și cuminte, și-a dat seama că a greșit și promite că se va căsători cu studenta, mai ales că era virgină. Cheltuielile de nuntă vor fi suportate de el: „Pe cuvânt de onoare!”. Care onoare?!

Părinții studentei, oameni de la țară, oameni munciți, nici n-au vrut să asculte promisiunile: „Mergem în tribunal, chiar dacă nu avem bani pentru avocat. Ticălosul trebuie pedepsit, că de nu, va mai nenoroci și alte fete”. La facultate, în anii ce au urmat, profesorul Miron Constantinescu nu uita să ne avertizeze înainte de plecarea în practica de cercetare sociologică: „Și să nu se mai întâmple ce i s-a întâmplat lui Chelcea”. De parcă eu aș fi fost violat...

Ultima dată am fost cu studenții în practica de cercetare sociologică la Iași, în vara lui 1976. Adrian Neculau a fost o gazdă

Asistent universitar: nici student, nici profesor

exemplară: ne-a condus la cele mai importante instituții culturale din capitala Moldovei – „capitala culturală a țării”, pretindea el –, ne-a vorbit despre Iași cu atâta dragoste, despre Universitatea din Iași, prima din România, înființată cu patru ani înaintea celei din București, încât studenții mei au început să regrete că au ales să studieze la Universitatea din București. (fig. 20)

Fig. 20. În practica de cercetare sociologică la Iași, în 1976
(Adrian Neculau, în primul rând, primul din dreapta;
S.C., al treilea din dreapta)

Cu această ocazie, am rememorat anii studenției mele, m-am întâlnit cu câțiva dintre cei cu care am împărțit visurile la căminul Iustin Georgescu (în 1962) și locurile în sala de lectură a Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu”. Iașiul rămâne dragostea mea din studenție.

*

Am dorit să fiu profesor. Și astăzi, după ce am ieșit la (sau am intrat în) pensie, mă bucur când prietenii *facebook* mi se adresează cu „domnule profesor”. Nu am căutat în mod deosebit să fiu iubit de

studenți, ci mi-am dorit să fiu respectat pentru efortul meu de a mă informa despre noutățile din științele socio-umaniste și de a le integra în lecțiile predate. Profesorul Paul Popescu-Neveanu îmi spunea, oarecum cu reproș, că sunt „omul ultimei cărți”, spre deosebire de el care este „omul cărților fundamentale”. Nu am fost niciodată mulțumit de posibilitățile mele de informare, limitate de necunoașterea unor limbi străine precum spaniola, rusa, mandarina (chineză), italiana, portugheza sau poloneza. Mai cu dicționarul, mai fără dicționar, am încercat să mă țin la curent cu literatura de specialitate în limbile germană, franceză și engleză. Rod al documentării, am publicat (în colaborare cu Adina Chelcea) mai multe lucrări de popularizare a științei (*Cifrul vieții psihice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978; *Cunoașterea de sine – condiție a înțelepciunii*, București, Editura Albatros, 1986; *Din universul autocunoașterii*, București, Editura Militară, 1990). Am scris zeci de articole pe teme de psihosociologie în reviste și ziare, mai ales în revista *Știință și tehnică*, înainte de 1989, și în revista *Psihologia* apărută după Decembrie '89. Am participat la multe consfătuiri ale cadrelor didactice din județe și la și mai multe seri de știință și tehnică organizate de revista cu același nume. Am crezut, și cred și acum, că menirea intelectualilor, a profesorilor în mod deosebit, este aceea de a contribui la ridicarea nivelului de știință și cultură al tinerilor, al populației în general. După Decembrie '89, activitatea de „popularizare a științei” a fost considerată propagandă comunistă și aruncată la „coșul de gunoi al istoriei”. Este adevărat că de câteva ori am plătit tribut pentru a-mi fi acceptate articolele în reviste și cărțile în edituri: am citat din documentele de partid! În spatele citatelor de complezență se deslușea avansul cunoașterii științifice din Occident.

Care este situația astăzi, când oamenii de știință nu mai sunt nevoiți să plătească bir politicului, când s-au eliberat de constrângerile ideologice? Deloc îmbucurătoare: după 20 de ani de democrație, „Stocul public de cunoaștere științifică din România contemporană relevă un deficit științific accentuat: aproximativ 80% din populație nu dispune de cunoștințe științifice elementare și de un vocabular științific activ” (Lazăr Vlăsceanu, Adrian Dușa, Cosima Rughiniș, coord., *Publicul și știința. Știință și societate. Interese și percepții ale publicului*

Asistent universitar: nici student, nici profesor

privind cercetarea științifică și rezultatele cercetării. Raport de cercetare. București, Universitatea din București, 2010, p. 7). Din același raport de cercetare aflăm că „În context european, românii sunt mai puțin «alfabetizați» din punct de vedere științific. Deficitul cognitiv-științific al publicului român este unul dintre cele mai mari din Europa. Conform datelor *Eurobarometrului special 224*, Valul 63.1/2005, România se afla pe locul 24 din 29 de țări europene (EU 29) în ceea ce privește nivelul cunoașterii științifice a publicului” (*ibidem*).

La Academia mult hulită

Am fost conferențiar la Academia „Ștefan Gheorghiu” 13 ani (1976-1989), predând și seminarizând Metode și tehnici de cercetare sociologică studenților de la Facultatea de Științe Sociale și Psihologie socială la Facultatea de ziaristică. Academia de Studii Social-Politice a fost desființată prin Hotărârea nr. 55 din 19 ianuarie 1990 a Consiliului Frontului Salvării Naționale, creat în 22 decembrie 1989 și condus de Ion Iliescu.

În 1976, când m-am transferat acolo, Academia purta numele militantului socialist Ștefan Gheorghiu (1879-1914). Denumirea oficială era ceva mai lungă: *Academia pentru învățământ social-politic și perfecționarea cadrelor de conducere „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă CC al PCR*. Sarcina instituției: pregătirea cadrelor de conducere a activității de partid, social-politice, economice și administrației de stat.

De la început, profesorul Ion Iordăchel mi-a dat două sfaturi:

„Să nu recunoști niciodată că ai greșit din punct de vedere ideologic și să te vaiți mereu că ești supraîncărcat de sarcini. Dacă spui tu însuși că ai greșit, nu te mai salvează nimeni; dacă nu spui că ești excedat de probleme, te trimit să faci conferințe în județe”.

Și încă ceva. Mi-a spus că dacă o temă a cursului pe care îl predam ridică probleme ideologice mai sensibile, să-l las pe el, că se descurcă. Și erau multe asemenea teme, pentru că studenții și cursanții de acolo știau care este realitatea de la locurile lor de muncă, din CAP-uri și din întreprinderile industriale. Când le-am vorbit despre relația dintre sat și oraș, un student m-a rugat să-i explic în mod concret, nu teoretic, apropierea dintre cele două stiluri de viață: „Cum să le arăt țăranilor din comuna unde am fost adjunct de primar să-și organizeze gospodăria conform decretului: să fie respectată distanța dintre sursa de apă și grajdul de vite, dintre casă și cotețul porcului, cum să pună răzoarele de ceapă într-un perimetru strict limitat?”. Am

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

bâlbâit-o. M-am scuzat că nu sunt inginer agronom. În realitate, știam amândoi că Decretul de sistematizare a localităților rurale era aberant, imposibil de pus în practică. La Facultatea de Filozofie nu mi se puseseră niciodată asemenea întrebări.

*

Eram conștient că nu corespund la dosarul de cadre. Profesorul Ion Iordăchel m-a asigurat că nu vor fi probleme: „La Academie sunt multe soții și fiice de ștabi, este nevoie și de oameni care să facă treabă”. După ce am ajuns în parohia Academiei „Ștefan Gheorghiu”, șeful catedrei mi-a spus:

- Septimiu, tu ai cel mai bun dosar de cadre!
- Cum adică cel mai bun dosar?!
- Tu provii din rândul muncitorilor. Noi, ceilalți, suntem fii de muncitori, tu ești chiar din rândul clasei muncitoare.

Nu m-am gândit niciodată la asta: nu mai eram fiu de intelectual, ci exponentul clasei muncitoare. Ce se întâmplase? Vreo doi ani de zile după isprăvirea liceului, în 1957, nefiind admis la Facultatea de Istorie, deși obținusem la examen peste 7 și unii au intrat și cu nota 5 (40% dintre locuri erau pentru fiii de muncitor, 40% pentru fiii de țărani și 20% pentru fiii de intelectuali), am lucrat ca „ucenic” – elev la Școala Tehnică de Poligrafie – la Întreprinderea Poligrafică nr. 5, fostă Luceafărul, de pe strada Matei Millo, vizavi de Teatrul Mic. Ucenicia în ale tiparului m-a făcut ca și astăzi să apreciez și munca fizică, așa cum apreciez și munca intelectuală. M-a și îndârjit: când eram schimbul doi (de la ora 15 la ora 23), mai aruncam o privire pe fereastră în timp ce mașina de imprimat continua să tipărească. Îi vedeam pe spectatori cum păraseau teatrul și se îndreptau spre casele lor.

Cum am ajuns acolo?

Înainte de Decembrie '89, m-am temut de Serviciul de personal. Pur și simplu ocoleam ori de câte ori puteam culoarul care ducea la acest serviciu. Mi-era frică să nu fiu pus să dau declarații despre părinții mei, despre tatăl meu, care a fost „epurat” din învățământ în 1951 și

La Academia mult hulită

scos la pensie în 1957, la vârsta de 55 de ani. M-am temut degeaba. În iulie 2001, după ce, ca ofițer SRI am fost trecut în retragere, am făcut cerere la Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității să consult dosarul de la fosta Securitate al tatălui meu, precum și propriul meu dosar. Mi s-a răspuns după o lună.

Consiliul
Național pentru
Studierea
Arhivelor
Securității

Nr. 6360, 6361/ 22.08.2001

Dlui CHELCEA SEPTIMIU

Stimate Domn,

Vă aducem la cunoștință faptul că am primit cererea dumneavoastră de acces la dosar.

În conformitate cu prevederile Legii nr. 187/1999, am solicitat la arhivele S.I.E., S.R.I. și M.Ap.N. informațiile și datele necesare.

După primirea răspunsurilor de la cei trei deținători de fonduri de arhivă provenind de la fosta Securitate, vă vom face cunoscut rezultatul cercetărilor.

Cu stimă,

**PREȘEDINTE,
GHEORGHE ONIȘORU**

Am admirat arta tipăriturii – doar am fost ucenic tipograf – și am așteptat. Ca ofițer SRI, comandant de unitate, nu am cerut să-mi văd dosarul de la Securitate și nici dosarul tatălui meu. Nu aș fi făcut cererea către CNSAS nici în 2001 dacă nu se discuta și între colegi, și în mass-media despre cine pe cine a turnat. Prietenul meu, profesorul Adrian Neculau, chiar a primit un grant pentru studierea dosarelor de

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

la Securitate ale psihologilor care făcuseră pușcărie în primii ani de comunism.

În februarie 2002, CNSAS mi-a comunicat:

Nr. 6360 din 01.02.2002

Domnului Septimiu-Anghel CHELCEA

Stimate Domn,

În temeiul art. 1 din Legea nr. 187/1999, urmare a cererii dumneavoastră înregistrată la C.N.S.A.S. cu nr. 6360 din 4.07.2001, vă aducem la cunoștință că, în urma verificărilor efectuate până în prezent, în arhivele S.R.I., S.I.E., S.A.M. nu s-a identificat nici un dosar întocmit de fosta Securitate pe numele dumneavoastră.

Această cerere rămâne în atenția noastră și vă vom informa dacă vom identifica documente pe numele dumneavoastră.

Cu stimă,

PREȘEDINTE
Conf. univ. dr. Gheorghe ONIȘORU

Nu mi-a venit să cred. Am fost în RFG, în Franța, în RDG, în URSS, am fost angajat la Academia „Ștefan Gheorghiu” și Securitatea nu mi-a întocmit dosar?! Chiar atât de nesemnificativ să fi fost? Și mai ciudat mi se pare faptul că nici până azi, în decembrie 2015, nu am fost informat dacă s-au găsit în arhive documente pe numele meu. S-a găsit, însă, dosarul tatălui meu. Și am fost anunțat:

Domnului Septimiu-Anghel Chelcea

Stimate Domn,

Urmare cererii dumneavoastră înregistrată în evidențele noastre sub nr. 6361 din 24.07.2001 și în temeiul art. 1 alin. 3 din Legea nr. 187/1999 privind accesul la propriul dosar și deconspirarea Securității ca poliție politică, vă aducem la cunoștință că, în urma verificărilor efectuate, s-a identificat un dosar întocmit de fosta Securitate pe numele domnului Ion CHELCEA, dosar pe care l-am preluat în arhiva noastră.

Deoarece spațiul de care dispunem este foarte redus, Colegiul C.N.S.A.S. a stabilit ca programările la sala de studiu să se desfășoare respectând următoarele criterii: vârsta solicitanților, numărul și data depunerii cererii.

Facem apel la înțelegerea dumneavoastră în susținerea eforturilor noastre vizând asanarea morală a societății și clarificarea trecutului dureros care a marcat societatea românească în ultima jumătate de secol și vă informăm că veți fi programat la studiu în perioada următoare, funcție de condițiile expuse mai sus.

Menționăm că dosarul are 1 volum, reprezentând un număr total de 121 file.

Cu considerație,

PREȘEDINTE

Prof. univ. dr. Gheorghe ONIȘORU

După alte câteva luni, am fost „programat la studiu”. Într-adevăr, în sala de studiu era cam înghesuală: erau opt sau zece mese, la care, de o parte și de cealaltă, stăteau câte două persoane. Mi s-a indicat și mie o masă la care să studiez. A venit un tânăr cu dosarul Ion Chelcea. Purta mânuși chirurgicale:

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

- Bună ziua, domnule rector. V-am fost student la INI. Nu mai sunt la SRI. Sunt cercetător aici.
- Felicitări. Cred că aveți mult de lucru. Cred că este pasionant să cercetezi trecutul...

Tot timpul cât am citit și am copiat unele fragmente din dosar, tânărul care nu mai era cadru SRI – puteam să cred sau nu acest lucru: libertatea de credință este asigurată prin Constituție – nu s-a mișcat de la masa mea. Țsta era secretul așezării la masa de studiu doi câte doi. Nu am fost tratat în mod special.

Am vrut să xeroxez câteva file din dosar.

- Trebuia să solicitați acest lucru în scris. Veți fi reprogramat.
- Este vorba de două-trei pagini, atât. Plătesc. Vă rog să-i comunicați domnului Viorel Nicolescu rugămintea mea.

Îl cunoșteam pe domnul Viorel Nicolescu de când era cercetător la Institutul de Științe Pedagogice. Prin 1970, publicase împreună cu Ion Stanciu și Nicolae Sacaliș *Antologia pedagogiei americane contemporane*, o carte extrem de utilă pentru noi, tinerii de atunci, care fuseserăm îndopați cu *Poemul pedagogic* al lui Anton Semionovici Makarenko și cu pedagogia sovietică. Știam că Viorel Nicolescu este soțul fiicei lui Traian Herseni. În 2002, Viorel-Mircea Nicolescu făcea parte din Colegiul CNSAS din partea Partidului Național Țărănesc Creștin Democrat (PNȚ-CD). Fostul meu student de la INI, amabil, a trimis un coleg să-i comunice lui Nicolescu rugămintea mea. După un timp, acesta m-a anunțat că domnul Viorel-Mircea Nicolescu nu este momentan în sediu. Puteam să cred sau nu, așa cum am mai spus.

Dar acestea sunt amănunte. Nici nu știu ce semnificație au. Pe domnul Viorel-Mircea Nicolescu l-am întâlnit peste câțiva ani la Facultatea de Psihologie și Științele Educației a Universității din București. Predam la același master. Era foarte disponibil, deschis la discuții. PNȚ-CD nu mai intrase în Parlament, el nu mai făcea parte din Colegiul CNSAS.

Am studiat dosarul tatălui meu. Deși numele informatorilor era acoperit cu pastă albă, i-am putut identifica destul de exact din ce îmi povestise taică-miu: cu cine a avut de-a face, cine și când îl vizita etc. Nu vreau să dau cu pietre în umbre, nici să îndoliez a doua oară

memoria urmașilor lor. Unii „prieteni” sau doar cunoscuți ai tatălui meu au fost constrânși să dea informații la Securitate, alții poate au crezut că ajută democrația. Să se odihnească în pace! Dosarul lui Ion Chelcea se încheie cu concluzia: „Se cunoaște că are o atitudine dușmănoasă față de puterea noastră democrat-populară”. Nu m-a mirat acest lucru. Știam că tatăl meu a fost nedreptățit de „puterea noastră democrat-populară”, că a fost în mai multe rânduri anchetat la Securitate, că prin anii 1960 stătea cu geamantanul lângă ușă, pregătit să fie arestat în orice moment.

Mare mi-a fost însă mirarea să aflu, după semnătura de pe copertă, că înaintea mea studiaseră Dosarul I. Chelcea încă două persoane: șeful cadrelor de la Academia „Ștefan Gheorghiu” și profesorul Ion Oprea, autorul lucrării *Istoricii și Securitatea* (București, Editura Enciclopedică, 2004). Din acest dosar am aflat cum îi luase urma Securitatea. Despre toate acestea, noi, membrii familiei, nu știam nimic. Tata ne spusese că nu a făcut politică. În declarațiile în anchetă ale sociologului și geopoliticianului Anton Golopenția, arestat pe motive politice în Dosarul Lucrețiu Pătrășcanu, stă scris: „Eu ca și domnii Retegan și Ion Chelcea nu făceam și nu făcusem politică” /A. Golopenția /17.1.[19]50 c (Dos. 40.002, vol. 113, f. 121 ms și f. 120 dact.) (apud A. Golopenția, *Ultima carte. Text integral al declarațiilor în anchetă ale lui Anton Golopenția aflate în Arhivele S.R.I.* Volum editat, cu Introducere și Anexă de Prof. dr. Sanda Golopenția, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 6). Anton Golopenția a fost directorul Oficiului de Studii al Institutului Central de Statistică în anii cât a funcționat și tatăl meu acolo (1940-1943). În anii 1942-1943, a condus echipa de înscriere a românilor de peste Bug, din regiunea dintre râurile Bug și Nistru, în Ucraina de azi.

Investigațiile asupra lui Ion Chelcea au fost ordonate de către Direcția a VII-a la 25 martie 1959. Ion Oprea (*op. cit.*, p. 607) crede că s-ar fi datorat criticilor din presa centrală, mai ales ale lui Ion Vlăduțiu, care „l-a atacat violent în *Studii și referate privind istoria României* (București, Editura Academiei RPR, partea I, 1954) și în *Lupta de clasă* (nr . 2, 1960, pp. 50-52). Critica dogmatică, veninoasă, făcută lucrărilor din perioada 1936-1946 ale lui Ion Chelcea a fost inserată de Ion Vlăduțiu și în teza sa de doctorat făcută la

Universitatea din Moscova, teză tipărită în *Studii și referate* (București, Editura Academiei RPR, 1957, pp. 229-284). Ajuns „mai marele etnografiei românești”, Ion Vlăduțiu stabilește sarcinile acestei științe:

„Astăzi, când regimul nostru de democrație populară a creat toate condițiile pentru dezvoltarea științei în țara noastră, etnografii români trebuie să-și însușească realizările științei sovietice, să creeze etnografia românească ca o știință care are la bază învățătura marxist-leninistă, în slujba poporului, pentru construirea unei noi vieți fericite în patria noastră” (I. Vlăduțiu, „Probleme de cercetare în domeniul etnografiei”, *Studii și referate*, București, Editura Academiei RPR, 1957, p. 236).

De pe această poziție, Ion Vlăduțiu critică Școala etnografică de la Cluj creată de Romulus Vuia (*ibidem*, pp. 246 și urm.), ca și Școala sociologică de la București, de sub conducerea lui Dimitrie Gusti, despre care afirmă că această școală „a fost un dușman înverșunat al marxismului, propagator al ideilor antisemite, naționaliste, rasiste” (*ibidem*, p. 258). În acest „studiu”, Ion Vlăduțiu îi demască și pe Nicolae Iorga, Vintilă Mihăilescu și George Vâlsan, „care, printre altele, propagă direct naționalismul și ura între popoare” (*ibidem*, p. 268). Pe Ion Chelcea îl critică necruțător – de fapt, îl execută – pentru „poziția cosmopolită și ploconirea față de Apus” (*ibidem*, p. 252), acuzându-l apăsător că prin scrierile sale „propagă idei religioase reacționare [...], cele mai naționaliste și șovine idei [și că] sub masca apărării tradiției populare, el propagă idealismul, misticismul ca forță motrice a societății” (*ibidem*, p. 262). Ca și când nu ar fi fost suficiente aceste acuzații, Ion Vlăduțiu îi aplică lui Ion Chelcea lovitura de grație, arătând „adevăratul” scop al Muzeului Etnografic al Moldovei, anume: „educarea [între ghilimele – n.n.] tineretului în spiritul urii față de popoarele Uniunii Sovietice și de alte popoare vecine *mai puțin capabile* [între ghilimele – n.n.]. Nu este întâmplătoare crearea *unui centru etnografic* [între ghilimele – n.n.] chiar în Moldova și chiar în acești ani [1943 – n.n.], când sub loviturile glorioasei Armate Sovietice bandele hitleriste și antonesciene se retrăgeau *elastic* [între ghilimele – n.n.] pas cu pas” (*ibidem*, p. 280).

În prezent, o stradă din Iași, în cartierul Bucium, poartă numele Ion Chelcea, ca întemeietor al Muzeului Etnografic al Moldovei.

Securitatea a extins cercetările asupra activității de la Cluj și de la Iași a tatălui meu. Metodele prin care se smulgeau informațiile sunt de-acum cunoscute. Nu insist. Fapt este că Sorin Gorovei, fiul academicianului Artur Gorovei, acuzat de legionarism și aflat în închisoare, a declarat la interogatoriul din 12 martie 1960 că, vizitându-l pe tatăl său la Fălticeni, Ion Chelcea „s-a dedat și la manifestări dușmănoase regimului RPR, afirmând că în scurt timp regimul din țara noastră s-ar schimba și că nu trebuie să descurajăm, să avem răbdare că nu ar mai fi mult până la schimbarea regimului și iarăși ar fi bine pentru noi” („Proces-verbal de interogatoriu”, 22.VI.1960, semnat olograf, *apud* I. Opreș, *op. cit.*, p. 608). La un alt interogatoriu, Sorin Gorovei și-a amintit de vizita din 1956 la Fălticeni a lui Ion Chelcea, când acesta a formulat critici la adresa regimului RPR, „aducând în același timp injurii triviale la adresa regimului din țara noastră și a conducătorilor săi” (*ibidem*). Referitor la această vizită, fosta studentă și colaboratoare a lui Ion Chelcea la Muzeul Etnografic, Aurora Turcu, membră PMR, anchetată cu privire la întâlnirea de la Fălticeni din 1956 pentru a prelua fotografii din arhiva lui Artur Gorovei, a declarat că știe că „s-a abordat o temă politică, dar nu-și amintește esența acesteia” (I. Opreș, *op. cit.*, p. 609). Un act de curaj din partea acestei tovarășe-doamnă! Cum se spune: „Om bun este cel care ar fi putut face rău, dar nu a făcut”.

În 1988, tatăl meu a relatat despre prima vizită făcută în 1944 la Fălticeni lui Artur Gorovei (1864-1951, folclorist, etnograf, membru de onoare al Academiei Române), „acel om cu ochi de azur și inimă de copil năzdrăvan, care m-a impresionat profund. M-a primit în locuința sa, casele lui Nicu Gane [Nicolae Gane (1838-1916), scriitor și om politic: membru al societății «Junimea» din Iași, ministru al Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor în Guvernul Ion C. Brătianu, membru al Academiei Române], ca pe cineva demult cunoscut, și la un pahar de ceai ne-am depănat, cum se spune, «doruri și amoruri» pe linie de propășire în domeniul etnografiei și folcloristicii în țara noastră. Și arătându-mi

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

încăperile, îmi arată și biblioteca, în fața căreia urmează un dialog: «Domnule Gorovei, ce aveți dvs. de gând să faceți cu această bibliotecă?». Nu ezită a-mi răspunde: «Sunt în vorbă cu Mușlea [Ion Mușlea, folclorist, membru corespondent al Academiei Române – n.n.] s-o dau Academiei Române». La care îi răspund: «Bine, dar Academia este bogată, nu ar fi mai bine să ne-o dați nouă la Iași? Studenții în etnografie nu au după ce face un seminar...». Mi-a cerut un răgaz de gândire, două săptămâni. Și exact peste două săptămâni am găsit biblioteca împachetată, gata de expediat la Iași” (vezi I. Chelcea, „Cum a luat ființă și a fost organizat Muzeul etnografic al Moldovei. Mărturie”, *Revista Muzeelor și Monumentelor*, 1978, nr. 8, p. 57).

Mie mi-a povestit mai detaliat despre această donație, despre efortul de a urca lăzile cu cărți într-un tren de marfă, cum le-a păzit peste noapte în Gara Fălticeni. Era în timpul războiului. Despre celelalte vizite la Artur Gorovei nu mi-a spus niciodată nimic. Securitatea aflase și a început șantajul pentru racolarea lui Ion Chelcea ca informator. „La 12 septembrie 1959, a fost abordat de căpitan I. Lesciuc pentru a se vedea dacă elementul luat în studiu se pretează pentru a fi recrutat. Concluzia acestui dialog: I. Chelcea este un element inteligent, discută curgător, are un vocabular bogat, dar foarte abil în discuții... nu vorbește nimic în plus, decât numai când este întrebat, și răspunsurile sale am impresia că sunt foarte controlate” (Referat de felul cum a decurs cunoașterea personală a lui Chelcea Ion/ 372/23.IX.1959, f. 30, *apud* I. Opreș, *op. cit.*, p. 609). Au urmat alte „convorbiri”, amenințări, șantaje. De frică, dar și ca să ne ocrotească pe noi, tata și-a recunoscut „păcatele tinereții”, greșelile ideologice din cărțile pe care le publicase (în mod special, *Țigani din România. Monografie etnografică*, București, Institutul Central de Statistică, 1944) și din unele articole din revistele vremii. După opt ani de tatonări, interogatorii și anchete, în 1968, Securitatea se lămurește: „Numitul Chelcea Ion nu prezintă interes pentru baza de lucru și se va păstra în evidența operativă generală a Serviciului „C” (Hotărârea Direcției a III-a, nr. 931/372/Serv. „C”/ nr. 23987 din 13 februarie 1968). Profesorul Ion Opreș, din lucrarea căruia am scos acest citat, conchide:

„În sfârșit, un specialist căruia cultura română îi datorează contribuții consistente și concrete de patrimoniu etnografic arhitectural și obiectual, pe lângă severele sale lucrări teoretice, era lăsat în pace de către securitate” (I. Opreș, *op. cit.*, p. 618). Citez în continuare din caracterizarea pe care fostul Secretar de Stat de la Ministerul Culturii și Cultelor, istoricul Ion Opreș, o face tatălui meu:

„Va fi fondatorul instituției, preluând-o de la nimic în 1943 și conducând-o opt ani ca director onorific, neretribuit, până în 1951, când a fost numit directorul unui muzeu cu local, buget și personal. Ajunsesse să i se spună în oraș «Omu și muzeu!»; [...] Când, în 1957, Muzeul etnografic al Moldovei a fost inaugurat oficial, cel care dedicase acestei lucrări 14 ani de viață, I. Chelcea, a fost pensionat în pragul deschiderii festive, la nici 55 de ani. La acea vreme era considerat cel mai bine organizat muzeu etnografic” [...] Etnograful Chelcea a fost, neîndoindnic, un specialist de talie europeană, la curent cu teoriile contemporane lui, practician riguros atunci când fusese pus în postura de muzeograf (*ibidem*, p. 606).

Pruncul de țărani musceleni, fără mari șanse de reușită în viață, copilul de trupă ajutat doar de omenia colonelului Vlădescu, tânărul care pentru a studia a fost învățător, funcționar, sergent de stradă și paznic de muzeu, la Cluj, pedagog la Școala de Arte și Meserii din Brașov, a reușit, trecând prin încercări grele, să se afirme ca etnograf. Asistent al lui R. Vuia și muzeograf la prestigiosul Muzeu Etnografic al Transilvaniei, lui Ion Chelcea i se putea prevedea un strălucit viitor. Trecându-și doctoratul la 37 de ani, el a parcurs un *cursus honorum* normal, fiind pe rând șef de lucrări la Facultatea de Litere și Filozofie din Cluj, apoi șef de catedră (sic!) la Institutul de Cercetări Sociale al României și, în aceeași calitate, la Institutul de Statistică. La 41 de ani a dobândit, prin forțe proprii, titlul de conferențiar la Catedra de etnografie atunci și pentru el înființată la Universitatea din Iași, concomitent cu acela de director-fondator al Muzeului etnografic al Moldovei. În ultimul loc a fost omul providențial!” (*ibidem*, p. 618) (fig. 21)

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Fig. 21. Cu părinții (București, 1966)

Credința că nimeni de la Academie nu știe că sunt fiul tatălui meu a fost o iluzie. Nici încercarea de a nega vreo legătură între Ion Chelcea și Septimiu Chelcea nu mi-a reușit. Când cineva de la un Cabinet județean de partid mi-a spus că a citit în revista Mitropoliei Olteniei studiul „Despre hrana rituală la români” semnat de Ion Chelcea, l-am asigurat că este o simplă coincidență de nume. Și în alte împrejurări am negat că am vreo legătură de rudenie cu etnograful Ion Chelcea. Mă simțeam vinovat că mă desolidarizam de cel care a făcut sacrificii ca să mă crească, să mă susțină material și moral la liceu, la facultate. O mărunță compensație: stăruința mea de după 1989 de a publica manuscrisele rămase de la tatăl meu (vezi *Etnografie și sociologie*, București, Editura Universității din București, 2001; *Botenii Muscelului și oamenii săi buni și bătrâni*, București, Editura Tritonic,

2005, *Privire către noi înșine, ca popor*, Pitești, Editura Universității din Pitești, 2002; *Agricultura la români de la origini până la jumătatea secolului XX. Studiu etnografic*, Pitești, Editura Universității din Pitești, 2010).

„Gloria străbună, pe străbuni cinstește” – știu din copilărie acest lucru. Îmi îngădui să inserez – pentru posteritate – câteva fragmente din „Cuvânt înainte” de prof. univ. dr. Gheorghiu Geană la cartea *Privire către noi înșine, ca popor* de Ion Chelcea (Pitești, Editura Universității din Pitești, 2002).

Ion Chelcea a fost o întruchipare a hărniciei în cercetarea etnografică. Spectrul tematic vast al cercetărilor sale, de la aspecte ale vieții materiale (hrana, locuința, ocupațiile, uneltele), la forme de cooperare socială (tovărășiile tinerilor) și la elemente de mentalitate (credețe, legende, mituri). [...] Cercetarea etnografică a constituit pentru Ion Chelcea un mod de manifestare a dragostei de patrie și de lumea românească. Nu întâmplător un volum al său din 1940 (poate cel mai dramatic an din istoria românilor), s-a numit „Neam și țară. Pagini de etnografie și folclor”. Dar ce bine stă patriotismului său lângă admirația pentru Dante și pentru Tolstoi. Iată o dovadă că patriotismul cel mai profund nu umbrește valorile din alte culturi, după cum nici pasiunea pentru valorile străine nu implică veștejirea rădăcinilor originare. [...] În 1981, l-am întâlnit pe Ion Chelcea prin dreptul Arhivelor Statului. Împlinise 80 de ani. I-am urat sănătate și încă mulți ani. Mi-a mulțumit îmbrățișându-mă. De obicei era hâtru, dar atunci a adăugat cu voce gravă: „Geană, mi-e milă de voi, ăștia mai tineri: cum să trăiești și să faci știință într-o vreme ca asta?”. Mișcat și nevoit să spun și eu ceva, am îndrăgut o explicație din care nu lipsea un grăunte de speranță. Istoria înaintează în unde: când suie, când coboară; noi acum, am zis, ne aflăm, probabil, pe partea coborătoare a unei astfel de unde. După alți cinci ani întâmplarea a făcut să ne întâlnim din nou, aproape de locul întâlnirii anterioare. Situația socială din țară nu se schimbase. Mi-a luat-o tot el înainte cu un ton în care spiritul șegalnic revenise, atât cât să atenueze gravitatea situației: „Știi, m-am gândit la ideea dumitale cu undele... Dar cât durează, domnule, o undă de-asta?” (G. Geană, „Cuvânt înainte. Ion

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Chelcea – dincoace și dincolo de etnografie”, în I. Chelcea, *Privire către noi înșine, ca popor*, Pitești, Editura Universității din Pitești, 2002, pp. 7-15).

Am aflat despre această convorbire doar când am citit cele scrise de eminentul antropolog cultural Gheorghiu Geană, originar din Soveja (județul Vrancea). Nu-mi spusese nimic nici tatăl meu, nici fostul meu coleg de la Facultatea de Filozofie, care încă își mai amintește:

Eram student în filosofie, la mijlocul anilor '60. Așteptam cu nerăbdare vacanța de vară. Într-o duminică, m-a invitat la el acasă Septimiu Chelcea, reputatul profesor universitar de azi. Nu eram colegi de an și nici de secție măcar, ci numai de facultate, dar întâlnirile noastre spontane pe culoare sau la bibliotecă se petreceau sub semnul unor afinități (ce se vor dovedi, de altfel, durabile peste decenii). Am pășit într-o locuință modestă, dar curată, situată, dacă-mi amintesc bine, pe Strada Lăzureanu, o stradă micuță, dispărută ulterior odată cu întregul cartier, spre a face loc gigantului proiect arhitectural al Casei Poporului. Mă încerca o stare de sfială, care s-a accentuat când mi-am dat seama că intrasem într-o casă de cărturar. Colegul amfitrion s-a grăbit să-mi precizeze că tatăl său era cercetător, specialist în etnografie. Nu ne-am bucurat însă de prezența lui în acea zi: era plecat probabil pe teren, sau mai degrabă, supus fiind interdicției oficiale pentru „vina” de a nu fi făcut concesiile regimului comunist, se retrăsese în Argeș, la Boteni, satul său natal, așteptând vremuri mai bune. [...] Tot în acea după amiază fastă mi-a fost dat să ating și să țin în mână pentru prima oară o carte de filosofie semnată de Lucian Blaga: *Religie și spirit*, parte componentă din *Trilogia valorilor*. Blaga era și el interzis, iar întâlnirea cu o carte a lui nu putea fi trăită decât ca o sărbătoare nelegală. Cu multă bunăvoință, cartea mi-a fost chiar împrumutată... (G. Geană, *op. cit.*, pp. 7-8).

Profesorul Gheorghiu Geană a ținut secretă convorbirea cu tatăl meu; dar nici eu nu i-am spus niciodată că îl admir nu pentru știința lui de carte, nici pentru că știe să cânte la blockflote și nici pentru recunoașterea internațională de care se bucură, ci pentru faptul

că în 1977, când și-a scris teza de doctorat, nu a dat niciun citat din Ceaușescu sau din documentele de partid. Eu nu am fost capabil de o astfel de performanță...

O lume pestriță

În 1976, când am venit la „Ștefan Gheorghiu”, rector era Leonte Răutu. La trei-patru săptămâni de la transfer, într-o zi de miercuri, când nu aveam cursuri, am fost anunțat să mă prezint la Rectorat la ora zece, împreună cu profesorul Ion Iordăchel, șeful Catedrei de Sociologie. La zece fără cinci minute am ajuns la secretariat. Am fost poftiți să așteptăm puțin, rectorul fiind ocupat. M-am gândit că voi avea mult de așteptat. Mi-a părut rău că nu am luat la mine ceva de citit. La zece și două minute, secretara a fost sunată la telefon: „Tovarășul rector se scuză. Vă roagă să mai așteptați puțin”. La zece și zece a apărut în ușa cabinetului său însuși rectorul și ne-a invitat înăuntru: „Am avut un telefon de urgență. V-am făcut să așteptați. Dar chiar dacă nu aș fi fost ocupat, tot v-aș fi lăsat să așteptați cinci minute. Altfel, puteați să credeți că rectorul nu are nimic altceva de făcut decât să ureze bun venit noilor profesori”. M-a întrebat ce am studiat, ce am publicat, ce proiecte am, dacă m-am acomodat cu programul și cu membrii catedrei. Știa că vin de la Universitatea din București, că sunt specializat în metodologia sociologică și în psihologia socială. A schimbat câteva vorbe cu șeful catedrei și, în final, i-a spus: „Să aveți grijă de salariu: maximum din ce este legal”. Asta a fost prima și ultima dată când am călcat în cabinetul rectorului Academiei. Nu îmi iau sarcina de a-l pune la zidul infamiei pe Leonte Răutu: a făcut-o Vladimir Tismăneanu. În așa-numitul „Raport Tismăneanu” (la p. 662), Leonte Răutu, care a fost în perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej ideologul Partidului Comunist din România, este catalogat „dictatorul culturii române”. Cu siguranță, Leonte Răutu din anii 1970-1980 era altul decât cel din anii 1950-1960. La Academie a încurajat dezbaterile pe probleme ideologice, unde erau invitate și figuri marcante ale nomenclurii. În Laboratorul de dezbateri pe care îl conducea s-a discutat, într-una din ședințe, despre revoluția permanentă. S-a pre-

zentat un raport cu ștaif, cu citate din clasicii marxism-leninismului, din cuvântările tovarășului Ceaușescu, urmat de discuții. S-au îngheșuit să ia cuvântul, să-i audă rectorul – și mai ales să-i țină minte – cercetători, asistenți și lectori universitari, propagandiști. Cuvântul de încheiere l-a avut tovarășul Ștefan Voicu, redactor șef la revista *Era socialistă* (fostă *Lupta de clasă*), revista teoretico-ideologică a PCR : „Tovarășii, pe scurt despre revoluție. Noi, comuniștii, am scuturat pomul și merele putrede, burghezii, au căzut. Și cum au căzut, noi, haț, ne-am și prins de crăci. Și ne ținem bine, nu-i așa, tovarășe Răutu?!”.

Știu că așa a decurs dezbaterea din ce mi-a povestit colegul meu de birou, conferențiar dr. Petru Berar, care îl cunoștea bine pe Ștefan Voicu (născut Aurel Rotenberg) de pe vremea când și el lucra la respectiva revistă. Îmi spunea Petru Berar că Ștefan Voicu, distins cu titlul de „Erou al Muncii Socialiste”, făcea multe ghidușii ca să apară în fotografiile publicate în *Scânteia*, organul de presă al PCR, cu ocazia congreselor și conferințelor: se strâmba la fotoreporteri, le dădea cu tifla, îi trăgea de mânecă, îi striga în șoaptă pe nume. Și fotoreporterii, fericiți că au fost băgați în seamă, când imortalizau sala aveau grijă ca în prim-plan să fie Eroul Muncii Socialiste.

Am făcut un Revelion la cantina Academiei. Am trecut în anul 1977 (dacă îmi aduc bine aminte) împreună profesorii și studenții și cu tovarășul rector Leonte Răutu. M-am așezat la o masă, la întâmplare, unde am găsit două locuri libere. Eram cu Adina. M-am recomandat. Comesenii s-au recomandat și ei: „Uișteanu, cu «O» de la «uțet»!” Era conf. Mihail Oișteanu, fratele tovarășului rector. Avea mult haz. Îmi aduc aminte de un banc pe care ni l-a spus:

- La un cabinet medical se prezintă un cetățean foarte îngrijorat.
- De două săptămâni soția mea a început să se bâlbaie...
 - Probabil că s-a speriat de ceva.
 - Ce să fac?
 - Să o sperii ca să dispară efectele sperieturii.
- După o săptămână medicul îl întreabă:
- Ei, și-a revenit soția dvs.?
 - Da! Când am tras cu pistolul, soția a încetat să se mai bâlbaie, soacra a murit de spaimă, eu aproape am surzit și am scăpat astfel de obligația de a merge la ședințele de învățământ politic!

La Academia mult hulită

Cei mai vechi în Academie mi-au spus că tov. Oișteanu, mult timp după evenimentele din 1968 de la Praga, își începea lecțiile proclamând: „PCR încă nu și-a recunoscut poziția greșită în legătură cu condamnarea «asistenței armate» acordată de Țările Pactului de la Varșovia [cu excepția României – n.n.] pentru salvarea socialismului în Cehoslovacia”.

*

Un prim șoc: la alegerea secretarului de partid la Academia „Ștefan Gheorghiu” n-a fost niciodată balotaj! Se știa dinainte cine va fi uns secretar de partid. Abia venit de la Universitate, cunoscând luptele crâncene ce se dădeau pentru funcția de secretar al comitetului de partid pe facultate, nu mai știam pe ce lume mă aflu, nu-mi venea să cred ochilor și urechilor. A început ședința de alegeri. Un scurt raport de activitate prezentat de vechiul secretar. „Și acum, tovarăși, trecem la alegerea noului comitet de partid și a noului secretar. Știți că trebuie să-i alegem pe cei mai buni dintre noi. Propun să nu ne pierdem timpul cu propuneri din sală. Am aici lista cu cei mai buni. De acord? Se opune cineva? Abțineri? Vă mulțumesc!”. S-a dat citire listei. S-a trecut la vot prin ridicarea mâinii. Unanimitate! „Conform prevederilor, comitetul nou ales ar trebui să se retragă din sală și să propună un secretar, care să fie votat de dvs. Să nu pierdem timpul, tovarăși. Ce rost are să mai ieșim afară, să stăm după ușă? Secretarul de partid, în continuare, voi fi eu. Vreau să văd cine este împotriva, cine se abține! Vă mulțumesc”. Ședința de alegere a organelor, care la Facultatea de Filozofie dura 5-6 ore, aici, la Academie, s-a încheiat în cel mult o oră. Neseriozitate? Pragmatism, cinism? De ce să mai facem mascaradă, să mimăm democrația?!

Pe vremea lui Dumitru Popescu (1981-1989), la Rectorat nu am ajuns decât o singură dată, când am fost întrebat de ce este rumoare în sala de curs la orele de predare. Adevărul este că, pentru a menține vie atenția audienței, presăram când și când câte o glumă, o vorbă de „duh”. Uneori, studenții râdeau. Nu repetam gluma ca să o înțeleagă toți. Oricum, funcționa foarte bine sistemul de supraveghere a activității didactice: la pupitrul de unde țineam prelegerile era instalat un microfon, pentru sonorizare. Cu toții știam că este și pentru

înregistrarea prelegerilor și evaluarea lor de către responsabilii cu puritatea ideologică. În zilele de după fuga lui Ceaușescu, camera cu aparatura de ascultare a discuțiilor din birouri, din sălile de curs și din camerele de la căminul studenților a fost devastată. Întreaga clădire de la „Leul”, unde funcționează în prezent o facultate de la Politehnică, Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române și Facultatea de Jurnalism și Științele Comunicării (Universitatea din București), a fost devastată, s-au spart geamuri, au fost rupte cablurile electrice, au dispărut cărți, televizoare...

L-am avut pe „Dumnezeu” rector vreo opt-nouă ani: așa i se spunea, Dumitru Popescu-Dumnezeu. A fost și „cioplitor de himere” (vezi Dumitru Popescu, *Un fost lider comunist se destăinuie: Am fost și cioplitor de himere*, București, Editura Expert, 1993), dar și arhitectul-șef al cultului lui Nicolae Ceaușescu. Când avea pe mână, ca redactor-șef, ziarul *Scânteia* (1961-1968), îi citeam editorialele pe nerăsuflăte (articolele lui au fost adunate în lucrarea *Biletul la control. Eseuri*, București, Editura Tineretului, 1968). *Scânteia* din anii 1965-1968 se vindea „pe sub mână”. Se făcea coadă dis-de-diminează la chioșcurile de difuzare a presei. Și trilogia *Pumnul și palma* (1980-1982) a fost primită cu interes de publicul larg. Am pus în mișcare toate „relațiile” ca să cumpăr volumul al doilea: volumele I și III le-am găsit mai ușor.

La Academia „Ștefan Gheorghiu” am văzut un alt Dumitru Popescu decât cel pe care mi-l imaginasem: un zbir, un închipuit, arrogant și batjocoritor. Când venea la Academie, ofițerul de la Securitate, o femeie, fugea la intrarea principală din clădire, rezervată doar pentru conducere, îi deschidea ușa, îl însoțea cinci-șase pași până la lift, apăsa pe butonul liftului și lua poziția de drepti (ce grad o fi avut?!). Liftul făcea legătura numai de la parter la etajul I, unde se afla Rectoratul. Fac această precizare pentru că în timpul lui Popescu-Dumnezeu s-a hotărât, pentru a economisi curentul electric, că nu mai au dreptul să folosească celelalte trei lifturi (parter-etajul șapte) decât persoanele cu afecțiuni cardiace, pe bază de certificat medical. Catedra de Sociologie se afla la etajul VII. Am avut noroc că hotărârea a avut viață scurtă și noi, profesorii, ca și studenții, am primit „dezlegare la lift”. Ne înghesuim de-a valma la ieșirea de la ore. Odată, am întâlnit în lift un student care nu înceta să-și facă semnul crucii: „Dumnezeule,

ce minune! Știu mai bine franceza decât româna!”. Tocmai ieșise de la examenul de limba franceză. Luase nota 8 (opt). Cu două zile înainte, la examenul de limba română fusese dăruit cu un 6 (șase), care, de fapt, era un cinci pe muchie. Altă dată, am auzit băta în cabina liftului blocat la etajul șase și strigăte disperate „Comuniștii, comuniștii!”. Studenții ieșiți de la ore coborau în fugă scările ca să ajungă primii la cantină. Niciunul nu considera că lui i se adresează cel blocat în lift, un militant din Mozambic – am aflat mai târziu –, care nu știa decât un singur cuvânt în limba română: „comunist”.

„Din an în Paște”, ca să mă exprim corect, Dumitru Popescu-Dumnezeu participa la ședințele de analiză a activității didactice. De cele mai multe ori veneau, din obligație, și prorectorii Păun Bratu, Dumitru Ghișe și Tudorel Tudorache Postolache, care a devenit, în 1990, din membru corespondent, membru titular al Academiei Române și care a coordonat activitatea Comisei Naționale de Fundamentare a Strategiei Economice a României pe termen mediu (februarie – mai 2000). Cel mai mult ne plăcea, nouă, celor mai tineri, dar poate că și celorlalți, când la astfel de ședințe în prezidiu se găsea și tov. prorector Tudorel Tudorache Postolache. Punea pe masa de la prezidiu, în fața domniei sale, un maldăr de hârtii pe care le studia cu atenție în timp ce se dezbăteau probleme importante: prea multe ore de predare și de seminar (câte 6 ore zilnic, 6 zile pe săptămână), prea multă teorie și prea puțină practică etc. Nu faptul că tov. prorector nu pune la suflet doleanțele studenților (reducerea numărului orelor de predare, renunțarea la unele discipline de învățământ etc.) ne bucura, ci apariția cu regularitate a secretarei sale, o brunetă dăruită de natură cu tot ce-i trebuie, care se apleca spre a lua de pe masă hârtiile semnate. Pe atunci, era în vogă minijupa. În fine, „ale tinereții valuri”, ca să-l parafrazez pe Tudor Mușatescu, autorul piesei *Titanic Vals*, cu al cărui protagonist, „nenea Spirache”, am dorit să mă identific. Ca să nu ne plictisim, împreună cu o colegă de catedră, lector Ana Bălașa, treceam pe răboj fiecare apariție a secretarei și notam la ce interval este chemată de către tov. prorector. La următoarea ședință de analiză, pariam cine estimează mai exact de câte ori va apărea minijupista. Nu puteam estima cu o marjă de eroare acceptabilă, chiar dacă făcusem

media aparițiilor ei, pentru că nu știam niciodată cât va dura ședința de analiză.

Prin 1985, la o ședință de analiză, tov. Dumitru Popescu – Dumnezeu în persoană – ne-a criticat mai mult ca de obicei: „Cursuri stătute! Mlaștină. Atmosferă irespirabilă. Lipsește spiritul gândirii vii promovat de Secretarul general al PCR, tovarășul Nicolae Ceaușescu”. Și dă-i, și dă-i... Numai că nu ne-a înjurat. Din miopi și incompetenți nu ne-a scos. Erau vizați în primul rând profesorii de la catedrele cu profil ideologic. Șeful uneia dintre acestea, Istoria mișcării comuniste internaționale – dacă nu mă înșel –, a avut curajul să riposteze: „Vă rugăm, tovarășe rector, să țineti dumneavoastră o prelegere în cadrul cursului nostru, ca să avem și noi un model, să scuturăm praful de pe lecțiile noastre”. De ce spun că a avut curajul? Pentru că „Dumnezeu” dădea indicații cum să fie învățământul în Academie, dar nu a ținut vreun curs sau măcar o lecție în fața studenților de la zi sau de la frecvență. La ieșirea lui „Dumnezeu” din sala de ședință, cei prezenți s-au ridicat în picioare și au aplaudat cu entuziasm (real sau prefăcut). Am avut atunci curajul și eu – mare act de vitejie! – să nu aplaud, să nu mă ridic în picioare. Cum adică?! Ne beștelește ca pe niște cârpe și noi îl aplaudăm? Este adevărat că la acea ședință, ca și la celelalte, nu stăteam în primul rând, ci spre fundul sălii... Când i-am povestit „unchiului Tibi” ce minune de vitejie am făcut, acesta, membru de partid din ilegalitate, mi-a dat un sfat care m-a descumpănit: „Te-ai expus degeaba. Să fii mai atent. Nici nu știi cine te-a observat. Pe vremea lui Stalin pentru așa ceva erai arestat”. Și a continuat cu povestea stahanovistului care, în prezidiu fiind, la o ședință de partid a încetat primul să mai aplaude. A doua zi nimeni nu l-a mai văzut, nimeni nu a mai întrebat de el. „Unchiul Tibi” făcuse pușcărie la Cluj și înainte, și după 23 August, pe vremea lui Horthy, dar și la București, pe vremea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Pe la sfârșitul anilor 1980, tov. Dumitru Popescu-Dumnezeu a fixat ca temă de dezbatere „PCR – centrul vital al societății noastre socialiste”. S-a bătut apa în piuă în multe ședințe de partid. S-au avântat unii să arate că fără PCR România nici nu ar putea exista, că viața socială ar stagna. Problema s-a încurcat rău de tot când s-a pus întrebarea: „PCR este inima sau creierul societății?”. A venit Decembrie

La Academia mult hulită

'89 și a lămurit dilema. Lui „Dumnezeu” – Dumitru Popescu – nu i-a părut de oamenii din Academie. Era stană de piatră, batjocoritor. S-a întâmplat odată, la un început de an școlar, plimbându-se prin Academie, să deschidă ușa unui birou, fără să bată la ușă, firește. În cameră, șeful catedrei și trei asistenți erau aplecați peste niște hârtii.

– Ce faceți acolo?

– Ce să facem, tovarășe rector, repartizăm orele didactice în așa fel ca să iasă norma pentru toți din catedră. Împărțim două paie la trei măgari...

– Dar văd că sunteți patru, a tunat „Dumnezeu”, trântind ușa.

De ziua de naștere a Rectorului era mare agitație în Academie. Nu că am fi beneficiat de vreo atenție din partea lui. Nu. Se făceau propuneri de persoane care să-i ducă acasă coșul cu flori și felicitarea îndelung șlefuită. La un astfel de moment înălțător au picat sorții și pe un coleg din Catedra de Sociologie. Mare cinste. Mare semn de încredere. Dumitru Popescu, pe măsură ce înălța cultul lui Ceaușescu, își alimenta și propriul său cult, firește, la o scară ceva mai mică.

– Ei, cum a fost? Cu ce v-a tratat?

– Cu dispreț! Nici nu ne-a primit în vilă. A ieșit femeia de serviciu și ne-a arătat unde să punem florile, după ușă, unde zăceau maldăre de flori...

Cred că și noi, profesorii din Academie, exageram când îl consideram supraom, lipsit de sentimente. Nu putea fi chiar stană de piatră. Ca părinte, nu îmi imaginez că nu suferea pentru copilul său, născut cu handicap – așa cum se zvonea.

*

Nu îmi propun să analizez activitatea Academiei. Voi preciza, totuși, că, din 1971, în Academie se organizau cursuri postuniversitare de economie, filozofie și sociologie (program fără frecvență, pe o perioadă de un an), la care aveau acces licențiații universitari din învățământul superior și mediu. Tot din 1971 a început să funcționeze Centrul de perfecționare a cadrelor în informatică, calcul electronic și consultanță (CEPECA), iar în 1975 a fost integrat în Academia „Ștefan Gheorghiu” Institutul de științe politice și de studiere a problemei

naționale, funcționând pe lângă CC al PCR. Academia pregătea profesioniștii în domeniul comerțului exterior și jurnalismului, ca și cercetătorii sau cadrele didactice din sociologie. Catedra de Sociologie asigura module sau cursuri de sociologie și psihosociologie la mai toate formele de învățământ. La absolvirea cursurilor postuniversitare, se susținea o lucrare de diplomă. Am îndrumat lucrările câtorva absolvenți de sociologie de la Universitatea din București, foști studenți de-ai mei, dar și ale absolvenților de sociologie din alte universități din țară. În toate aceste cazuri am încercat să păstrez standardele universitare.

Cei interesați de rolul Academiei „Ștefan Gheorghiu” în formarea și perfecționarea cadrelor de conducere pot consulta cu un real beneficiu lucrarea profesorului Mihai Dinu Gheorghiu, *Intellectualii în câmpul puterii. Morfologii și traiectorii sociale* (Iași, Editura Polirom, 2007). La cele scrise de profesorul Mihai Dinu Gheorghiu, care își împarte timpul între Universitatea din Iași și proiectele de cercetare de la Paris, aș adăuga câteva amănunte despre compromisurile ideologice, despre „comisarii politici”, dar și despre intelectualii care au activat în Academie. Unul dintre aceștia a fost prorectorul Dumitru Ghișe, profesor de filozofie, autorul unor lucrări de autentică ținută intelectuală, precum *Existențialismul francez și problemele eticii. Privire critică* (București, Editura Științifică, 1967), *Dimensiuni umane*, (București, Editura Eminescu, 1979), coordonator al multor volume de studii deloc dogmatice (*Cultura, creația, valoarea – motive dominante ale filosofiei românești*, București, Editura Eminescu, 1983; Lucian Blaga, *Cunoaștere și creație. Culegere de studii*, București, Editura Cartea Românească, 1987 ș.a.). Prorectorul Dumitru Ghișe îndruma activitatea de cercetare științifică, fapt pentru care am avut o anumită legătură cu el.

Pe cât de civilizată era prorectorul Dumitru Ghișe, pe atât de neșlefuit era celălalt prorector, Bratu Păun, care coordona activitatea de învățământ. Venit de la nu știu care comitet județean PCR, Bratu Păun se comporta în Academie ca pe tarlăua lui taică-său.

La Academia mult hulită

- Bă, Chelcea, ți s-a făcut de cucui? Cum bagi întrebări din ăstea în chestionar?
- La ce întrebări vă referiți, tovarășe prorector?
- Te faci că nu știi! Uite: „Sunteți mulțumit cu dotarea întreprinderii dvs. cu mașini, scule și dispozitive?”. Tu nu citești *Scânteia*? Ce a spus tovarășul Nicolae Ceaușescu? Că avem tehnologia cea mai înaltă! Scoate întrebarea din chestionar!
- Tovarășe prorector, muncitorii vor spune că sunt mulțumiți!
- Mulțumiți, pe dracu! Îi mai întrebi și dacă sunt mulțumiți cu retribuiția pe care o primesc. Cine este mulțumit?
- Eu sunt mulțumit, tovarășe prorector. Cred că și dumneavoastră sunteți mulțumit...
- Pe dracu!

A trebuit să elimin din chestionarul pregătit pentru cercetarea condițiilor de muncă din întreprinderile industriale toate întrebările despre satisfacția muncii. Aceasta era situația cercetării sociologice în perioada de dinainte de prăbușirea comunismului: aprobarea de către șefi a temelor de cercetare și a „instrumentelor de investigare”. Nu numai în Academia „Ștefan Gheorghiu”, ci în toate instituțiile de învățământ superior și în toate colectivele de cercetare. Mă obișnuisem cu situația precum măgarul cu samarul. Am fost uimit când, prin februarie – martie 1990, generalul Atanasie Stănculescu, Ministrul Apărării Naționale, mi-a spus scurt: „Aprob chestionarul fără să-l citesc. Dumneavoastră sunteți specialist în sociologie. Armata are nevoie de specialiști”.

Despre activitatea mea la Centrul de Testări Psihologice al Armatei voi povesti ceva mai târziu. Acum vreau să mai adaug amintirile mele despre prorectorul Academiei care l-a admonestat pe șeful Catedrei de Sociologie când a cerut suplimentarea colectivului didactic cu un post de lector: „Să spuneți mulțumesc că vă mai țin în Academie!”. Îmi păstrez vorba: era neșlefuit. Tăia și spânzura în Academie. La un examen de admitere, am fost desemnat responsabil de sală. M-am străduit să fie un examen corect: i-am avertizat tovarășește pe candidați să nu încerce să copieze că pierd examenul. Totuși, l-am surprins pe unul copiind. I-am luat fițuica, l-am pus să scrie și să semneze pe lucrare că a copiat. Le-am cerut să semneze și

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

candidații din stânga și din dreapta lui, ca martori când i-am luat „sursa de inspirație”. L-am scos din sala de examen. Peste câteva minute, sunt chemat de tov. prorector Bratu Păun.

- Ce s-a întâmplat? De ce n-ai fost vigilent?
- Eu? Tocmai am prins un candidat care copia...
- Da, dar până l-ai prins el a copiat. Trebuia să previi orice abatere! Du-te înapoi și ai grijă ce faci! M-ai băgat în belea: cum să raportez că un activist de partid a copiat?!

După încheierea examenului, m-au așteptat la ieșire câțiva candidați: „Tovarășe profesor, credeți că este corect? Pe noi nu ne-ați lăsat să copiem și în celălalt amfiteatru s-a copiat cu cărțile pe masă, la vedere!”. Mult timp după examenul de admitere, când trecea pe lângă mine tov. prorector Bratu Păun, înconjurat de ciraci, spunea tare, să aud și eu: „Ăsta e ăla cu copiatu’!”. Am aflat mai târziu că supărarea prorectorului nu venea din faptul că un activist de partid a încercat să fraudeze examenul, ci că acel activist avea un frate cu care prorectorul lucrase înainte la comitetul județean. Nu spun că Bratu Păun nu a avut și „sclipiri de geniu”. La o ședință de partid pe care o conducea, s-a pus în discuție cazul unui student care, în loc să fie la cursuri, a fost găsit în camera lui de cămin bând votcă Stalinskaya, împreună cu două colege. Așa ni s-a spus. Noi eram curioși să aflăm unde a găsit Stalinskaya (votca, dacă nu este rusească, nu e votcă!). Studentul a reacționat: „Nu este adevărat. Nu era votcă. Era vin, adus de acasă! Eu am lucrat în mină și m-am obișnuit să beau o gură de vin înainte de masă”. A fost sancționat. Bratu Păun, după ce a anunțat sancțiunea de partid, cred că muștrare scrisă, l-a întrebat:

- Știi pentru ce ai fost sancționat?
- Pentru că am băut vin.
- Nu, mă! Pentru că ai băut când nu trebuia, cu cine nu trebuia și unde nu trebuia!

Am reținut și eu: niciodată la serviciu! Dar m-am așezat la un „pahar de vorbă” și cu cine nu trebuia, cu falși prieteni care, la momentul oportun, m-au turnat. Nu am învățat bine regula. Un lucru mi se pare clar: Bratu Păun era bun de orice altceva, numai de prorector nu.

*

În Academie au fost și profesori care își meritau din plin titlul de profesor universitar – la Catedra de Sociologie, ca și la alte catedre (de Economie, Istorie, Filozofie) –, dar existau și cadre didactice care erau doar cadriști (unii de la catedrele Construcția de partid, Construcția sindicală, Mișcarea muncitorească și comunistă internațională ș.a.). Îmi stăruie în minte figura tov. A.D. – sau așa ceva. Nu strălucea de inteligență, nici de cultură, dar spunea lucrurilor pe nume. Fiind ofițer de serviciu, a primit poruncă de la conducere să elibereze căile de acces din Academie. Era perioada examenelor celor de la fără frecvență și curtea se umpluse de Dacii. A.D. le-a spus cursanților clar: „Duceți mașinile de aici. Dacă nu, le ridicăm! Se sparg sticlele din portbagaj...”. Când Rectorul Dumitru Popescu-Dumnezeu și-a propus să curețe Academia de incompetenți, A.D. s-a revoltat: „Eu incompetent? Dacă e așa, ies din Academie, dar mai iau de gât cu mine încă doi incompetenți”. A.D. a rămas în Academie, la Catedra Construcție de partid până în Decembrie '89. Cât era Dumitru Popescu-Dumnezeu de Dumnezeu nu a putut să-l clinească. A.D. se lăuda că lucrase direct sub îndrumarea lui Chivu Stoica (fost prim-ministru al României în perioada 1955-1961 și apoi Președinte al Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, până în 1967). Despre structura de cadre din Academie, lectorul Virgil Măgureanu, într-o ședință de partid, a spus lucrurilor pe nume, spre indignarea conducerii: „Cadrele didactice din Academie se împart în două categorii: profesori, prima categorie, și activiști, a doua categorie. Suntem sau nu suntem profesori cu toții?!”

După 16 ani de la evenimentele din Decembrie 1989, am asistat la o a doua condamnare a comunismului. Prima oară, comunismul a fost condamnat de istorie. A doua, s-a făcut pe baza „Raportului Tismăneanu”, prezentat în Ședința comună a celor două Camere ale Parlamentului României de către Președintele Traian Băsescu la 18 decembrie 2006. Dar Academia „Ștefan Gheorghiu” a fost condamnată chiar de către comuniștii din jurul comunistului Ion Iliescu. În însângeratele zile ale aceluia Decembrie au murit oameni nevinovați; au fost eroi și criminali, dar și „țapi ispășitori”: absolvenții și profesorii

de la „Ștefan Gheorghiu”, cei care au vrut să rămână în meseria lor, departe de sfera politicii. Pentru ca să li se recunoască diploma de studii superioare, absolvenții Academiei au trebuit să susțină un nou examen de licență la ASE sau la universitățile din țară, inclusiv la Universitatea din București. Prin desființarea Academiei, profesorii care nu s-au alăturat „puterii emanate” și-au pierdut serviciul. Nu am dorit „să moară și capra vecinului”, dar mi s-a părut nedrept ca profesorii care predau la „Ștefan Gheorghiu” matematică, limba română și limbi străine, contabilitate, istorie sau sociologie să fie descalificați, iar profesorii din catedrele de socialism științific din universități să-și păstreze statutul didactic.

La Academia atât de hulită după Decembrie '89 am școlit studenți de altă factură decât cei de la Universitate. Poate la fel de dotați intelectual, pierduseră, însă, legătura cu cartea, dat fiind că proveneau, cei mai mulți, direct din producție (adjuncți de primari din comune, secretari de comitete de partid din fabrici, ofițeri MAN și MAI ș.a.). Erau și mai în vârstă decât studenții abia ieșiți de pe băncile liceelor. Aveau, cum se spune, „școala vieții”: cunoșteau realitatea, unii dintre ei mai bine decât mine. Mulți erau căsătoriți și aveau și copii la școală, știau ce înseamnă greutățile vieții. M-am străduit să-i fac să înțeleagă ce este societatea și ce sunt relațiile sociale și interpersonale, cum să privească omul ca entitate bio-psiho-socio-culturală, unică, irepetabilă. Am crezut, și cred și azi, că profesorii trebuie să fie ca medicii, care au obligația să îngrijească sănătatea oamenilor, chiar și a celor din penitenciare condamnați pentru cele mai grave delictе. Spun asta pentru că după Decembrie 1989 mi s-a reproșat, chiar de către unii colegi de la Universitate, că am predat la „Ștefan Gheorghiu”. Nu conta ce am predat!

Ca în orice colectivitate studențească, și la Academia „Ștefan Gheorghiu” au fost studenți și studenți: unii voiau să obțină o patalama, fără să învețe prea mult, descurcându-se ca la județ; alții făceau eforturi laudabile să se dezvolte intelectual și cultural. I-am încurajat pe cei din urmă, am fost alături de ei, și i-am îndepărtat pe carierişti. Față de studenții de la Universitate, cei de la Academie aveau condiții de cazare mai bune. Stăteau câte doi în cameră. Cei de la Universitate, câte patru în cameră. Eu, la căminul studențesc Iustin

Georgescu, la Iași, am avut parte de dormitor cu 20 de paturi. La „Ștefan Gheorghiu”, curățenia în căminul studentesc, dar și în sălile de curs nu lăsa de dorit, dimpotrivă. Dacă se întâmpla să văd că vreun student lăsa ghemotoace de hârtie în bancă sau le arunca pe podea, în loc să le pună în coșul pentru hârtii din sălile de curs, îl apostrofam imediat: „V-am spus că omul este sursa bucuriei altor oameni, dar și sursa frustrărilor. Femeia de serviciu este și ea om. De ce îi amărăți viața? Ar putea să vă fie mamă. Puneți hârtia la coșul de gunoi, vă rog!”.

Amfiteatrele erau dotate cu sisteme de sonorizare, cu cabine pentru traduceri simultane și pentru proiecție de filme didactice. Funcționa, pentru practica studenților de la Facultatea de Ziaristică, un studio TV și un laborator pentru realizarea de materiale didactice (se cerea să facem „țiplane”, să trecem schemele lecțiilor pe folii pentru retroproiector, să regizăm filme didactice). Tehnicienii asigurau condițiile pentru utilizarea mijloacelor didactice moderne (film, proiecția țiplanelor etc.). Cu astfel de condiții nu te întâlneai la Facultatea de Filozofie de la Universitate. Nici cu biblioteca. Chiar atunci când s-a trecut la regimul de economii, la Biblioteca Academiei „Ștefan Gheorghiu” s-au păstrat abonamentele la revistele de specialitate, plătite în valută. Rectorul Leonte Răutu le-a cerut șefilor de catedre să facă listă cu cărțile fundamentale apărute în Occident în vederea achiziționării lor. Și la Catedra de Sociologie s-a întocmit o listă voinică. După vreo trei-patru luni, cu părere de rău tov. rector ne-a anunțat că a cerut situația de la bibliotecă. Niciunul dintre noi nu le consultase, deși cărțile fuseseră catalogate de mai bine de două luni. Nu a fost spre cinstea noastră!

În ultimii ani de existență a Academiei condițiile de desfășurare a procesului de învățământ, ca și condițiile de viață ale studenților și profesorilor se înrăutățiseră. Am predat lecții în amfiteatre neîncălzite. Studenții erau cu paltoanele pe ei și cu mânuși. Nu le-am permis totuși să rămână cu căciulile pe cap... Și eu îmbrăcam o vestă și un pulover de lână pe sub haină.

Am trăit experiențe diferite de cele de la Universitate. Un student mai „îndrăzneț” m-a întrebat: „Puteți să-mi spuneți cum să intru în atenția «Primului» (secretarul Comitetului PCR județean)? Dvs. sunteți specialist în relații interpersonale. Când vine la vânătoare,

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

eu conduc gonacii, sperii iepurii, dar la ședințele de la județ mă critică”. Un altul m-a „atenționat”:

- Tovarășe profesor, nu ne mai pisați cu teoria. Pe noi, practica ne omoară. Învățați-ne ce să le spunem țăranilor când le ridicăm animalele contractate și nu avem posibilitatea să le asigurăm porumbul promis.
- Cel mai practic lucru este o bună teorie! Eu predau sociologie, nu construcție de partid. Dvs. știți mai bine, pentru că ați avut funcție de răspundere.
- Cum ați procedat până acum?
- Le luam porcul contractat și le spuneam că mașina cu porumb este pe drum. Trebuia să ajungă. Poate a avut o pană. Dar vine. Și noi fugeam cu porcul.

Am dat un răspuns prefabricat, care se potrivea ca nuca în perete. Puteam să le spun că nu greșesc dacă nu îndeplinesc planul de achiziții stabilit de la „centru”, să se opună planificării nerealiste? Firește că puteam, dar nu am făcut-o. I-aș fi expus și pe ei, m-aș fi expus și pe mine sancțiunilor de partid. Cu un cuvânt, mi-a fost frică. M-am temut în permanență de provocatori. Mi s-au pus întrebări la care studenții de la Universitate nu se gândeau:

- Cum să se amenajeze gospodăria rurală, respectând planul de urbanizare? Grajdul să fie la 25 m de sursa de apă, cocina la 10 m de casa vecinului, când suprafața curții este de 40 metri pătrați?
- Cum să îi facem pe țigani [prin 1975, țigani nu erau „rromi”] să trimită copiii la școală? Mergem cu Miliția să-i aducem la școală și tot nu reușim. Nu au cu ce să se încălțe!
- Ce urmări va avea interzicerea avorturilor? Nu ar fi mai bine ca studenților și țigăncilor să li se permit avortul?

Am trăit și situații delicate: unul dintre cursanți – existau la „Ștefan Gheorghiu” și cursuri scurte pentru „cei cu funcții” –, înainte de examen, s-a oferit să-mi facă o căciulă de astrahan, brumărie, așa cum avea tovarășul Ceaușescu. L-am amenințat că îl reclam. A renunțat imediat. Și lui îi era frică de mine, și mie de el! Alt cursant, altădată, în preajma Sărbătorilor de Paște, m-a anunțat fără ocoliș că mi-a adus un miel.

La Academia mult hulită

- Unde locuiți? Vi-l aduc acasă. Îl am în portbagaj.
- Să nu îndrăzniți! Nici nu mă gândesc să vă dau adresa.
- O pot afla și, dacă refuzați, voi agăța mielul de poarta Academiei și îi voi lega de gât un bilet „Destinat tovarășului Chelcea”.

M-am speriat că o va face sau că va aduce mielul acasă. I-am spus soacrei: „Măiță, dacă vine unul cu un miel, să nu cumva să-l primești!”. Spaima mea s-a dovedit nefondată: de poarta Academiei nu s-a atârnat nimic, nimeni nu m-a compromis cu un miel. „Cum, mamă – mi-a spus soacră-mea –, cum credeai că îți aduce cineva un miel plocon, când nu se găsește carne de niciun fel?! Păi ce, era nebun?! M-ai făcut să-l pândesc două zile la fereastră, doar, doar o veni... ”. Revoltat, i-am spus șefului de catedră:

- Domn’ profesor, când m-ați adus la Academie, m-ați avertizat de ce să mă feresc, dar nu mi-ați spus că pe aici sunt și provocatori!
- Ce s-a întâmplat?
- Unul a vrut să-mi dea o căciulă, altul, de Paște, m-a provocat cu un miel.
- Le-ai cerut tu ceva?! Ai condiționat promovarea examenelor? Nu-ți face probleme. Pur și simplu, te apreciază. Atâta tot.

*

Au fost și cazuri când, în relațiile cu studenții și cursanții de la Academie, nu m-am raportat tocmai didactic. La un curs de Metode și tehnici de cercetare sociologică, într-o zi de luni (de la 8 la 10), am observat că un student stătea cu capul pe bancă. Este adevărat că nu sforăia. Am coborât de la catedră, am urcat câteva trepte în Amfiteatrul A500 (amfiteatrul cel mai mare al Academiei, cu 500 de locuri) și i-am tras o mamă de „morală comunistă”: „Ați fost trimis aici să învățați, nu să dormiți! Alții muncesc în fabrică pentru ca dv. să aveți cele mai bune condiții de învățat. Așa îi răsplățiți?”. S-a ridicat în picioare, cu ochii cârpiți de nesomn, s-a uitat vinovat în ochii mei și nu a zis nimic. După 4-5 ani de la această întâmplare, fiind cu studenții în practică în județul Satu Mare, am trecut și prin comuna Supurul de Jos. L-am întâlnit și pe studentul căruia îi făcusem morală. Era

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

viceprimar. S-a bucurat să mă vadă, să ne arate comuna, să ne vorbească despre cele șapte sate componente, despre activitatea lui. Când ne-am retras la masa de prânz, m-a întrebat:

- Cum ați călătorit? Vă văd puțin obosit...
- Nu sunt obosit deloc. Avionul a ajuns la timp, la hotel am dormit foarte bine, cu autobuzul de la Gospodăria de partid nu am făcut până aici decât o oră...

Și-a cerut scuze că m-a necăjit la ora aceea de curs, când pusese capul pe bancă:

De la București la Satu Mare călătoream cu trenul noaptea, câte 10 ore, la clasa a doua. Plecam sâmbăta imediat după orele de curs și ajungeam duminica dimineța. Așteptam să prind cursa auto sau vreo ocazie spre Supurul de Jos. Mai făceam două ore. Acasă, abia ajuns, mă luam cu gospodăria, să fac rost de lemne, mai cu una, mai cu alta... Verificam notele primite de copil la școală. Seara plecam din nou spre București. Ajungeam direct la cursul dumneavoastră.

De data asta m-am uitat eu vinovat în ochii lui și nu am spus nimic. La despărțire, am convenit să păstrăm legătura. Am primit câteva scrisori. La un moment dat, mi-a telefonat. Mi-a comunicat că nu mai este la primărie, că s-a încadrat în învățământ. Nu îi pare rău decât că a fost repartizat în alt sat, că trebuie să facă naveta. Fusese învățător în satul lui. Și soția, învățătoare și ea, primise normă didactică în alt sat. Ce se întâmplase de a fost scos din munca de partid? S-a opus numirii ca primar a unei persoane străine de Supur, fără diplomă de „Ștefan Gheorghiu”. Nu mai știu ce s-a întâmplat mai departe. Probabil că după Decembrie '89 a fost pus să dea din nou examenul de licență pentru a rămâne profesor în comuna lui sau, poate, s-a înscris în PSD și a fost ales primar... Poate a trecut la liberali sau la țărăniști. Nu știu. Studenții de la „Ștefan Gheorghiu” aveau folclorul lor. Dacă îi întrebai ce s-a servit la cantină, de cele mai multe ori răspundeau că au mâncat „Taci cu mama” – asta însemna „griș cu lapte”. O glumă amară:

La Academia mult hulită

- Cum procedezi când te duci sâmbăta acasă, la nevastă?
- Din Gara de Nord îi telefonez și îi spun cu ce tren ajung, la ce oră.
- Dai atâția bani! Eu îi telefonez din gară când ajung...
- Fraierilor. Eu nu o anunț. Sun la ușă și fug repede sub fereastră. Niciunul nu mi-a scăpat!

Sigur că se înfiripau și idile. A fost scandal mare când de la Spitalul Grivița i s-a telefonat rectorului Leonte Răutu să vină să ia copilul lui „Ștefan Gheorghiu”. Se întâmplase ceva nepartinic. Un El, căsătorit, s-a drăgostit de o Ea. Ambii, studenți în anul II. Din dragostea lor s-a zămislit o fetiță. Cazul a fost discutat în organizația de partid: încălcarea moralei comuniste! Caz grav. I-a revenit sarcina să lămurească lucrurile secretarului organizației de bază, C.M., lector la Catedra de Sociologie. Câteva zile, colegul, plin de importanță, se plimba îngândurat de la un capăt la altul al culoarului. Fuma țigară după țigară.

- Ce faci, Costică? - l-a întrebat Petru Berar.
- Sunt exasperat: alaltăieri am discutat cazul cu El, ieri cu Ea, astăzi îi pun față în față, mâine vine și soția lui...
- Măi, Costică, mare noroc ai avut că aștia s-au... Ai și tu activitate de partid, altfel ce ai fi raportat?

Ședințele în organizația de bază de la Sociologie erau scurte șuete. Când Ion Cauc - unul dintre colegii care s-a tot rotit în funcția de secretar de partid - și-a intrat în rol, a fost imediat dezarmat.

- Eu trebuie să o critic pe tovarășa R.B. Este lector. În ultimii doi ani nu a scris niciun articol.
- Ioane, poți să mă critici cât vrei, dar mai repede, că mă duc la ștrand, e vreme frumoasă. Iar de scris, n-am să scriu nici în următorii doi ani nimic. Scrieți voi, copiați de prin reviste, faceți citatele talmeș-balmeș și ajungeți autori.

Ședința s-a încheiat, R.B. și-a pus pe cap pălăria de soare cu boruri imense și dusă a fost. R.B. era soția lui I.B., cadru didactic în Academie, bine văzut de conducere. Urma să fie ales ceva mare. A ajuns într-adevăr mare, dar după prăbușirea comunismului.

Sociologia, Cenușăreasa Academiei „Ștefan Gheorghiu”

Am povestit de morala administrată studentului din Supurul de Jos. Repet, într-o zi de luni, la un curs de Metode și tehnici de cercetare sociologică programat de la ora 8 la 10. De fapt, mai toate cursurile și seminariile, ca un făcut, erau trecute în orar fie luna dimineața, fie sâmbăta de la 12 la 14. La jumătatea săptămânii figurau în orar disciplinele de bază: Construcția de partid, Socialismul științific, Istoria mișcării comuniste și muncitorești ș.a.

La o analiză a activității Catedrei de Sociologie la care participa Leonte Răutu, m-am plâns:

- Tovarășe Rector, planificarea orelor de sociologie este în afara principiilor didacticei: luna dimineața și sâmbăta, înainte de plecarea studenților acasă. Vă rugăm să atrageți atenția secretarei responsabile cu întocmirea orarului.
- Problema asta puteți să o rezolvați și singuri. De câte ori ai fost dumneata la secretariat cu un buchet de flori?

Nu am luat în serios sugestia Rectorului. Sociologia era considerată o materie ajutătoare, era Cenușăreasa Academiei. Mereu se punea problema orelor de sociologie, că sunt prea multe, că nu sunt partinice, că profesorii din catedră nu au experiență ca activiști de partid în teritoriu etc. Prin 1988 s-a întocmit chiar o listă cu cadrele didactice care nu lucraseră în munca de partid. Ni s-a cerut să alegem județul în care să lucrăm șase luni în cadrul comitetelor de partid și perioada în care avem mai puține cursuri (semestrul întâi sau semestrul al doilea). Unii colegi din catedră s-au înscris printre primii, eu mai la urmă. L-am întrebat pe I.V., care tocmai făcuse cele șase luni de muncă de partid, cum a fost: „Excelent. Am stat mai mult acasă. Am ales să fac muncă de partid într-o comună de lângă București. La județ nu am fost decât de două ori: la venire și la plecare”. Până să-mi vină și mie rândul să mă reciclez, s-a desființat Academia.

În legătură cu sociologia de la Academia „Ștefan Gheorghiu”, Cătălin Zamfir își amintește:

La Institutul (*sic*) Ștefan Gheorghiu al Partidului, Catedra de Sociologie era bună. Șeful catedrei, Iordăchel, o persoană

La Academia mult hulită

colorată. Vorbea foarte mult. Dacă te prindea pe undeva, te apuca de un nasture și îți explica. Nu mai știi ce, dar chestii de sociologie. Politic părea să fie inofensiv. Nimeni nu-i poate, cred, reproșa ceva. Cu un doctorat în sociologie luat în Uniunea Sovietică, venise cu o anumită cultură sociologică. Nu a fost foarte productiv, dar era în regulă. Erau acolo câțiva foarte buni: Septimiu Chelcea, și Nelu Mărginean. Mai era și Cauc. Nu mai știi cine (C. Zamfir, *O istorie subiectivă în sociologia românească din 1944 până în prezent*. Iași, Editura Polirom, 2009, p. 53).

Ce aş putea să adaug? Poate că cel mai bun dintre noi era Petru Berar. Poate și faptul că noi, cei din Catedra de Sociologie de la „Ștefan Gheorghiu” am păstrat bunele relații cu cei de la Catedra de Sociologie de la Universitatea din București și cu toți sociologii din țară. În fond, să recunoaștem, nu numai Academia „Ștefan Gheorghiu” era a partidului, ci, din punct de vedere ideologic, întregul învățământ social-istoric-filozofic era al partidului.

*

Vreau să spun câteva cuvinte despre conf. univ. dr. Petru Berar, cu care am împărțit biroul, el lângă ușă, eu lângă fereastră. Ne-am împăcat foarte bine. Mai ales că el nu venea la Academie decât atunci când avea cursuri, o dată sau de două ori pe săptămână...; și nici atunci totdeauna. Mi se plângea: „Ai văzut ce mi-a făcut șeful ăsta al nostru? Mi-a pus iar săptămâna viitoare un curs!”. Profesorul Petru Berar mai lipsea de la cursuri. Studenții se bucurau, dar mimau îngrijorare. Anunțau la Secretariat că profesorul nu a venit și ei așteaptă de 20 de minute. Ce să facă? Să mai aștepte? Azi așa, săptămâna următoare tot așa. S-a sesizat rectoratul. Organizația de bază de la Sociologie a fost somată să-l pună în discuție. S-a fixat ședința. Am așteptat nu 15 minute, ci o jumătate de oră să vină și Petru Berar. Am decis să-l discutăm în lipsă, doar fusese anunțat. Rând pe rând l-au criticat: mai întâi secretarul grupei de partid, C.M., apoi ceilalți. Adevărul este că ne era frică să nu scoată sociologia din planul de învățământ pentru că nu ne făceam datoria. Mă pregăteam să iau și eu cuvântul când a intrat în sala de ședințe una dintre secretarele de la programarea cursurilor și ne-a anunțat că Petru Berar a fost găsit

dimineată mort în apartament, când a venit soția acasă. Soția colegului era medic și făcea gărzi la spital.

M-am jurat atunci că n-am să mă mai pronunț în legătură cu abaterile nimănui înainte de a cunoaște cauzele și circumstanțele în care s-au petrecut lucrurile. Mărturisesc, cu un sentiment încărcat de vinovăție, că eram decis să-l critic. Nu a mai fost cazul. S-a întrerupt ședința... Împreună cu șeful catedrei, am alergat într-un suflet la locuința fostului nostru coleg, undeva pe la Bucur Obor. Sinucidere, atac de cord, moarte bună... Dar poate fi vreodată moartea bună?! Lui îi datorăm publicarea cărții lui C. Wright Mills, *Imaginația sociologică* (București: Editura Politică, 1959/1975). Pe coperta interioară a cărții Petru Berar apare ca traducător. Mi-a spus istoria tipăririi acestei cărți clasice: „Cartea lui Mills zăcea de mult timp. Cel care o tradusese, redactor la *Era Socialistă*, în secția pe care o conduceam, ceruse azil politic în Franța. Am convenit cu soția lui să declar la editură că eu am făcut traducerea. Baniii conveniți pentru traducere i-am dat soției lui, care rămăsese fără serviciu, fără vreo sursă de venit”. De altfel, Petru Berar se lăuda, firește în glumă, că a fost un șef bun: „Trei dintre colaboratorii mei de la *Era Socialistă* au rămas în străinătate. Am avut mână bună”. Orice se poate spune despre Petru Berar, dar nu că a fost un conformist. La o consfătuire cu activiștii din domeniul educației ateiste, spre surprinderea și nemulțumirea auditoriului, i-a îndemnat să citească filozofie antică, să-i citească pe iluminiști, pe filozoful britanic Bertrand Russell, *Why I Am Not a Christian* (1927), tradusă și în limba română (*De ce nu sunt creștin*, București, Editura Minerva, 1980). Nu a citat din documentele de partid, nici din Ceaușescu. A încheiat spunând – citez din memorie – „Educația ateistă nu se poate face cu șapte clase elementare. Ateismul este o problemă de filozofie”.

Când a fost prelucrată în Academie Hotărârea CC al PCR privind modul de adresare la locul de muncă (tovarășe, tovarășă) și în societate (cetățean, cetățeană), interzicându-se apelativul „Domn”, „Doamnă”, Petru Berar bombănea pe culoarul Academiei: „Mai bine s-ar fi interzis adresarea cu „Mă”, „Fă” și „Fătucă!”. Nu știu pe ce se baza curajul lui Petru Berar, poate pe faptul că soția lui era medic la Unitatea Specială de Luptă Antiteroristă (USLA), unitate militară subordonată Ministerului de Interne. El era soțul soției sale, eu, fiul

La Academia mult hulită

unuia cu atitudine „dușmănoasă față de puterea populară”. Ne amuzam amândoi răutăcios de conf. dr. V.A., poreclit „Asasinescu”, coleg de catedră, care predă ateism la Școala Sindicală din cadrul Academiei.

- M-am dus să vorbesc cu Asasinescu. Era ocupat: vorbea cu colegul lui de birou.
- Ce coleg? Asasinescu stă singur în birou.
- Cu colegul de pe perete...

Nu era obligatoriu să avem tabloul lui Ceaușescu în birourile în care ne omoram timpul când nu aveam ore de curs sau seminar – de documentat, ne documentam la Biblioteca Academiei, foarte bine dotată cu reviste și cărți din țară și străinătate, surse bibliografice de negăsit în alte biblioteci. Pentru a-și arăta dragostea față de „conducătorul iubit”, unii din Academie afișau, pe lângă tabloul de pe perete, și o fotografie a lui Ceaușescu înrămată pe birou. Vasile Asasinescu era unul dintre ei.

Profesorul Petru Berar nu-l putea ierta pe Asasinescu pentru că l-a reclamat când și-a susținut examenul de doctorat. Ca să aibă timp pentru redactarea tezei de doctorat, Petru Berar și-a scos certificat medical că suferă cu nervii. Asasinescu l-a taxat: dacă teza de doctorat a fost scrisă în timpul unei crize de nervi, înseamnă că este „ne-bună”; dacă este bună, înseamnă că a fost scrisă de un om sănătos și că Petru Berar a mințit Partidul: „Și într-un caz, și în celălalt, teza de doctorat trebuie respinsă!”. Cine își imaginează că la „Ștefan Gheorghiu” era pace și armonie, că toți erau o apă și un pământ, se înșală. Ca Asasinescu erau mulți! Cu tov. Asasinescu am schimbat și eu vorbe. Într-o toamnă, să fi fost la jumătatea anilor '80, nu găseai o roșie în Piața Moghioroș din București și m-am plâns de asta. „Cum nu se găsesc roșii?! Azi-dimineață am văzut roșii pe toate tarabele!”. Cum locuiam în același cartier și dădusem dimineața un rond prin piață, l-am provocat pe Asasinescu ca, la plecarea de la Academie, să trecem amândoi prin Piața Moghioroș, unde pretindea că ar fi văzut roșii. Firește că nu am găsit nici „picior” de roșie.

- Uite că e varză cât poștești! Și morcovi, și castraveți!
- Dar eu vorbeam de roșii.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

– Uite ceapă, cartofi!

Asasinescu s-a dovedit a fi un excelent propagandist de partid. Cât despre Petru Berar pot să spun că mi-a lăsat o amintire luminoasă. Sunt sigur că sufletul lui a ajuns în Rai. Era ateu, la Academie predă cursul de Educație materialist-științifică, cum s-o fi numit exact, nu-mi amintesc. La înmormântarea lui, într-un sat din Transilvania, de pe lângă Lipova, a fost condus de o mare de oameni, în frunte cu doi preoți. În alaiul funerar eram și noi, cei câțiva colegi de la Academie. Fanfara, „împrumutată” de la Biserica Adventistă, l-a însoțit până la groapă, până la cimitirul de pe deal, de unde se vedea cum curge molcom Mureșul. Unul dintre preoți, mai tânăr, a evocat emoționant personalitatea consăteanului dispărut: „Discutam cu Petru Berar de câte ori venea pe aici, la casa părintească. Ultima dată când ne-am văzut, la despărțire a exclamat: «Popo, ce frumos sună cuvântul eternitate»! Au fost ultimele lui cuvinte”.

*

La fel de excelent propagandist de partid, dar mai subtil și mai veninos, era și profesorul de psihologie socială P.P. Se lupta să devină șeful catedrei. Nu avea scrupule. Se gudura pe lângă Leonte Răutu. Ne critica în ședințele de partid că nu suntem suficient de combativi. În realitate, își făcea mendrele. Am avut relații tensionate cu el, după ce s-a dus cu de la sine putere la un examen de psihologie socială la Facultatea de Ziaristică (la cursul fără frecvență), unde eu eram titular. La ora opt fără cinci minute am cerut de la secretariatul facultății catalogul pentru note. Examenul era programat pentru ora opt. Mare mi-a fost mirarea când am aflat că prof. P.P. a ridicat catalogul pe la ora șapte și jumătate. În fața sălii de examen, m-am întâlnit cu scriitorul Dinu Săraru.

- Bună ziua.
- Bună ziua. Ați venit la examen?
- Am dat examenul. Am luat zece!

La acea dată, Dinu Săraru făcea parte din CC al PCR. Dacă ar fi susținut examenul cu mine, poate nu ieșea cu nota zece, dar nici nu aş fi încercat să-l pun în dificultate cu întrebări „ajutătoare”. Era

directorul Teatrului Mic și al Teatrului Foarte Mic din București. Romanul lui de debut *Niște țărani* (București, Editura Eminescu, 1974) se bucurase de succes.

Mi-am înghițit gândurile și am deschis ușa sălii de examen. În bănci, vreo 13-14 studenți discutau între ei ca la moară. Regulamentul prevedea ca în sală să fie doar cinci studenți și să pregătească individual răspunsurile. La catedră, P.P. stătea lejer cu țigara în gură și cu ceașca de cafea în față. Am părăsit fără zgomot sala de examen. I-am spus șefului de catedră ce potlogării face „domnul profesor”. S-a indignat: „Du-te și reclamă-l lui Răutu. E omul lui”. Nu am făcut-o. Nu am vrut să folosesc armele preferate de P.P., pâra. Sau poate m-am temut. Sau poate din alte motive, sau toate la un loc. Când scriu aceste rânduri, îmi vin în minte întâmplările de după Decembrie '89. Pe domnul P.P. – nu mai era „tovarăș” – l-am întâlnit la sediul PSD-ului din Aleea Modrogan. Îl căutam, împreună cu profesorul Ilie Bădescu, pe Adrian Năstase, fostul nostru student de la Sociologie. Venisem cu o cerere pentru ca un coleg, Ion Ungureanu, să fie ajutat să se trateze într-un spital din Franța. Suferea de o boală necruțătoare, care la scurt timp l-a și răpus. Adrian Năstase, pe atunci ministru de externe, a aprobat cererea noastră. La plecare, l-am zărit pe P.P. la un birou. Scria alte manifeste. Pe Dinu Săraru nu l-am mai întâlnit, dar am „admirat” soclul statuii lui de pe aleea de la intrarea în școala din comuna natală, Slătioara (județul Vrancea), unde își are sediul Fundația „Niște Țărani”, al cărei fondator este.

Cam odată cu mine, prin anii '70, s-a transferat de la Facultatea de Filozofie și un coleg ceva mai în vârstă decât subsemnatul. Din lector universitar a devenit, ca și mine, conferențiar. Era un om omenos. Poate puțin cam fricos. Studenții de la universitate spuneau că, dacă cineva ar pocni din degete în spatele lui, tov. lector ar face stop cardiac.

– Să vă spun ce mi s-a întâmplat aseară. Mă așezasem în pat să mă culc. Nu puteam să adorm. Am deschis radioul. Și nu știu cum, din întâmplare, am dat peste un post în care se vorbea laudativ despre cercetarea sociologică de la noi. Am rămas să ascult până când am auzit „Aici, Vocea Americii”. Am închis imediat aparatul!

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

– Eu nu l-am închis – a spus unul dintre colegii aflați în biroul șefului de catedră. E grav – a continuat acesta. Dacă „Vocea Americii” ne-a lăudat, să vedeți ce-or să ne critice la ședința de partid!

Ascultasem și eu emisiunea. M-am prefăcut interesat de discuția colegilor din catedră.

– S-au dat și nume?
– Atât mai lipsea...

Cred că mai toți din Catedra de Sociologie de la Academia „Ștefan Gheorghiu” ascultau emisiunile de la „Vocea Americii” și „Europa Liberă”. În fond, trebuia să știm ce să combatem, nu-i așa?!

Mi-aduc aminte de sfatul dat de Petru Berar: să avem grijă ce și cum combatem. La o lecție de învățământ politic acesta le-a atras atenția propagandiștilor specializați în educația materialist-științifică și umanist-revoluționară (așa era numită propaganda ateistă): „Tovarăși, nu combateți prea dur credința religioasă. S-ar putea să-l dărâmați pe Dumnezeu și rămâneți fără obiectul muncii. A fi liber-cugetător nu înseamnă a fi primitiv, ci dimpotrivă, iubitor de înțelepciune”.

Colegul de catedră despre care am început să povestesc că îi tremura mâna când căuta muzică populară la radio și dădea „din întâmplare” peste „Vocea Americii” era daltonist. Cu adevărat, o întâmplare. Și încă nefericită. Niciunul dintre noi nu știa de acest beteșug al lui. Odată s-a oferit să mă ia cu el cu mașina, m-am bucurat. Nu mai știu unde și de ce mă grăbeam. Când ne-am apropiat de primul semafor, P. Cr. m-a întrebat ce culoare este la semafor. Mi s-a părut că face „un spirit de glumă”. Verde – i-am răspuns râzând. La intersecția următoare, aceeași întrebare. Ca să-i arăt că și eu sunt glumeț, am spus: Verde – deși era roșu. Profesorul P. Cr. a trecut nonșalant pe lângă o Dacia care ne-a claxonat îndelung.

– Ce faci, frate? Vrei să mă omori?! N-ai văzut că era roșu? – l-am somat.
– Când e întuneric, nu prea disting roșu de verde. D-asta te-am întrebat...

La Academia mult hulită

Mi-am înghițit gluma, dar nu am coborât din mașină, așa cum ar fi făcut orice om cu minte. L-am dirijat pe P. Cr. până în apropierea casei lui. M-am întrebat cum de primise carnet de conducere, știut fiind că daltonismul, confundarea culorilor roșu cu verde, este o afecțiune congenitală. Nu m-am mirat că și-a obținut fraudulos carnetul de conducere. M-am întrebat, însă, cine oare o fi trecut cu vederea defectul de vedere al fostului meu coleg: medicul de la oftalmologie sau milițianul de la circulație? Știu cum și-a dat examenul auto (traseul) un profesor de la Catedra de Sociologie de la Universitate. Mi-a povestit chiar el: milițianul a oprit circulația pe o alee paralelă cu Bulevardul Aviatorilor și i-a spus că ia examenul dacă duce mașina 200 de metri fără să atingă bordurile. Este adevărat că profesorul avea și funcție de răspundere la CC al PCR. Și-au luat carnetul de conducere, cam în aceleași „condiții vitrege”, și mulți foști profesori și activiști de la Academia „Ștefan Gheorghiu”. A da liber pe străzi unor conducători auto care nu știu să conducă echivalează cu instigare la omor. Mult timp după Decembrie '89 obținerea carnetului de conducere auto pe „ochi frumoși” – a se citi „favoruri sexuale” – și pe „verzișori” – a se citi „dolari” – a dobândit proporții nebănuite. Au fost cercetați și condamnați penal aproape toți polițiștii brigăzilor rutiere din unele județe. Șefii lor nu au putut justifica din leafa primită banii cu care au ridicat vile somptuoase. Direcția Națională Anticorupție a avut și cred că mai are încă de lucru pentru a stopa flagelul.

*

Examenul de an la sociologie nu mi se părea dificil. La fel ca și cel de psihologie socială. Totuși, se puneau pile. Se mai aduceau și plocoane. Mai ales la examenele de absolvire a facultății și la examenele parțiale de doctorat. Totul depindea de posibilitățile candidatului. Se aduceau produse alimentare și câte o sticlă-două de vin, țuică sau palincă. Șpaga nu se inventase. Primirea de foloase necuvenite nu se întâmpla prea des la Catedra de Sociologie. De fapt, puțini își făceau lucrarea de diplomă la sociologie.

Îmi amintesc de examenul de absolvire susținut de tov. Emil Bărbulescu de la Scornicești (pentru cine nu știe, Scornicești din județul Olt este comuna în care s-a născut Nicolae Ceaușescu). Emil

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Bărbulescu, nepotul lui Ceaușescu, când s-a prezentat la examenul de absolvire era căpitan de miliție și prim-loctiitor al inspectorului șef de la Inspectoratul Județean Olt al Ministerului de Interne. Din comisia de examen, alături de șeful catedrei și de conducătorul lucrării de licență, făceam și eu parte. Căpitanul de Scornicești a citit câteva pagini din lucrare („Introducerea”). Am recunoscut stilul îndrumătorului lucrării. Conform ritualului, urmau întrebările. Conducătorul lucrării: „Nu am întrebări. L-am întrebat destul cât l-am pregătit pentru examen”. Șeful catedrei s-a abținut și el să pună întrebări căpitanului, dar mi s-a adresat pe un ton de avertizare – așa mi s-a părut – dacă am vreo nelămurire. M-am gândit pe moment să-i pun o întrebare, să-l fac să scoată capul din paginile scrise. Ceva la care să poată să răspundă: „Tovarășe Bărbulescu, când vă întoarceți în județ, dacă vă întreabă cineva la ce folosește cercetarea pe care ați făcut-o pentru lucrarea de diplomă, ce-i veți spune?”. Mă gândeam că este cea mai simplă întrebare, dar latența răspunsului devenea îngrijorătoare. După un timp, Emil Bărbulescu a izbucnit:

- Pe mine, pe mine să mă întrebe cineva așa ceva? Pe mine?!
- Corect. Nu mai am altă întrebare...

Și Nicu Ceaușescu, pe atunci prim-secretar al CC al UTC, a susținut un examen la sociologie. Era absolvent de Fizică, dar nu avea studii de partid. A fost obligat să se înscrie la Academia „Ștefan Gheorghiu”. O Hotărâre a CC al PCR prevedea ca toate cadrele de conducere să fi absolvit cursuri de partid. Tov. prim-secretar al CC al UTC Nicu Ceaușescu a făcut cerere de echivalare a examenelor: ce rost mai avea să repete examenul de „Socialism științific”? S-a discutat în consiliul profesoral ce examene pot fi echivalate. Era musai să absolute cursurile cât mai repede, deci cât mai multe echivalări. S-au ridicat obiecții: „Prea multe echivalări! Mai bine îi echivalăm Diploma de licență de la Facultatea de Fizică, și gata”. Totuși, a trebuit să dea examen și la sociologie. Șeful catedrei și secretarul grupei de partid au fost chemați în biroul prorectorului Bratu Păun. Acolo s-a desfășurat examenul. Când au revenit de la examen, șeful și adjunctul lui discutau cu însuflețire:

La Academia mult hulită

- Ai văzut ce bine a știut?! Și ce analiză cu adevărat sociologică...
- Șefule, lasă asta! – i-a întrerupt conf. Ion Velea, mai apropiat ca vârstă de prof. Ion Iordăchel și mai vechi ca mine în Academie. Mai bine spune-ne dacă ați avut curaj să stați pe scaun cât timp a răspuns Nicu!

Cam așa decurgeau examenele cadrelor din conducerea superioară de partid. Mai ales examenele parțiale din cadrul pregătirii pentru doctorat. Inevitabilii viitori doctori erau lăsați singuri în laboratorul catedrei pentru a-și pregăti răspunsurile. La examenul unei tovarășe, mare în Organizația pentru femei pe țară, am observat că citește de pe niște foi dactilografiate. I-am șoptit șefului comisiei, conducătorul lucrării de doctorat:

- Chiar așa? Nu se poate. Ne facem de râs.
- Examele parțiale nu contează. Să fim exigenți la examenul de susținere!

De când mă știu, examenul de susținere a tezei de doctorat a fost și este o festivitate, nu un examen propriu-zis. S-au dat diplome de doctor cu lopata la Academia „Ștefan Gheorghiu”; după Decembrie '89, în universități și la institutele de cercetare ale Academiei Române s-au dat cu caru'. Profesori plagiatori au făcut doctori plagiatori. Un fost student de-al meu, profesor la universitate, mi-a reproșat după 1989 că am făcut parte din comisii de doctorat la „Ștefan Gheorghiu”:

- Și ce a fost rău în asta? Multe teze erau foarte bune.
- Da, dar erau făcute de cei care le prezentau? Numai eu am scris vreo patru-cinci teze.

Cine a fost mai vinovat: eu că am examinat lucrarea, teza de doctorat, sau el, care s-a făcut părtaș la fraudă? După război, mulți eroi se arată...

*

Între 1976 și 1989, cât timp am fost încadrat conferențiar universitar la Academia „Ștefan Gheorghiu”, am reușit să public două cărți de știință (unic autor) și patru de popularizare a științei (în colaborare cu Adina Chelcea). Am crezut că este de datoria mea să susțin publicistica

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

psihologică și psihosociologică, chiar în condițiile în care, după Meditația Transcendentală, editurile se fereau să scoată astfel de lucrări (se spunea: să nu se supere tovarășa – Elena Ceaușescu). Nu voi înșira toate titlurile nopților mele de nesomn. Mă opresc la volumul *Experimentul în psihosociologie*, apărut în 1982, în care mi-am expus punctul de vedere asupra psihologiei sociale (psihosociologiei):

Fără a avea pretenția unei definiții cu totul originale, considerăm psihosociologia ca fiind studiul interacțiunii comportamentelor și proceselor psihice umane; ea studiază totodată rezultatele acestei interacțiuni: stările și procesele psihice colective, situațiile de grup, personalitatea. [...] Din „știință de graniță” ea a devenit tot mai mult interdisciplinară. Reprezentat grafic, domeniul psihosociologiei prinde contururi prin suprapunerea elipselor concentrice simbolizând disciplinele științifice autonome: psihologie, sociologie, etologie, ecologie, biologie, pedagogie, științe politice, economie politică ș.a. (S. Chelcea, *Experimentul în psihosociologie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 7).

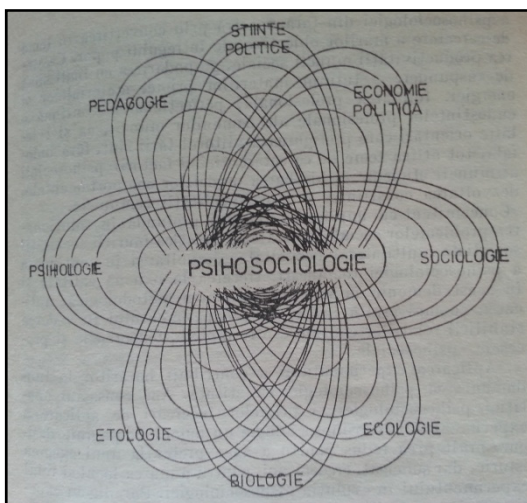

Fig. 22. Domeniul interdisciplinar al psihosociologiei
(S. Chelcea, 1982, p. 9)

Modul meu de a vedea statutul psihologiei sociale ca domeniu de confluență al mai multor științe, nu doar al psihologiei și sociologiei, se distanța semnificativ de vechea definiție: „Psihologia socială este nivelul inferior al conștiinței sociale”, ca și de ideea mai nouă că psihologia socială „este o știință de graniță între psihologie și sociologie”, că este „o știință-punte” sau „o știință de hotar”.

În afara volumelor publicate singur sau în colaborare, am avut șansa ca, în perioada amintită, să coordonez volumele *Semnificația documentelor sociale* (București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985) și, împreună cu profesorul Gheorghe Vlăduțescu, *Rațiune și credință* (București, Editura Științifică și Enciclopedică, vol. I, 1983; vol. II, 1988). Publicarea lucrării *Semnificația documentelor sociale* a fost inițiativa mea. Am dorit să arăt că cercetarea sociologică nu constă în „ia chestionarul, na chestionarul”, că metodele și sursele sociologice sunt multe și variate. Pentru prima dată în literatura sociologică de la noi s-a pus problema relației dintre documentele sociale și istoria orală (Zoltán Rostás) și s-a arătat valoarea tehnicilor de analiză a conținutului în cercetarea sociologică. Doi foști studenți de-ai mei, cărora le condusesem lucrările de licență la Universitatea din București, au aplicat analiza conținutului asupra revistelor *Sociologie Românească* (Ion Dan Trestieni) și *Viitorul Social* (Cornel Constantinescu). Ambele studii, extrase din lucrările lor de licență în sociologie, mi se par extrem de valoroase pentru cercetătorii de azi ai evoluției sociologiei în România. Eu am scris studiul introductiv „Documentele sociale în investigația socioumană”. Constat acum că în ce am scris în acest volum nu am dat niciun citat din documentele de partid sau din cuvântările tovarășului Nicolae Ceaușescu. Redactorul cărții, doamna Maria Stanciu, nu mi-a impus acest lucru, spre cinstea ei.

Cu cealaltă lucrare pe care am coordonat-o împreună cu profesorul Gheorghe Vlăduțescu (*Rațiune și credință*, 2 volume), situația a fost alta. Eram membru în consiliul științific al editurii. Sociologul Mircea Măciu, în funcția de director al Editurii Științifice și Enciclopedice, ne-a rugat să îl ajutăm să publice *Istoria religiilor* de Mircea Eliade. Avea nevoie de o acoperire, spre a nu fi acuzat de cei de la CC al PCR că publică lucrări neconforme cu linia ideologică a

partidului. În paralel cu *Istoria religiilor* s-a gândit să publice și o lucrare de educație materialist-științifică, dar nu grosolan tezisă, cum s-au lansat pe piață atâtea altele. Am acceptat să fiu „paravan”. Nu pot să afirm că fostul meu profesor de filozofie, Gheorghe Vlăduțescu, care a avut rolul principal în structurarea celor două volume, a gândit la fel ca mine. Pot să spun că nici coordonatorii și niciunul dintre cei 16 autori care au contribuit cu studii la alcătuirea lucrării nu au citat din „conducătorul iubit” sau din documentele de partid. Și de această dată, redactorul cărții, psihologul Dinu Grama, nu a făcut exces de zel, nu a pus bir ideologic pentru apariția lucrării. Și mai pot să spun că cele două volume *Rațiune și credință* merită să fie republicate. În fiecare volum am inclus câte un studiu sub semnătură proprie: „Aspirația spre demnitate în fața morții” (în volumul 1) și „Aplicații ale logicii interogative în cercetarea religiozității” (în volumul 2).

*

La începutul anilor 1980, oricum înainte de 1984, a venit pentru documentare la Catedra de Sociologie un asistent de la o universitate din Danemarca*. Era cetățean american. Știa foarte bine limba română.

* Domnul cercet.șt.dr. Mircea-Cristian Ghenghea, redactorul cărții, mi-a semnalat o eroare de datare, pe care am îndreptat-o. Îi mulțumesc. Abia acum, în 2016, am aflat dintr-un interviu al domnului Steven Sampson mai multe lucruri despre orientarea lui politică și despre tema lui de cercetare. Când a venit la Catedra de Sociologie, ni s-a spus să îl ajutăm să se documenteze în legătură cu formarea cadrelor de conducere de la nivelul comunităților rurale. În 1984, Steven Sampson a fost declarat *persona non grata*. În prezent, este profesor în cadrul Departamentului de Antropologie Socială al Universității Lund, Suedia. Pentru mai multe detalii, vezi interviul accesibil la adresa <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=4065289&fileId=4066430>, accesată în martie 2016: „1. Când și cum anume ați devenit interesat de România și Europa de Est?”

Am fost marxist (trotskist), interesat de Europa de Est. Am călătorit prin regiune în anii '70 și am devenit interesat de regimurile comuniste și de zona Balcanilor. După ce mi-am început studiile *postgraduate* în antropologie socială la Universitatea Massachusetts, am avut ocazia să iau un curs de etnografie a Europei de Est. Mai târziu, am făcut muncă de teren împreună cu

Cum de primise aprobare să se documenteze trei luni la Academia de partid? Cum de i s-a acceptat cererea să locuiască în căminul Academiei? Îmi pun acum aceste întrebări. Atunci nu mi le-am pus. Ba chiar m-am bucurat. Nu mai vorbisem *tête-à-tête* cu un profesor din Occident de aproape 30 de ani, de când primisem bursa de studii la Universitatea din Köln. Era un tip înalt, blond – un om foarte plăcut. N-aș spune că ne-am împrietenit, dar ne-am simpatizat reciproc. Din partea mea, simpatia a fost cu siguranță. Steven Sampson – acesta îi este numele. L-am întâlnit și după Decembrie...

Să respectăm, însă, cronologia. La Catedra de Sociologie, domnul Steven Sampson avea libertatea să citească lecțiile multiplicate, dar nu i se îngăduia să ia parte la orele de curs și seminar, deși își exprimase insistent această dorință.

colegii mei în zona Brașovului. Am studiat sistematizarea rurală în Feldioara (localitate situată în preajma Brașovului), iar apoi am fost primul și ultimul cetățean american care a urmat cursurile Academiei Ștefan Gheorghiu, unde am studiat activiștii de partid locali. Preocupările mele academice s-au concentrat asupra interacțiunii dintre birocrăția formală și sistemele informale din România.

Am scris o serie de articole despre contrastul dintre planificare și iraționalitate, dintre birocrăție și corupție, economia planificată și economia informală, cenzură și zvonuri, despre antropologia Securității, ca și despre rolul pilelor, cunoștințelor și al relațiilor în România (pe scurt, P.C.R. versus «p.c.r.»). Eforturile mele de a cerceta și a publica aceste articole și a le face cunoscute în presă și în programele de radio au întâmpinat anumite dificultăți. Ca urmare a lor, am devenit un dușman al poporului. Am și un dosar secret și știu că unii dintre prietenii mei din România au avut și ei dificultăți cu Securitatea. Interesul meu a continuat să se manifeste și după 1989, anul în care m-am reîntors în România ca unul dintre mulții consultanți străini meniți să asiste procesul misterios al «reformei». Am lucrat pentru Uniunea Europeană, pentru Banca Mondială și am putut să observ modul în care modelul occidental de democratizare a fost exportat în România și în alte țări balcanice (pardon, sud-est europene). Acum, conduc un număr de proiecte de studiere a programelor anticorupție din Balcani”.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

- De ce vrei, Steven, să-ți pierzi timpul asistând la prelegeri?! Ai la dispoziție lecțiile scrise.
- Nu e totuna. În România, știi eu, una se scrie, alta se vorbește!

De unde știa? Cine îi spusese? Descoperise singur acest adevăr? Înclin să cred că Steven Sampson avea un talent de fin observator. Spre deosebire de unii studenți și de mulți cursanți, Steven Sampson nu avea mașină, ci bicicletă. Și nu o bicicletă oarecare, ci una dintre cele mai distruse, aproape ruginită. O lăsa, fără să o asigure, rezemată de cabina portarului.

- N-ai găsit o bicicletă mai de Doamne-ajută?
- Special am ales-o pe-asta. Sunt sigur că nimeni n-o să mi-o fure. Și dacă o să mi-o fure, nu o să-mi pară rău. Mare pagubă!

Într-o sâmbătă seara, când eram ofițer de serviciu pe Academie, l-am întâlnit la poartă pe Steven. Ieșea călare pe bicicleta lui.

- Unde te duci?
- La Intercontinental, să mănânc ceva.

Înainte de prăbușirea comunismului, restaurantul de la Hotelul Intercontinental era unul de lux. Nu știu cum arăta. Nu am intrat în el nici înainte, nici după evenimentele din Decembrie '89. Când l-am mai întâlnit prin curtea Academiei l-am întrebat pe Steven.

- Ei, te-au primit cu bicicleta la Intercontinental?
- Am lăsat-o în parcare. Portarul m-a legitimat. Și am urcat la etajul 11, la restaurant.
- Bravo!
- Stai să vezi. Până să comand ceva, s-a așezat la masa mea o femeie, cum le ziceți voi, de moravuri ușoare. Am chemat chelnerul și i-am spus să o dea afară din restaurant. Cum a lăsat-o să intre? Pe mine, portarul m-a legitimat. Ea cum a ajuns la etajul 11?

Doar că nu mi-a spus că „tânăra cu moravuri ușoare” avea grad și era în misiune. De altfel, Steven nu se sfia să-i îndemne pe studenții din Academie să protesteze: „Dacă mâncarea de la cantină nu este bună, de ce nu vă revoltați?”. Ce hram avea Steven în Academie, îmi era greu să-mi imaginez. Din cauza asta, când am fost desemnat de

La Academia mult hulită

către șeful catedrei să-l însoțesc pe Steven Sampson două săptămâni prin țară, pe la primăriile din comune, am refuzat. Am mințit că am copii bolnavi, că nu au cu cine să stea acasă, că soția este plecată pe teren să scrie un reportaj. Profesorul Ion Iordăchel, șeful catedrei, m-a înțeles... A apelat la un alt coleg, la lectorul P.C. Vai de sufletul lui! P.C. ne-a povestit că l-a alergat Steven Sampson din comună în comună, din sat în sat și în fiecare sat din casă în casă. Dar și Steven ne-a povestit ce a văzut:

- A fost frumos, dar primarii nu mi-au spus adevărul.
- Cum așa?
- Un primar mi-a spus că totul este bine: școala, dispensarul, șoseaua. Eu le-am văzut, cam dărăpănate. L-am întrebat dacă ar primi un premiu, o sută de mii de lei, ce ar face cu ei pentru comună. „Aș repara acoperișul dispensarului, că plouă înăuntru! Aș vărui școala. La Primărie aș mai adăuga o cameră. Și șoseaua, numai gropi...”.
- A fost un caz izolat, a replicat unul dintre noi.
- Nu. Am repetat acest test și cu alți primari. Unul chiar a vrut să-mi arate că în sat toți o duc foarte bine. M-a poftit la el la masă. Când stăteam de vorbă, a lăsat deschisă ușa spre bucătărie. În bucătărie, frigiderul plin cu alimente era și el cu ușa deschisă, ca la expoziție! La magazinul sătesc nu se găseau decât conserve...

L-am întâlnit pe Steven Sampson și după Decembrie '89. Era cazat la Hotelul Intercontinental. „Chelcea, Chelcea!”. M-am uitat să văd cine mă strigă. Nimeni în apropiere. Mi-am continuat drumul. De la terasa restaurantului de lângă fântâna arteziană din fața Institutului de Arhitectură, unde se adunau protestatarii anti-Iliescu, a sărit direct în fața mea Steven.

- Mă bucur să vă văd, domnule Sampson. Ce mai faceți?
- Mă documentez, dar dumneavoastră?
- Sunt cercetător la Institutul de Psihologie al Academiei.

Dintr-una în alta, m-a întrebat de ce nu am mers cu el pe la primarii din țară. „Dacă vă însoțeam, trebuia să informez la serviciul de personal din Academie ce ați făcut, ce ați vorbit, ce v-au declarat

primarii. Mă credeți sau nu, n-am dat niciodată note informative despre nimeni”. Ne-am despărțit zâmbind. Era în zilele de dinaintea venirii minerilor în București... Steven Sampson s-a documentat foarte bine. Dovada: studiul „Rumours in Socialist Romania”, publicat în revista *Survey* (1984, 25, pp. 142-164), studiu pe care l-am folosit și eu când am scris despre „Șoaptele” de altădată din România (vezi S. Chelcea, Prefață „Un fenomen psihosocial complex: zvonurile” în Jean-Noël Kapferer, *Zvonurile. Cel mai vechi mijloc de informare din lume*, București, Editura Humanitas, 2006, pp. 5-47).

*

Vă aduceți aminte că, în 1970, când am fost bursier DAAD (Deutscher Akademischer Austauschdienst / Serviciul German de Schimburi Academice) la Universitatea din Köln, domnul Klaus Sommer, cel care mi-a trimis invitația, m-a întrebat dacă am vizitat Moscova. Atunci nu ajunseseam în „Orașul erou”, capitala URSS-ului. Însă, prin anii 1980 am fost la o conferință internațională organizată acolo și apoi o săptămână pentru documentare la Catedra de Sociologie de la Școala Superioară de Partid de pe lângă CC al PCUS. Povestesc despre aceste deplasări în interes de serviciu nu pentru a mă lăuda că i-am înfruntat pe sovietici, ci pentru a arăta gradul de deteriorare a relațiilor dintre PCR și PCUS.

Înainte de plecarea la Moscova, am fost „prelucrați” la Serviciul personal de la Academie cum să ne raportăm la tovarășii sovietici: „Să nu acceptați programe comune de cercetare! Și aveți grijă că vă vor provoca. Ei obișnuiesc să toasteze la fiecare pahar de votcă. Așezați-vă lângă o jardineră sau lângă un coș pentru hârtii, vă orientați voi, ridicați paharul în semn de salut și, discret, aruncați votca din pahar. Și încă ceva. La aeroport vă va aștepta o translatoare, tânără, drăguță. Va încerca să vă seducă, să vă între sub plapumă. Să nu vă lăsați, translatorii sunt KGB-iști”. Sincer să fiu, am fost nedumerit: să arunc votca, în loc să o beau, nu mai făcusem niciodată un astfel de sacrilegiu. Și apoi translatorea, tânără, seducătoare... Noroc că șeful delegației, conf. Ion Cauc, studiasse la Moscova. Știa lecția. Din delegație făceam parte el, ca șef, și cu mine. La Aeroportul Sheremetievo m-am uitat insistent după translatoare. Ne aștepta doar o mașină, cu

un șofer ursuz. Am fost cazați într-un apartament, două camere și bucatărie, într-un bloc din centrul Moscovei. După ce ne-am instalat, a sunat telefonul. Ion Cauc s-a repezit să răspundă. Speram să ni se comunice programul, când vom putea să ne întâlnim cu cei din Catedra de Sociologie. De la celălalt capăt al firului nu a răspuns nimeni. Peste alte două ore, din nou un apel telefonic. Din nou con-vorbirea s-a terminat înainte să fi început. Am primit apeluri telefo-nice până târziu în noapte și a doua zi dis-de-diminează. „Suntem bine supravegheați”, mi-a spus Ion Cauc.

Dacă am văzut că nici a doua zi nu a apărut translațoarea, spre prânz am pornit-o prin oraș să mâncăm ceva. Ni se dăduseră câteva ruble, diurnă. Moscova m-a impresionat. Clădiri monumentale, bule-varde largi. Ne-am oprit la colțul străzii la un local popular care mirosea a castraveți murați de-ți muta nasul din loc. Am luat o soleancă (ciorbă rusească). Mi-a plăcut. În amintirea gustului de atunci, am căutat în București, după 2000, un restaurant cu specific culinar rusc. Când l-am găsit, undeva pe lângă Piața Universității, dezamăgire: o farfurie cu soleanca – 35 de lei. Și dura 30 de minute să o prepare. Nu mi-am permis să arunc banii într-o farfurie și să-mi risipesc timpul pentru un moft.

Abia a treia zi am fost primiți la Catedra de Sociologie. Ne aștepta șeful catedrei, un profesor specializat în studiul opiniei publice. Schimb de amabilități. Nu avea tipărit cursul său de opinie publică. Am plecat cu mâna goală și cu buza umflată: nici vorbă de toast... Bine că la București am strecurat în geamantan o sticlucă de coniac, altfel vizitam Moscova pe uscat, deși începuse să ningă și fulgi mari de zăpadă udau asfaltul. Sigur, Kremlinul, stațiile de metrou, podurile peste râul Moscova – amintiri de neșters. Vie mi-a rămas și amintirea oamenilor care citeau traversând strada, cam cum se uită astăzi adolescenții pe *smartphone*-uri când merg. O tânără, care se îndrepta spre stația de metrou Arbatskaya, spre care ne grăbeam și noi, citea dintr-o carte destul de groasă, probabil un roman. A continuat să citească și pe scara rulantă adânc înclinată care ducea la peron, și când a intrat în vagonul trenului subteran. Mi-am spus că moscoviții călătoresc și citesc sau, mai corect, citesc și călătoresc. Îmi mai amintesc că în vagonul de metrou în care am nimerit toate

locurile erau ocupate. Într-o stație, la Komsomolskaia, dacă nu mă înșel, s-a urcat sprijinindu-se în baston un bătrân cu multe decorații pe reverul hainei. A aruncat o privire și s-a postat în fața scaunului unde își răsfiga picioarele un tânăr: „Tinere, nu vezi? Ești orb?!”.

A doua oară, prin 1985, am fost la Moscova pentru a participa la o Conferință internațională pe tema educației ateiste. Erau delegații din toate țările socialiste „frățești”. De la București, consemnul a fost același: să respingem orice proiect comun! Am fost cam caraghioși. Argumentul: noi avem metodologia noastră în cercetările noastre de teren din țara noastră. Și de această dată delegația Academiei era formată din doi membri: lector Ana Bălașa și subsemnatul. Niciunul nu era șef. Colega mea, Ana Bălașa, rupea ceva rusește; eu, din păcate, nici atât. Am regretat că l-am necăjit la orele de limba rusă pe bunul preot și profesor din școala elementară Andrei Harghel. Când Ana Bălașa s-a scuzat că nu vorbește bine rusește, unul dintre organizatorii conferinței a liniștit-o: „Dumneavoastră vorbiți foarte bine rusește, colegul dvs. vorbește mai prost”. Eu nu scosesem niciun cuvânt, nici măcar nu spuseseam „*Dobrâi deni*” (Bună ziua). De data aceasta am avut translațoare. O studentă din Republica Moldova, care își pregătea o teză de doctorat despre „anii stagnării” – cum era numită perioada lui Iuri Andropov, secretar general al PCUS. Ne-a lăsat cam singuri. Se tot scuza că lucrează la teza de doctorat. Pentru că ne împrietenisem cumva, am întrebat-o: „Dacă ai fi scris teza pe vremea lui Andropov, cum ai fi intitulat-o?”. Am mai întrebat-o, așa într-o doară, dacă vrea ca Basarabia să se unească cu România. Ne-a răspuns fără înconjur: „Nu! Tot la o margine de țară am fi. Dacă vreau să mă duc vara la mare, de la Chișinău la Odessa distanța este mai mică decât de la Chișinău la Constanța”.

Am perceput răspunsul ei ca pe un afront. Asta nu a împiedicat-o, la plecare, când am schimbat adresele poștale, să ne roage să-i trimitem un prosop mare, de plajă, chinezesc, viu colorat. Să trecem, însă, peste amănunte. S-a întâmplat ceva neprevăzut. Avioanele TAROM pe ruta Moscova-București zburau de două ori pe săptămână. Am fost nevoiți să mai rămânem două zile pe urechile (în sens propriu) gazdelor. Ne-au tratat curtenitor, deși ne opusesem planului de a face cercetări sociologice concrete sub coordonarea lor. Ne-au

La Academia mult hulită

rugat, când plecăm, să-i luăm și pe polonezi. Discret, să-i convingem să se întorcă în Polonia. „De ce să ne grăbim, rușii stau la noi de zeci de ani și noi să plecăm după doar două zile?!”, ne-a întrebat șeful delegației. Ne-au devenit pe loc simpatici, mai ales că spuneau bancuri bune, politice.

O delegație a Partidului Muncitoresc Unit Polonez se întorcea de la Moscova. Avionul a început să se clatine, căderi în gol. Șeful delegației a văzut pe hublou că dracul zgâlțâie avionul, și-a făcut cruce, a spus și o rugăciune și dracul s-a îndepărtat. După ceva timp, când avionul zbura deasupra Poloniei, din nou probleme: avionul a început să tremure. Când s-a uitat pe hublou, șeful delegației a văzut că Lech Walesa zguduie avionul. Atât am mai spus: „Tovarăși, luați-vă parașuta!”. (Pentru cei foarte tineri: Lech Walesa, laureat al Premiului Nobel pentru Pace (1983), a fondat Sindicatul Liber *Solidarność* [Solidaritatea]. A devenit un simbol al luptei anticomuniste. În 1990, a fost ales Președinte al Poloniei, primul președinte ales democratic).

Pe cea de-a treia deplasare la Moscova, programată în prima parte a lunii decembrie 1989, am ratat-o. Voi relata imediat ce s-a întâmplat.

*

Ca profesor la „Ștefan Gheorghiu”, am scăpat de unele obligații extraprofesionale care se cereau la Universitate și am dat peste altele. Cât am fost preparator, asistent și lector la Facultatea de Filozofie (Secția Sociologie) la Universitatea din București, eram obligat să merg cu studenții „pe traseu”, să ne manifestăm bucuria când trecea coloana oficială a lui Ceaușescu spre Aeroportul Otopeni și când se întorcea de la aeroport. Sectorul repartizat studenților de la sociologie era dincolo de Podul Constanța, pe partea bisericii de vizavi de o stație de benzină. Primăvara era frumos. Ni se repartizau stegulețe de carton și trebuia să le fluturăm a veselie. Vara ne topeam de căldură și toamna spre iarnă tremuram de frig, dar fluturam stegulețele. Eram supravegheați. Știu asta pentru că la facultate se transmiteau note informative despre modul în care ne-am comportat. La Academia de partid nu am fost niciodată scoși pe traseu să îl ovaționăm pe Ceaușescu. Îi povesteam

acest amănunt profesorului Paul Popescu-Neveanu într-una din vizitele de duminică dimineața pe care i le făceam. S-a nimerit să fie de față și lectorul Al. C., cel care m-a complimentat că nu sunt destul de idiot ca să fiu ales secretar de partid pe facultate. Când Al. C. a auzit că studenții de la „Ștefan Gheorghiu” nu ies pe traseu, a răbufnit: „Sigur, noi intelectualii suntem carne de tun!”. Am zâmbit înfundat a râde: Al. C. nu era chiar prototipul intelectualului.

Scăpasem de umilința de a fi aplaudaci, ca și de datoria de a-i educa pe studenți în spiritul idealurilor comuniste – cei de la Academia de partid veneau gata educați. Vorbă să fie! Nu mai adaug că trebuia să merg la căminele studenților de la Universitate să verific până la ce oră din noapte întârzie, dacă păstrează curățenia, dacă aduc persoane străine în cameră ș.a.m.d. La un moment dat, după ce s-a aflat că nu știu care profesor din Academie a adormit într-o cameră de cămin, doborât de tăria țuicii aduse de un student direct de la CAP (Cooperativa Agricolă de Producție), chiar ni s-a interzis să intrăm în cele două corpuri de clădire unde erau cazați studenții. Nici la muncile agricole nu mai aveam obligația să particip cu grupele de studenți, ca în vremea când eram la universitate. În calitate de conferențiar la „Ștefan Gheorghiu”, am primit sarcina să îndrum muncile agricole...

În 1981, dacă țin bine minte, am fost detașat o lună-două, până se va termina campania de însămânțări în județul Călărași, „să impulsionez campania de însămânțări de toamnă” – așa mi s-a comunicat la Academie. M-am prezentat a doua zi dimineața, fără tragere de inimă și cam îngrijorat (habar nu aveam cum se face agricultura în mod științific) la secretarul cu agricultura de la Comitetul Județean Călărași. Amabil, mi-a comandat o cafea și a făcut un mic bilanț al campaniei. SMA-ul din comuna Roseți era rămas în urmă. Acolo am fost repartizat.

- Știți, eu sunt sociolog. Nu prea am cunoștințe agrare. Îmi puteți spune concret ce trebuie să fac?
- Să impulsionați munca.
- Sigur, sigur, dar cum să procedez?
- Veți vedea la fața locului.

A chemat un inginer agronom, mi-a dat o mașină de la Gospodăria județeană și mi-a urât succes. La Stațiunea de Mașini Agricole (SMA Roseți) nu am găsit pe nimeni din conducere. Toată lumea era la însămânțări, pe tarla. Mi s-a repartizat o cameră, mică și întunecoasă. Am stat toată ziua degeaba. Seara, când s-a întunecat bine, au venit cadrele de conducere să facă bilanțul zilei de muncă. Am aflat și eu care era planul zilnic de însămânțări și cum stă SMA-ul Roseți față de alte comune. Dezastruos. Nu dintr-o proastă organizare a campaniei, ci pentru că pe o bună porțiune de teren apa băltea, fapt pentru care nici nu erau tăiați cocenii de porumb din recolta trecută. Nu se putea intra cu tractorul pentru pregătirea terenului în vederea însămânțării. Colac peste pupăză, a căzut și o ploaie de câteva zile peste Roseți. De la județ se cerea situația însămânțărilor la zi. Se dădeau rapoarte false. Și totuși, SMA Roseți apărea la rubrica „melc” în ziarul județean. În dreptul altor comune erau desenate tractoare sau avioane, după caz, după cât de rapid mergeau însămânțările. Lucrurile s-au schimbat radical când a venit la o ședință de bilanț un tovarăș activist de la județ. A fost cu scânteii: „Nu știți să munciți, dar nici să mințiți nu știți?”.

A doua zi am trecut de la „melc” la tractor. N-am reușit să ajungem la avion, dar nu mai eram „ciuca bătailor”, cum se spunea. Oamenii munceau, inginerii făceau rost cum puteau de piese de schimb pentru tractoare. În comună erau închise cele două bufete cu băuturi alcoolice. Magazinul alimentară nu se deschidea decât seara de la 6 la 8. Mobilizare generală. Am câștigat încrederea conducerii SMA-ului, dovadă că m-au mutat într-o cameră luminoasă și mi s-a spus care este urgența întâi: „S-a anunțat vizita în județ a tovarășului Bobu. Trebuie să facem în așa fel să nu îl întâlnim. Am pus observatori. Dacă va fi văzut în deal, noi fugim repede în vale; dacă apare în capul satului, noi dispărem în celălalt capăt”.

Emil Bobu îndeplinea funcția de secretar al CC al PCR cu probleme de cadre și organizatorice și, ca și Ion Dincă, avea cătușele la el. Aresta pe loc, dacă i se părea că cineva sabotează Planul de Stat sau se abate de la Hotărârile Comitetului Politic Executiv al CC al PCR. În 27 ianuarie 1990, Emil Bobu a fost judecat și condamnat, ca și Ion Dincă, la închisoare pe viață și confiscarea averii. Pedepsa i-a fost

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

comutată la zece ani de închisoare. După șapte ani de detenție a fost eliberat pe motive medicale. Emil Bobu era spaima activiștilor de partid și a cadrelor de conducere din întreprinderile de stat, din agricultură. În ziua de dinaintea venirii lui la Roseți a fost mobilizare generală. După terminarea programului, funcționarii din orașul Călărași au fost urcați în autobuze și aduși la Roseți să taie cocenii, să nu-i zărească Bobu când trecea cu mașina pe șosea. Cocenii rămăseseră netăiați pentru că terenul era mlăștinos. Apa, pe alocuri, trecea de gleznă. Între funcționari erau multe femei. Cu toții aveau încălțăminte de oraș. Au refuzat să intre în mocirlă. Au rămas vreo două ore lângă autobuze. Exasperat, vicepreședintele Consiliului Județean le-a dat drumul să plece. A chemat armata. Militarii au executat ordinul și până spre miezul nopții terenul a fost eliberat de coceni. Vicepreședintele le-a mulțumit militarilor și ofițerilor. A aranjat cu comandantul batalionului ca soldații să primească la cazarmă 50-100-150 de mililitri de țuică (nu mai știu cu exactitate) și să le dea liber o zi.

- Tovarășe vicepreședinte, de ce trebuia să se chinuie atât oamenii ăștia? Poate că vremea se îndrepta spre sfârșitul săptămânii, pământul se zvânta și treaba era rezolvată simplu, cu tractoarele.

- Peste o săptămână, da. Dar mâine, dacă ar fi văzut cocenii tovarășul Bobu, poimâine nici eu, nici dumneavoastră nu am mai fi fost liberi, eram în cătușe.

Cu chiu, cu vai, s-au terminat și la Roseți însămânțările. La despărțire, directorul SMA-ului mi-a mulțumit din inimă pentru ajutorul pe care l-am dat.

- Nu aveți pentru ce să-mi mulțumiți. Nu v-am ajutat cu nimic.

- Ba nu, ne-ați ajutat foarte mult. Nu ne-ați dat îndrumări cum să arăm pământul și nu ne-ați cântat la Județeană. Vin din Capitală atâți nepricepuți și toți ne dau indicații.

Mai mult de o lună de zile, în loc să studiez în bibliotecă, să-mi scriu lecțiile, am bătut coclaurile, ascunzându-mă de Bobu. Iar Dumitru Popescu-Dumnezeu ne cerea să fim informați la zi cu ce se publică în

domeniul nostru de specialitate în țară și în străinătate, să împrăștiăm lecțiile...

*

Într-o altă deplasare „în teren” – cum se spunea – am înțeles mai bine relația dintre partid și Securitate. Sigur, la nivel de vârf, PCR comanda, Nicolae Ceaușescu era Comandantul suprem; la nivelul comitetelor județene ale PCR, prim-secretarul îl reprezenta pe Nicolae Ceaușescu, deci comanda. Mai jos, lucrurile se schimbau: ofițerii de la Securitate, cel mai adesea, îi controlau pe activiștii de partid. Cuvântul lor atârna mai greu decât raportările activiștilor.

Îndrumam practica studenților de la Academia „Ștefan Gheorghiu” la Comitetul Județean Baia Mare al PCR. Era prin 1981-1982. I-am spus unui activist cu ceva funcție la nivel județean că aș dori foarte mult să văd Casa Poetului de la Mănăstirea Rohia din Țara Lăpușului. Acolo locuia în timpul verii Ioan Alexandru, pe care, așa cum am povestit, îl întâlnisem în 1970 la reprezentanța României din Köln. A făcut rost de o Dacia de la o întreprindere, nu țin minte ce culoare, în niciun caz neagră, și am pornit la drum. Urcam pe drumul spre mănăstire. Ieșind din curtea mănăstirii, o altă Dacia, de culoare neagră, ne-a blocat drumul. Șoferul a oprit, speriat. Activistul de la județ atât a spus: „Este mașina Securității”. Cele două mașini au rămas neclintite preț de cinci-zece minute. Însoțitorul meu se frământa: „Ce ne facem, ce ne facem?!”. În cele din urmă, mașina Securității s-a pus în mișcare. S-a mai oprit o dată lângă noi. Și a plecat. Rar mi-a fost dat să văd un om mai înspăimântat decât „tovarășul” de la județ. În fine...

Am vizitat Casa Poetului. Am semnat în Cartea de onoare cu numele în clar. Înainte de a intra în biserică, la îndemnul Starețului, am fost condus la Biblioteca mănăstirii. Impresionantă! Cărți cu conținut teologic de mare valoare, dar și cărți de beletristică, de filozofie, istorie, etnografie, economie, anatomie umană, sociologie, psihologie; ziare și reviste editate în țară și în străinătate (Germania, Franța, Marea Britanie, SUA ș.a.). Numere recente. De s-ar găsi astfel de cărți și la Biblioteca municipală!

Când Starețul a venit să ne arate și să explice arhitectura și pictura din biserică, a început prin a ne povățui să ne rugăm și să ne

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

facem sfânta cruce: „Să ne întoarcem cu fața la zidul bisericii și fiecare să se închine, fără să privească ce fac alții”. Mi-a răsărit în minte imaginea mașinii de la Securitate. Mi-am amintit dictonul „Când ești la Roma, poartă-te ca romanii”. Fără să mă feresc de ceilalți, am făcut semnul crucii. Am fost și sunt liber cugetător, dar m-am căsătorit religios și mi-am botezat copiii. Fără să mă ascund de ochii lumii, dar și fără alai. Preotul Moise Vișoiu, cumnatul mamei, un preot cu har, care a făcut nevinovat cinci ani de pușcărie, ne-a botezat și pe mine, și pe cei doi copii ai mei.

Am revenit la Baia Mare; i-am propus directoarei Bibliotecii municipale să organizeze un serviciu de împrumut de cărți, ziare și reviste de la Biblioteca Mănăstirii Rohia. Cărți de știință, de sociologie și psihologie. Am susținut această propunere și la Cabinetul Județean de Partid. Nu am urmărit dacă acest lucru s-a realizat. Foarte probabil că nu...

*

Ca și la Facultatea de Filozofie, unde aveam obligația să merg cu studenții în practică, și la „Ștefan Gheorghiu” am îndrumat practica studenților în organizațiile de partid din întreprinderile industriale și din comune. Căutând printre hârtiile mele, au dat peste notele de teren din 6.08.1980, note dactilografiate la „Consul”, mașina mea de scris, cumpărată de mine în ultimul an de studenție. Însoțit de doi studenți, care aveau datoria să noteze cuvânt cu cuvânt discuția sociologică, am ajuns în comuna Bosanci (județul Suceava). L-am întâlnit pe fostul primar:

- Ce mai faceți, tovarășe Polonic?
- Cu treaba...

M-am așezat pe scaun, fără să fiu invitat. L-am urmărit câteva minute pe fostul primar cum completa un borderou. Pe masă avea un minicalculator, dar socotelile le făcea cu creionul, neglijând suveran mașinăria de calcul. Și-a pus semnătura pe documente și a dat să plece. L-am oprit.

- Ce mai e nou prin comună?
- Nimica... Eu nu știu nimica. Le-am spus că nu mă amestec, și nu mă mai bag. Eu, aicea, la contabilitate.

La Academia mult hulită

Bate cu palma, cu degetele butucănoase larg resfirate în tăblia mesei.

– Știți unde s-au dus tovarășii?

– Nu știu. Nu mă interesează. De ce să zică unii că am spus, că Polonic a zis... Dacă nu sunt bun, nu sunt bun! Cât timp eram primar, știam. Acum nu mă mai interesează nici propaganda, nici politica, nimica. Dacă lucrezi cinstit, te dau afară ca pe un gunoi. Așa m-au dat pe mine. Rotarea cadrelor, dar nu așa. Am lucrat o vreme la Suceava. Alergam pe toate coclaurile. M-am dus la primul secretar de la județ: ce aveți cu mine? N-am furat, n-am omorât pe nimeni! I-am spus asta. Gata!

– În sat ce mai e? Oamenii tot la Suceava fac naveta?

– Mai mulți ca înainte. Bătrânii se duc..., tinerii pleacă la oraș.

– Dar nu se mai căsătoresc și aici în sat? Fetele nu aduc aici băieți?

– Rar. Cum se căsătoresc, cum vin după adevărul pentru locuință la Suceava. În sat, mai greu. O casă costă.

– Nu costă mai puțin decât la oraș?

– La oraș e altceva. Aici, numai griji. Iarna e rău. Mașina întârzie. E frig.

– Distanța nu e mare până la Suceava...

– Oamenii ca să scape de drum, se mută la Suceava.

Sunt aproape sigur că studenții care au notat această discuție sociologică au înțeles lecția despre raportul sat/oraș, despre munca de partid. Au putut să afle din gura lui Polonic Pățitul ce îi așteaptă: „Dacă lucrezi cinstit, te dau afară ca pe un gunoi”. Fiind la Suceava în practică cu studenții de la „Ștefan Gheorghiu”, mi-am zis că ar fi o crimă să nu-i duc să vadă Mănăstirea Putna. Organizarea excursiilor în grup la mănăstiri era interzisă. I-am spus secretarului cu propaganda de la județ că nu s-a interzis și depunerea de flori la statuia lui Eminescu. Așa cum mulți știu, în curtea Mănăstirii Putna, chiar lângă intrare, străjuiește bustul lui Eminescu, din bronz, sculptură a lui Oscar Han, din 1926. Pe soclu se află inscripția:

„În amintirea primului Congres studențesc și a primei serbări a românilor de pretutindeni ce a avut loc în 1871 la mormântul

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

lui Ștefan Voievod, prin îndemnul lui M. Eminescu, ridicându-se acest monument din inițiativa Cercului Studențesc Arboroasa, 1926” – „Mihai Eminescu, 1850-1889”.

Secretarul de la județeană, doctor în sociologie de la „Ștefan Gheorghiu”, a înțeles „aluzia” și ne-a sprijinit. Ne-a asigurat un autobuz și a anunțat telefonic vizita la mânăstire. Ne-a întâmpinat chiar starețul de la Putna, care ne-a îndrumat și prin biserică, explicând tehnica și simbolistica picturilor. Ne-a ținut cu însuflețire o adevărată lecție de istorie în fața mormântului lui Ștefan cel Mare și Sfânt. Ne-a descifrat inscripția în slavonă de pe lespeda funerară:

„Dreptcinstitorul Domn, Io Ștefan Voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, ctitor și ziditor al acestui sfânt lăcaș, care zace aici și s-a mutat la veșnicele lăcașuri în anul 7000..., luna..., și a domnit ani...”.

La Muzeul Mânăstirii, starețul ne-a arătat care sunt exponatele cele mai de preț. S-a oprit mai mult în fața picturii domnitorului Ștefan cel Mare și Sfânt, realizată după litografia din 1904 a pictorului Costin Petrescu, cel care a creat în 1939 monumentala frescă ce înconjoară sala de concerte a Ateneului din București. „Vedeți, are buzduganul îndreptat spre est. De acolo ne vine pericolul!”, ne-a atras atenția starețul. La întoarcerea spre Suceava, unul dintre studenți m-a întrebat: „Tovarășe profesor, nouă la Academie de ce nu ni se spune răspicat de unde vine pericolul?”.

La Academia „Ștefan Gheorghiu” am predat psihologie socială câțiva ani, la Facultatea de Ziaristică, puțini pentru că titularul disciplinei era profesorul P.P., un personaj cu care nu am avut relații tocmai bune, în ciuda faptului că am fost coautori, alături de Ana Tucicov-Bogdan, Mihai Golu, Pantelimon Golu și Mamali Cătălin, la *Dicționarul de psihologie socială* (București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981). Dar despre acesta am mai povestit.

Și la Ziaristică am avut de-a face cu fel de fel de studenți. Unii dintre ei se visau scriitori, poeți asemenea lui Alexandru Andrițoiu, Ion Băieșu, Nicolae Labiș, Zaharia Stancu, care, prin anii 1950-1955, trecuseră prin Școala de Literatură și Critică Literară „Mihai Eminescu”, alții se considerau doar „intelectuali de partid”. În fond, și Ziaristica de

la „Ștefan Gheorghiu” era deschisă „talentelor” din rândul „poporului muncitor”, ca și „Școala de literatură”, având același scop: asigurarea cadrelor noi din mass-media și din instituțiile de cultură. Interesant este că, după evenimentele din Decembrie 1989, lucrările de licență ale absolvenților de la Ziaristică au fost recunoscute, fără a mai fi necesar un examen de echivalare, la care au fost nevoiți să se supună ceilalți absolvenți de „Ștefan Gheorghiu”. Noua putere „emanată” avea nevoie de propagandă. Și cine se pricepea să o facă cel mai bine decât cei de la Facultatea de Ziaristică din cadrul Academiei „Ștefan Gheorghiu”?!

Pe studenții de la Ziaristică îi interesa disciplina pe care o predam, psihologia socială, în egală măsură cu filozofia, adică mai deloc. Poate că aveam și eu partea mea de vină: le prezentam cel mai adesea experimentele clasicilor psihosociologiei: Muzafer Sherif, Kurt Lewin, Solomon Asch, Leon Festinger, Stanley Milgram și îi opream să-și dea cu părerea despre, de exemplu, comportamentul colectiv înainte de a fi citit ceva despre și din Gabriel Tarde sau Gustav Le Bon. Nu aveam pretenția să fi conspectat ceva scris de acești părinți ai psihologiei sociale, pentru că existau puține traduceri în limba română ale lucrărilor lor fundamentale (apărute la noi înainte de 1944), iar despre lectura lor în original nici nu putea fi vorba. Aveau, însă, la îndemână *Introducere în psihologia socială* de Mihai Ralea și Traian Herseni (București, Editura Științifică, 1966). Din critica de pe poziții marxiste a teoriilor „reacționare” despre comportamentul colectiv, cine avea mintea iscoditoare putea să decanteze ce este opera cenzurii și a autocenzurii și ce reprezintă concepția autorilor criticați. Poate că așa fi avut mai mult succes dacă așa fi adus în discuție încărcătura psihosociologică a operelor clasicilor literaturii românești și universale. Poate.

Am remarcat printre cei de la Ziaristică mai mulți studenți cu „minte deschisă”. Voi evoca doar un singur nume: Lelia Munteanu. Inteligentă, spontană, de-a dreptul năzdrăvană. Se remarcase încă de la examenul de admitere: eseul ei, ca probă scrisă obligatorie, a fost publicat în *Scânteia Tineretului*, dacă nu mă înșel, fără nicio corectură, performanță cu care nu se puteau mândri mulți absolvenți ai acestei facultăți. După Decembrie '89, a făcut parte din echipa de conducere a cotidianului *Adevărul*, iar în 2005 a înființat, împreună cu Bogdan

Chirieac, Cristian Tudor Popescu și Adrian Ursu, cotidianul *Gândul*. Nu despre cariera ei jurnalistică vreau să vorbesc, ci despre spiritul ei viu, neconformist din perioada studenției. I-am împrumutat cărți din biblioteca personală. Mi le-a înapoiat rapid. Le-a comentat inteligent. M-a luat prin surprindere când s-a autoinvitat să-mi vadă biblioteca: „Aș vrea să mângâi cărțile de psihologie socială din biblioteca dvs., să le șterg de praf la fund”. Da, da, chiar așa mi-a spus. Deși locuia în Drumul Taberei, nu departe de Aleea Parva, unde locuiam și eu, nu a ajuns „să se prăfuiască”. Am îndemnat-o să meargă la Biblioteca Academiei „Ștefan Gheorghiu”, unde ședea nemișcate din raft cărți fundamentale, pe care nu le puteai găsi nici la Biblioteca Centrală Universitară. Am fost gelos. Mi-am iubit prea mult anumite cărți din biblioteca personală, unele moștenite de la tatăl meu, altele primite cu dedicație de la autori, de la rude sau prieteni, cu diferite ocazii. Cine își lasă iubita să fie mângâiată de alții?!

*

Zgândărind amintirile de la „Ștefan Gheorghiu”, mă întreb de ce nu am plecat de acolo. Cine mi-ar fi luat locul? Unul mai corect decât mine? Și apoi, unde mă puteam duce? La Universitate înapoi, nici vorbă. Secția de Sociologie dispăruse, odată cu unirea Facultății de Filozofie cu Facultatea de Istorie. Catedra de Sociologie exista în continuare, dar erau mai puține norme de predare decât în 1976. Ca transfug, nici nu cred că aș fi fost primit. Nici în institutele de cercetare nu aș fi fost acceptat. Apoi, mă obișnuisem să nu mă asociez cu profesorii-activiști, învățasem să mă țin deoparte. Mai erau și avantajele oferite: accesul la Policlinica 10, retribuiția cu 10% la sută mai mare decât un conferențiar de la Universitate, bilete vara la mare, în stațiunea Neptun. Mai adaug ceva ce cred că a contat: speranța că lucrurile vor evolua în bine, că și eu contribui la construirea unei lumi „mai bune și mai drepte” – cum se spunea în documentele PCR. A fost limita gândirii mele: o spun cu jenă și cu un sentiment de vinovăție, deși nu cred că am comis ilegalități. Am încercat să-i învăț pe studenții și cursanții de la „Ștefan Gheorghiu” sociologie, ce înseamnă traiul laolaltă al oamenilor, ce înseamnă să fii om. Am respectat valorile umane și *Constituția României*. Nu am avut capacitatea de a prevedea

La Academia mult hulită

prăbușirea comunismului în România și în țările Europei de Est. Am crezut în posibilitatea transfigurării socialismului real în socialism cu chip uman. M-am înșelat! În mai multe rânduri mi-am recunoscut greșeala. O fac încă o dată!

Evenimentele din Decembrie '89, așa cum le-am trăit

Am trăit evenimentele din Decembrie '89 – cred și eu că este prea devreme să vorbim despre „Revoluția Română” – cu sentimente amestecate: frică și curaj, tristețe și bucurie, deznădejde și speranță, rușine și vinovăție, revoltă și supușenie, jenă și mândrie, mâhnire și mândrie – toate la un loc, într-un amalgam schimbător de la o zi la alta, chiar de la o oră la alta. Aflasem de la radio Europa Liberă că la Timișoara s-a tras cu gloanțe de război în mulțimea care manifesta împotriva lui Ceaușescu, împotriva comunismului. Mi s-a părut foarte curios că totul a început de la acțiunea spontană de apărare a unui pastor, care se opunea hotărârii de a fi mutat într-o altă parohie. Cât de spontană era această „acțiune spontană”?! Adică, la Brașov, în noiembrie 1987, nu au reacționat muncitorii pentru apărarea tovarășilor lor care au fost deportați, care au fost arestați, iar la Timișoara au făcut zid uman în jurul unei fețe bisericești aparținând altui cult decât cel ortodox? Curios, nu?! Atunci nu am știut să răspund. După ce am văzut cu câtă înverșunare se manifestă pastorul reformat László Tókéș împotriva statului unitar Român, înclin să cred că a fost o „spontaneitate bine planificată”. Planificată?! De către cine? De către serviciile speciale străine – mă încumet să afirm. Postul de radio „Europa Liberă” difuza informații despre atrocitățile Securității, despre morți și răniți. Credeam și nu credeam. Mai degrabă nu credeam. Cum să accepte un partid al muncitorilor să fie omorâți muncitorii?!

Pentru mine, Evenimentele din Decembrie 1989 nu au debutat cu „16-22”, ci chiar de la începutul lunii. Fusesem nominalizat să particip la o conferință internațională la Moscova. Mi se înmânase de la Academie și pașaportul (înainte de 1990, cetățenii nu păstrau asupra lor pașapoartele; erau date cu o zi-două înainte de deplasarea în străinătate). Mă gândeam că mai aflu ce se întâmplă în „blocul sovietic”, că mai vizitez un muzeu, în afara celebrului GUM (*Государственный универсальный магазин* – „magazin universal”, pe

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

stil vechi, sau „mall”, pe stil nou). Da, GUM-ul se vizitează ca un adevărat muzeu: construit la sfârșitul secolului al XIX-lea, se întinde pe un sfert de kilometru, vizavi de Mausoleul lui Lenin, în Piața Roșie).

Semne prevestitoare

Planurile mi-au fost date peste cap. Cu o zi înainte de a spune „La revedere, București”, am fost chemat de prorectorul Păun Bratu.

- Acum te-ai găsit să mergi la Moscova?
- Acum este conferința...
- Pentru că ai bagajele făcute, du-te la Reșița pentru o expunere la Consfătuirea cadrelor didactice de științe sociale.

Am depus pașaportul la Serviciul de Personal al Academiei și... m-am dus. Consfătuirea a decurs în stilul obișnuit, cu laude la gândirea strălucită a tov. Nicolae Ceaușescu. Eu am vorbit despre progresele în cunoașterea psihologică, despre propriile cercetări privind comportamentul prosocial. Seara, la cantina Comitetului Județean de partid, secretara cu propaganda, care avea în subordine presa, cultura și educația, ne-a relatat ce s-a discutat la CC al PCR la întoarcerea lui Ceaușescu de la Moscova de la întrunirea conducătorilor țărilor membre ale Tratatului de la Varșovia (4 decembrie 1989). Întrunirea a fost convocată de Mihail Gorbaciov, Secretar General al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și Președinte al URSS (1985-1991), pentru a informa conducătorii „partidelor frățești” despre întâlnirea pe care a avut-o la Malta cu Președintele SUA George Bush, în zilele de 2-3 decembrie ale aceluiași an. M-am băgat în vorbă ca musca în lapte: „Mie îmi place Gorbaciov. Raisa Gorbaciova este profesoară de filozofie. Și-a obținut doctoratul cu o teză bazată pe cercetarea de teren a vieții în colhozuri”. „Tovarășul Nicolae Ceaușescu a arătat greșelile făcute de Mihail Gorbaciov, îndepărtarea lui de gândirea marxistă, nesocotirea principiilor comunismului” – ne-a informat secretara cu propaganda. Așa cum îndeobște se știe, Mihail Gorbaciov a introdus *glasnosti*-ul, prin care se acorda cetățenilor sovietici o mai mare libertate a cuvântului. Întregul proces de restructurare, *perestroika*, presupunea nu numai măsuri economice, dar și transparență în viața

de partid și în societate. Nicolae Ceaușescu nu vroia să audă cuvintele „glasnosti” și „perestroika”. Mie, ca și multor altor români, membri de partid și nemembri de partid, aceste cuvinte îmi sunau foarte bine.

Am revenit în București pe 15 decembrie, cu o zi înaintea revoltei timișorenilor. Am aflat despre evenimentele de la Timișoara de la TVR și de la Europa Liberă. Pe data de 17 decembrie, Nicolae Ceaușescu a convocat la CC o ședință a Comitetului Politic Executiv (CPEX), a decretat starea de necesitate în județului Timiș, ca urmare a „gravei încălcări a ordinii publice prin acte teroriste, de vandalism și de distrugere a unor bunuri obștești”. În 20 decembrie, seara, a ținut un discurs televizat. A fost ultimul lui discurs. Cel de vineri, din 21 decembrie, a fost întrerupt de vacarmul, busculada, panica ce a cuprins mulțimea adunată de autoritățile comuniste pentru a-și arăta adeziunea la cuvântarea „iubitului conducător”. Cine a avut inițiativa convocării marelui miting: Barbu Petrescu, prim-secretar al Comitetului Municipal de partid, Elena Ceaușescu sau Nicolae Ceaușescu? Cum s-a creat busculada din apropierea Bisericii Krețulescu? De unde veneau vuietul acela înspăimântător și țâcănitul mitralierelor? Sunt întrebări încă insuficient lămurite. Un ofițer MAPN mi-a spus că a văzut cu ochii lui cum indivizi infiltrați printre manifestații înțepau cu ace lungi femeile. Țipetele lor, amplificate de zgomotul mitralierelor, au declanșat scânteia panicii. Nici disperarea dictatorului – „Tovarăși, așezați-vă liniștiți” –, nici promisiunea ridicării salariului cu 100 de lei nu au putut stăvili panica. Oamenii au aruncat panourile cu portretele Lui și ale Ei, steagurile și lozincile cu care veniseră, desigur „neorganizați”, și au fugit din Piața Palatului, astăzi Piața Revoluției.

În februarie, sau mai degrabă în luna martie 1990, am fost primit de directorul Editurii Militare. Aveam depus la editură manuscrisul unei lucrări de psihosociologie, care aștepta de mai bine de un an să intre la tipar. M-a anunțat că îmi va fi publicată cartea (vezi S. Chelcea și A. Chelcea, *Din universul autocunoașterii*, București, Editura Militară, 1990).

- Domnule colonel, de ce a trebuit să aștept atât publicarea?
- Domnule Chelcea, cum puteam să publicăm o carte cu probleme?
- Probleme, ce probleme?!

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

– Motto-ul capitolului II, „Universul nu este nimic decât numai prin viață și tot ceea ce viețuiește se hrănește” (Brillant-Savarin, *Fiziologia gustului*, 1825) a fost apreciat de cenzură ca fiind subversiv.

Pentru că mi s-a părut că este deschis la dialog, l-am întrebat cum s-a produs panica la mitingul din 21 decembrie 1989.

– A fost opera KGB-ului!
– Cred că au acționat și „agenturii”, dar pe Ceaușescu l-a dat jos nemulțumirea generalizată a românilor.

Oricum, să afirmi încă „la cald” că, în Decembrie '89, agenții sovietici și-au făcut datoria era o curată blasfemie. Acum, s-a recunoscut de către oficialitățile române contribuția serviciilor secrete străine la alungarea lui Ceaușescu. Se știe ce s-a întâmplat vineri, 22 Decembrie, la ora 12:06: cuplul dictatorial a fugit, elicopterul în care mai erau Emil Bobu și Manea Mănescu și-a luat zborul de pe acoperișul clădirii CC-ului. În 1995, ca rector la Institutul Național de Informații, am discutat cu un fost ofițer de Securitate din garda lui Ceaușescu.

– Nu își luase zborul elicopterul când au ajuns pe platforma CC-ului revoluționarii. Aveam ordin să deschid focul.
– Și ce ați făcut?
– M-am retras din fața lor și i-am rugat să nu mai înainteze spre elicopter. I-am avertizat că am ordin să trag. Norocul meu că elicopterul pilotat de Maluțan a reușit să se desprindă de platformă și să ia înălțime.

După mai mult de 25 de ani de la evenimentele din Decembrie 1989, când îmi scriu amintirile, Procuratura Militară a redeschis „dosarul revoluției” pentru a se stabili cine se face vinovat de moartea celor 944 de manifestați după ce Dictatorul și-a luat zborul. Inițial, se dăduse NUP dosarului (neurmărire penală). Sunt aproape sigur că nepoata și nepoții mei, acum preșcolari, vor afla adevărul despre „Revoluția Română”. Cred că denumirea „Piața 22 Decembrie” ar fi mai adecvată decât „Piața Revoluției”.

*

În dimineața zilei de 22 Decembrie m-am dus ca de obicei la ore, la Academia de Studii Social-Politice. Aveam un curs de Metodologia cercetării sociologice. Nimic nu anunța furtuna care va mătura PCR-ul în frunte cu Nicolae Ceaușescu. Pe la ora 10, activitatea didactică a fost suspendată și studenților li s-a spus să plece acasă. Noi, profesorii, am fost consemnați să rămânem în birourile noastre sau să mergem la bibliotecă, să nu ieșim în curte. Biroul meu se afla la etajul VII, pe latura dinspre Bulevardul Armata Poporului (astăzi Bulevardul Iuliu Maniu). Dacă scoteam capul pe fereastră și mă aplecam puțin în afară, vedeam până departe, spre Fabrica de Lapte. Pe bulevardul care duce la Platforma Industrială Militari veneau spre Palatul Cotroceni coloane nesfârșite de manifestați. Erau bine organizați. În fruntea lor, bărbați vânjoși – așa îi vedeam eu, poate de frică, poate de spaima că va interveni Securitatea și va deschide focul, așa cum auzisem că s-a întâmplat la Timișoara – dădeau tonul: „Jos Ceaușescu! Jos călăul!”. Mă bucura perspectiva de a fi înlăturat „iubitul conducător”. Am coborât în holul Academiei. Profesorii, îngrijorați, discutau în grupulețe, se mișcau de la ușă la fereastră. Unul dintre ei, profesor de economie agrară, își făcea semnul crucii și se ruga „Du-i, Doamne, la Ploiești”. Nu știu dacă Dumnezeu i-a ascultat ruga sau dacă așa a fost planul, dar Academia nu a fost ocupată de revoluționari, așa cum s-a pătruns – cu voia Securității – în sediul Comitetului Central. Coloanele de muncitori au cârmit-o spre stânga, spre Politehnică, spre Dâmbovița.

Când am revenit la etajul VII, am văzut pe fereastră că se apropie de intrarea în Academie un autocamion plin cu copii de 8-10 ani, până în 13-15 ani. Când s-a oprit, copiii au început să strige: „Lașilor, lașilor! Ieșiți afară! Vă ascundeți!”. Au strigat ce au strigat și apoi au luat „spontan” drumul CC-ului, cu autocamionul care îi aștepta. Aș fi vrut să le spun că nu sunt laș, dar că prezența mea printre revoluționari ar fi putut fi socotită o infiltrare etc. După 22 Decembrie, am înghițit vorbe și mai grele... Să rămânem, însă, în continuare la ziua care a marcat un curs nou al istoriei noastre. Spre ora 13, am văzut de la fereastra coridorului (etajul VII) un convoi de taburi (transportoare amfibii blindate). Eram cu un coleg, lector univ.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

dr. Ioan Mărginean. Este director adjunct la Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române, o personalitate în lumea sociologilor. L-am întrebat:

- Dacă ai primi ordin, ai trage în oamenii neînarmați?
- Nu!!!

A fost un „Nu” cu adevărat spontan: rapid, indignat. L-am iubit atunci, din toată ființa mea, pe Ioan Mărginean. Am trăit sentimentul că nu sunt singur. Pe parcurs, când am ajuns amândoi profesori la Universitatea din București, el secretar științific la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, eu profesor și atât, dragostea s-a mai diluat. Dar asta este altă poveste...

Pe la ora 14-15, în Academie domnea o liniște suspectă. Am bătut la ușa mai multor birouri. Nimic. M-am dus cu Ioan Mărginean la biroul organizației de bază, la parter. Nimeni! Raftul cu operele lui Ceaușescu era răsturnat și *România pe drumul societății socialiste multilateral dezvoltate* (cele 14 volume din care ni se cerea să dăm citate) zăcea pe dușumea, tabloul tovarășului, spart, era trântit pe o masă. S-a întâmplat ceva – ne-am zis. Nu ascultasem radioul, nu urmărisem televizorul. Academia părea pustie. Am plecat din Academie pe poarta din spate, care dădea spre stația de troleibuz de la Răzoare. A venit troleibuzul 69. Cam plin. Ne-am înghesuit și noi. Eram obișnuiți să plecăm de la slujbă odată cu muncitoarele de la APACA, întreprinderea de confecții, de vizavi de Academie. Lumea era agitată. Auzeam automobilele claxonând prelung. Semnale luminoase. Și steaguri fluturând. Nu aveau încă gaură!

- Ce s-a întâmplat?
- A fugit dictatorul!

Îmi aduc exact aminte de toate acestea – „memorie *flash*”, cum este catalogată amintirea unui eveniment foarte important, cu o mare încărcătură emoțională. La Piața Moghioroș din Drumul Taberei am coborât din troleibuz pentru a lua în continuare autobuzul 168 până la capătul liniei. În stație am întâlnit un fost coleg de la Școala Tehnică Sanitară. Îl poreclisem „Știrbulete” – fapt ce-l supăra peste poate. „Știrbulete, a fugit Ceaușescu!”. A uitat de poreclă, m-a îmbrățișat,

ne-am sărutat. De atunci, din 22 Decembrie, nu l-am mai întâlnit. O fi plecat din țară – era asistent medical! Sau, poate, a rămas și protestează pentru mărirea salariului. Sau, și mai rău, nu o mai fi deloc. Era mai mare decât mine cu câțiva ani...

Ajuns acasă, nu m-am dezlipit de televizor. L-am auzit pe Mircea Dinescu, „Am învins!”, pe Ion Caramitru, „Mircea, fă-te că lucrezi!”. În spatele lor, un tânăr îmbrăcat într-un pulover roșu, stană de piatră. Nu spunea nimic, nu gesticula: stană de piatră. Am aflat mai târziu că era Petre Roman, „Frumoasa fără gât”, idolul croitoreșelor de la APACA, viitorul prim-ministru. Mai târziu, a apărut la televizor și Ion Iliescu, pe care personal îl consideram cea mai bună alternativă la Ceaușescu. Când, în seara zilei de 22 Decembrie, generalul Nicolae Militaru a lansat la TV ordinul „Oprți măcelul!”, a început să se tragă aiurea, în clădiri și în populație. Mai târziu, mult mai târziu, am aflat că generalul Nicolae Militaru era agent sovietic dovedit. S-au împușcat militarii între ei. Au murit oameni nevinovați. Apăreau și dispăreau teroriștii, care trăgeau „din toate pozițiile”. Câți morți au fost în acele zile? Ion Iliescu, „cu voia dumneavoastră” – cum s-a trecut ultimul pe lista Consiliului Frontului Salvării Naționale –, a preluat dezinformarea: 60.000 de morți! M-am îngrozit. Am făcut parte dintr-un partid de criminali. Mi-am pus serios întrebarea dacă mai am dreptul să trăiesc. Poate că m-a salvat de la sinucidere gândul că am doi copii, că las familia fără niciun sprijin. Poate că lașitatea pe care mi-au aruncat-o în față copiii din „autocamionul revoluției”, poate că instinctul de conservare sau poate gândul că voi arăta că nu am fost un criminal, că am încercat să-i ajut pe studenți să fie oameni de omenie – toate la un loc – m-au ținut în viață. Mi-am jurat că voi fi mai vertical, că nu voi mai tolera impostura, nedreptatea.

Speram că lucrurile se vor schimba în bine în România. Pe data de 24 Decembrie am predat la redacția ziarului *Tineretul Liber* un articol, „Zvonurile și terorismul”, care a apărut chiar în ediția din 30 Decembrie, de Ziua Republicii.

Criminalii teroriști au strecurat veninul informației false că armata nu mai este cu noi. Structura de zvon este evidentă: armata care s-a contopit cu revoluția (valorizare pozitivă) ar fi realizat, într-un moment vital, un act negativ. Pentru orice

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

psiholog sau sociolog, zvonul a rămas fără efect. Dar câți dintre tineri știu să se ferească de otrava pe care teroriștii încearcă să le-o strecoare în suflet? (S. Chelcea, „Zvonurile și terorismul”, în *Tineretul Liber*, anul I, nr. 9, din 30 decembrie 1989).

Am urmărit la televizor evenimentele din Decembrie, dar m-am implicat activ în lupta cu teroriștii. Mai întâi, în fața blocului A 20 de pe Aleea Parva (cartierul Drumul Taberei din București). Comitetul de bloc a luat hotărârea ca bărbații să păzească noaptea intrările în bloc (erau șase intrări înșirate ca măргеele pe ață). Cu mâinile în buzunare patrolam trei ore prin fața blocului până îmi venea schimbul. M-am lăsat manipulat de zvonul „Teroriștii trag din toate pozițiile”. Evident, dacă zvonul era adevărat, acum nu mi-aș mai fi scris amintirile. Teroriștii – o diversiune. Totuși, au fost lunetiști care au semănat moarte printre oamenii nevinovați. Chiar fiica unui vecin din blocul meu, elevă la Liceul „Nicolae Bălcescu”, a sfârșit tragic. Părinții ei nu au lăsat-o să meargă la „revoluție”. Când au plecat la serviciu, i-au ascuns pantofii și i-au încuiat ușa. Ea s-a încălțat cu teniși, a sărit pe fereastră (locuia, ca și mine, la parterul blocului). În dreptul Academiei Militare un glonț i-a scurtat drumul și viața. Avea doar 16 ani neîmpliniți. O chema, dacă nu mă înșel, Diana, și era elevă la Liceul „Nicolae Bălcescu”. Am aflat mai târziu despre diversiunea de la Academia Militară. Acolo erau la studii ofițeri din toate armele, inclusiv de la Securitate. Aceștia au fost sechestrați într-o sală și păziți de colegii lor să nu fugă. La un moment dat, au început să răpăie gloanțele de la o clădire spre altă clădire. Poate că un glonț rățăcit a curmat viața copilului vecinilor mei. Sau, poate, lunetiștii au îndeplinit misiunea de a înapăimânta oamenii? Într-o astfel de eventualitate, cine a dat ordinul? Cine este criminalul?

*

În afara poveștilor de la TV, „uite teroriștii, nu e teroriștii”, mai multe persoane mi-au spus prin ce au trecut în zilele de sfârșit de Decembrie 1989. Un fost student de la Academia „Ștefan Gheorghiu”, care își făcuse lucrarea de diplomă cu mine și cu care am realizat un

experiment privind comportamentul prosocial (S. Chelcea, C. Țăran, *Psihosociologia cooperării și întraajutorării umane*, București, Editura Militară, 1990), ajunsese locotenent-colonel la pompieri într-o unitate din Timișoara. Avusese grad militar încă dinainte de venirea la „Ștefan Gheorghiu”. Pentru tema pe care i-am sugerat-o la lucrarea de diplomă am fost dat ca exemplu. Firește, negativ. Într-o ședință de partid s-a făcut observația că multe lucrări de diplomă nu abordează problemele de partid, izvorâte din cuvântările tov. Nicolae Ceaușescu.

- La Economie s-a propus o temă despre avantajele paletizării¹ (Notă. PALETIZARE, manipulare și transportare a mărfurilor cu ajutorul unor platforme speciale), la Sociologie, psihosociologia panglicii.
- Psihosociologia panicii, tovarășe prorector.
- Și mai grav! Panica este caracteristică pentru societatea noastră?!

Constantin Țăran și-a susținut cu brio lucrarea de licență. A analizat comportamentul haotic, disperat al cumpărătorilor și vânzătorilor din Magazinul Universal Victoria din București când, la etajul doi, în aprilie 1979, a izbucnit un incendiu de proporții. Ca ofițer pompier, Constantin Țăran participase la stingerea incendiului, făcuse și fotografii zguduitoare, cu oameni care s-au aruncat pe ferestre și s-au zdrobit de caldarâm sau care strigau după ajutor pe marginea îngustă a coloanelor exterioare ce ornamentau clădirea construită în 1945, aflată la intersecția Căii Victoriei cu Strada Domnița Anastasia. Am avut și eu de învățat din lucrarea de diplomă a studentului meu în care erau comentate psihosociologic procedurile de intervenție pentru calmarea populației în caz de incendiu. Am rămas în bune relații cu Constantin Țăran, un om cu simțul umorului, corect, fapt ce mă face să cred ceea ce mi-a relatat după fuga lui Ceaușescu, despre evenimentele de la Timișoara.

La Timișoara au acționat grupuri bine organizate: au spart vitrinele magazinelor, au dat foc unor clădiri. Am plecat cu o mașină de pompieri să limitez, să sting un incendiu. În zona centrală a orașului nu am mai putut să înaintez. Am fost blocat de o mulțime de oameni care manifestau împotriva lui Ceaușescu. Am oprit mașina, deși incendiul căpătase proporții.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

În acest moment un individ a început să lovească parbrizul cu un lanț gros ca pe mână. Șoferul, militar în termen, a făcut imprudența să deschidă ușa mașinii și să-i spună că are misiunea... A fost tras afară și lovit cu picioarele, trântit la pământ. Am coborât și eu din mașină și am încercat să-l apăr. Am lovit și eu în stânga și în dreapta, cu ce am apucat. Între timp cineva a dat foc mașinii în care erau închiși ca într-o cutie vreo șase pompieri militari. Am reușit să-i scot și am rupt-o cu toți la fugă. Am anunțat imediat la unitate. A venit un alt echipaj. Dar prea târziu. Mașina noastră se făcuse scrum. Am procedat corect: un șef militar este dator să-și apere subordonații. Dumneavoastră ce ați fi făcut? Ei bine, pentru asta am fost anchetat, chemat la București la Parchetul Militar să raportez, minut cu minut, cum s-au întâmplat lucrurile.

Tribunalul Militar l-a absolvit pe lt.-col. Constantin Țăran de orice vină. A renunțat la cariera militară sau a fost „ajutat” să renunțe, asta nu o știu. Am aflat, când l-am mai întâlnit după ani și ani, că predă psihologie socială la o universitate particulară din Timișoara. Probabil că a ieșit la pensie.

*

Un alt fost student de la „Ștefan Gheorghiu” ajunsese primar într-un orașel de vreo 10000 de locuitori de la granița de nord a României. În această funcție l-au prins evenimentele din Decembrie '89: primar și secretar al Comitetului PCR al orașului Siret. În trecut fie spus, orașul Siret din sudul Bucovinei era pe atunci mai puțin cunoscut ca fostă capitală a Moldovei (în secolul XIV) decât ca „orașul cu gară CFR și fără cale ferată”. Prin aranjamentele diplomatice de după Al Doilea Război Mondial, granița cu URSS fiind la doi pași, România a fost obligată să desființeze calea ferată care trecea prin orașul Siret și făcea legătura cu orașul Cernăuți.

Am fost la Siret cu studenții de la „Ștefan Gheorghiu” într-o practică sociologică prin 1985. Orașul era în plin avânt economic – se înțelege, socialist. Se construiau blocuri tip, și fabrici, și uzine. Primarul, tov. I.F., ne-a arătat cu mândrie planul de dezvoltare a orașului și ne-a povestit isprava cu gara fără cale ferată. Cel mai mult s-a lăudat cu

Evenimentele din Decembrie '89, așa cum le-am trăit

Casa de căsătorii pe care o inaugurase de curând. Devenise, deja, o tradiție ca însurățeii să aducă la oficierea căsătoriei câte un bibelou sau ceva asemănător, o vază, o cutiuță de lemn sculptată etc. Obiectele dăruite, alături de diplomele cu numele fericiților ce trecuseră iubirea în legalitate, erau expuse în sala mare a Casei de căsătorii. Aduc în discuție aceste amănunte pentru că, la un timp după Decembrie '89, domnul primar I.F. – da, da, ajunsese din nou primar, dar nu mai era tovarăș, ci domn – mi-a spus că „la cutremur” (a se citi „prăbușirea comunismului”) în orașul Siret nu s-au înregistrat victime, nici pagube materiale.

Nu s-a spart nici măcar un bibelou. Și totuși Siretul a fost declarat imediat „Oraș martir”. Să vedeți cum a fost... În preziua fugii lui Ceaușescu, împreună cu șeful Miliției și cu comandantul Gărzilor patriotice, am organizat apărarea militară a orașului. Siretul este la granița cu rușii. Așa ni se trasase sarcina de la Comitetul PCR Suceava. Trebuia să organizăm și adunări de adeziune la Declarația CC al PCR privind evenimentele de la Timișoara. După ce totul a fost pus la punct, seara târziu, noi, cei din „comandament”, am mai stat puțin la „un pahar de vorbă”. A doua zi, de la 8 la 10, adunarea oamenilor muncii de la Întreprinderea de textile a mers bine, „adeziune entuziastă”. La fel și de la 10 la 12, la Fabrica de mobilă. La ora 12, la Șantierul de construcții, conform programului stabilit, am început să citesc textul „cuvântului” de condamnare a provocatorilor de la Timișoara, a grupurilor de „huligani” (cum se spusese la radio). Spre surprinderea mea, care nu urmărisem transmisia radio de la mitingul din București, s-a deschis ușa sălii de ședință și nevastă-mea s-a apropiat fără ezitare de tribuna de la care cuvântam. „Bărbate, hai acasă. S-a dus dracu' șandramaua!”

Am suspendat ședința și am plecat. Dar nu acasă, ci la sediul Sfatului Popular, ca să iau legătura cu „județul” [Comitetul Județean al PCR – n.n.]. Abia am ajuns, când a venit val-vârtej șeful Miliției și, fără nicio vorbă, și-a aruncat pe masă carnetul de membru PCR și... dus a fost. Au intrat apoi câțiva oameni, pe unii îi cunoșteam, pe alții nu, și m-au somat să părăsesc primăria. Ceea ce am și făcut.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

A devenit primar în locul meu un profesor care făcea naveta. Nici nu locuia în oraș. Eu mi-am găsit un loc de muncă la un IAS. Contabil. Soția mi-a spus că nu-i mai trebuie politică, așa cum nu-i trebuie o „bubă în c.” [în „cot”. La ce vă gândeați?! – n.n.]. Când mă întâlneam cu oamenii din Siret, mă salutau. Cei mai mulți. Unii chiar mă întrebau de ce nu candidez la funcția de primar. Așa că la a doua confruntare electorală am candidat din partea PSD. Acum sunt la al doilea mandat.

*

Mai adaug o poveste despre modul în care au fost trăite de către oamenii din diferitele categorii socio-profesionale evenimentele așa-zisei revoluții. Nu am de unde să știu dacă poveștile lor sunt „cosmetizate” sau nu. Simplul fapt că mi le-au depănat cu ani în urmă, fără ca cineva, nici măcar eu, să știe că vor fi făcute publice mă face să le dau crezare. Un profesor de sociologie de la Politehnica din București, bun prieten de-al meu, mi-a povestit:

Am trăit evenimentele din Decembrie destul de tensionat. Nu știam în ce direcție se îndreaptă lucrurile. Erau zvonuri..., circulau, circulau multe zvonuri: că Ceaușescu nu mai apucă Anul Nou, Crăciunul. Pe 22 dimineața, pe la ora 9,30, am ieșit pe stradă. M-am pomenit cu o subunitate militară, un tanc și două transportoare blindate. Nu pot să precizez, pentru că au început să-mi tremure genunchii când am văzut mitralierele. Și eu făcusem pregătirea militară, convocările, la unitatea militară de tancuri de pe Șoseaua Olteniței. Am discutat după Decembrie cu comandantul subunității, un maior. „Și mie m-era frică, să nu cumva să deschidă foc vreun militar” – mi-a spus. După ce i-am văzut, m-am întors acasă. Mi-am zis: „S-a terminat cu revolta”. Nevasta: „Stai puțin că tancurile s-au întors pe Șoseaua Olteniței”. Atunci am luat hotărârea să mă duc în oraș, să văd ce este. Curiozitatea a învins frica.

Am ajuns la Piața Unirii cu metroul. S-a anunțat că la Piața Universității metroul nu mai oprește. Când am scos capul la suprafață, am văzut cum se retrag trupele pe cheiul Dâmboviței. Au apărut, nici nu știu de unde, mulți, foarte mulți oameni. Strigau „Jos Ceaușescu”, „Jos Dictatorul”. Am ajuns la

Evenimentele din Decembrie '89, așa cum le-am trăit

CC al PCR. M-am oprit pe Strada Onești, în prezent Dem. Dobrescu, în fața CC al UTC. M-am întâlnit cu unii profesori și cu studenți de la Politehnică. Studenții, ca și noi, vroiau să-l dărâme pe Ceaușescu și strigau împotriva lui. Am început să urlu și eu „Jos Ceaușescu”. Erau câțiva care dădeau tonul, o „rețea de lideri de opinie”. Strigau „Fără violență, fără violență”. M-a interesat situația. Am vrut să văd psihologia maselor, să mă autoobserv cum reacționez în situația de mulțime. Mi-a fost și frică. Au venit unii și ne-au chemat să apărăm televiziunea. Ceaușescu fugise. În jurul meu se aruncau manifeste. Îmi pare rău că nu am păstrat manifestele care îndemneau să nu răspundem provocărilor capitaliste. Evenimentul care a pus punct dictaturii ceaușiste a fost apariția coloanelor de muncitori, cu trailere, cu autocamioane. Mi-am zis: „Gata, s-a terminat cu Nea Nicu”.

La un moment dat am auzit că se intră în CC al PCR. Am încercat și noi să pătrundem pe la poarta B (de pe Strada Onești). A apărut în ușă o femeie de serviciu care ne-a avertizat: „Nu intrați că veți fi împușcați”. S-a înserat. Prima chestie care mi-a dat de gândit a fost împărțirea armelor la populație. Știam că este suficient ca armata să ocupe toate punctele cheie din oraș. Armata era cu noi. Ce rost avea să se dea arme civililor?! Au început zvonurile cu apa otrăvită, cu tăierea conductelor de gaze, pericolul de explozii. Am auzit că este nevoie de doi sociologi. Eu nu m-am mișcat. Mi-am dat seama că era o chemare cu dedicație.

M-am dus acasă. Am trăit clipe de libertate. Am mers pe mijlocul Bulevardului „Nicolae Bălcescu”, acum se cheamă „Brătianu”, pe la Sfântul Gheorghe până la Piața Unirii. Am considerat că treburile sunt rezolvate. Nebunia a început când am ajuns pe Olteniței, unde locuiam, vizavi de Cimitirul Bellu. S-au format echipe de autoapărare împotriva teroriștilor. Noaptea, patru persoane neînarmate ne apărăm de teroriști... Tremuram de frică.

Când a apărut la TV Ion Iliescu, m-am liniștit. M-am înscris în Frontul Salvării Naționale. Mi s-a dat adeverință că am plătit cotizația la FSN-ul de cartier. Stăteam cu ea în buzunar. Dacă mă întreba cineva pe stradă, îi arătam chitanța. Se formaseră echipe de tineri revoluționari care controlau

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

intrările la metrou. Am văzut cu ochii mei camioane aducând sicrie – erau morții revoluției. Erau îngropați într-un teren viran, spațiu verde lângă Cimitirul Bellu. Acum este „Cimitirul eroilor”. Biserica de acolo s-a ridicat mult timp după ce au fost puse crucile de marmură la mormântul martirilor”.

Fig. 23. Biblioteca Centrală Universitară „atacată” de teroriști și apărată de armată în Decembrie 1989 (Foto Agerpres)

Profesorul Iancu Filipescu mi-a spus că, printre cei pe care i-a întâlnit protestând în fața CC-ului, la poarta B (unde este acum intrarea la Ministerul Muncii și Justiției Sociale) era și Mircea Dumitru, la acea dată asistent suplinitor la Catedra de Filozofie de la Politehnica din București, iar acum, în 2016, ministrul educației în guvernul de tehnocrați condus de Dacian Cioloș. Mircea Dumitru a rămas peste noapte cu revoluționarii în stradă, în fața CC al PCR. A stat sub gloanțe, culcat lângă șenilele unui tanc. La scurt timp după evenimentele din Decembrie, s-a transferat ca asistent la Catedra de Filozofie teoretică și logică din cadrul Facultății de Filozofie (Universitatea din București). A devenit șeful acestei catedre, apoi decan al Facultății de Filozofie, prorector și, în 2011, rector al Universității din București. L-am cunoscut prin 1997-1998, când își finaliza teza de doctorat. Era interesat de neuroștiințe, de psihologia cognitivă. L-am reîntâlnit apoi ca prorector, când a supervizat o cercetare privind

frauda intelectuală în Universitate, temă pe care eu am propus-o. Am admirat hotărârea cu care a acționat pentru retragerea titlului de doctor în drept lui Victor Ponta, teza acestuia fiind un plagiat dovedit oficial în cele din urmă. M-am tare mirat când la învestirea lui ca ministru al educației, președintele Klaus Iohannis a declarat că a discutat de multe ori cu profesorul Mircea Dumitru încă de când acesta era rector. Or fi discutat și despre plagiatul lui Victor Ponta?!

*

Cum, necum, contestat, necontestat, am câștigat concursul de profesor și am fost recunoscut cu acte în regulă profesor la Facultatea de Psihologie, Sociologie și Pedagogie, nou înființată. Trebuia să dovedesc acum că am meritat acest grad didactic. Sincer să fiu, înscriindu-mă la concursul pentru ocuparea postului didactic de profesor, nu-mi acordam prea multe șanse. Am încercat, totuși. „*Maitre*, a contat doar valoarea profesională” – mi-a spus profesorul Ilie Bădescu, șeful catedrei, membru în consiliul profesoral al facultății. Eu cred că au mai contat și alte lucruri: faptul că am participat la cercetarea despre dezvoltarea umană a întreprinderii, coordonată de Cătălin Zamfir, apropierea ca vârstă de cei care preluaseră conducerea Secției de Sociologie: Ilie Bădescu, Ioan Mihăilescu, Lazăr Vlăsceanu, Maria Voinea, Cătălin Zamfir. I-am menționat în ordine alfabetică pentru că nu știu exact cine dădea tonul sociologiei în 1992. Probabil că profesorul Cătălin Zamfir, care fusese ministrul muncii în guvernul Petre Roman. Nu aș vrea să greșesc. La acea dată nu apăruseră disensiuni în catedra noastră. Domnea un spirit înnoitor. Entuziasm. Toți doream să recuperăm rămânerea în urmă a sociologiei, voiam să atingem cât mai repede standardele marilor universități din Occident. O utopie. Nici astăzi, după mai mult de 25 de ani, învățământul universitar din România, în general, și cel sociologic, în particular, nu s-au impus pe plan internațional.

În 1993 a apărut o lucrare colectivă masivă (769 pag.), care marchează, după opinia mea, schimbarea de paradigmă în sociologia românească. Este vorba de *Dicționar de sociologie, urmat de indici demografici, economici, sociali și sociologici*, coordonat de Cătălin Zamfir și Lazăr Vlăsceanu (București, Editura Babel, 1993), primul

dicționar enciclopedic de sociologie publicat în România. Și înainte de Decembrie '89 s-a lucrat la redactarea unui dicționar-vocabular al sociologiei, sub coordonarea profesorului Miron Constantinescu, secretariatul fiind asigurat de Ștefan Costea. Redactarea lui, însă, a trenat, din cauza, între altele, a unor neînțelegeri între cei care pretindeau că sunt îndrituiți să definească termenii fundamentali ai domeniului. La dicționarul coordonat de Cătălin Zamfir și Lazăr Vlăsceanu și-au adus contribuția 29 de cadre didactice de la universitățile din București, Cluj și Iași, precum și cercetători din institutele Academiei Române. Am propus și eu definiții pentru mai mulți termeni (intrări) și am prezentat indicii utilizați în cercetarea sociometrică, precum și indicatorii la care se face apel cel mai frecvent în cercetarea sociologică empirică, de teren.

Coordonatorii dicționarului au precizat rostul sociologiei în contextul social al tranziției de la comunism la capitalism în România:

Sociologia își realizează menirea prin sporirea posibilităților de explorare, înțelegere și practicare a libertății umane, prin oferirea de punți de legătură între personal și social, între individual, comunitar și global. Într-o lume în schimbare accelerată, într-o perioadă de cumpănă a tranzițiilor și opțiunilor, sociologia este investită cu responsabilitatea de a analiza procesele din trecutul mai apropiat sau mai îndepărtat și mai ales de a identifica și a explica transformările prezente și viitoare. Studiul sociologiei trebuie să ofere temeiurile construcției actuale a culturii intelectuale prin stimularea imaginației interpretative și a analizei lucide centrate pe viața personală în lumea socială. A da seama de cursul și stilul individual de viață într-o lume involburată de schimbări nu este o simplă opțiune, ci o necesitate pe care sociologia are menirea să o conștientizeze (C. Zamfir, L. Vlăsceanu, „Prefață”, în *op. cit.*, p. 9).

Așa cum remarca într-o discuție prietenească profesorul Iancu Filipescu, acest dicționar arată că și sociologia, la acea dată, era în tranziție, nu numai societatea românească. Ar merita să vedem care erau funcțiile sociologiei în perioada comunistă, în viziunea lui Miron Constantinescu, și menirea sociologiei în perioada tranziției, în viziunea coordonatorilor dicționarului, după cum ar merita să se facă

Evenimentele din Decembrie '89, așa cum le-am trăit

o analiză comparativă a conținutului dicționarului despre care vorbim și a *Dicționarului de Sociologie Oxford* (710 pag.), editat de Gordon Marshall (1994), tradus la noi aproape zece ani mai târziu (G. Marshall, ed., *Dicționar de sociologie*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2003). Nu mă angajez la o asemenea muncă extrem de dificilă. Constat doar că, în dicționarul editat de Gordon Marshall, profesor la Colegiul Nuffield Oxford, figurează ca intrări mult mai mulți termeni care definesc ramuri ale sociologiei decât în dicționarul nostru. În dicționarul coordonat de Cătălin Zamfir și Lazăr Vlăsceanu, 1993, nu sunt menționate, ca intrări, următoarele orientări și ramuri (sociologii specializate) ale sociologiei: aplicată, cognitivă, comparativă, existențialistă, figurațională, formală, industrială, interpretativă, marxistă, matematică, medicală, populară, reflexivă, umanistă, urbană, vizuală. Nu apar ca termeni-intrări sociologia: bunăstării, dreptului, educației, emoției, familiei, industriei, instruirii, îmbătrânirii, jocurilor de noroc, mass-media, mediului înconjurător, rasei, religiei, sănătății și a bolii, științei, trupului, vieții economice. Apar, în schimb, sociologia economică, românească, a turismului. Din această simplă constatare ne putem face o idee despre decalajul dintre sociologia românească la acea dată și sociologia din țările occidentale dezvoltate.

Academia „Ștefan Gheorghiu” atacată de teroriști

Am apărat și Academia de Studii Social-Politice (fostă „Ștefan Gheorghiu”) de teroriști. Vă vine să credeți?! Iată cum s-au petrecut lucrurile, din câte îmi amintesc. În 22 Decembrie, pe la ora 22, am primit un telefon de la ofițerul de serviciu pe Academie să vin de urgență. Se întunecase bine. Se auzeau focuri de armă. Mi-am spus: „Dacă nu am participat la înlăturarea lui Ceaușescu, măcar acum să nu rămân spectator”. Mi-am îmbrățișat soția și copiii și am plecat. Le-am spus la despărțire că orice se va întâmpla să știu că i-am iubit și mi-am iubit poporul. Acum sună lacrimogen, dar asta am spus. Nu mai circulau troleibuzele sau autobuzele. Am pornit-o voinicește, vorba ceea: „De-ar ploua ploaie de sânge, voinicul merge și nu plânge”. Am trecut pe lângă Ministerul Apărării Naționale. Gloanțele șuierau de

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

mama focului. Aveam la mine Carnetul de partid și Legitimația de la „Ștefan Gheorghiu”. Am ajuns la Academie. Portarul era pitit în cămăruța sa de la poarta dinspre Bulevardul Armata Poporului. Nu m-a lăsat să intru, în ciuda faptului că i-am arătat legitimația. Am așteptat să vină să mă recunoască cineva trimis de ofițerul de serviciu. În camera unde se făcea de serviciu erau trei-patru profesori. Ofițerul de serviciu vorbea la telefon, raporta situația. Cui?! Când a terminat convorbirea, s-a holbat la mine.

- Ce-i aia pe brațul tău?
- Nu știți?!
- Scoate-o de acolo!

Nu am renunțat la banderola cu tricolorul, pe care mi-o pusese soția pe braț, dar a început să-mi fie frică: unde naiba am nimerit?! Ofițerul de serviciu, un lector de la Facultatea de Ziaristică, i-a raportat în noaptea de 22 spre 23 Decembrie situația lui „Dumnezeu” (rectorul Dumitru Popescu) în repetate rânduri.

- De pe acoperișul căminului se trage foc de mitralieră în curtea Academiei. La intersecția de la Fabrica de confecții staționează un tanc...
- Mergeți și arestați-i pe teroriști. Luați legătura cu tancul!

Ușor de zis, greu de făcut. Cine se aventura, înarmat doar cu ideologia comunistă, să îi anihileze pe cei ce împrășeau gloanțe în toate direcțiile? Când se dădea telefon de la poartă să vină cineva să recunoască un profesor, tremuram pe dinăuntru, dar ne îmbărbătam pe dinafară. Protejat de întuneric, mergând pe lângă zid și apoi în zig-zag, am fost și eu de câteva ori până la poartă. La un moment dat, un glonț a găurit geamul de la fereastra camerei ofițerului de serviciu. Atunci am conștientizat cu adevărat pericolul. Am stins lumina și ne-am împrăștiat în alte camere. Dimineața am adunat din curtea Academiei un pumn de gloanțe. Le păstrez pe raftul bibliotecii lângă o reproducere tip carte poștală a picturii „România Revoluționară” de Constantin Daniel Rosenthal. Când se vorbește despre „Evenimentele din Decembrie 1989” ca despre „Revoluția Română”, mă întreb: „Oare Revoluția de la 1848 nu a fost tot română?”

Spre dimineață, ofițerul de serviciu a primit un telefon – de la cine?! – să pregătim o gustare pentru 100 de militari de la o unitate din Câmpina care vine în ajutorul revoluției. A fost chemat imediat personalul de la bucătăria cantinei. S-a spart magazia de alimente. Totul era pregătit. Însă nu a venit nimeni de la unitatea din Câmpina. Am aflat mai târziu: convoiul de la Unitatea de Securitate din Câmpina a înaintat, trecând prin mai multe filtre pe DN1, spre Aeroportul Otopeni. A înaintat spre moarte. Pe la ora șase dimineața, convoiul a ajuns pe aleea din fața aeroportului. Fără nici un avertisment, s-a tras asupra autobuzelor în care erau. În zece minute au murit 22 de militari. Cadavrele lor au rămas întinse pe asfalt mai mult de 24 de ore. Din viețile lor s-a ridicat o troiță. Vinovații pentru comanda de deschidere a focului asupra militarilor care fuseseră chemați să apere aeroportul de teroriști și-au primit pedeapsa, câțiva ani de închisoare, dar morții au murit pentru totdeauna. La Academie, noi le pregătisem o gustare...

În aceeași dimineață, un student de la Facultatea de Ziaristică a venit la Academie să ne anunțe că la Politehnică studenții au primit arme. Ne-a îndemnat să luăm legătura cu ei, să ne înarmăm și noi cu pistoale și puști automate. O altă diversiune! Ce s-ar fi întâmplat cu noi dacă s-ar fi aflat că „Ștefan-Gheorghisții” au kalașnicove?! În isteria creată, am fi fost considerați teroriști, apărători ai „tiranului”.

În dimineața zilei de 23 Decembrie au venit la Academie mai mulți profesori. Unii s-au scuzat că nu au putut ieși din casă noaptea când au fost chemați pentru că se trăgea, pentru că nu circulau mijloacele de transport în comun. Nimeni nu a recunoscut că i-a fost frică, parcă frica nu ar fi însoțit dintotdeauna viața oamenilor. Cine spune că nu i-a fost niciodată frică de nimic este sau bolnav psihic sau mincinos! Filozoful francez Jean-Paul Sartre spunea cândva că „Toți oamenii suferă de frică. Toți. Cel care nu suferă de frică nu-i normal și asta nu are nimic comun cu curajul” (vezi S. Chelcea, *Fricile sociale ale românilor*, București, Editura Tritonic, 2015, p. 17). Deși mi-a fost frică, m-am oferit voluntar să căutăm gura tunelului care se spunea că face legătura între CC al PCR și Academie. Așa se zvonea. Și zvonul a prins. În Decembrie '89 au circulat zvonurile precum trasoarele care noaptea brăzdau cerul. *România liberă* din 27 Decembrie titra: „Tiranul

și-a primit pedeapsa meritată. Un călău care are pe conștiință 60.000 de victime”. În ediția din 28 Decembrie a aceluiași ziar, la rubrica „Exercițiul libertății” se scria: „Cu 60.000 de vieți am plătit”. La 8 ianuarie, Ion Iliescu, președintele Consiliului Frontului Salvării Naționale, declara într-un interviu acordat ziarului german *Die Welt*: „60.000 de morți, răniți și dispăruți” (vezi S. Chelcea, Prefață: „Un fenomen psihosocial complex: zvonurile”, în Jean-Noël Kapferer, *Zvonurile. Cel mai vechi mijloc de informare din lume*. Traducere din franceză de Marina Vazaca, București, Editura Humanitas, 2006, pp. 5-47). De fapt, până la fuga lui Ceaușescu – conform declarației procurorului general al României – își pierduseră viața 160 de persoane (vezi ziarul *Libertatea*, nr. 893, p. 2). De la 160 de victime la 60.000 – aceasta este măsura manipulării prin zvonuri. Așa cum am menționat în prefața cărții lui Jean-Noël Kapferer, „Dacă în cursul evenimentelor din decembrie '89 ar fi fost ucis un singur om, aceasta tot crimă se numea. Un regim care proclama omul ca valoare supremă, dar curma vieți omenești nu putea să nu se demaște ca antiuman” (S. Chelcea, „Un fenomen psihosocial complex: zvonurile”, 2006, p. 28).

Așadar, sub imperiul emoției zvonului că s-ar putea strecura în Academie prin tunel teroriștii, în frunte cu A.G., lector la Catedra de filozofie, am bătut cu un ciomag, metru cu metru, lespezile din holul Academiei. A.G. spunea că știe de existența tunelului de la un prieten, ofițer în unitatea militară de peste gard de Academie. Oare lectorul de la filozofie era convins că puteam fi atacați de teroriști? Mă abțin să răspund afirmativ.

În timp ce căutam gura tunelului, s-a constituit în Academie un Comitet al Salvării Naționale. Președinte a fost ales C.B., profesor de la Catedra de Economie, fost secretar de partid pe Academie la un moment dat. Ne-am adunat, cei prezenți în acea dimineață, să facem – ca mai toate instituțiile de stat – o declarație de adeziune la revoluție. Am căzut de acord asupra principalelor idei din declarație. Personal, am susținut că ar trebui să arătăm în declarație că suntem conștienți de vina pe care o are Academia, dar că ne angajăm...

– Chelcea, treci și scrie!

– A avut loc o revoluție ca să ne purtăm uman unii cu alții...

Evenimentele din Decembrie '89, așa cum le-am trăit

Am părăsit sala în care se năștea „Declarația Academiei”, declarație care nu a fost preluată de mass-media. Și în Catedra de Sociologie s-au făcut planuri de schimbare, s-au redactat declarații de bun simț. Șeful catedrei nu a participat la zbuciumul nostru. Declarațiile erau echilibrate, sincere. Toți eram de acord cu ele. Dar cine să le ducă noii conducere instalată în fostul sediu al CC al PCR? În Piața Revoluției șuierau gloanțele... Fostii colegi din Academie, grupați în jurul lui Ion Iliescu, ne trimiteau mesaje: „De ce stați? Nu faceți nimic...?”. Ce să facem? Personal, chiar că nu am mai făcut nimic. M-am îngrozit, însă, când duminică, pe 24 Decembrie, am văzut Biblioteca Centrală Universitară (BCU) scrum, doar scheletul metalic al cupolei amintea de un simbol al culturii naționale (BCU era urmașa Fundațiunii Universitare „Carol I”, înființată în 1895). Cine se face vinovat de distrugerea acestui simbol? Nu știu, dar bănuiesc că incendierea BCU a fost planificată. Redeschiderea dosarului revoluției poate va lămuri și acest „amănunt”.

*

Chiar înainte de Anul Nou 1990 am primit un telefon de la Paul Păcuraru, un fost student de-al meu, căruia îi condusesem lucrarea de diplomă. Era sociolog la Centrala Industrială Navală din Galați. Când venea în București cu treburi pe la Ministerul Transporturilor sau la examene (a urmat o a doua facultate la Academia de Studii Economice), ne mai întâlneam, mai discutam de una, de alta, de sociologie, de problemele sociale.

- Domn' profesor, haideti să reînființăm Partidul Național Liberal!
- Cum mi-ar sta mie, fost „Ștefan-Gheorghist”, să fac politică liberală? M-ar crede cineva?
- Dumneavoastră mi-ați fost profesor, m-ați învățat sociologie...
- Paul, îți mulțumesc. Ți urez mult succes!

Ca unul dintre fondatorii noului PNL, fostul meu student a avut o carieră politică de succes. Cel puțin până în 2008. A fost secretar executiv al PNL, membru al Biroului Permanent Central al PNL, senator, ministru la Ministerul Muncii, Familiei și Egalității de Șanse

în cadrul Guvernului Tăriceanu. În 2008, Direcția Națională Anticorupție a început urmărirea penală împotriva ministrului Paul Păcuraru „sub aspectul săvârșirii infracțiunii de luare de mită”. Fără a mai fi sprijinit de liberali, a fost silit să-și dea demisia din guvern. A susținut de la început că este nevinovat. În 2011 a fost achitat definitiv. În opinia mea, a fost vorba de un proces politic, dar și de trădare. Păcat. Așa se făcea politică pe vremea președinției lui Traian Băsescu...

Am stat de vorbă cu câțiva dintre liderii PNL și în alte împrejurări după 1990. M-am întâlnit, cu totul întâmplător cu un fost student: „Astăzi este ziua de naștere a lui Radu Câmpeanu. Vă invit să-i urăm «La mulți ani», să ciocnim o cupă de șampanie și plecăm”. Așa am ajuns pe Strada Căderea Bastiliei, acasă la Radu Câmpeanu, cel cu care „am mâncat/nu am mâncat salam cu soia”, contracandidatul lui Ion Iliescu la „primele alegeri libere” (mai 1990) pentru Președinția României. Unii vorbesc despre „Duminica orbului”. Radu Câmpeanu ne-a primit cu bucurie. Îl sărbătoreau doar câțiva apropiați. Fără fast. I, B. m-a prezentat ca fostul lui profesor, ca eminent psihosociolog. Liderul aripii PNL, din curtoazie, sau poate dând crezare recomandării că așa fi eminent, m-a întrebat ce cred că ar trebui să facă pentru succesul în alegerile legislative. L-am sfătuit: „Să nu promiteți ce nu se poate realiza. Românii s-au săturat de minciuni. Și să renunțați la sloganul «Alungați lupii» (vizându-i pe foștii comuniști). Sunt în țară peste 3,5 milioane de foști membri PCR. Adăugați-i pe cei din familiilor lor și ajungeți la 6 milioane de votanți. Vreți să câștigați alegerile. Aveți nevoie de voturile lor. Și să nu vă imaginați că toți membrii PCR au fost fiare. Cunosc foarte bine situația. Și eu am fost în partid. Am predat psihologie socială la Academia «Ștefan Gheorghiu»”. După un moment de tăcere, vădit stânjenit, Radu Câmpeanu a reluat discuția: „Nu, că nu am nimic împotriva foștilor PCR-iști. Îmi plac și activiștii de partid. Sunt disciplinați, îndeplinesc sarcinile fără să crâcnească”. Mi-am dat seama că este rupt de realitățile din România. De altfel, la alegerile din 20 mai 1990, PNL-ul a obținut doar 7% din totalul voturilor exprimate. Și eu am votat FSN-ul. Am stat câteva ore la rând pentru a vota. Astăzi, n-aș mai sta nici cinci

minute, pentru niciunul dintre candidați. Am sperat mereu în mai bine...

După mineriada din iunie 1990, climatul socio-politic se schimbase în defavoarea lui Iliescu. Se scanda „Jos Iliescu” pe toate tonurile. Când am primit vizita unui psiholog din Occident la noul sediu al Institutul de Psihologie, la Casa Academiei, așteptând liftul, acesta m-a întrebat foarte surprins de ce lângă triunghiul verde care indică sensul spre parter nu s-a scris decât „Jos”: trebuia să se scrie „Jos Iliescu”.

În 1990, eram redactor-șef adjunct la revista *Sociologie Românească*. Mi-am propus să deschid revista spre un public cât mai larg, fapt pentru care am inițiat o rubrică de interviuri cu sociologii care făceau parte din Adunarea Constituantă, ce avea sarcina, între altele, prin Comisia Constituțională condusă de prof. Antonie Iorgovan de la Facultatea de Științe Juridice a Universității din București, să elaboreze proiectul Constituției României (Noua Constituție a fost publicată în *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 233, din 21 noiembrie 1991). I-am solicitat un interviu și domnului Sorin Butnaru, deputat din partea Frontului Salvării Naționale, condus de Ion Iliescu (vezi C.S. Anghel, „Interviu cu domnul Sorin Butnaru, deputat”, *Sociologie Românească*, 1990, nr. 3-4, pp. 191-294). M-am deplasat la sediul FSN unde își avea biroul deputatul. M-a izbit, de la intrarea în birou, tabloul lui Ion Iliescu, în mărime naturală: „Abia am scăpat de cultul personalității lui Ceaușescu...”. S-a cam fâstâcit. A dus arătătorul la buze și a șoptit: „Vă rog să discutăm despre altceva”.

Gestul lui mi-a adus aminte de tovarășa G.C., instructor la Secția Propagandă și Presă a CC al PCR. Mi-a fost studentă la Academia „Ștefan Gheorghiu”. Am primit de la Academie sarcina să mă prezint la CC pentru a fi inclus într-un colectiv care urma să se deplaseze în teritoriu. Până să ne adunăm cu toții, i-am spus fostei mele studente: „Tovarășa Chiru, numai de deplasare nu am eu timp. Exact ce-mi lipsea!”. G.C., speriată, a făcut un gest complice: a dus arătătorul cruce peste buze și apoi cu două degete (arătătorul și mijlociul) și-a atins de mai de mai multe ori umărul drept. Traducerea limbajului nonverbal: tăcere, să nu ne audă cei de la Securitate! La câteva minute după ce am început discuțiile, a apărut în ușa biroului un colonel MAPN de la

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Consiliul Politic Superior al Armatei. Îl cunoșteam. Își făcuse doctoratul în sociologie, la Academia „Ștefan Gheorghiu”.

– Vă rog să scuzați că am întârziat. A trebuit să trimit de urgență o situație cerută de la cabinetul tovarășului Nicolae Ceaușescu.

– Să nu pronunțați numele conducătorului nepereche, pentru a vă acoperi întârzierea – s-a năpustit tov. Gica Chiru.

Am rămas interzis. Colonelul a tăcut mâlc, luând poziție de drepti. Cu câteva minute înainte, fosta mea studentă părea un om rațional. Acum își ieșise din minți. Juca teatru, a ridicat tonul, tocmai pentru a fi auzită de cine trebuie?! După Decembrie 1989, tovarășul colonel a ajuns general SPP (Serviciul de Pază și Protecție). Când ne-am întâlnit, îmi promisese o carte cu dedicație (a publicat o serie de lucrări de psihosociologie militară), ne-am amintit și de G.C., și de alte figuri ale trecutului. Mi-a povestit cum și-a susținut Nicu Ceaușescu examenul de maior, fără să se prezinte la examen.

Într-o zi a fost filmată comisia de examen, ofițeri superiori, profesori de la Academia Militară din București, privind țintă spre ceva ce nu se vedea. Într-o altă zi, Nicu Ceaușescu, prim-secretar al CC al UTC, în ținută militară, făcea figurație arătând pe o hartă situația frontului. O echipă de cineaști a montat filmul.

Mi-am amintit brusc de examenul la sociologie al „Prințisorului” – am povestit despre această ispravă. Îmi vine să cred că Nicu Ceaușescu nici nu i-a văzut la față pe cei doi profesori examinatori, Ion Iordăchel și Ion Cauc. Mă bate gândul că au băut o cafea în biroul prorectorului Păun Bratu și au revenit la catedră, unde noi îi așteptam dând pe afară de curiozitate, mirându-se admirativ de răspunsurile primite, de subtilitatea analizei sociologice a „viitorului conducător”.

Angajat civil într-o unitate militară

Din 24 decembrie 1989 până la jumătatea lunii ianuarie 1990 nu am mai călcat pe la Academia de Studii Social-Politice. Atunci mi-am

cerut transferul. Nu l-am găsit decât pe prorectorul Dumitru Ghișe, care își împacheta cărțile. Ca să ajung la biroul prorectorului, mi-a trebuit timp să o conving pe femeia de serviciu, care, cu mătura în mână, păzea intrarea. „Domnule Chelcea, eu vă semnez cererea de transfer, dar nu mai sunt prorector. Academia a fost desființată”. Așa am aflat că am rămas șomer... M-a salvat din această situație un fost student, Ion Bărbuță, căruia îi condusesem lucrarea de diplomă și care era comandantul Centrului de Expertiză Psihologică al Armatei (CEPA). A depus mărturie la Serviciul de cadre al Ministerului Apărării Naționale că am fost profesor la Universitatea din București, că la „Ștefan Gheorghiu” am predat psihologie socială, că am scris cărți de psihologie și sociologie după care și el a învățat, că sunt un om corect, nu terorist. Cine se opunea angajării mele la CEPA? Un colonel de la serviciul de cadre. Oare el, tovarășul colonel, nu fusese membru de partid? Și pentru ce merite ajunsese șef de cadre?! Devenise revoluționar, anticomunist „din tată în fiică”! Prin insistența locotenent-colonelului Ion Bărbuță – căruia îi sunt recunoscător, dar pe care nu l-am mai întâlnit și nu știu cum a evoluat – începând cu data de 19.01.1990 am fost încadrat psiholog principal la CEPA. Aveam cea mai mare vechime și, ca angajat civil, salariul cel mai mic. M-am bucurat, însă, că mi s-a dat un loc de muncă în profesie – „Armata e cu noi”, s-a strigat în Decembrie '89. După evenimentele din Decembrie '89, aveam gânduri sumbre despre viitorul meu: mă vedeam vânzând pe stradă, în fața Universității, cărți din biblioteca personală pentru a supraviețui sau într-un chioșc de difuzare a presei, vânzând ziare și reviste la care îmi va fi interzis să mai scriu.

Experiența de la CEPA, deși scurtă, îmi este vie. Mi-l amintesc pe Comandantul Centrului. Purta chipiul cu stema RSR știrbită. Făcea parte din Comitetul de Acțiune pentru Democratizarea Armatei (CADA). Și nu un membru oarecare. A participat la organizarea acțiunilor de protest ale militarilor din ianuarie – februarie. Așa îmi explic de ce ex-generalul Victor Atanasie Stănculescu, pe atunci ministrul MApN (Ministerul Apărării Naționale), într-o duminică din februarie, l-a primit imediat, deși așteptau la ușa cabinetului ministerial mai mulți colonei, generali și comandori. Îl însoțeam pe Ion Bărbuță. Vroiam ca ministrul să ne aprobe proiectul sondajului de opinie privind starea de

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

spirit din unitățile militare, sondaj pe care promisem ordin să îl facem de urgență. Generalul Victor Atanasie Stănculescu s-a ridicat de la birou și ne-a poftit să luăm loc la o măsuță rotundă, joasă. Ne-a oferit o cafea.

- Acesta este proiectul cercetării.
- Și eu ce să fac?!
- Vă rugăm să citiți chestionarul, sunt întrebări sensibile, și să decideți.
- Îl aprob.
- Vă rugăm să-l citiți.
- Domnule profesor, studentul dvs. m-a asigurat că sunteți specialist în sondarea opiniei publice. Sunteți sau nu sunteți? Armata are nevoie de specialiști.

Cam așa a decurs discuția. A fost pentru prima și ultima dată în experiența mea de psihosociolog când un șef nu se amesteca în planul de cercetare. Am mai spus asta. O repet! La ieșirea din cabinetul ministrului, Lt.-col. Ion Bărbuță s-a oprit în fața unui general, responsabil cu munca educativă în armată, și, spre surprinderea mea, i-a spus scurt: „Vezi că nu-mi place ce ai declarat”. Generalul fusese înălțat la acest grad imediat după Decembrie 1989. Înainte, pe vremea lui Ceaușescu, avusese nu știu ce funcție la Consiliul Politic Superior al Armatei. Neinspirat, într-un interviu a declarat „cu subiect și predicat” – cum se spune acum în „noul limbaj de lemn” – că „democrația se oprește la poarta cazărmii”.

Deși am fost angajat civil la CEPA numai câteva luni, mi-am putut face o impresie despre starea de spirit din armată. Și asta nu numai din rezultatele sondajului de opinie, ci și din observația directă. CADA funcționa legal. Lt.-col. Ion Bărbuță planifica acțiuni de protest, își chema colegii în Piața Victoriei: „Veniți, dar îmbrăcați în uniformă! Dacă nu veniți în uniformă, mai bine stați acasă”. De câteva ori am asistat la întâlnirile cu ofițerii din CADA. Le-am tot spus:

- Chemați la aceste discuții și un reprezentant al Procuraturii Militare.
- Dă-i în mă-sa! Nu înțeleg sau nu vor să înțeleagă. Armata trebuie democratizată!

Evenimentele din Decembrie '89, așa cum le-am trăit

Mare mi-a fost mirarea când am aflat că, după câteva luni de la plecarea mea de la Centrul pentru Testări Psihologice al Armatei, CADA a fost desființată și mulți ofițeri, între care și lt.-col. Ion Bărbuță, au fost scoși din armată.

„Tot ce a fost înainte de '89 a fost rău”

La începutul lunii martie (sau aprilie), oricum în primăvara lui 1990, s-a dat decretul de reînființare a Institutului de Psihologie al Academiei Române, unde puteau fi reîncadrați toți cei care au fost angajați acolo anterior. Ca director, profesorul Paul Popescu-Neveanu m-a chemat și pe mine. M-am prezentat imediat. Comisia de reintegrare și atestare pe posturi a decis încadrarea mea în funcția de cercetător științific principal gr. II. Cred că i-am fost de mare ajutor noului director. Nu atât cu mintea, ci mai mult cu brațele. Am cărat aparatura din Laboratorul de psihologie al Catedrei de psihologie la sediul ce ne-a fost repartizat. Facultatea de Filozofie a fost evacuată în urma revendicării de către Consiliul Facultății de Științe Juridice a clădirii în care funcționa. Profesorii de la Științe Juridice s-au apărat între ei. S-au pus instantaneu „în slujba Revoluției”, de parcă nu de pe băncile acelei facultăți ar fi ieșit procurorii și judecătorii comuniști care au ascultat mai degrabă porunca partidului decât glasul Zeiței dreptății, Themis. Studenții de la Drept nu și-au contestat profesorii, așa cum s-a întâmplat, deloc întâmplător, la Facultatea de Filozofie și, probabil, și la alte facultăți din Universitatea bucureșteană.

Institutul de Psihologie reînființat nu avea un sediu adecvat. I se repartizaseră la etajul cinci două camere într-un corp de clădire ce aparținea de Universitatea din București, la Podul Izvor, deasupra Teatrului Bulandra. Liftul nu funcționa. Urcam treptele în urma profesorului Paul Popescu-Neveanu care, de pe la etajul III, se oprea la fiecare zece trepte: „Septime, știința o să mă omoare!”.

Primele cercetări din cadrul Institutului de Psihologie la care am participat nu au fost deloc fundamentale. Au încercat să răspundă unor comandamente ale momentului. Profesorul Paul Popescu-Neveanu, prin relațiile pe care le avea, a obținut un contract de cercetare din partea unei bănci nou înființate: să elaborăm rapid un sistem de testare a personalului bancar, pe baza căruia să fie numiți directorii de

departamente, funcționarii superiori. Niciunul dintre noi nu avea experiență, de expertiză nici nu se punea problema. Am improvizat totuși ceva, recomandând niște teste, un chestionar sociometric, interviuri focalizate, o fișă de observații. Directorul băncii a acceptat propunerile noastre, care erau mai degrabă de bun-simț decât fundamentate științific. Ne-a mulțumit, dar ne-a spus că va continua să selecteze personalul după cum știe el, după cât de îngrijite au candidații unghiile de la mâini: „Îi invit la o discuție, le ofer o cafea. Nu mă interesează cum sorb cafeaua, ci cum au unghiile. Și femeile, și bărbații”. Nouă ne scăpase acest „amănunt esențial” din fișă de observație.

O altă cercetare, la fel de discutabilă sub aspect metodologic, am propus-o chiar eu: schimbarea opiniilor și atitudinilor politice în urma evenimentelor din Decembrie '89. Spun că și această investigație, la care am colaborat cu Aurora Liiceanu – astăzi o autoare de succes prin eseurile sale (vezi *Rănile memoriei. Nucșoara și rezistența din munți*, 2003; *Rendez-vous cu lumea*, 2010; *Viața nu-i croită după calapod*, 2011; *Valurile, smintelile, păcatele. Psihologiile românilor*, 2015 ș.a.) și prin numeroasele sale participări la *talk-show-uri* –, a fost discutabilă pentru că producerea datelor a fost necontrolată și eșantionul *ad libitum* (de conveniență) nu permitea generalizări. A rezultat că, în 1991, persoanele incluse în eșantionul nostru manifestau în majoritate atitudini de centru-stânga (vezi S. Chelcea și A. Liiceanu, „Schimbări în opiniile și atitudinile politice ale populației din România după decembrie 1989”, *Revista de Psihologie*, 1992, nr. 3).

La Institutul de Psihologie mi-am reîntâlnit colegii din anii 1970. Unii nu s-au bucurat să mă vadă: ei fuseseră îndepărtați din institut în urma scandalului cu „Meditația transcendentă”, fuseseră obligați să lucreze în fabrici ca muncitori necalificați sau la „Spații verzi”, instituția care se ocupa cu curățenia în parcuri și pe străzi, în timp ce eu „huzuream” la Academia de partid. Le-am înțeles sentimentele. Nu le-am cerut iertare, dar m-am simțit vinovat că nu i-am ajutat mai mult. Am tolerat chiar manifestarea ostilă a unei „revoluționare”, D.S., absolventă de Pedagogie, mai mică decât mine cu vreo 20 de ani. Fusesse căsătorită cu fiul unui general de Securitate. După ce a divorțat, a continuat să facă gospodărie cu tatăl socru, cu generalul... Nu publicase mai nimic. Cam tot atâta a publicat și după Decembrie

„Tot ce a fost înainte de '89 a fost rău”

'89. Totuși, era tare și mare în gură. De pe această poziție mă privea: „Sigur, tu ai cărți pentru că ai fost la «Ștefan Gheorghiu»”. Să-i spun că pentru publicarea fiecărei cărți m-am zbatut, că am citat din documentele de partid ca un tribut pentru ca să pun în circulație noutățile din domeniu psihologiei și sociologiei? Nu aveam cui. Doamna D.S., care nu prea era o doamnă, susținea că Meditația Transcendentală a fost montată pentru a înspăimânta intelectualii, că PCR-ului îi era frică de psihologie și de psihologi. De psihologia oficială, fundamentată pavlovist, de psihologii care mai toți erau membri PCR și unii îi făcuseră doctoratul în URSS?!

Un profesor universitar dizident

„M-am înscris în Partidul Comunist și m-am trezit în Partidul Ceaușist!” – așa mi se confesa prin anii 1980 profesorul Paul Popescu-Neveanu. Umbla vorba că „slăbiciunea lui pentru Bachus” l-a salvat pe profesorul Paul Popescu-Neveanu de participarea la ședințele de Meditație Transcendentală, experiment pentru care dăduse aprobare însăși „Tovarășa academician doctor inginer Elena Ceaușescu”, în virtutea ei de „savant de renume mondial” și de „numărul doi în partid și în stat”. Când a fost invitat în taină să vină la Meditație, dar să nu mai spună la nimeni, că e foarte secret, profesorul Paul Popescu-Neveanu, de bună credință, ar fi spus: „Dacă este așa de secret, mai bine să nu-mi spuneți. Eu când mă îmbăt spun totul în gura mare!”.

Depun mărturie că așa făcea. Într-una din seri, când am fost la restaurantul de la Casa Centrală a Armatei – pentru că ținea un curs de psihologie pentru ofițerii superiori la Academia Militară, obținuse permis de intrare în Salonul coloneilor –, profesorul „s-a ostenit” foarte tare. Eu am încercat să-l ajut să ieșim la aer. Profesorul, nu și nu. Nu-i ora de închidere... Când a venit chelnerul la masa noastră să ne întrebe dacă mai comandăm ceva, profesorul s-a năpustit: „Cine te-a trimis să mă spionezi? Spune-i «Bălbăitului» că îl bag...”. A înjurat birjărește, cam încâlcit, dar neaș. Dacă în public îl blagoslovea pe Ceaușescu, vă închipuiți ce era la gura lui când eram în doi, la profesor acasă. Nu se temea, nu îndesa perna peste telefon, așa cum

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

faceau mulți alții care vorbeau în șoaptă. Nu se sfia să-l critice piperat pe „iubitul conducător” și îi mai dădea puține zile de trăit în fruntea partidului și statului. După vizita la București a lui Gorbaciov din mai 1987, profesorul Paul Popescu-Neveanu a pus fotografia lui „Gorbi” la vedere în biblioteca din camera lui de lucru, unde și dormea, cu ogarul afgan în pat, la picioare. Era o fotografie alb-negru, de dimensiunea unei coli de hârtie A4: „Îl vezi? Dacă în trei luni nu îl dă jos pe Bâlbâit, îl dau eu jos pe el”. S-a ținut de cuvânt: după ceva timp, nu știu dacă exact după trei luni, a dat jos de pe raftul bibliotecii fotografia lui Mihail Gorbaciov. Atunci, îmi aduc perfect aminte că mi-a spus:

- Când îl vom da jos pe Ceaușescu, pe voi de la „Ștefan Gheorghiu” vă vom spânzura de limbă. Ați fost preoții lui.
- De ce să mă spânzurați? Ce am făcut? Am predat sociologie...
- Pe tine, te iert!
- De ce să mă ierți? Ce, eu am adus comunismul în țară?
- Septime, așa mă alinta, să nu-ți arogi merite pe care nu le ai!

Profesorul Paul Popescu-Neveanu îmi povestise mai de mult cum a făcut curățenie în Universitatea din București, cum prin anii 1950 i-a alungat pe profesorii considerați idealişti: „Umblam cu pistolul la brâu” – își aminte.

- L-am dat afară pe Mircea Florian, cel care scrisese *Arta de a suferi* (1944). Ai citit-o?
- Mi-a dat-o taică-miu.
- Septime, se schimbă lumea.

Profesorul Paul Popescu-Neveanu se referea la faptul că secretarul de partid pe Universitate publicase o carte despre filozofia lui Mircea Florian (vezi Gh. Al. Cazan, *Fundamentul filosofiei la Mircea Florian*, Editura Politică, 1971). Într-adevăr, lumea s-a schimbat...

După evenimentele din Decembrie '89, au apărut în mass-media numeroase mărturii ale celor care au avut de suferit de pe urma Meditației Transcendentale. Eu nu cunosc mai mult decât ce s-a scris, știu însă că unii psihologi care nu au trăit coșmarul din 1977 și-au făcut capital politic deplângând desființarea psihologiei de către PCR. S-o spunem pe-a dreaptă: a fost desființat Institutul de Psihologie, nu psihologia. De fapt, în 1978, Institutul de Psihologie al Academiei RSR

„Tot ce a fost înainte de '89 a fost rău”

s-a contopit cu Institutul de Științe Pedagogice din subordinea Ministerului Învățământului. În toată perioada comunistă s-a predat psihologie în licee, au existat secții de psihologie în universități, laboratoare de testări psihologice în armată, la CFR, la transportul auto și la marile întreprinderi industriale. Când, prin 2000, s-a unit Institutul de Psihologie cu Institutul de Filozofie, nimeni nu a protestat că a fost desființată psihologia. „Retrodizidenții” – ca să folosesc expresia lansată de academicianul Florin Constantiniu – au învățat că „Tot ce a fost înainte de '89 a fost rău”, lecție pe care m-a îndemnat profesorul Paul Popescu-Neveanu să o învăț și eu pe de rost, dacă vreau să-mi meargă bine. Nu i-am dat ascultare!

Alți colegi de la fostul Institut de psihologie al Academiei RSR și-au adus aminte că, în calitatea mea de secretar al Asociației Psihologilor, i-am chemat să participe la Conferința de psihologie pe care am organizat-o în cadrul Academiei de Științe Sociale și Politice, deși pe nedrept fuseseră îndepărtați din cercetarea științifică și nu mai aveau dreptul de a publica. Nu au uitat că i-am tratat colegial și am manifestat compasiune față de situația lor.

După Decembrie '89, profesorul Paul Popescu-Neveanu cred că nu a intuit dimensiunile schimbării, se aștepta să fie ales măcar membru corespondent al Academiei Române. L-am sfătuit: „Domn' profesor, pentru asta ar trebui să revizuiți cele trei volume ale cursului dvs. de *Psihologie generală*, multiplicat la Editura Universității. Să dați la o parte adaosul ideologic și să rămână reflecția psihologică curată”. Nu a avut timp să curețe lucrarea de zgura ideologică. După aproape 20 de ani de la dispariția sa, s-a publicat o ediție revizuită (un volum de 888 de pagini) a cursului de Psihologie generală, după care au învățat înainte de Decembrie 1989 multe generații de psihologi (vezi P. Popescu-Neveanu, *Tratat de psihologie generală*, București, Editura Trei, 2013). În ultimii ani ai vieții, s-a dedicat activității de organizare a Institutului de Psihologie. Am fost împreună să vedem la Casa Academiei Române (vechea denumire era „Casa Științei”), vizavi de Palatul Parlamentului („Casa Poporului”, cum a botezat-o Ceaușescu) spațiile repartizate pentru institut. Clădirea nu era finisată, nu avea scări, nici balustradă, ci doar suportul pentru ele. Până la etajul III, profesorul a urcat dintr-o răsufflare. Întinerise.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

*

În 1990, s-a pus problema să dăm un nume institutului. Profesorul a decretat:

- Se va numi Institutul de Psihologie „Mihai Ralea”.
- Poate că ar fi mai nimerit să se cheme „Constantin Rădulescu-Motru”, am spus eu.
- Tu să taci! Nu ai dreptul să vorbești. Ai fost la „Ștefan Gheorghiu”!

Și am tăcut nu pentru că mi s-a interzis să vorbesc, ci pentru că nimeni nu a susținut propunerea mea. Am fost, totuși, răzbunat: astăzi, Institutul de Filozofie și Psihologie al Academiei poartă numele propus de mine, „Constantin Rădulescu-Motru”. Evident, nu pentru că l-am propus eu cândva, ci pentru că, dincolo de opera sa scrisă, psihologul, psihosociologul și filozoful Constantin Rădulescu-Motru (1868-1957) a vorbit primul despre identitatea poporului român, fiind prin aceasta – în opinia mea – întemeietorul psihologiei sociale în România. Eseul lui din 1904, *Cultura română și politicianismul*, își păstrează actualitatea.

„Reformele săvârșite în România de către politicieni sunt, unele, spre folosul aparent al generațiilor de astăzi; și toate, spre paguba reală a generațiilor de mâine” (C. Rădulescu-Motru, *Cultura română și politicianismul*, în C. Rădulescu-Motru, *Personalismul energetic și alte scrieri* (pp. 1-104). Studiu, antologie și note de Gh. Al. Cazan; text stabilit de Gheorghe Pienescu, București, Editura Eminescu, 1984, p. 99).

Nu același lucru se poate spune și despre lucrarea lui Mihai Ralea, *Caracterul antiuman și antiștiințific al psihologiei burgheze americane*.

„Psihologia sovietică trebuie să dezvăluie baza de clasă a născocirilor antiștiințifice ale psihologilor burghezi, să arate esența lor reacționară, încercările lor de a justifica orânduirea capitalistă în întregime putredă” [citat din A.A. Smirnov, 1952]. Aceasta este și sarcina pe care ne-am propus-o în lucrarea de față. (M. Ralea, *Caracterul antiuman și antiștiințific al psihologiei*

„Tot ce a fost înainte de '89 a fost rău”

burgheze americane, București, Editura de Stat pentru Literatură Științifică, 1954, p. 7).

Au mai fost și alte situații când profesorul Paul Popescu-Neveanu m-a apostrofat. Într-o ședință de lucru la institut, s-a plâns că în perioada comunistă ne-a fost interzis să citim cărțile lui Constantin Rădulescu-Motru, că nu s-a publicat nimic din Motru.

– Cum, domn' profesor? Puteam să citim la facultate, la „Sala de cărți rare”. La Editura Eminescu s-a publicat în 1984 volumul *Personalismul energetic și alte scrieri*.

– Iar vorbești?!

Când am plecat de la Institut, m-a luat ca de obicei cu el cu mașina – își cumpărase, „la mâna a doua”, un automobil Ford, model vechi, și era foarte mulțumit că are banchete de piele, largi și moi.

– Septime, dacă vrei să-ți meargă bine, trebuie să spui că tot ce a fost înainte era rău, că epoca Ceaușescu a fost cea mai neagră din istoria României.

– În timpul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej a fost epoca cea mai neagră. Eu m-am săturat de minciuni.

– Mai bine te-ai băga și tu într-un partid, să fii apărat măcar dintr-o parte. Dacă rămâi pe afară, te vor lovi din toate părțile.

– Domn' profesor, am fost într-un partid. Îmi ajunge. Vreau să gândesc cu capul meu, nu cum vrea un partid sau altul. Vreau să fiu independent.

– Independent?! Adică multiplu dependent...

Nu atunci s-a supărat pe mine, ci când i-am spus între patru ochi că nu așa se cercetează identitatea psihologică a românilor. Prin 1991-1992, profesorul Paul Popescu-Neveanu a proiectat o cercetare pe această temă. Din păcate, modul în care urma să se desfășoare cercetarea de teren nu respecta nici pe departe regulile metodei sociologice. Și ipotezele mi s-au părut discutabile. Se dorea alcătuirea unui profil psihologic pe județe, deși reîmpărțirea teritorială a României se făcuse din rațiuni politice, nu în funcție de tradițiile de conviețuire. Cercetătorii mai tineri urmau să culegă datele de teren.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

- Tu ești din Brăila. Ai unde să dormi. Ia chestionarele (50-100 de exemplare), împarte-le la cunoscuți și mi le aduci peste două săptămâni completate. Îți dau și diurnă.
- Domn' profesor, trebuie să facem o eșantionare măcar pe cote, dacă nu o eșantionare probabilistă.
- Asta este la voi, la sociologie!
- Nu, asta este la metodologie!

Am refuzat să particip la această cercetare, deși tema identității naționale a românilor îmi era la suflet. La acea dată chiar publicasem un studiu pe această temă (vezi „Imaginea de sine a românilor”, *Revista de Psihologie*, 1991, nr. 1-2). Ultima dată am stat de vorbă cu profesorul meu, căruia îi datorez întreaga recunoștință, la Spitalul Sfântul Pantelimon, unde era internat. S-a plâns nu de durerea fizică, ci de lipsa de respect a medicilor. Mi se adresează cu „Domnule Popescu”. Eu nu sunt „Domnule Popescu”. Eu sunt „Profesorul Paul Popescu”. Așa a și rămas în memoria mea: un profesor dizident.

Am ajuns și eu profesor universitar

Revenirea mea la Universitatea din București nu a fost fără emoții. În 1991, s-a scos la concurs un post de profesor la Catedra de Sociologie din cadrul Facultății de Psihologie, Sociologie și Pedagogie. De fapt, șeful interimar al catedrei, lectorul care, în 1971 – așa cum am povestit –, mă apostrofase că ședeam necorespunzător pe biroul rezervat conducerii Laboratorului de Sociologie, ajuns conferențiar, dorea să promoveze, scop în care și-a scos la concurs un post de profesor cu o încărcătură didactică ce i se potrivea ca o mănușă. Practica scoaterii la concurs „cu dedicație” a posturilor didactice era mai veche, din perioada comunistă, poate și mai veche. Atunci, în vârtoarea evenimentelor postdecembriste, nu s-a mai respectat cutuma și din cei trei candidați înscriși la concurs – conf. V.C., Ion Iordăchel, fostul meu șef de catedră de la Academia de Studii Sociale și Politice, și subsemnatul – comisia m-a desemnat câștigător. A fost o întâmplare fericită pentru mine. Dar, după cum se știe, succesul tău bucură și întristează în același timp. Te bucură pe tine și pe cei care te simpatizează, familia,

„Tot ce a fost înainte de '89 a fost rău”

prietenii, și îi întristează, chiar îi înfurie pe cei care pierd, pe cei ce te antipatizează.

Nu mă așteptam să fiu felicitat de către cei doi contracandidați, dar nici nu îmi închipuiam că vor deveni din persoane cu care am avut relații normale, chiar de amicitie, dușmani înrațiți. Ambii au contestat rezultatul concursului. Au făcut plângere la rectoratul Universității din București, la Ministerul Învățământului: cum este posibil ca unul de la „Ștefan Gheorghiu” să mai predea la Universitate? Conf. V.C. se pretindea revoluționar: după fuga lui Ceaușescu, pusese mâna pe o pușcă mitralieră și umbla cu ea de gât prin facultate. De unde făcuse rost de pușcă? Fostul meu șef de catedră de la „Ștefan Gheorghiu” pretindea că a fost urmărit de Securitate, că a fost de mic copil anticeaușist. A fost într-adevăr anchetat la Securitate, dar pentru ce? Pentru că prin 1982-1983 a fost un scandal „de uz intern”. Un bătrân general, veteran din Primul Război Mondial, a trimis o scrisoare la CC plângându-se că pe soclul Monumentului Eroilor Geniști (din apropierea Palatului Cotroceni și a Academiei „Ștefan Gheorghiu”) s-a șters ultimul rând de pe placa comemorativă. Monumentul eroilor geniști – cunoscut sub denumirea „Leul” – , dezvelit în 1929, avea inscripționate cuvintele:

SPUNETI
GENERAȚIILOR VIITOARE
CĂ NOI AM FĂCUT SUPREMA JERTFĂ
PE CÂMPURILE DE BĂTAIE
PENTRU ÎNTREGIREA NEAMULUI

Inscripția fusese ciuntită pe vremea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej și reîntregită pe vremea lui Nicolae Ceaușescu, dar bătrânul general nu își mai amintea când a fost comis sacrilegiul. Trecând spre Academie, profesorul Ion Iordăchel s-a băgat în vorbă cu cei de la Comitetul Municipal de Cultură, care veniseră să constate dacă inscripția a fost deteriorată. Profesorul Ion Iordăchel atât a spus: „A fost o măsură incalificabilă!”. A fost auzit de un securist și câteva zile la rând a fost poftit să dea declarații: când a văzut că lipsea ultimul rând al inscripției „pentru reîntregirea neamului”? Cine l-a șters? Cei de la Comitetul Municipal de Cultură au găsit în *Scânteia* de pe

vremea lui Dej o fotografie cu Monumentul Eroilor Geniști cu inscripția amputată. Lucrurile s-au lămurit, dar de aici și până la a pretinde că ai fost persecutat în perioada comunistă mi se pare cam mare distanța. Se pare că unii intelectuali au mare putere de adaptare: fostul meu șef de la Academia „Ștefan Gheorghiu” a apărut, în 1990, la TV ca membru al Partidului Național Țărănesc. Și alți așa-ziși „dizidenți” s-au alăturat partidelor istorice. O mare activistă de la Centrul Universitar de Partid, conf. S.Cl., de care ne temeam când venea în control la Universitate, a fost chiar aleasă în conducerea PNT-ului. Asta îmi amintește de o caricatură a momentului 1990: în semicerc erau niște unii și un el îi arăta cu degetul:

- Tu ai să fii liberal, tu țărănist, tu...
- Să trăiești, tovarășu' gradu', am înțeleș!

Nu am avut „onoarea” să fiu repartizat în vreun partid. Nu am fost „în cărți” – cum mi-a explicat un învățat al „revoluției”.

*

Am inclus episodul concursului de profesor în acest capitolul pentru că am rămas cercetător la Institutul de Psihologie și după ce, prin Decizia nr. 1336 / 20.12.1991, semnată de Rectorul Universității din București, prof. dr. doc. Nicolae Cristescu, am fost numit „în funcția de profesor, poz. 2, la Catedra de Sociologie a Facultății de Sociologie-Psihologie-Pedagogie, prin cumul de funcții, cu salariul de 13.350 lei (categoria 20-25 de ani vechime)”. Intrasem în categoria „cumularzilor”. Nu eram singurul. „Producția mea științifică” se înregistra și la Academia Română, și la Universitatea din București. Fenomenul dublei înregistrări a dat naștere exploziei de studii și cercetări, în statistici. Începuse bătălia pentru puncte: fiecare articol din revistele de specialitate, cărțile publicate la „edituri de prestigiu”, comunicările științifice se transformau în puncte. Profesorii universitari și cercetătorii științifici – mulți dintre ei – nu mai încercau să se apropie de adevăr, ci să facă puncte, cât mai multe puncte. Am continuat activitatea la Institutul de Psihologie până în momentul transferului la Institutul Național de Informații.

Rector la Institutul Național de Informații

Când am împlinit 75 de ani, în 2015, i-am acordat un interviu distinsului sociolog și profesor universitar ieșean Mihai Dinu Gheorghiu, redactor-șef al revistei *Psihologia socială*, în care am relatat și despre împrejurările în care am ajuns rector la Institutul Național de Informații, despre gândurile cu care am îmbrăcat haina militară. Tot în 2015, cu ocazia împlinirii a 25 de ani de la înființarea Serviciului Român de Informații și a 23 de ani de la înființarea Academiei Naționale de Informații „Mihai Viteazul” (actuala denumire a Institutului Național de Informații), am fost invitat, în calitate de cel dintâi rector al INI (1994-1999), să evoc în câteva cuvinte anii de început ai acestei instituții militare de învățământ superior, cu dublă subordonare: Serviciul Român de Informații și Ministerul Învățământului. Institutul Național de Informații a fost înființat prin Hotărârea de Guvern nr. 427 din 4 august 1992. Inițial, purta numele Institutul Superior de Informații, în cadrul căruia funcționa Facultatea de Psiho-Sociologie. Când am părăsit Institutul, existau: Facultatea de Psiho-Sociologie, Facultatea de Științele Comunicării și Departamentul de Drept, în colaborare cu Facultatea de Drept de la Universitatea din București, și Departamentul de Management, în colaborare cu Facultatea de Management de la Academia de Studii Economice din București (dacă cineva este interesat în mod special de procesul de învățământ din INI, vezi interviul pe care l-am acordat ziarului *Azi* din data de 1.08.1997). Timp de 8 ani, mai întâi ca profesor asociat și apoi ca rector, am predat cursul de Metodologia cercetării sociologice. Am pus la dispoziția studenților lecțiile multiplicat. Deși ca rector nu aveam obligația să țin prelegeri – mi-am adus aminte de Dumitru Popescu-Dumnezeu –, mi-am îndeplinit norma didactică. Am cerut ca disciplina Metodologia cercetării sociologice să fie trecută în orarul de la ora opt dimineața, scutindu-i astfel pe colegii mai tineri de lupta cu începutul săptămânii.

Am acceptat să fiu rector, dar nu am dorit grad militar

Încadrarea mea la INI este legată de Virgil Măgureanu, cu care am fost coleg la Facultatea de Filozofie. El era asistent la Catedra de Socialism Științific. Ne-am cunoscut pe culoarele facultății. Cu Virgil Măgureanu am fost coleg și la Academia de Studii Social-Politice. El era la Catedra de Științe Politice și eu eram la Catedra de Sociologie. A devenit director al Serviciului Român de Informații încă de la înființarea lui, în martie 1990.

În toamna anului 1994, prin octombrie dacă nu mă înșel, Virgil Măgureanu îmi dă telefon că vrea să vorbească cu mine. A trimis o mașină. Mă duc la biroul lui. Foarte curtenitor, din una în alta, mă întreabă dacă accept funcția de rector la Institutul Național de Informații. Eu i-am răspuns: „Măi, Virgil...”. Și m-au năpădit amintirile. Când eram împreună la Academia „Ștefan Gheorghiu”, Virgil Măgureanu m-a invitat să colaborez la o *Enciclopedie de Științe Politice pentru Tineret*, pe care o proiectase. I-am spus atunci că nu am timp de așa ceva. L-am refuzat. El era lector, eu conferențiar: să mă coordoneze un lector?! L-am refuzat. Iarăși îmi aduc aminte de un lucru, poate interesant. Stăteam la coadă la bufetul din incinta Academiei. Noi, profesorii, nu eram privilegiați. Când se aduceau alimente, în primul rând se puneau deoparte pachetele pentru cei cu funcție de conducere, pentru șefi. Pe locul al doilea, după șefi, cine credeți că erau? Femeile de serviciu, care se înțelegeau foarte bine cu vânzătoarele de acolo. Pe locul al treilea erau studenții și cursanții, pentru că ei, de regulă, veneau cu câte ceva de la țară pentru vânzătoarele de la bufet. Pe ultimul loc erau profesorii, care veneau doar cu pretenții. Se făcea o coadă destul de mare, de 20-30 de minute până ne venea rândul. Să nu credeți că bufetul era Cornul abundenței. Luam câte un kg de brânză telemea, ceva salam, fructe... Îmi aduc aminte că odată Virgil Măgureanu se plimba de la un capăt la celălalt al cozii și se oprea la câte unul dintre profesori. S-a oprit și la mine. Îmi spune: „Ce facem, că se duce țara de râpă?! Tu nu vezi în ce hal am ajuns?”. Știam că înainte de a fi încadrat la Academie, fusese la Securitate, căpitan, și mă gândeam că asta este o provocare, fapt pentru care am schimbam vorba: „Uite ce frumos este afară. Se apropie primăvara”.

Am aflat că fusese ofițer la Securitate dintr-o ședință de partid. Un student, care venea la Academie îmbrăcat în uniformă militară, locotenent de Securitate, a cerut să i se ridice sancțiunea pe linie de partid de „avertisment” pe care o primise înainte de a deveni student.

- De ce ați fost sancționat?
- Pentru că am întârziat să predau un articol în cinstea zilei de 23 August pentru gazeta unității.
- Pentru așa ceva nu se aplică sancțiuni de partid!
- Dacă nu mă credeți, vă rog să-l întrebați pe tovarășul profesor Virgil Măgureanu, care a lucrat în aceeași unitate. Era căpitan.

Când mi-a făcut propunerea să fiu rector, mi-am adus aminte că el a fost dat afară din Academia „Ștefan Gheorghiu” și trimis în 24 de ore la Focșani, cu domiciliu forțat. I-am răspuns că eu aș accepta, dar mi-e rușine pentru că atunci când l-au surghiunit, eu nu am luat, în semn de solidaritate, un bidon de benzină să-mi dau foc în curtea Academiei.

- Septimiu, și-au dat mulți foc și tu ești singurul care nu ai protestat?!
- Nu am experiență, am făcut armata la infanterie-moto, termen redus, nu știu să comand, nu vreau să-ți fac greutate.
- Nu am nevoie de un ofițer de informații, ci de cineva care să organizeze învățământul superior aici, în INI. [La INI funcționa Facultatea de Psiho-Sociologie, singura din toată țara]. Dacă tu spui că nici psihologie socială nu știi, nu am ce să fac, spune treaba asta și te las în pace, dar așa...
- Virgil, tu nu știi că pe Ceaușescu l-au abandonat pe șosea? Crezi că pe tine nu or să te lase la fel? Ce se va întâmpla cu mine în momentul în care tu ai să pleci...?
- Hai, măi... discuți cu mine așa...

I-am spus că accept să fiu rector, dar fără grad militar. „Ești primul pe care l-am întâlnit care vrea să fie civil într-o instituție militară”, s-a mirat Virgil Măgureanu. Intrase în folclor zicala că civilii sunt angajați în armată pentru ca să aibă cine să facă treaba. Muncesc mult și iau bani puțini. Știam asta de când funcționasem la Centrul pentru Testări Psihologice al Armatei. M-am gândit: stai puțin, mi-am

zis, doar nu mă cheamă să dau cu mopul, ci să fiu rector și comandant. Nu am visat asta în viața mea. Am spus în cele din urmă „Da”. N-am întrebat nici ce grad, nici ce leafă. S-a organizat, conform Legii Învățământului, concursul pentru ocuparea postului de profesor, deși dobândisem acest grad didactic la Universitatea din București. De această dată am fost singurul candidat...

În 2000, când m-am reîntors cu norma de bază la Universitate și le-am arătat colegilor adeverința de salarizare, nu m-au crezut (aveam 4500 de lei pe lună): „Bine, bine, asta e pe hârtie, dar în realitate, cât?”. Mulți dintre colegii mei de la Universitate aveau câte două norme și mai făceau și ore pe la facultățile particulare. Ca rector, nu puteam să predau și la universități particulare, nici să iau două norme. La INI, aveam leafa (solda) mai mică decât mulți dintre subordonații mei: ei aveau medalii și li se reducea impozitul, aveau vechime și primeau sporuri. Unul dintre ofițeri avea chiar carnet de revoluționar și era scutit de dările către stat. Îmi ziceam: 4500 de lei e ceva, pentru că leafa unui profesor era atunci de 3000 de lei. În plus, recunosc, aveam și avantaje: birou spațios, mașină cu șofer la dispoziție, acces la casele de odihnă și tratament, la ștrandul și policlinica SRI. Existau și servituți: plecam de acasă dimineața la ora 7 și mă întorceam după ora 19. Nu mă plâng. Nu eram obligat la acest program, dar vroiam să dau un bun exemplu. Răspundeam nu numai de bunul mers al procesului de învățământ, dar și de mâncarea pentru studenți, de disciplina militară etc. Cât timp a fost director Virgil Măgureanu, mă străduiam să nu-i fac greutăți. După schimbarea lui, am făcut tot ce a depins de mine pentru a dovedi că nu am fost numit rector „pe pile”, că meritam această funcție. Nu știu dacă am reușit să conving.

La investirea în funcție, unul dintre adjuncții lui Virgil Măgureanu a încercat să-mi deschidă ochii:

- Domnule rector, alegeți-vă șoferul și secretara. Multe lucruri depind de ei...
- Sunt foarte buni și cei de până acum.
- Și cereți ce aveți nevoie. După ce lumea o să vă cunoască, nu veți mai primi nimic!
- Singurul lucru pe care-l cer este autonomia universitară.

Mi s-a repartizat o Dacia model vechi, fără aer condiționat, dar cu un șofer de toată isprava: excelent în meseria lui, inteligent, tânăr, elegant. După un timp, l-am rugat să nu coboare înaintea mea din mașină când ajungem la o ceremonie militară. Exista riscul să-l considere pe el rector... Conducea foarte atent, respecta la sânge regulile de circulație. S-a întâmplat, însă, o dată să fie oprit de un agent de circulație. A oprit. S-a dat jos din mașină și i-a spus prietenos plutonierului care deja nota în carnet numărul mașinii:

- Hai, domnule, că suntem colegi. Alimentăm de la aceeași pompă.
- Colegi?! Dumneata în ce intersecție fluieri?

Instantaneu, mi-a crescut respectul pentru Poliția Română. Cu A.D., șoferul ce-mi fusese repartizat, am rămas și azi în legătură. S-a căsătorit, are un băiat, suntem prieteni pe *Facebook*. Mi-a dat totdeauna sfaturi bune. Cât privește secretara, am acceptat să fie transferată cea de la Catedra de Psihologie. Și aici am avut noroc: o persoană cu mult bun-simț, conștiincioasă, puțin cam exagerată în ceea ce privește curățenia. În fiecare dimineață își ștergea biroul cu alcool sanitar. Nu i-am cerut niciodată să-mi facă o cafea. Dacă ștergea cana cu alcool sanitar?!

Am crezut în autonomia universitară

Cu autonomia universitară a fost bine cât timp a fost director Virgil Măgureanu. Apoi lucrurile au început să scârțâie. Am avut discuții cu șeful de la Resurse umane pe SRI: „Răspund de procesul de învățământ din INI și față de SRI, și față de Ministerul Învățământului. Planurile de învățământ sunt pentru specialitatea psihosociologie, trebuie să fie compatibile cu cele de la Universitatea din București. Calitatea învățământului, activitatea cadrelor didactice, competența lor sunt lucruri care mă privesc direct”. M-am opus testării psihologice periodice a cadrelor didactice. Ce rost avea să fie verificați cu teste validate pe ofițerii operativi?! Am făcut ce a depins de mine ca profesorii de la INI să aibă statutul medicilor din Policlinica SRI. Nu-i ceri unui chirurg să strălucească în poligonul de trageri, ci în sala de

operații! Profesorii sunt testați psihologic în fiecare zi în sala de curs, la catedră. Am organizat examenele de admitere strict după normele Ministerului Învățământului. La Facultatea de Psiho-Sociologie, exact ca la facultățile de profil din Universitate, se dădea examen scris la biologie și la algebră, iar la Facultatea de Științele Comunicării examenul de admitere consta din examen scris la limba română și la filozofie. În plus, candidatele și candidații trebuiau să treacă de două probe eliminatorii: sport, prima probă, și, proba a doua, creativitate și expresivitate (probă orală). Subiectele pentru probele scrise se stabileau în ziua examenului de către profesorii invitați de la Facultatea de Psihologie a Universității din București; le extrăgeam la întâmplare dintr-un vas. Supraveghetorii erau repartizați în săli prin tragere la sorți. Le-am interzis profesorilor de la INI să mediteze candidații. Rezultatele examenului de admitere le cunoștea înaintea mea doar calculatorul electronic. S-a scris și într-un ziar, nu mai știu care, cum că nepoții adjunctilor directorului SRI au picat la examenul de admitere la INI. Cum să-i anunț? A fost teribil de neplăcut pentru mine.

- Domnule general, îmi pare rău că vă dau o veste proastă. Nepotul dumneavoastră nu a reușit la examen.
- Cum? Un dobitoc! De fapt nici nu este nepotul meu, e din partea soției...

Asta nu l-a împiedicat pe domnul general să mă prezinte, mai în glumă, mai în serios, că sunt cel care l-a picat de două ori pe nepotul său. Dăduse examen și în anul ce a urmat. Din păcate, cu același rezultat. Ce s-a întâmplat cu nepotu' după ce am fost trecut în retragere (la pensie) nu mai știu.

Lumea în care intrasem nu îmi era familiară. M-am prezentat, la câteva luni după numirea în funcția de rector/comandant, la adjunctul directorului care aviza angajările în SRI. S-a scris în presa timpului mult despre acest adjunct, cu vechime în serviciile secrete. Eram însoțit de ofițerul „de resort”. A citit rapid lista propunerilor de angajare.

- De ce cereți încă cinci femei pentru cantină?
- Pentru servirea mesei studenților. În INI nu există linie de autoservire.
- Le luați pentru f....?!

Am holbat ochii cât farurile Daciei pe care mi-o repartizase ca mașină de serviciu. A observat și domnul general și mi s-a adresat condescendent: „Nu, nu mă refeream la dvs., domnule rector”. Mi-am dat seama ce părere bună are despre mine... Începuse să mă cunoască lumea. Cred că mulți mă considerau atipic sau și mai rău. Când vreun ofițer sau subofițer mă saluta regulamentar cu „Să trăiți”, îi răspundeam neregulamentar: „Să trăiți și dumneavoastră”. Le-am interzis secretarelor, persoanelor de la contabilitate, asistentelor, care aveau și ele grad militar, să se ridice în picioare când intram în biroul lor. La bufet, ca la Academia „Ștefan Gheorghiu”, stăteam la rând ca să fiu servit, unde se nimerea, după alți profesori sau ofițeri, după studenți, care aveau și ei grad militar. Odată, am cumpărat pentru acasă un kg de brânză. Vânzătoarea de la bufet mi-a raportat că va trimite pachetul la cabinet: „Dar ce, eu nu pot să-l duc?! Este atât de greu?”. Mi-a pus cumpărătura într-o pungă de plastic și am defilat cu ea prin curtea unității. „Domnule rector, nu vă supărați, comandantul nu umblă prin unitate cu mâinile ocupate – mi-a spus șeful Catedrei de analiză a informațiilor din surse deschise”.

Nu știam. Nu știam multe lucruri. La INI circula o glumă: „Aici sunt două categorii de ofițeri: ofițeri-ofițeri și ofițeri-civili”. Erau anii de început, se discuta mult despre demilitarizarea instituției. Cât timp am fost rector, nu s-a exagerat cu milităria. S-a acceptat ca, după orele de curs și seminarii, studentele și studenții să nu mai poarte uniformă. Știam din anii studenției, de când făceam convocarea militară de o lună de zile, ce plăcut este să stai în bocanci vara... A trebuit să învăț și militărie, și alte lucruri. Unele foarte deștepte: orice informație să fie verificată din trei surse independente. Odată, am fost întrebat de șeful statului major din INI dacă știu unde este maiorul de la intențență?

- Mi-a raportat că trebuie să meargă la Ploiești pentru semnarea unor contracte.
- Și dvs. ați verificat?
- Dacă mi-a spus că se duce în interes de serviciu, un ofițer nu minte!
- Orice informație trebuie verificată din trei surse independente!

Într-adevăr, dacă am aplica acest principiu în viața de zi cu zi, multe necazuri am evita. Nu ne-am mai lăsa influențați orbește de mass-media: am urmări știrile transmise de mai multe canale TV, am citi ziare care sunt considerate de dreapta, dar și de stânga, și chiar ziare de centru. Dacă am verifica din surse independente ce spun unii că au spus alții despre noi, relațiile interpersonale s-ar însănătoși. Recunosc faptul că de când am aflat regula de „trei surse independente” (regula de „trei simple” o învățasem la școala elementară), am început să pun sub semnul întrebării ce aflu de la TV, din presa scrisă sau de la vreun coleg binevoitor.

La examenul de absolvire vine un student cu lucrarea de licență despre prietenie. Da, o temă de psihologie socială foarte dragă mie. Citesc titlul de capitol „Să nu ai încredere în prieteni!”.

- Este o contradicție în termeni, *contradictio in adiecto*. Prieten înseamnă încredere reciprocă desăvârșită.
- Știți, domnule rector, câți ofițeri de informații și-au pierdut viața din cauza prietenilor? a intervenit un profesor de la Catedra de informații.
- Să nu ai încredere?! Nu se poate. Spuneți-le altfel: falși prieteni, persoane insuficient de bine cunoscute.

După un timp, am înțeles și eu cum stau lucrurile cu *intelligence*-ul, cu prietenii. Pe *Facebook* cineva a postat dictonul: „Cele mai rele lucruri despre tine lumea le-a aflat de la cei mai buni prieteni ai tăi”. Este o exagerare, cred eu. Totuși, am trăit dezamăgirea pierderii unor prieteni în care investisem multă încredere, pe care îi prețuiam, cu care împărtășisem multe gânduri triste și pahare cu bucurie. Cu toate acestea, nu voi spune niciodată cum își prezenta colegii conf. V.C. de la Facultatea de Filozofie: „Actualul meu prieten, viitorul meu dușman”.

În 1997, spre sfârșitul lunii aprilie, Virgil Măgureanu a fost schimbat din funcția de director al SRI. Am aflat asta de la TV. Mi-am scris imediat cererea de demisie. M-am prezentat la cabinetul lui să mi-o aprobe. Își strângea lucrurile... „Nu mai sunt Directorul SRI. Nu am cum să o semnez”. Mi-am adus aminte că în dimineața zilei de 17 noiembrie 1996, când a avut loc al doilea tur de scrutin, ieșind de la secția de votare, Virgil Măgureanu a făcut o declarație șoc: „Am votat

pentru schimbare”. Ion Iliescu, care candida, pentru a treia oară, din partea PSD-ului, a pierdut alegerile. A câștigat profesorul Emil Constantinescu, candidatul Convenției Democratice Române (CDR), format din Partidul Național Țărănesc Creștin Democrat (PNTȚ-CD), Partidul Național Liberal (PNL), Partidul Național Liberal-Convenția Democratică (PNL-CD), Partidul Ecologist Român (PER), Federația Ecologistă din România (FER). Așadar, Virgil Măgureanu, „omul lui Iliescu” – cum era prezentat în mass-media – a votat cu dreapta.

Ca președinte ales, dar încă neinvestit, Emil Constantinescu a fost invitat la o adunare festivă a cadrelor de conducere din SRI, la care am participat și eu. A lăudat la superlativ activitatea lui Virgil Măgureanu în fruntea SRI. Asta nu l-a împiedicat pe Emil Constantinescu, după ce a depus jurământul ca Președinte al României, să-l demită pe Virgil Măgureanu. Spun asta cu tristețe: așa-i politica!

Servitutea militară a unui rector „ofițer-civil”

În toamna lui 1995, în ziua de 26 octombrie, ca rector/comandant, am primit Drapelul de luptă al INI. Ploaia cernea liniștit. Mărturisesc, fără prostească îngâmfare, că m-am simțit mândru să depun jurământul militar. Spicuiesc din alocuțiunea mea:

Într-o lume în schimbare rapidă și structurală, învățământul din institutul nostru are ca ideal echilibrul între cerințele academice și cele militare, păstrarea valorilor naționale și cultivarea valorilor înalt umaniste, înscrise în „Declarația universală a drepturilor omului”. Fiind profesori și educatori, nu pregetăm nici o clipă să reamintim studenților noștri că „oamenii se nasc liberi și egali în drepturi și demnitate, că orice ființă umană are dreptul la viață, la libertate și la securitatea persoanei sale”.

Ca popor latin, românii nu au alt destin decât cel European. Deschiderea noastră spre Europa presupune apărarea și dezvoltarea economică, întărirea spiritualității românești, creșterea limbii române, sporirea valorilor literare, artistice și științifice pentru a intra în structurile europene și euro-atlantice ca entitate statală puternică, ca un popor cu vocație culturală majoră, cu identitate națională inconfundabilă. Ne

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

simțim angajați nu numai în construirea unui nou tip uman – homo europaeus –, dar și a unei societăți în care să fie eliminate sechelele totalitarismului, corupția, sărăcia, intoleranța și discriminarea etnică, religioasă, împotriva femeilor, tinerilor sau vârstnicilor.

Drapelul de luptă nu este țesut din fir de mătase și aur, ci din viețile ostașilor căzuți la datorie, din idealurile noastre de unitate, integritate și suveranitate națională. *Steagul nostru este sfânt*. Pierderea lui materială înseamnă pieirea noastră ca unitate militară, dispariția lui ca simbol din suflete echivalează cu distrugerea identității naționale – mai rea decât moartea. Să păstrăm drapelul sub faldurile căruia ne desfășurăm activitatea spre binele Patriei și onoarei fiecăruia. *Vitejia să biruiască, înțelepciunea să triumfe!* (vezi revista *Psihosociologia*, 1995, nr. 4, p. 1). (fig. 24)

Fig. 24. Drapelul de luptă (26 oct. 1995)

Am fost uimit să aflu, după încheierea ceremoniei de primire a drapelului de luptă, că au fost discuții la nivelul conducerii SRI dacă

nu ar fi mai bine ca drapelul să fie înmânat unui ofițer de carieră. S-a făcut și observația că sunt singurul comandant din SRI care poartă barbă. În plus, că nu am încheiat jurământul cu formula „Așa să ne ajute Dumnezeu”, că nu mi-am făcut semnul crucii, că nu am primit în genunchi drapelul de luptă. Dar aceste acte rituale nu erau prevăzute în regulamentul militar, iar cei care se indignau erau tocmai ofițeri „de carieră” [a se citi, din vechile structuri de securitate].

- Ce rău le-am făcut, domnule Director, de mă urăsc așa?
- Septimiu, nici nu știi pe câți ai dislocat prin venirea ta ca rector. Și apoi să știi că ofițerii de informații, când nu au de lucru, se lucrează între ei.

De unele lucrături mi-am dat seama, de altele nu. Într-o seară, pe la ora 19, chiar când mă pregăteam să plec spre casă, a apărut în ușa biroului meu o studentă care, după ce s-a prezentat, m-a rugat să-i acord o consultație, să-i indic bibliografie suplimentară. Îi permisese secretarei să nu rămână după program. Eram singur în birou. De ce spun toate acestea? Pentru că studenta, drăguță ca orice studentă, era îmbrăcată într-un capot cu un decolteu generos. Am lăsat ușa biroului deschisă – așa văzusem că procedau profesorii la Universitatea din Umeo (Suedia) când discutau în biroul lor, ziua în amiaza mare, cu studentele. Așa am procedat și eu. I-am dat bibliografie nu pentru un seminar, ci pentru tot anul. I-am atras, însă, atenția că, data viitoare, când mai vrea consultații, să vină îmbrăcată în uniformă, nu de alta, dar să nu i se vadă... microfoanele. Nu a mai recidivat!

Nu am abuzat, cred eu, de vechile relații cu dl. director. De fapt, nu am fost în anturajul lui: nu juca tenis cu mine, ci cu prorectorul INI, care mă cam lucra... Nu l-am vizitat acasă, nu m-a vizitat acasă. Familiile noastre nu se cunosc între ele. La un moment dat, unul dintre comandanții SRI chiar mi-a sugerat: „Mai treceți și dvs. pe la cabinetul dlui Director. Vedeți că alții îi raportează...”. Eu așteptam, dacă era cazul, să fiu invitat să stăm de vorbă, la o cafea – așa cum s-au petrecut lucrurile când mi-a propus funcția de rector. Sediul directorului SRI și clădirea INI erau în aceeași curte, deci nu trebuia să vin de departe, să-l fac să mă aștepte. Că alții îi raportau, mi-am dat seama și singur. Într-una din zile, m-a luat la telefon:

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

- De ce ai dat ordin ofițerilor INI să poarte uniformă? Este un ordin imbecil!
- Domnule director, imbecil este cel care v-a informat. Eu nu am făcut altceva decât să transmit ordinul prim-adjunctului dvs.

A închis telefonul. Nu exagerez, dar mi-a dat sângele pe nas. Nu îi bag vină, dar n-am băut prea multe cafele împreună. Cât timp a fost director Virgil Măgureanu, căruia, după angajare, așa cum ați observat din convorbirea telefonică, am încetat să-i mai spun „Măi, Virgile”, nu am făcut cerere de prelungire pentru rămânerea în funcție, prelungirea mi se făcea automat. Regulamentul prevedea că, după împlinirea vârstei de 55 de ani, ofițerii trebuie să facă cerere de prelungire. După plecarea lui, am fost anunțat să fac cerere de prelungire. Adjunctul directorului SRI, domnul Mircea Gheordunescu, un foarte bun profesor de fizică la un liceu din Capitală, autor de culegeri de probleme de fizică, având în subordine INI încă din timpul lui Virgil Măgureanu, mi-a telefonat:

- Domnule rector, ne lăsați așa? Vă rog!
- Nu m-a anunțat nimeni că trebuie să fac cerere de prelungire.
- Vă rog...

*

Și am rămas încă doi ani în funcția de rector și sub noua conducere „de dreapta” (profesorul Mircea Gheordunescu fusese membru în Partidul Național Țărănesc). Când am împlinit 60 de ani, am fost pensionat (trecut direct în retragere).

O retrospectivă

În 2015, cu ocazia împlinirii a 25 de ani de la înființarea Serviciului Român de Informații și a 23 de ani de la înființarea Academiei Naționale de Informații „Mihai Viteazul” (actuala denumire a Institutului Național de Informații), am fost invitat, ca primul rector al acestei instituții, să evoc în câteva cuvinte anii de început ai acestei

instituții militare de învățământ superior. Reproduc întocmai ceea ce am scris:

INI, ani de început

Gândul meu ca rector al Institutului Național de Informații (1994-1999) a fost acela de a cultiva la studenți iubirea de ȚARĂ și stima de sine. De fapt, cele două calități umane nici nu pot fi privite separat, mai ales când este în discuție profilul psihomoral al unui ofițer de *intelligence*. Am considerat atunci – și nu mi-am schimbat această convingere – că „patriotismul constructiv”, care implică loialitate, atașament pozitiv față de propria națiune, este opus „patriotismului orb”, asociat naționalismului, șovinismului și xenofobiei. Patriotismul constructiv, cred eu, trebuie dezvoltat la toți românii ca o înaltă virtute, în primul rând la tinerii care s-au decis să slujească interesul național.

Am predat cursurile de „Metodologia cercetării sociologice” și „Psihologie socială” încă de la înființarea INI. Pentru orice nou institut de învățământ universitar, începutul este totdeauna greu. INI, în cadrul căruia funcționa inițial doar o singură facultate, cea de „Psiho-Sociologie”, nu avea un sediu propriu, nici profesori cu titluri academice, nu aveam modele pentru planurile de învățământ (Facultatea de „Psiho-Sociologie” era singura din țară cu acest profil), existau, în afara institutului, multe prejudecăți legate de SRI, se manifestau și în interiorul INI multe stereotipuri. A luat ființă o a doua facultate, cea de „Științele comunicării”. Spun acum cu bucurie că într-un timp relativ scurt, am reușit să depășim multe dificultăți. Împreună cu profesorii asociați, personalități de referință în domeniul lor de activitate, s-a format un colectiv de cadre didactice prestigioase. Au fost invitați și au conferențiat la INI academicieni, profesori din universitățile cu tradiție din România, oameni politici din țară și din străinătate, ambasadori, ofițeri din serviciile de *intelligence* cu care SRI coopera. Fondul de carte din biblioteca institutului rivaliza cu cel al bibliotecilor din facultățile cu același profil ale universității din București. Am obținut acreditarea din partea Ministerului Educației și, ce mi se pare foarte important, autonomia universitară (desigur, în cadrul regulamentelor de funcționare a SRI). Sesiunile științifice

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

anuale organizate de INI au constituit, pe de o parte, autentice forumuri de dezbatere a problemelor de filozofie, istorie, sociologie, psihologie și, pe de altă parte, un bun prilej pentru ofițerii din unitățile SRI de a discuta noutățile din activitatea de informații. Se cuvine să precizez că, în primul rând, Directorului SRI, profesorul Virgil Măgureanu, i se datorează funcționarea INI la standarde universitare.

Am făcut tot ce a depins de mine ca absolvenții INI să devină pe de-a-ntregul ofițeri de informații și specialiști în științele socio-umaniste, nu pe jumătate ofițeri și pe jumătate psihosociologi sau buni comunicatori. În Editura INI au apărut cursuri și culegeri de lecții pentru disciplinele de profil, s-au tipărit traduceri și volume de autori, care – apreciez eu – nu și-au pierdut nici azi semnificația. Sunt convins că un ofițer de informații este un intelectual autentic, o persoană care susține schimbarea în bine prin forța ideilor. Multe din nenorocirile de dinainte de *Decembrie '89* s-au datorat reducerii la tăcere a intelectualilor.

Vreau să cred că la INI s-au format ofițeri care prețuiesc intelectualitatea din România și din întreaga lume și care fac efortul continuu de a-și lărgi orizontul cultural. Cu acest temei, s-a fondat revista „Psihosociologie & Comunicare”, în care studenții și profesorii au publicat eseuri, cronici literare, studii etc. Prin anii 1995 puține facultăți din învățământul public se bucurau de privilegiul editării unor reviste proprii. Nu știu să fi existat la acea dată facultăți în care să ființeze echipe artistice (teatru, muzică cultă, gimnastică ritmică). La INI, studentele și studenții au avut posibilitatea de a-și proba talentul artistic, ca și competențele lingvistice. INI a organizat primul Concurs studentesc de limbi străine, la care au participat echipe din toate institutele de învățământ cu profil militar. Pentru prima dată după evenimentele din *Decembrie '89*, INI a reluat tradiția Olimpiadei de șah, deschisă tuturor studenților și studenților. A însemnat mult, a însemnat puțin, nu știu. Ce sunt sigur este faptul că, împreună cu întreaga comandă a INI, am acționat în sensul schimbării mentalităților, spre normalitate.

La acest moment aniversar, urez Serviciului Român de Informații LA MULȚI ANI ÎN SLUJBA PATRIEI și le reamintesc

foștilor studenți dictonul de la ceremonia de absolvire a INI:

Înțelepciunea să triumfe, vitejia să biruiască!

(Chelcea Septimiu, „INI, anii de început”,
în *Buletin Tematic*, 2015, nr. 1, pp. 14-15)

Am amintiri plăcute, dar și mai puțin plăcute din perioada cât am fost rector la INI. Cu ocazia înălțării în grad a studenților, la absolvirea INI, am avut posibilitatea să întâlnesc personalitățile cu cele mai înalte funcții în stat. La o festivitate de acest fel, prim-ministrul Radu Vasile și-a anunțat în ultima clipă disponibilitatea de a lua parte la eveniment. Ni se făcea o onoare. Șeful său de cabinet a comunicat, însă, că dl. prim-ministru dorește să primească în două ore textul discursului pe care urma să-l rostească la festivitate. Era în seara de dinaintea ceremoniei militare. A trebuit să pun în grabă pe hârtie câteva cuvinte, fără să repet cele spuse în alocuțiunea pe care mi-o pregătisem. După salutul protocolar, am început cam așa: „Sunt pentru prima dată la INI, cunosc însă activitatea acestei instituții...”. Am rămas înmărmurit când, în fața oficialităților și a studenților, Radu Vasile a citit grav prima frază: „Nu sunt pentru prima dată la Institutul Național de Informatică, dar cunosc...”. A fost, poate, și vina mea că nu am scris în clar Institutul Național de Informații, trecând în grabă doar inițialele INI. De celelalte scăpări, însă, nu mă fac vinovat...

Vreau să fac o precizare: nici Directorul SRI, Virgil Măgureanu, nici directorul care i-a urmat, Costin Georgescu, nici altcineva nu mi-au cenzurat alocuțiunile. Mai mult chiar, când a trebuit să le vorbesc absolvenților primei promoții, l-am rugat pe Virgil Măgureanu să citească în prealabil alocuțiunea mea. Și m-a „ajutat”: „Vrei să mă faci părtaș la crimă?!”. Așa că am rămas singurul criminal! Cu emoție, era pentru prima dată când mă adresam studenților militari și, mai ales, în prezența prim-ministrului, a unui număr impresionant de parlamentari și a unui număr și mai impresionant de generali din toate armele. Selectez din ce am spus în urmă cu 20 de ani:

Data de astăzi, 28 iunie 1995, se va înscrie cu siguranță în istoria I.N.I. și, prin aceasta, în istoria S.R.I. Vor veni serii de absolvenți după serii de absolvenți, dar, oricât de strălucite ar fi ele, despre niciuna nu se va putea spune „Este prima promoție a I.N.I., este prima serie de ofițeri de informații licențiați în

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

psihosociologie – știința cea mai umană dintre toate științele umaniste.

Vă cer, dragi studenți, tuturor, să luați viața în serios, să învățați astfel încât în scurt timp să ne depășiți, să vă fixați aspirațiile, în acord cu capacitățile, cât mai sus, spre gloria dumneavoastră și a Țării și să nu uitați niciodată că „Patria este tot ce iubim mai mult” (vezi revista *Psihosociologia mass-media*, 1995, 3, p. 1).

Atât în timpul președinției lui Ion Iliescu, cât și a lui Emil Constantinescu, onorau cu prezența la ceremoniile militare de la INI personalitățile politice de prim rang ale momentului, liderii partidelor politice, parlamentari. Mi-au rămas în minte cuvintele prim-ministrului Victor Ciorbea adresate absolvenților INI: „Respectați legea, și legea vă va apăra!”. Și discursul lui Corneliu Coposu despre patriotism a fost ascultat cu smerenie de studenții noștri. Retragerea detașamentelor de studenți-militari de pe platoul de defilare îmi umplea inima de bucurie, pe de o parte, pentru că ceremonia se încheia cu bine, pe de altă parte, pentru că fanfara intona un cântec pe care îl iubesc, „Treceți batalioane române Carpații”. Prin anii 1950, dacă ascultai – nu dacă îl cântai – făceai ani grei de pușcărie! La una dintre ceremonii, fanfara, pe care o împrumutasem de la Jandarmerie, a executat alt marș. L-am întrebat pe șeful Statului Major de la INI, responsabil cu pregătirea militară a studenților, de ce a schimbat marșul de retragere a detașamentelor.

- Așa am primit ordin.
- De la cine?

S-a bâlbâit, cu toată vechimea lui „în sistem” – cum se spunea. Mi-am adus aminte de preceptul „Trei surse independente”. M-am adresat respectuos lui Petre Roman, Președinte al Senatului României, dacă s-a interzis din nou acest cântec. „Nici vorbă, domnule rector!”. Cât timp am fost rector la INI, acesta a fost marșul pe care l-am impus. Mă mai mândresc și cu faptul că, încă de la începutul activității mele la INI, am ridicat la intrarea principală Drapelul României. Fotografia catargului cu steagul roșu, galben și albastru o păstrez pe raftul de sus al bibliotecii din camera mea de lucru.

Aș fi nedrept dacă nu aș recunoaște că Șeful Statului Major de la INI nu m-a ajutat în activitatea de comandă. Avea experiență. În prima zi, când s-a prezentat la post, mi-a raportat:

- Niciodată nu mi-am lucrat șefii!
- Pe mine mă puteți lucra, fără nicio problemă.

Îngâmfare, prostie, siguranță de sine, umor? Toate la un loc! Obișnuiam să pun ca muzică de fond când lucram, dar și când primeam în biroul meu profesorii de la Universitatea din București și alți vizitatori, militari sau civili, cântecul „Bucovină, plai cu flori”, interpretat de Grigore Leșe. Șeful Statului Major m-a avertizat protector: „Domnule rector, ar fi bine să puneți altă muzică și chiar să uitați că ați ascultat vreodată acest cântec”. Ce să înțeleg? Că Evgheni Primakov este șeful FSB (Serviciul secret al Federației Ruse), succesorul KGB? Că nu trebuie să-l supărăm? Am rămas cu acest cântec și îl ascult cu aceeași emoție:

Munților cu creasta rară
Nu lăsați straja să piară.
Dacă piere straja voastră.
A pierit și țara noastră.

Cum să uit aceste versuri? Nu aș mai fi Septimiu Chelcea. În primul interviu pe care l-am acordat în calitate de rector, între alte provocări, am fost întreat:

- În acest moment, pentru România, este mai periculoasă o influență răsăriteană decât una vestică?
- Este periculos tot ce dăunează intereselor naționale. Influențele din Est și din Vest sunt la fel de periculoase. Sigur că există interese geopolitice, dar mie mi se pare că România, în acest moment, trebuie să joace cartea interesului național (vezi *Jurnalul Național* din 30 noiembrie 1994, p. 17).

Abia fusesem investit în funcție. Nu știam cum să mă raportez la ziaristi, care, mai toți, vânau greșelile SRI-ului. Am fost sfătuit să permit să se instaleze în cabinetul meu tehnică de ascultare, pentru ca să pot dovedi, dacă va fi cazul, că mi s-au atribuit alte răspunsuri. Zis și făcut. Nu știu nici astăzi cine pe cine a înregistrat. Fapt este că la

celelalte interviuri am procedat mai simplu: am propus ziaristilor să pun pe masă, alături de reportofonul lor, propriul meu reportofon. Și toată lumea a fost mulțumită. Am spus mereu ce am gândit, chiar dacă nu am spus totdeauna totul. În interviul apărut în ziarul *Azi* din 9 decembrie 1997 declarăm:

Cred că un adevărat comandant trebuie să-și stimuleze subordonații nu numai să spună „Da”, ci și, mai ales, să spună „Nu” atunci când deciziile nu sunt pe deplin fundamentate. Acesta este și un semn al democratizării structurilor militare și, în general, al societății românești. Este dreptul de a spune „Nu” argumentat. Nerespectarea ordinilor atrage sancțiuni prevăzute în regulamentele militare, dar până să se ajungă la ordin, avem de-a face cu o decizie care se ia în baza unor argumente. Un „yes-man” dă dovadă, după părerea mea, de incompetență. [...]

Când un ordin contravine valorilor umanității, ordinul respectiv își pierde valabilitatea. Pe de altă parte, comandantul care, prin ordinele pe care le dă, încalcă prevederile Constituției sau regulamentele militare, se exclude singur, iar ordinele lui nu mai au valabilitate.

Dacă mai vreți dovezi că la INI au fost și ofițeri-civili, vi le pot aduce. Nu cred, însă, că ar mai fi cazul. Aday, totuși, fără să mimeze modestia, declarația făcută de acad. Florin Constantiniu, autorul cărții *O istorie sinceră a poporului român* și al altor numeroase lucrări de istorie, fundamentale pentru identitatea noastră socială și culturală:

„M-am simțit excelent la Institutul Național de Informații cu prilejul lansării cărții Adinei Berciu-Drăghicescu, a lui G.D. Iscru, Tiberiu Valter și Aurel David, *Tricolorul României* (București, Editura Sigma, 1995, 160 p.).

Rectorul Institutului, eminentul psiholog și sociolog Septimiu Chelcea, consideră necesar să asigure studenților acestei instituții de învățământ superior – să recunoaștem, puțintel neobișnuită în peisajul nostru universitar – un orizont cât mai larg, în măsură să consolideze și să amplifice cunoștințele lor de specialitate. Acesta a și fost rostul prezentării volumului amintit mai sus, care nu s-a limitat la discutarea conținutului acestei contribuții valoroase de vexilologie [„disciplină a istoriei care studiază steagurile din diferite epoci

Rector la Institutul Național de Informații

și țări”, DEX – n.n.], ci a abordat un larg cerc de aspecte ale climatului în care a apărut cartea și condițiile receptării ei.

Atmosfera discuției s-a dovedit un puternic stimulent, dialogul dintre autori/prezentator și participanți dovedindu-se deopotrivă de antrenant pentru ambele părți. Sala bibliotecii, cu rafturile încărcate cu cele mai noi periodice de psihologie, sociologie, lingvistică etc. pune în lumină temeinicia pregătirii viitorilor noștri ofițeri de informații. Rectorul Institutului, prof. Septimiu Chelcea, este decis să asigure o înaltă ținută științifică procesului de învățământ; probă, printre altele, și frumoasa revistă *Psihosociologia. Mass-Media* (Fl. Constantiniu, „Carnet de istoric”, în *Curierul Național* din 17/19 noiembrie 1995).

Din nou la Universitate

Când am împlinit 60 de ani, conform regulamentului militar, am fost „împins” la pensie, trecut direct în retragere, nu în rezervă. Mi-am spus că am avut noroc. Tatăl meu fusese scos la pensie la vârsta de 55 de ani. La ultima ceremonie de absolvire a Institutului Național de Informații, în discursul de adio am spus că mă reîntorc între cărțile de psihosociologie, de care, în fapt, nu m-am depărtat nicio clipă. Am încheiat, ca și în alte rânduri, cu cuvintele „Vitejia să biruiască, înțelepciunea să triumfe”. Unul dintre generalii prezenți m-a felicitat: „A fost un discurs atipic”. Un altul mi-a spus: „Dumneavoastră ați intrat la INI pe poarta principală și ieșiți tot pe poarta principală! Este un lucru rar”.

Am ieșit pe „poarta principală”, dar la Universitate nu am fost primit imediat, deși în perioada cât am îndeplinit funcția de rector am ținut permanent cursul de Metodologia cercetării sociologice la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială și, conform legislației în vigoare la acea dată, în 2000, posturile didactice ale persoanelor care temporar ocupau posturi de conducere în instituțiile de stat rămâneau neocupate. Mi s-a cerut să dau concurs pentru postul de profesor, ocupat chiar de mine. Era pentru a treia oară când participam la un concurs pentru postul de profesor. Dacă, așa cum am povestit, unchiul Tibi se lăuda că este profesor re-numit (numit a doua oară), eu pot spune „cu toată modestia” că am fost profesor „re-re-numit”. A durat ceva până am intrat în drepturi: scoaterea la concurs a postului didactic, înscrierea candidaților, stabilirea datei examenului și a comisiei. În tot acest timp, am continuat să predau, în regim de „plata cu ora”, la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, disciplinele Metode și tehnici de cercetare sociologică și Psihologie socială.

Până să primesc pensia militară și ca să nu pierd vechimea în câmpul muncii – nu știu cum se mai numește continuitatea „în producție” –, m-am angajat la o universitate particulară. În fine, s-a ținut

concurusul de profesor la Universitate. Colegii din catedră, membri în comisie, m-au dat câștigător. Nu am avut contracandidat, ca în 1992. Rectorul Ioan Mihăilescu, și el coleg de catedră, a dispus angajarea mea cu carte de muncă la Universitatea din București. Mi-am dat demisia de la universitatea particulară, unde mi se propusese funcția de decan: „După ce ai fost rector este foarte greu să fii decan!”. Nu, nu-i nicio glumă. După ce, din întâmplare, ai fost „mare” este greu să fii „mic”. Mult timp mi s-a părut curios că portarul de la facultate nu iese în întâmpinarea mea să mă salute. M-am obișnuit cu greu să nu mai semnez în colțul din dreapta sus cererile de echivalare a examenelor studenților care urmau a doua facultate. Nu mai eram șef. Trebuia doar să avizez cererea și să rog conducerea să aprobe. Dar, după cum se spune în popor, „Tot învățul are și dezvăț”.

Nu avizam favorabil cererile de echivalare a calificativelor studenților și studenților care dăduseră examenul de Psihologie socială la alte facultăți, de cele mai multe ori la universitățile particulare. Deși anunțam de la prima oră de curs că cei care vor echivalarea examenelor să aducă săptămâna următoare cererile pentru a le aviza, nimeni nu se prezenta. Înainte de sesiunea de examene se trezeau că vor echivalarea. Îi chestionam cu ce profesor au făcut psihologia socială. Uitaseră. Ce temă din curs le-a plăcut. Tăcere. Cu ce notă au promovat. Cu 10 (zece). „Dacă ați luat nota 10, înseamnă că știți foarte bine psihologie socială. Nu va fi foarte greu pentru dumneavoastră să promovați examenul și aici”.

Unii studenți care dăduseră examenul la alte facultăți picau examenul la mine, alții treceau, dar nu cu nota zece. Nici ceilalți studenți ai mei nu obțineau decât cu greu nota maximă: trebuiau să știe materia predată, ce s-a discutat la seminar, să fi citit cel puțin două cărți din bibliografia recomandată. În plus, să dea dovadă că pot interpreta psihosociologic problemele sociale din țară. Nu am căutat să fiu iubit de studenți. I-am respectat și am dorit să fiu respectat. Le spuneam chiar la prima oră de curs:

Singurul semn de respect pe care îl aștept de la dumneavoastră este să citiți psihosociologie, să acordați atenție acestei discipline, nu mai mult decât altor discipline de studiu, dar să-i acordați atenție. Să nu credeți că, fiind actori sociali, sunteți și

Din nou la Universitate

psihosociologi. Doar din experiența proprie nu ajungeți oameni de știință: nu vă mulțumiți cu folclorul psihosociologic, nu practicați „psihosociologia bunicii”. Dacă pe stradă când ne întâlnim mă salutați sau vă faceți că nu mă vedeți, este treaba celor șapte ani de acasă. Respectul reciproc, al profesorilor față de studenți și al studenților față de profesor, este regula de aur a învățământului. Respectul meu față de dumneavoastră se materializează în transmiterea de informații utile, precise și exacte.

Sigur că mă bucur când, după absolvire, mai primesc din partea foștilor studenți o felicitare de Anul Nou sau o scrisoare în semn de prețuire. În urmă cu cinci ani, am primit o ilustrată de la o absolventă de Sociologie care trăiește în SUA. O reproduc pentru că am păstrat-o cu drag în dosarul meu, alături de Diploma de Profesor Onorific al Universității din București, înmănată în cadru festiv, în Sala de consiliu „Prof. Dimitrie Gusti”, de către rectorul Ioan Pânzaru, când am atins vârsta de 70 de ani. Iată scrisoarea:

Domnule profesor,

Vă scriu pentru a-mi exprima recunoștința și aprecierea nu numai pentru sprijinul pe care mi l-ați oferit [îi dădusem recomandare pentru continuarea studiilor în SUA], ci și pentru faptul că în cei cinci ani de când vă cunosc mi-ați arătat un model. Un model academic, un model de conduită și un model de viață frumos trăită. Vă mulțumesc. Gânduri bune de peste ocean.

Cu respect,

A.T.

La împlinirea vârstei de 70 de ani, am primit „Premiul pentru întreaga activitate”. Drept recunoaștere a contribuției de excepție adusă la dezvoltarea învățământului universitar și cercetării sociologice românești”. Am mulțumit conducerii Societății Sociologilor din România, decanului Marian Preda, fostul meu student, dar am cerut să se facă o necesară corectură, să se adauge: „de până acum”. (fig. 25)

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Fig. 25. Mulțumind pentru acordarea diplomei (mai 2011)

M-am încăpățânat să arăt că se impunea corectura: după ce am lăsat în urmă 70 de ani, am mai publicat singur sau în colaborare câteva cărți (*Manual de redactare în științele socioumane*, 2011; *Psihosociologia publicității. Despre reclamele vizuale*, 2013; *Psihologie socială. Studiul interacțiunilor umane*, 2013; *Psihosociologia opiniei publice*, 2015; *Fricile sociale ale românilor*, 2015; *Psihosociologie aplicată. Publicitatea*, 2016). Sper ca această carte, din care dumneavoastră citiți ultimele pagini, să nu fie cea din urmă. Cunosc dictonul „Speranța moare ultima”, dar sunt „Septimist” și îmi știu manuscrisele de pe masa de lucru.

Păstrez, ca o frumoasă amintire, și o revistă din 1999, în care un absolvent de la Institutul Național de Informații a publicat un studiu. Mi-a transmis revista, cu următoarea dedicație:

Din partea unui student, o revistă pentru un profesor, un magistrul, care oferă cărți și știință, dar mai ales exemple de viață. Pentru „Rectorul meu”, care îmi va rămâne un veșnic exemplu și pe care-l voi admira cu aceeași putere în continuare.

Cu respect,
D.D.

Pentru astfel de cuvinte, merită să înduri, ca profesor, și mojicii. Un student mi-a trimis cândva un mesaj (din 2000, la fiecare serie, le-am comunicat studenților numărul telefonului mobil și adresa de e-mail): „Ce, bă, te crezi șmecher? Glumele tale sunt răsuflete. Să le spui soacrei tale!”. Într-adevăr, am avut „prostul obicei”, la prelegeri, să mai presar câte o glumă. L-am luat ca exemplu pe profesorul Constantin Nicuță. Am aflat că mulți alți profesori de la noi, dar și din alte țări fac apel la glume pentru a trezi din reverie studenții. Cel mai adesea, mă persiflez. Autoironia cred că mă caracterizează.

La master, un student (cred că era „sub acoperire”) m-a somat să nu strig la el, că el îmi dă leafa, că din taxele studenților trăiesc. Recunosc că am ridicat tonul când l-am apostrofat: „Cum, faceți masterul de sociologie și vă laudați că la recensământul populației v-ați bătut joc de cenzor, declarând că aveți doar șapte clase? Mai și râdeți! Nici cele șapte clase nu le aveți!”. Respectivul, nu pot să-i spun „student” – studenția este o stare de spirit, o doză de idealism, mult bun simț, nu faptul că ești înscris la o facultate! – a ieșit din sală trântind ușa și s-a oprit direct la Decanat. M-a reclamat că l-am făcut analfabet. Nu știu să se fi anchetat cazul, dar am fost amărât după acest incident teribil de neplăcut pentru mine. Am conștientizat că sunt un „intelectual proletar” și nimic mai mult.

*

Adaug acum, la ediția a doua, o scurtă evocare publicată în ziarul *Argeșul* (din 13.07.2016) de către un fost student de-al meu, Gheorghe Savu, absolvent al primei promoții de după prăbușirea comunismului:

Am ajuns, așadar, student al Facultății de Sociologie. Cu câtă emoție am participat la primul curs susținut de Septimiu Chelcea! Avea o elocvență limpede, ușor apăsată, fraza lui se consuma încet, dar cu rigoare științifică, în care niciodată gestul nu preceda cuvântul, ca la alți profesori [...] Profesorul Septimiu Chelcea este un model pentru toți cei care nu și-au pierdut reperele și nădejdea într-o lume mai bună. Lecțiile lui străluceau prin claritate și metodă. Spiritul lui didactic pornea pe cărările fermecate ale gândirii și ale imaginației. Ore întregi,

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

el ne vorbea despre metode și tehnici de cercetare sociologică, despre sociologii de demult, ne plimba prin toate domeniile, cu deosebire prin acela al istoriei sociologiei, lăsându-ne întotdeauna încântați de tot ce aflam și învățam de la el. Cu mare răbdare, având în vedere că eram în anul 1990, profesorul Septimiu Chelcea reușea să ne transmită mai totdeauna căldura generoasă a entuziasmului său pentru demersul sociologic. (<http://www.ziarulargesul.ro/profesorii-de-altadata/#comment-1215>)

*

Nu mi-am imaginat niciodată că voi fi directorul revistei *Sociologie Românească*, la care au publicat, la timpul lor, sociologi de mare notorietate internațională, precum Dimitrie Gusti, Anton Golopenția, Traian Herseni, Henri H. Stahl, Mircea Vulcănescu, dar și mari oameni de cultură: Nicolae Iorga, Tudor Vianu, Constantin Brăiloiu. În 1939, și tatăl meu publicase un studiu în revista *Sociologie Românească* (I. Chelcea, „Obiceiurile de peste an în două sate din Almăj”, *Sociologie Românească*, 1939, 4. 4-6. pp. 286-296).

Aveam ceva experiență în domeniul editorial: am fost, pe rând, în colegiul de redacție al revistelor *Sociologie* (seria *Analele Universității din București*), *Viitorul Social*, *Revista de Psihologie*, *Psihologie socială*. După Decembrie '89 am fost ales redactor-șef adjunct al revistei *Sociologie Românească*, care se reînființa după 56 de ani de la încetarea apariției ei. În adunarea spontană a sociologilor bucureșteni din 23 Decembrie 1989 am fost ales în această funcție prin vot deschis. Îmi aduc perfect aminte – memorie *flash*. Eram într-o cameră a Centrului de Sociologie. Lângă mine stăteau foștii mei studenți: Mircea Kivu, astăzi persoană publică, invitat în *talk-show*-urile TV, Alin Teodorescu, dizident, unul dintre fondatorii Grupului de Dialog Social, și prietenul lui, Călin Anastasiu. La vot, Mircea Kivu a spus clar, vehement, că nu este de acord ca cineva de la „Ștefan Gheorghiu” să fie în redacția revistei. M-au apăsât vorbele lui. Am tăcut. Nu i-am purtat pică. Am căutat să păstrez relații civilizate cu toți sociologii, chiar și cu cei care m-au contestat.

Revista *Sociologie Românească* a avut o soartă tristă. Primul număr al revistei a apărut în 1936; ultimul, în 1943. Războiul i-a întrerupt publicarea și comunismul i-a pecetluit soarta. Va renaște după evenimentele din Decembrie 1989. Prof. univ. dr. Sanda Golopenția, fiica sociologului Anton Golopenția, dezvăluie culisele revistei *Sociologie Românească* din „perioada Gusti”. Departe de a fi fost armonie în redactarea revistei, aflăm că tensiunile dintre colaboratorii profesorului Dimitrie Gusti luau uneori forma unor intrigi și chiar contestări deschise.

În primul an de apariție (1936), revista îi are ca redactori pe Octavian Neamțu și Traian Herseni. Începînd cu nr. 1/1937, munca de secretar de redacție e asumată de Anton Golopenția. [...] În nr. 4-6/1938, apare pentru prima dată specificarea lui A.G. ca redactor, Florea Florescu și Dumitru Dogaru figurînd ca secretari de redacție. Formația aceasta se menține în nr. 7-9 și 10-12. De la nr. 1-3/1939 până la ultimul număr al revistei (1-6, an V, 1943) alături de A.G. (redactor) pe copertă figurează ca secretar de redacție Ștefan Popescu (S. Golopenția, „A fost «Sociologie Românească» o revistă publicată în devălmășie?”, în S. Golopenția, *Arhipelagul gustian. Contribuții la istoria Școlii Sociologice de la București*, București, Editura Enciclopedică, 2016, p. 341).

Sanda Golopenția, *professor emeritus* la Departamentul de studii franceze (Brown University, SUA), respinge opinia profesorului Henri H. Stahl, potrivit căreia revista *Sociologie Românească* ar fi fost „a lui, a lui Anton Golopenția și a lui Octavian Neamțu”. Ferm, profesoara Sanda Golopenția afirmă: „Munca redacțională [la revista *Sociologie Românească* – n.n.] nu a fost împărțită cu H.H. Stahl. În anumite momente, acesta pare de altfel a o fi îngreunat” (S. Golopenția, 2016, p. 361).

Dacă în „perioada Gusti” revista *Sociologie Românească* nu a avut niciodată redactor-șef, după Decembrie 1989, la reapariție, nu a avut director, ci un redactor-șef (Ioan Ungureanu) și doi redactori-șefi adjuncți (Septimiu Chelcea și Sorin M. Rădulescu), secretar general de redacție fiind doamna Ioana Boja. Seria nouă a revistei apare sub egida Academiei Române, Asociației Sociologilor din România și Institutului

de Sociologie. Componenta Colegiului de redacție s-a schimbat mereu: au apărut noi membri. Dacă la început am fost în colegiul de redacție opt sociologi, pe parcurs numărul lor a crescut continuu. În 2003, a apărut un colegiu (26 de membri), un comitet de redacție (9 persoane) și, pentru prima dată după Dimitrie Gusti, un director al revistei, în persoana subsemnatului. Vorba ceea: „Sunt modest, dar vreau să se știe acest lucru”. Desele schimbări de persoane în colegiu sau în comitetul de redacție reflectă gruparea și regrouparea sociologilor în jurul celor cu funcții de conducere din diferite instituții academice. Mie mi-a încredințat conducerea revistei rectorul Ioan Mihăilescu, cu acordul președintelui asociației (prof. Ilie Bădescu) și al decanului Facultății de Sociologie și Asistență Socială (prof. Cătălin Zamfir), cum era și firesc. Precizez: cu acordul, nu la recomandarea!

Ca director al revistei *Sociologie Românească*, am lăsat redactorului-șef deplina libertate de a alcătui sumarul, pentru a nu fi bănuțit că privilegiez pe cineva. Citeam cu atenție toate studiile, recenziile, notele de lectură înainte de a le da BT (bun de tipar). Făceam corectura de literă cot la cot cu doamna Ioana Boja și, de la caz la caz, le ceream autorilor mai tineri să facă unele completări sau rectificări. Am respins articolele cu tentă ideologică, partizană. Am crezut, și cred și astăzi, că sociologia trebuie să se țină cât mai departe de politică. Când, peste capul meu, a fost publicat primul studiu pe care eu îl respinsesem, am renunțat la funcția de director al revistei. Mare supărare nu a fost. M-am mirat să aflu că în funcția de director al revistei, în locul meu, s-au numit nu unul, ci trei colegi: Ilie Bădescu, Ioan Mihăilescu și Cătălin Zamfir. Să fi fost atât de mult de muncă la revistă?! Nici nu mi-am dat seama.

Plecarea din Facultate, în condiții deloc amiabile, a profesorilor Cătălin Zamfir (decan) și Elena Zamfir (șefa Catedrei de asistență socială), urmată de cea a profesorului Ilie Bădescu (fost șef al Catedrei de sociologie) – o pierdere reală pentru prestigiul Facultății SAS și pentru formarea profesională a studenților – a dus la clarificarea în tribunal a cui este revista *Sociologie Românească*. Justiția s-a pronunțat pe baza înregistrării revistei la Oficiul de Stat pentru Invenții și Mărci (OSIM) de către profesorul Ilie Bădescu, în calitate de președinte al Asociației Române de Sociologie. Nu s-a luat în considerare că revista

era a tuturor sociologilor din România, că ani la rând, de prin 2004 până în 2010, când s-a dat hotărârea judecătorească definitivă, apariția revistei a fost finanțată de Universitatea din București. De altfel, după părăsirea Facultății de către profesorii Ilie Bădescu, Cătălin Zamfir și Elena Zamfir, comunitatea sociologilor s-a scindat: pe de o parte, Asociația Română de Sociologie, de cealaltă parte, Societatea Română de Sociologie. Cine și ce a avut de câștigat de pe urma acestei scindări nu îmi imaginez, dar știu sigur cine a avut de pierdut: sociologia din România. Împreună cu profesorii Maria Voinea (prorector) și Virgil Măgureanu (nou-venit în Catedra de sociologie, după încheierea mandatului de director al SRI), ca delegați din partea Societății Române de Sociologie, am încercat să netezim asperitățile dintre cele două organizații și să găsim o formulă de editare în comun a revistei *Sociologie Românească*. Profesorul Cătălin Zamfir, în calitate de președinte al Asociației Române de Sociologie, politicos ca totdeauna, a refuzat propunerile noastre – dacă îmi aduc bine aminte: redacția să rămână la Universitate și alternativ Asociația Română de Sociologie și Societatea Română de Sociologie să își asume responsabilitatea apariției numerelor revistei. Îmi pare rău, dar am constatat, ca un blestem, că orgoliile întrec realizările sociologiei.

Învățământul universitar sociologic, cu bune și cu rele

După 2000, când am redevenit pe de-a-ntregul civil, în învățământul superior din domeniul științelor socio-umaniste s-au realizat progrese însemnate, dar s-au înregistrat și unele pierderi. Nu mă voi aventura în a le identifica nici pe unele, nici pe celelalte. Sunt alții mai calificați decât mine să o facă. Numai să-și facă timp pentru așa ceva... Remarc, cu bucurie, faptul că psihosociologia, ca disciplină de studiu, este bine acoperită de manuale universitare pentru toate formele de învățământ (Șt. Boncu, C. Ilin, 2007; S. Chelcea, coord., 2008; Elena Zamfir, 2006; A. Duduciuc, L. Ivan, S. Chelcea, 2014; P. Iluț, 2009; A. Neculau, coord., 2003; O. Rujoiu, 2015).

Voi risca, totuși, să scot la lumină unele hibe ale învățământului sociologic, așa cum mi-au rămas pe retină, chiar dacă uneori, știu bine,

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

„ochiul te-nșală”. Iată! „Marii” profesori de sociologie din universități, foarte școliți, cu stagii de documentare și chiar cu doctorate luate în Occident, nu se mai dedică în întregime învățământului: sunt în primul rând oameni politici sau de afaceri, directori în institutele de cercetare ale Academiei Române, consilieri guvernamentali etc. și abia în al doilea rând slujitori ai catedrei. La masterul „Sondaje de opinie, marketing și publicitate”, de care răspundeam și la care era prevăzut și cursul unui profesor-om politic, studenții, pe la jumătatea semestrului, puțin cam supărați, m-au întrebat: „Când va veni la cursuri domnul profesor? Până acum nu l-am văzut decât la televizor”. L-am scuzat anemic, fără tragere de inimă: „Va veni, va veni. Dar ce, nu vă place domnul asistent care îi ține locul?”. Le-a trecut supărarea după examenul constând dintr-o discuție foarte liberă, la care a luat parte și profesorul titular: s-au dat numai note de 10 (zece). Exagerez: cineva, care nu a scos niciun cuvânt, a luat nota 9 (nouă)!

Când eram în activitate, am auzit că un alt „mare” profesor de sociologie cucerea auditoriul prin relatarea unor cazuri de jaf și tâlhărie, de spionaj și de prindere a răufăcătorilor. Se spunea în șoaptă că altcineva, la fel de „mare”, ar fi plagiat. N-aș vrea să greșesc: „urechea te minte”. Să ne amintim versurile lui Mihai Eminescu:

A fi? Nebunie și tristă și goală;
Urechea te minte și ochiul te-nșală;
Ce-un secol ne zice, ceilalți o dezic.
Decât un vis searbăd, mai bine nimic.

(*Mortua est*, 1871)

Cred că plagiatul este plaga purulentă, pestilențială a învățământului din România. Sensul de azi al termenului de „plagiat” – furt intelectual – se întâlnește pentru prima dată într-o satiră a lui Marțial (c. 40 – c. 104):

Unui plagiator

Poemul ăsta, Fidentine,
Îl recunosc, e scris de mine.
Dar îl reciți atât de rău,
C-a început să fie al tău.

(traducere Tudor Măinescu, 1961)

Se manifestă o toleranță vecină cu complicitatea a cadrelor de conducere față de acest fenomen: este greu de stabilit dacă e plagiat sau nu: fără plângere scrisă din partea celui ce se simte lezat, nu putem face nimic, vom fi dați în judecată...

Personal, am trăit o experiență tristă, constatând că într-un curs universitar s-a plagiat copios. Am mai relatat despre această experiență. Reproduc doar un fragment:

La sfârșitul cursurilor de master (2006), o absolventă mi-a reproșat că sunt foarte atent ca studenții să nu preia în referate și în disertațiile lor idei și texte ale altora fără să fi menționat sursa, dar că atunci când alți profesori din facultate copiază în cărțile lor cuvânt cu cuvânt pagini întregi din alte lucrări nu se întâmplă nimic. Nedumerit, i-am cerut absolventei să probeze acuzația de plagiat. Într-adevăr, mai mult de 15 pagini erau traduse dintr-o revistă de specialitate americană. În aceeași lucrare [semnată de un conferențiar și un lector] am găsit și alte pasaje copiate din cărți publicate în editurile românești înainte de 1989.

Mi-am spus: *Amicus Plato, sed magis amica veritas* și i-am semnalat decanului toată povestea.

– Nu se poate. Este foarte grav. Vor fi sancționați exemplar.

– Poate nu și-au dat seama cât rău fac prestigiului facultății, ce exemplu prost dau studenților practicile lor lipsite de onestitate...

– Îi voi soma să retragă tot tirajul de pe piață, voi lua măsuri severe, până la excluderea lor din facultate!

– Poate discutarea cazului în consiliul profesoral ar fi suficientă: îi va face să se rușineze, îi va determina și pe alții să nu procedeze ca ei...

– Până la ședința de consiliu, te rog să nu mai discuți cu nimeni acest caz.

– Da, dar deja știu câțiva colegi care erau de față când masteranda mi-a relatat cazul.

După nici o săptămână, am primit un telefon de la unul dintre cei doi plagiatori. A recunoscut că în lucrarea lor există „câteva pasaje” identice cu textul unui articol pe care l-au tradus.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

– Am încurcat traducerea cu textul redactat de colegul meu...

– Bine, dar am identificat și alte pasaje preluate în același fel din alte cărți.

– Da?! Vă rog să-mi spuneți la ce pagină.

Las cititorii să judece singuri situația. Eu îi pot asigura că, până acum, deși au trecut doi ani de atunci, acest caz de plagiat nu a fost pus în discuția consiliului profesoral, că tirajul nu a fost retras din librării, iar cei doi se plâng în dreapta și în stânga de acuzația nedreaptă adusă – spun ei – „culmea tupeului, de un dinozaur”. Mai adaug spre reflecție și faptul că în 2008 cei doi pseudoprofesori au tipărit o a doua ediție, revăzută și adăugită, păstrând paginile plagiante (S. Chelcea, „Cultura universitară – cultură a plagiatului?”, în S. Chelcea (coord.), *Rușinea și vinovăția în spațiul public. Pentru o sociologie a emoțiilor*, București, Editura Humanitas, 2008, p. 239)

Cred că s-a pierdut ceva și din respectul pentru profesori, față de instituția de învățământ. Le spuneam studenților că universitatea este „Catedrala științei” și le povesteam despre vizita de documentare pe care am făcut-o în 2007 la Universitatea din Pittsburgh, unde cea mai impunătoare clădire, un turn de 163 m (42 de etaje) poartă numele „Cathedral of Learning”. (fig. 26)

Fig. 26. Cathedral of Learning, Universitatea din Pittsburgh

Turnul cu funcționalități multiple are și 27 de săli de clasă amenajate, fiecare în specificul cultural al unui popor sau grup etnic. Între acestea se află și cea a României. Sala română a fost decorată în stil bizantin în 1943 de către arhitectul Nicolae Ghica-Budești. (fig. 27)

Fig. 27. Fresca din sala de curs „România” din „Catedrala învățării” (Universitatea din Pittsburgh)

Pe peretele opus catedrei, așa cum se vede în fotografia preluată de pe Internet, este o frescă ce-l reprezintă pe Constantin Brâncoveanu împreună cu familia, iar deasupra intrării în sala de curs, care este funcțională, nu doar pentru a fi vizitată, sunt săpate în marmură trei versuri din poezia „Anul 1855” de Vasile Alecsandri:

Românul este precum stâncile mărețe,
Care în valurile mării fortunatăe și semețe
Neclintite în veci rămân.

Se poate fără mare efort observa „democratizarea” învățământului. Profesorii, pe holurile facultății, cu greu își fac loc printre studenți. În sala de curs, sunt studenți care intră la 20 de minute în urma profesorului. Telefonul mobil este mai interesant decât prelegerile. Despre vestimentație și despre poziția corporală când stau în bancă mi-e jenă se vorbesc. Limbajul de lemn a fost înlocuit cu limba-

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

jul colocvial. Întreb o studentă dacă a citit ceva din bibliografia indicată:

- Păi, ce trebuia să citesc?
- Fără „păi”. Trebuia să citești din Seneca „Scrisori către Luciliu”...

Deși le-am atras atenția studenților să nu mai înceapă răspunsul cu „păi” și să păstreze „OK-ul” pentru discuțiile dintre ei, nu am reușit să-i fac pe toți să înțeleagă diferența dintre „instituțional” și „colocvial”.

- Când vă veți prezenta la un concurs de angajare și veți începe cu „păi”: „Păi, mă cheamă... Păi, am făcut Sociologia... Păi, și iarăși păi”, veți avea mare succes!
- OK, OK.
- OH! Știți ce înseamnă „OH”? Este, în limba rusă, abrevierea de la „*Oceny harașo*”, echivalentului lui OK din engleză și al lui FB din română. Dacă atunci când eram student, ca dumneavoastră, renunțam la FB pentru OH, acum nu ați mai fi ajuns să spuneți OK. Veți fi intelectualii de mâine. Aveți datoria să păstrați și să cultivați limba română!

La examenele scrise, i-am îndemnat pe studenți „să scrie final”, adică argumentat și lizibil, ca și cum ar înainta o cerere de angajare la Palatul Cotroceni sau la Palatul Victoria.

- Ne puneți note la caligrafie?!
- La caligrafie, nu. Și mie computerul mi-a deformat scrisul, dar pentru „nedreapta gramatică”, da. Atenție la virgule, ele pot schimba sensul enunțurilor. Și nu uitați dictonul: „Bine e să știi în viață când să pui un punct. Și - adaug eu - într-o lucrare scrisă, când să pui o virgulă”.

O spun cu regret: unii studenți care au promovat examenele cu mine nu învățaseră prea bine nici una, nici alta. Profesorii, ca și croitorii, lucrează cu materialul clientului: nu poți să faci din stambă rochie de seară!

*

Chiar din primul an de la reîncadrarea mea în Universitatea din București am făcut tot ce depindea de mine ca profesorii din

Facultatea de Sociologie și Asistență Socială să realizeze împreună un manual de sociologie pentru liceu. Exista un manual aprobat de Ministerul Învățământului și Științei, dar mi s-a părut depășit (fusesse redactat în grabă, în 1991). Mai întâi a trebuit să gășesc o editură dispusă să suporte cheltuiala pentru tipărirea și difuzarea manualului. În 2001, când aveam textul manualului gata, Mihai Milca, sociolog, doctor, cu o teză excelentă: „Elite, stat, societate” (teza lui de doctorat, reorganizată editorial, a primit în 2003 Premiul „Dimitrie Gusti” al Academiei Române) s-a folosit de funcția pe care o avea, redactor-șef la Editura Economică, și a inclus și manualul de sociologie în planul de tipărituri. De altfel, profesorul Mihai Milca a inițiat la Editura Economică și Colecția „Biblioteca de Sociologie”, în care au apărut cărți care își păstrează în timp semnificația.

Sociologie. Manual pentru clasa a XI-a (C. Zamfir și S. Chelcea, coord., București, Editura Economică, 2001) rămâne o mărturie a angajării grupului de autori, în principal membri ai Catedrei de Sociologie de la Universitatea din București, în efortul de a înțelege și de a sprijini schimbarea socială. Spre deosebire de alte manuale de sociologie pentru liceu apărute în aceeași perioadă, am dedicat un capitol analizei problemelor schimbării sociale (autor Manuela Stănculescu), în care s-a vorbit despre provocările creșterii populației, despre revoluțiile din 1989 din Europa, despre globalizare și despre societățile de mâine.

Am crezut dintotdeauna că datoria unui profesor, după o experiență de 5-10 ani la catedră, este „să pună pe masă” pentru studenți propriul manual. Sunt convins că profesorul este interfața mari savanți / studenți. Mi se pare nefiresc ca profesorii universitari să fie evaluați exclusiv, sau aproape exclusiv, după contribuțiile lor științifice (proiecte de cercetare, articole în reviste cotate ISI, granturi, participări la conferințe internaționale etc.). Transmiterea cunoștințelor științifice și formarea caracterelor, stimularea creativității și cultivarea patriotismului, a respectului pentru ființa umană și a valorilor general-umane sunt, în opinia mea, notele definitorii ale profesiei de „slujitor al catedrei”. Toate disciplinele universitare pe care le-am predat consecutiv mai mulți ani (pentru completarea normei didactice am predat și discipline tangente specializării mele:

ergonomie, sociologia educației) „s-au ales” din partea mea cu câte un manual.

Fiecare dintre manualele universitare pe care le-am scris are istoria sa și rațiunea pentru care m-am zbatut să ajungă în mâinile studenților. *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative* (București, Editura Economică, 2007) a cunoscut trei ediții (2001, 2005, 2007). În *Prefață* la ediția a treia – un coleg de catedră îmi spunea că este singura lucrare de sociologie scrisă de un autor român care a apărut în trei ediții – am pus un *motto* din Max Weber:

Dacă există o virtute care i s-ar putea pretinde unui „intelectual de profesie”, aceasta este obligația expresă de a gândi întotdeauna la rece, în sensul unei autorități personale în fața idealurilor, chiar și a celor mai mărețe, care domină vremurile o anumită epocă, și, dacă este nevoie, de „a înota contra curentului” (Max Weber, *Teorie și metodă în științele culturii*, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 180).

Nu știu să înot prea bine: nu m-am avântat decât de puține ori contra curentului – recunosc. Dar nu m-am lăsat prea ușor purtat de valuri. Am încercat să fiu eu însumi, chiar fără să fiu băgat în seamă. Am multe păcate, dar nu și pe acela de a fi invidios. Înțeleg invidia mediocrilor, nu și pe cea a elitelor. Am constatat, însă, că invidia nu este străină printre sociologi. Comunitatea sociologilor este mică, dar orgoliile sunt mari și setea de putere administrativă și mai mare.

Prin ce se poate diferenția un manual românesc de metode și tehnici de cercetare sociologică de unul american, francez sau german? Nu ar fi mai bine ca studenții noștri să învețe direct după astfel de manuale? Nu! Am învățat o perioadă după manuale rusești. Cel puțin acelea erau traduse, și încă profesionist. Oricât de minunate ar fi manualele străine, ele nu amintesc nimic despre țara noastră. Învățământul românesc, în general (și cel sociologic în special) are menirea de a pregăti specialiști pentru România, nu pentru Europa sau America. „Studenții noștri sunt formați să lucreze în orice țară din UE” nu-mi pare decât o lozincă, și aceea găunoasă. România are nevoie de inteligența românească! A învăța după manuale străine – iată o modalitate de destructurare a identității naționale. Am încercat, în

manualele universitare scrise de mine, să integrez cercetarea sociologică românească cu cercetarea sociologică universală. Tendința de subestimare a contribuțiilor românești la știința și cultura universală, ca și direcția de supraestimare a acestor contribuții mi-au fost străine.

Unele manuale – cel de opinie publică sau de psihosociologia publicității – le-am scris ca o obligație de serviciu. O obligație foarte onorabilă. Ele, vreau să cred, au contribuit la formarea specialiștilor în sondarea opiniei publice, în marketing și publicitate și la „apărarea” sociologiei, inclusiv a psihosociologiei sociologice. Arborele sociologiei, altădată bogat în ramuri (sociologia muncii, a educației, juridică, economică, militară, a opiniei publice etc.) a rămas azi doar un trunchi, și nici acela viguros. Pe rând, ramurile sociologiei au fost retezate și integrate altor științe: economiei, dreptului, științelor educației sau științelor comunicării. Se pare că așa se întâmplă și pe plan mondial. Ce mi se pare nefiresc este că la noi personaje care au devenit personalități în sociologie abandonează știința care i-a consacrat: militează acum pentru geopolitică, resurse umane sau științele comunicării.

Pentru studenții de la master am publicat un manual cu titlul *Opinia publică. Strategii de persuasiune și manipulare* (București, Editura Economică, 2006). La inițiativa unui fost student și doctorand de-al meu, conf. univ. dr. Octavian Rujoiu, a fost republicat (parțial) de Editura Academiei de Studii Economice din București (S. Chelcea, *Psihosociologia opiniei publice*, București, Editura ASE, 2015). În 2015 se împlineau 80 de ani de la apariția, în România, a primei cărți care are în titlu sintagma „opinie publică” (C. Sudețianu, *Opinia publică. Analiza condițiilor și a aspectelor ei*, Cluj, Editura Institutului de Psihologie al Universității din Cluj, 1935). Cartea lui Constantin Sudețianu, cu studii doctorale la Paris sub îndrumarea lui Émile Durkheim și Célestin Bouglé, la acea dată profesor suplinitor la Catedra de sociologie și etică a Universității din Cluj, arată cât se poate de clar sincronizarea mișcării ideilor de cunoaștere din România cu progresele cunoașterii societății din lume: în 1935, George H. Gallup a fondat primul institut de sondare a opiniei publice din lume, vestitul American Institute of Public Opinion (AIPO), cunoscut și sub denumirea „Institutul Gallup”.

În manualul meu de opinie publică, dincolo de teoriile despre formarea, structura și dinamica opiniei publice, am atras atenția studenților asupra abuzului și inexactității cu care politicienii și jurnaliștii folosesc termenii de „opinie publică” și „manipulare”. Am subliniat valoarea și limitele sondajelor de opinie publică și m-am străduit să arăt cum trebuie interpretate rezultatele sondajelor. Astăzi, asistăm la un adevărat război al sondajelor: cum se publică rezultatele unui sondaj electoral, cum se scot din joben rezultatele altui sondaj, care conduc la concluzii contrare. Este absurdă îndârjirea partidelor de „a da bine” în sondaje. Cercetările realizate de CURS, firmă cu notorietate pe piața sondajelor de opinie, au demonstrat că:

fac mai mult decât discutabilă înverșunarea sau activitatea unor politicieni și partide care publică sistematic, sub numele unor firme fantomă sau a unor instituții care nu efectuează sondaje de opinie, rezultatele „adevărate” ale unor sondaje, în speranța deșartă că pe această cale s-ar obține mai multe voturi (D. Abraham, I. Șufaru, S. Chelcea, „Influență sau manipulare prin sondajele de opinie?”, în S. Chelcea, coord., *Fricile sociale ale românilor*, București, Editura Tritonic, 2015, p. 231).

În cercetările proprii, m-am oprit și la problema manipulării comportamentale. Am vrut mai întâi să mă lămuresc eu însumi dacă am fost manipulat sau nu de propaganda ceaușistă. Așa am ajuns la „Schema celor zece C-uri ale manipulării comportamentale”. Reproduc cele zece întrebări pe care ar trebui să ni le punem pentru a vedea dacă am fost/suntem manipulați:

- 1) Cine manipulează?
- 2) Cine este manipulat?
- 3) Care este scopul imediat al acțiunii?
- 4) Care este scopul îndepărtat al purtătorului autorității?
- 5) Care este scopul îndepărtat al subiecților umani?
- 6) Ce mijloace utilizează purtătorul autorității?
- 7) Ce mijloace utilizează subiecții umani?
- 8) Care este contextul psihosocial?
- 9) Care sunt efectele sociale perverse ale atingerii scopului imediat?

10) Care sunt efectele sociale perverse ale atingerii scopurilor îndepărtate?

(S. Chelcea, *Psihosociologia opiniei publice*, București, Editura ASE, 2015, p. 129).

Schema manipulării comportamentale propusă de mine conține de două ori mai multe întrebări decât „Schema lui Harold Lasswell” (cine, ce, cum, cui, cu ce efect spune?). Mă mir că este mai puțin cunoscută pe plan mondial...

Câteva cuvinte despre manualul de psihosociologie pe care l-am coordonat (*Psihosociologie. Teorii, cercetări, aplicații*, Iași, Editura Polirom, 2008). I-am antrenat la redactarea manualului pe cinci dintre foștii mei studenți și doctoranzi, astăzi profesori universitari și cercetători renumiți: Alina Duduciuc, Loredana Ivan, Gabriel Jderu, Octavian Rujoiu, Alexandru Zoderu. Am încercat să recuperez pentru psihosociologie cât mai mult din teritoriile „răpite” de alte științe mai „voinicice”. Spuneam în „Cuvânt introductiv”:

În orice disciplină de studiu, manualele universitare sau notele de curs marchează, asemenea bornelor, drumul spre cunoașterea domeniului, în cazul nostru, al psihologiei sociale sau, cum mi se pare mai adecvat a fi denumit, al psihosociologiei. Ele orientează efortul fiecărui student de însușire a rezultatelor cercetării științifice; nu înșiră, pur și simplu, cunoștințele dintr-un domeniu sau altul, ci le sintetizează și le sistematizează. Iată filozofia textului pe care îl punem la dispoziția studenților, cu speranța că cei interesați vor aprofunda bibliografia recomandată. [...] Am recuperat pentru psihosociologie teritorii care tind să se autonomizeze sau care au fost acaparate de alte științe: opinia publică, emoțiile sociale, comunicarea, identitatea națională (S. Chelcea, 2008, p. 9).

Dacă ar fi să iau într-o călătorie lungă, fără întoarcere, o singură carte scrisă de mine, aceea ar fi *Psihosociologie aplicată. Publicitatea*, carte pe care am trimis-o la Editura Polirom în 2014, toamna, și a apărut în primăvara lui 2016. În cele 500 de pagini, am așezat cu grijă, sistematic, informațiile cu caracter psihosociologic „de ultimă secundă” ale anului 2014. Le-am împletit cu informațiile despre publicitate, zic eu, într-o formulă inedită. Firul director al cărții îl

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

constituie convingerea mea că „publicitatea sălbatică”, ce desfigurează Capitala și alte mari orașe ale României, va fi înlocuită de o „publicitate umană”, pe măsură ce „capitalismul moral” va înfrânge la noi și în lume „capitalismul sălbatic” de azi (S. Chelcea, *Psihosociologie aplicată. Publicitatea*, Iași, Editura Polirom, 2016, p. 18).

*

Profesorii din Catedra de Sociologie de la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, colegii mei, au publicat cărți valoroase. Le-am lansat la facultate. În cadrul Clubului de Psihosociologie, pe care l-am înființat, mi-am prezentat și eu unele volume: *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative* (2007), *Psihosociologia publicității. Despre reclamele vizuale* (2012) ș.a. I-am rugat pe cei care au recomandat lucrările mele să se refere la conținutul lucrărilor, nu la autor. Sigur că mi-a plăcut să fiu lăudat, dar orice exagerare are efect de bumerang. Așa s-a întâmplat în 2004, când a apărut la Editura Polirom o carte, de altfel valoroasă, a unui coleg. S-au organizat în Sala de consiliu „Prof. Dimitrie Gusti” nu o ședință de prezentare, ca de obicei, ci două. S-a spus atunci că oricine va face sociologie va trebui să se raporteze la această carte. Una dintre colege a mărturisit că nu a putut lăsa această carte din mână până în zori, când a isprăvit-o. A povestit cum a fost incitată să o citească:

Eram la sfârșitul orelor de curs, seara. Am auzit pe culoarul de la decanat o voce: „Exceptional, formidabil, fantastic”. Nu i-am dat importanță. Peste ceva timp, din nou: „Exceptional, formidabil, fantastic”. Intrigată, am întredeschis ușa de la birou. Pe culoar, profesorul X, care avea și el un birou spațios, se plimba de la un capăt la altul al culoarului cu cartea decanului nostru în mână: „Exceptional, formidabil, fantastic”. M-am retras în biroul meu.

Am citit și eu pe fragmente analiza pertinentă a tranziției nu într-o singură noapte, ci la lumina zilei, pe îndelete... Cred că lauda șefilor, chiar când este sinceră, nu poate fi credibilă. *Est modus in rebus*.

*

Unul dintre profesori – de fapt, nici formal nu era, nici moral nu călca a profesor, figura printre cadrele didactice asociate – umbla după mine la examene, poate și după alții, să am grijă de studenta X, să-i dau o notă mare studentei Y.

- De acord. Ele ce ți-au dat? Facem jumătate-jumătate?
- Nu mi-au dat nimic!
- Dacă nu ți-au dat, eu de ce să le dau?

Odată, la un examen de absolvire, tristul personaj mereu glumet despre care povestesc m-a reclamat la decan că intimidez studentele, că le pun întrebări în așa fel ca să nu poată să răspundă. Într-adevăr, studenta pentru care pusese el proptea nu a știut să răspundă la o întrebare mai dificilă și a ieșit din sala de examen plângând. Conducătorul lucrării ei de licență, cadrul didactic asociat despre care povestesc, a luat foc. A amenințat că va refuza să mai conducă lucrări de licență dacă eu voi mai fi în comisia de examen. Că m-a reclamat pe nedrept, cred eu, mai treacă meargă, dar a instigat absolventele să nu mai intre la comisia de examen al cărei președinte fusesem numit.

Rezultatele examenului de susținere a lucrărilor de licență nu se comunicau imediat, ci la sfârșitul examenului. Studenta cu proptea fusese notată cu 10 (zece). Așteptam ca domnul cadru didactic asociat să-și ceară scuze. Nu s-a întâmplat... Dar nu asta m-a dezamăgit cel mai mult, ci faptul că, la scurt timp, „profesorul cu proptea” a fost numit membru pentru științe sociale în Comisia de contestații a Ministerului Educației și Învățământului. Dacă în Comisia pentru recunoașterea diplomelor și a titlurilor se dădea aviz negativ, se ajungea la Comisia de contestații, care avea ultimul cuvânt.

*

La Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, ca și la alte facultăți de la Universitatea din București sau din alte universități din România, s-au susținut examene de doctorat corecte, s-au prezentat teze exemplare; funcționează școli doctorale de ținută academică. Știu. Dar nu despre acest lucru firesc vreau să vorbesc, ci despre unele „întâmplări doctorale” pe care le consider cu totul nefirești.

Înainte de Decembrie '89, doctoratele în științe erau strict controlate de partid. Au fost împodobiți cu titluri de doctor în știință și Ceaușescu, și Ceaușeasca. Ceilalți „mari” din Comitetul Politic Executiv nu știu să se fi înghesuit la doctorate. Și-au susținut examenul de doctorat la Academia „Ștefan Gheorghiu” cadre de partid din eşaloanele al doilea și al treilea, secretari de pe la județele de partid. Acolo, la Catedra de Sociologie, doar profesorul Ion Iordăchel avea dreptul de conducere a doctoratelor. S-au acordat puține titluri de doctor în sociologie, comparativ cu avalanșa de la Universitatea din București de după prăbușirea comunismului. Mă refer strict la sociologie.

Dincolo de doctoratele obținute pe baza unor cercetări de teren atent îndrumate de profesori-experti, cu simțul răspunderii desăvârșit, s-a conferit titlul de doctor în sociologie unor persoane care nu aveau nimic de-a face cu știința despre viața socială: politrucii și politruce, preoți și măicuțe, ziariști cu pretenții de analiști, ofițeri acoperiți și descoperiți etc. Sper să se fi închis robinetul doctoratelor, întâmplările nefericite să fi rămas doar o amintire. Când, în consiliul Școlii Doctorale de Sociologie s-a discutat comisia pentru examenul de susținere a tezei de doctorat *Istoria politică a literaturii române postbelice* de către un profesor din facultate, care avea deja un doctorat în litere și unul în teologie – mi se pare – și conducea deja doctorate la Facultatea de Jurnalism și Comunicare, am făcut observația că printre cei nominalizați în comisie nu se află niciun specialist în istoria literaturii române. Am propus ca în locul soției unui coleg de catedră, profesoară de filozofie la Universitatea Politehnica din București, să fie inclus un profesor de la Facultatea de Litere. Considerând că onoarea de familist i-a fost lezată, D.B., „bunul” meu coleg, a găsit de cuviință să mă „pună la punct”: „Să fie atunci Chelcea în comisie, că tot ce știe este să facă chestionare”. M-a surprins nu atât mojicia lui (mi-a aruncat și câteva vorbe de mahala: „Să nu te iei de nevastă-mea, că mă iau și eu de nevastă-ta”), cât faptul că nimeni dintre cei prezenți nu a încercat să-l tempereze, să-i atragă atenția că suntem în Sala de consiliu „Prof. Dimitrie Gusti”, nu la Halele Obor. Colegul despre care vorbesc, cu care am crezut mult timp că sunt prieten, se specializase în sociologia devianței și, probabil, își însușise limbajul celor despre care a scris mai

multe cărți, pe care – sincer să fiu – nu le-am citit integral. De la acel incident penibil nu am mai participat la ședințele consiliului Școlii Doctorale și, la scurt timp, am renunțat să mai conduc doctorate.

Numirea în comisiile pentru examenul de doctorat la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, probabil ca și la alte facultăți, de multe ori se făcea după principiul „suveică”: vino tu în comisie la mine, că vin și eu în comisie la tine. Nu conta dacă ai expertiză în problema pusă în discuție, nici cei 300 de lei pe care îi primeai, ci rapiditatea cu care întocmeai referatul și lauda adusă „inevitabilului doctor”, ca și „distinsului” conducător de doctorat. Nu am respectat această cutumă și am fost sancționat. Nu am mai fost propus în comisiile de doctorat după ce am descoperit în câteva teze pasaje copiate cuvânt cu cuvânt din diferite cărți. Nu am avut tăria – recunosc – să scriu în referat că este un plagiat. Le-am arătat, însă, conducătorilor de doctorat cât și de unde s-a copiat și i-am rugat să mă scoată, sub orice motiv, din comisie. Așa mi-am pierdut doi dintre prieteni. O spun cu tristețe, pentru că le-am prețuit știința. Erau suprapresați de numărul mare de doctoranzi pe care îi aveau. La un moment dat, unul dintre ei avea în îndrumare 43 de doctoranzi!

Și se mai practica în alcătuirea comisei de examen un subterfugiu: erau profesori asociați în facultate care aveau serviciu și într-o a doua instituție academică: universitate particulară, institut de cercetare etc. Când era nevoie, pac!, apăreau în cererile de aprobare a comisiilor înaintate la Rectorat ca fiind încadrați în alt loc decât la Universitatea din București, deși ne erau colegi, astfel că în comisie apăreau doi profesori care predau în aceeași facultate (regulamentul prevedea ca să nu fie în comisie mai mult de un profesor din Universitatea în care se organiza examenul de doctorat). Nu am știut de ce, ca rector la INI, eram rugat să fac parte din comisiile de doctorat: credeam că mi se recunoaște competența. Aș, era simplu, mă treceau în documente ca funcționând altundeva decât la Universitatea din București, deși țineam cursuri acolo. În plus, nici nu făceam mofturi, că sunt ocupat, că agenda îmi este încărcată. Știam de la Traian Herseni că un intelectual nu are voie să se scuze cu „Nu am timp” când este vorba de citit o carte, de întocmit un rezumat, o recenzie, un referat. Mă imaginam și eu ca fiind... intelectual.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

În intervalul 1969-1989, în toate universitățile din țară s-au conferit 56 de titluri de Doctor în sociologie (vezi C. Zamfir și I. Filipescu, coord., *Sociologia românească: 1900-2010. O istorie socială*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2015, p. 88). În ultimii trei ani, numai Școala Doctorală de Sociologie din cadrul Facultății de Sociologie și Asistență Socială (Universitatea din București) „a produs” cam tot atâția doctori în sociologie cât în 20 de ani de comunism. S-a considerat de către cei care „au dat tonul” în sociologia postdecembristă – și se mai consideră, din păcate, și azi – că sociologia este o „știință deschisă”. Deschisă, deschisă, dar nu la orice fel de compromisuri! Voi exemplifica. Știu, prin exemple nu poți decât să ilustrezi, nu să și demonstrezi. Conștientizez această limită a discursului meu. În 2005-2006, s-a prezentat la examenul de admitere la doctorat un preot, care avea și o funcție ministerială la Departamentul Cultelor. Înaintea lui a intrat în sala de examen o măicuță cu o icoană a Sfintei Fecioare de 1 m pe 1 m, pentru a fi donată facultății. A împărțit conducătorilor de doctorat (toți făceam parte din comisia de examen) câte o iconiță și un mic recipient cu mir, mir cu care a fost uns și senatorul Dan Șova în 2014 când s-a supus la vot în Parlament ridicarea imunității lui parlamentare, acuzat de procurori pentru fapte de corupție. A intrat apoi în sala de examen și sfinția sa, candidatul. A ținut o scurtă predică despre rolul religiei în societate. Șeful comisiei de examen ne-a întrebat dacă avem ceva de spus. Ne-am cam codit. Până la urmă, o colegă a „spart gheața” și a întrebat sfios: „Părinte, ne puteți spune ce semnifică brâul albastru pe care îl purtați?”. Altcineva a fost mai îndrăzneț:

- Părinte, va trebui să participați la activitățile didactice din facultate. De ce v-ați înscris la forma de doctorat cu frecvență?
- Am vrut să fiu un exemplu pentru preoții tineri. Să le arăt că se poate!

Mi-am adus aminte de comisia pentru examenul de licență al tovarășului Emil Bărbulescu, când am căutat o întrebare cât mai simplă, la care nepotul lui Nicolae Ceaușescu a răspuns „atât de corect”. Dar despre asta am povestit. N-am vrut s-o mai fac pe prostul și am formulat o întrebare corectă. Mi-a displicut regia intrării în sala

de examen și faptul că a venit în haine preoțești, așa cum pe vremuri unii ofițeri veneau la examene la Academia „Ștefan Gheorghiu” în uniforma militară, deși regulamentul nu le impunea acest lucru.

- Domnule Popescu, am ascultat prezentarea proiectului tezei dvs. S-a scris mult în domeniul sociologiei religiei, dumneavoastră ce lucrări de sociologie ați citit?
- Nu am citit încă, dar cu siguranță voi citi.

Președintele comisiei de examen i-a mulțumit candidatului și l-a rugat să aștepte afișarea rezultatelor peste două zile. Ni s-a cerut să comunicăm dnei secretare a comisiei notele pe care le-am acordat. Erau numai note de 9 și 10. Eu i-am dat nota 2 (doi).

- Nu se poate. De ce i-ai dat nota 2?
- Eu nu v-am întrebat de ce i-ați dat nota 10. De la început am convenit ca fiecare membru al comisiei să propună o notă conform conștiinței și scalei lui de evaluare...

Secretara a făcut media notelor și ne-a comunicat că nota finală este 8,50. A doua zi, am văzut lista celor admiși la forma cu frecvență, înainte de a fi afișată. Ultima medie era 9,10. Printre cei admiși, figura și domnul Popescu, cu media 9,25. Am semnalat decanului că ceva nu este în regulă. După verificarea procesului verbal al ședinței de examen, mi s-a comunicat: „Ai avut dreptate. A fost o greșeală de transcriere a notelor de către secretară”. După două-trei săptămâni, l-am abordat pe șeful catedrei:

- Dar icoana donată pe unde este?
- Mai bine nu întreba. Dacă vrei îți dau eu o icoană, dar mai mică.

Așa se face că, în camera în care îmi scriu amintirile, deasupra biroului, pe perete, am o icoană. Repet, sunt liber cugetător, un profesor între alții care își respectă profesia și studenții. Dacă nu îmi găseam timp să verific lista celor admiși la studiile doctorale bugetate, una sau unul dintre cei ieșiți de pe băncile Facultății de Sociologie și Asistență Socială ar fi trebuit să-și plătească taxa. Nu ar fi fost drept ca un lefegiu să fie scutit de taxă.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

S-au mai petrecut „minuni” asemănătoare – voiam să spun greșeli – și în alți ani. O măicuță și-a prezentat în consiliul Școlii Doctorale teza cu o temă de sociologia familiei: „Sfântul Ioan Gură de Aur despre familie”, pretinzând că învățăturile arhiepiscopului de Constantinopol sunt mai actuale astăzi ca oricând.

- Bine, dar familia de azi, sociologic vorbind, s-a transformat față de familia din secolul al IV-lea. Sunt diferite tipuri de familie, există o determinare culturală a rolurilor în familie.
- Peste Ioan Gură de Aur nimic nu s-a scris.

A intervenit conducătorul tezei de doctorat: „Deplâng faptul că unii nu au citit opera Sfântului Ioan Chrysostom, ca să înțeleagă învățăturile acestui venerat doctor al Bisericii”. O colegă, asistent universitar la acea dată, astăzi profesoară, conducătoare de doctorat, a semnalat că în teza măicuței sunt pagini întregi copiate din predicile Sfântului Ioan Gură de Aur, fără a fi puse între ghilimele. S-a luat hotărârea ca să se pună ghilimelele de cuviință și teza să fie prezentată spre aprobare pentru susținerea publică peste o săptămână.

Un cunoscut om politic, fost președinte de partid, astăzi proprietar al unui canal TV și nelipsit de pe „sticlă”, a făcut prin 2010 o teză de doctorat despre elite, susținând că elitele în România nu merită numele de „elite”, că sunt lipsite de valoare.

- La ce elite vă referiți? La elitele militare, politice, științifice, sportive? Trebuie să precizați.
- Mă refer la elitele politice.
- Dar și dvs. faceți parte din această categorie!

Cu atâtea demnități și treburi pe cap, nu sunt sigur că își scriesese singur teza de doctorat. Din nou, mi-am amintit de teza de licență a tovarășului Emil Bărbulescu, trecută cu brio la Academia „Ștefan Gheorghiu”...

Despre unii dintre studenții mei

În seriile de studenți cu care am lucrat la Universitatea din București, la Academia „Ștefan Gheorghiu” sau la Institutul Național de Infor-

mații, unii au fost buni, chiar foarte buni; alții, „non-buni”. Mulți dintre foștii mei studenți au ajuns elite intelectuale (rectori, decani, profesori, scriitori, jurnaliști), elite politice (miniștri, senatori și deputați), elite militare (ofițeri superiori, generali). Îmi place să cred că puțin, puțin din succesul lor este și al meu. Îmi sunt dragi toți, dar cei mai dragi îmi sunt cei care s-au dedicate catedrei universitare. Foștii mei studenți predau sociologie, asistență socială, comunicare, psihosociologie la universitățile din București, Brașov, Constanța, Craiova, Pitești, Oradea, Suceava. Nu-i mai țin minte pe toți cu nume și prenume. Important mi se pare nu să-i ții minte pe foștii tăi studenți care au ajuns „oameni mari”, ci ei să nu uite cum te cheamă. Foștilor mei studenți și studenților foștilor mei studenți le dedic această carte. Cât timp foștii mei studenți vor fi la catedră, voi fi și eu prezent în sala de curs. Am avut șansa să îndrum câțiva doctoranzi care s-au realizat profesional exemplar: prof. Alin Gavreliuc, decanul Facultății de Psihologie (Universitatea de Vest din Timișoara), prof. Gabriel Jderu (Universitatea din București), prof. Maria Constantinescu (Universitatea din Pitești), conf. Loredana Ivan (SNSPA București), conf. Octavian Rujoiu (ASE București) și alții. Împreună cu foștii mei studenți Andreea Bobb, Alina Duduciuc, Loredana Ivan, Gabriel Jderu, Octavian Rujoiu, Alexandru Zoderu, am publicat volume de studii colective. Eu am coordonat volumele de studii, dar ei m-au inspirat. Le mulțumesc.

Nu aș vrea să greșesc față de ceilalți foști studenți ai mei, dar dacă aș fi pus în situația să amintesc numele unui fost student căruia îi datorez cel mai mult, acesta ar fi Cornel Constantinescu. Ani la rând m-a invitat să le vorbesc studenților de la Universitatea din Pitești, să lansez unele dintre cărțile mele la Pitești, orașul de care mă leagă amintirile copilăriei: o soră a mamei locuia acolo și, în drum spre Câmpulung, rămâneam împreună cu mama și surorile mele câteva zile în vechiul târg. Îmi rămân de neșters în amintire practicile studențești pe care le-am coordonat și atâtea alte evenimente la care am participat (conferințe ale cadrelor didactice din județul Argeș, olimpiada de sociologie a elevilor ș.a.). (fig. 28)

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Fig. 28. Lansarea *Enciclopediei de psihosociologie* la Universitatea din Pitești (24 martie 2004)

Din inițiativa profesorului Cornel Constantinescu, la Editura Universității din Pitești a fost publicat un volum omagial Septimiu Chelcea la împlinirea vârstei de 60 de ani (vezi C. Constantinescu, ed., *Chelcea Septimiu. Omagiu*, Pitești, Editura Universității din Pitești, 2000). Pe coperta a IV-a a primului volum din seria „Profiluri sociologice” (până în 2015 au văzut lumina tiparului 12 volume), scriam plin de „avânt tineresc”:

M-am născut la București la 13 iunie 1940, dar dacă mă întreabă cineva de unde sunt, răspund fără nicio ezitare: „De la Câmpulung Muscel”. Când află că mă cheamă Septimiu, mulți îmi spun cu o siguranță dezarmantă: „Sunteți ardelean!”. Nu-i contrazic. Nici pe cei care mă consideră moldovean: „Moldova este dragostea mea!”. Muntenia, Ardealul și Moldova sunt în inima mea. Mă simt acasă în toată România, în granițele ei firești. [...] Mă simt marcat de „complexul Dinicu Golescu”. Admir la străini ceea ce este de admirat și doresc să fie și la noi la fel. Cred că sunt european prin originea mea românească și prin formația mea universitară. [...] Fără falsă modestie, dar și fără urmă de infatuare, mărturisesc că mă imaginez cetățean al lumii.

*

În urmă cu doi-trei ani, l-am întâlnit la Târgul internațional GAUDEAMUS pe generalul Coldea, prim-adjunct al SRI.

- Bună ziua, domnule profesor Chelcea. Ce mai faceți?
- Mulțumesc de întrebare. Ce să fac? Mai citesc, mai scriu câte ceva...
- Știu, știu. Vă urmărim!
- Ce faceți? Mă urmăriți? Vă pierdeți timpul...
- Nu, nu. Soția este lector universitar. Citește cărțile dumneavoastră.

Ne-am strâns mâna și am plecat fiecare cu drumurile lui: generalul să vorbească la lansarea unei cărți, „particularul” să-și lanseze o carte. Mă bucur și mă întristez în același timp când, trecând pe stradă, în metrou sau în autobuz mergând spre casă, cineva mă salută:

- Bună ziua, domnule profesor Chelcea.
- Bună ziua.
- Mai predați?
- Nu mai predau, m-am predat. Dar dumneavoastră aveți un loc de muncă în domeniu? Sunteți mulțumit(ă) cum v-ați realizat?

Nu primesc totdeauna răspunsul pe care îl doresc. Mă simt părtaș la eșecul lor, mai ales al absolvenților de la Sociologie, care prea adesea nu își găsesc un loc de muncă în profesie. După 1989 s-a produs o inflație de sociologi, concomitent cu reducerea numărului locurilor de muncă destinate sociologilor.

*

Unii dintre foștii mei studenți au spus despre mine că am fost singurul lor „profesor-profesor”; alții nu numai că m-au pictat în culori sumbre, ci m-au mânjit cu tăciune, pur și simplu. Mi-au făcut un portret fizic, psihic și moral că nici portar la universitate nu aș fi meritat să fiu. Cred că s-au înșelat și unii, și ceilalți. Așa m-au perceput. A fi miop nu este de rușine, dar când scrii pentru publicul larg, din interese obscure, neadevăruri, asta se numește calomnie! Dacă ești miop, pune-ți ochelari.

Unul dintre foștii mei studenți, ajuns senator, șef de partid și director la o revistă, căreia eu îi spun „Calomnia Mare”, a scris că „Arătarea bărboasă cu comportament de handicapat” – asta eram eu în 1995 – are „atitudine antinațională” și că a fost „sluga credincioasă a familiei Tucicov-Bogdan, evrei kominterniști” (*România Mare*, nr. 279, din 10.11.1995). Dincolo de jocurile politice murdare pe care le făcea, C.V. Tudor, pentru că despre el este vorba, mi-a „promis” – de fapt m-a amenințat – încă din 1971 că va scrie la ziar despre mine că nu îmi fac datoria de îndrumător al practicii de cercetare sociologică a studenților, că în căminul studenților poate intra oricine. Ce se întâmplase? Eram cu studenții în practică la Pitești. Stăteam la căminul Institutului Pedagogic (astăzi Universitatea din Pitești). Într-una din zile, l-am observat pe C.V. Tudor în cantină, la masa de seară; cu puțin înainte, își susținuse examenul de diplomă. Mi-am zis că este în trecere prin localitate și că unde mănâncă douăzeci de studenți, s-o mai găsi o porție și pentru el. M-am făcut că nu îl văd, dată fiind neobrăzarea lui din ședința UASC, despre care am povestit. După scurta analiză zilnică a rezultatelor investigațiilor, studenții aveau „timp la dispoziție” două-trei ore. La ora 22, conform programului stabilit de la București, se dădea stingerea. Este adevărat că nu am intrat în dormitoarele studentelor și ale studenților ca să controlez dacă la 22,01 au adormit – cum am auzit că făceau alți îndrumători de practică. Nu după mult timp, m-au trezit doi studenți care mi-au cerut să intervin, că din camera alăturată dormitorului lor se aud plâsete și țipete. „Justițiarul” de după Decembrie '89 se încuiase cu o studentă într-o cameră și... discutau. L-am dat afară din cămin pe cel care până mai ieri „se scăpa” la TV, asigurând telespectatorii că el „nu ar atinge o femeie nici cu o floare”. Televizorul a mințit poporul și în perioada comunistă, și după. Înainte era o singură minciună, cea oficială. După Decembrie '89, câte canale TV, tot atâtea minciuni. Sigur, sunt minciuni și minciuni, dar tot minciuni se cheamă.

Cu mulți dintre studenții-sociologi am avut relații bune, chiar de prietenie. Pe studenții din primele serii nu i-am tratat ca pe studenți, ci ca pe niște colegi. Asta și erau. Ca asistent, urmăriserăm împreună prelegerile profesorului Henri H. Stahl, participam la orele de curs ale titularilor de disciplină, învățam sociologie generală și

sociologiei de ramură în același timp cu ei. Printre studenții din primul an al reînstituționalizării sociologiei era chiar un fost coleg din anul I de la Facultatea de Psihologie – Pedagogie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, Dumitru Tuchilă, dar colegii lui i se adresau cu „nea Mitică”. S-a stins prematur din viață. Puteam eu s-o fac pe profesorul cu el?! Sau cu ceilalți, apropiați ca vârstă? Apoi, împărtășeam entuziasmul de început al sociologiei reînstituționalizate. Credeam că avem o misiune: ingineria socială, cum ne învățase profesorul Henri H. Stahl. În plus, aveam aceeași atitudine critică față de unii dintre profesorii din catedră. Am pactizat chiar cu unii dintre ei, încalcând – recunosc cu jenă – regulamentul Universității.

*

Dar să reiau firul poveștii despre examenul de restanță și despre modul cum mi-am îndeplinit eu sarcina de paznic. I-am permis studentului restanțier să dea telefon „premiantului” grupei de studenți și să se lumineze. Recunosc abaterea mea gravă de la regulile din învățământ. Nu mă laud cu această ispravă, nu am mai recidivat, dar o dată nu înseamnă niciodată! M-a urmărit această abatere. Peste mulți ani, când am ajuns și eu profesor, l-am desemnat pe un asistent să supravegheze un student restanțier care își scria lucrarea. Spre surprinderea mea, am identificat în lucrare mai multe pasaje identice cu lecția din *Manualul de psihosociologie*, pe care tocmai îl publicasem. Domnul asistent m-a asigurat că nu i-a permis restanțierului să copieze, că l-a supravegheat atent. În cele din urmă, a recunoscut că a ieșit puțin din sală. Ce o fi însemnat pentru el „puțin” doar el știa. Dar și eu știam cum l-am supravegheat cândva pe un student restanțier... Eram rector/comandant al Institutului Național de Informații și îl puteam pedepsi pe domnul asistent (ofițer și el) pentru neîndeplinirea ordinului. L-am dojenit doar. Și pe student (subofițer) l-am muștruluit bine și l-am trecut pe lista de re-re-restanțieri.

Cu studentul pe care l-am păzit să nu copieze am legat o relație de adevărată prietenie. Se înțelege de la sine că a promovat examenul, că a ajuns sociolog. S-a angajat ca cercetător științific la Institutul de Studierea Problemei Naționale din cadrul Academiei de Studii Social-Politice, fostă „Ștefan Gheorghiu”. Eram, deci, colegi. Soția lui, medic

pediatru, l-a tratat de arsură pe Liviu al meu, când avea doi sau trei ani și a băgat degetele în ceașca de cafea abia luată de pe aragaz. Ne vizitam des. Când Andrei Aszodi, fostul meu student, a devenit tatăl unui băiețel, drăguț ca toți copiii, i-am făcut cadou căruțul-landou în care au fost plimbați și Tiberiu, și Liviu. S-a întâmplat ca micuțul să se nască cu o boală imposibil de tratat în spitalele din România.

După multă așteptare și multe intervenții, i s-a permis soției lui Andrei Aszodi să plece cu copilul spre a fi operat într-un spital din SUA. Medicii de acolo au decis că numai un transplant de măduvă de la tatăl copilului îl poate salva. I s-a dat voie, dar numai după numeroase amânări, să plece în SUA și lui Andrei Aszodi. Ajuns pe Aeroportul „John F. Kennedy” din New York, acesta a făcut declarații la Radio „Vocea Americii”, acuzând autoritățile din R.S. România că nu i-au dat drumul să-și salveze copilul decât în ultimul moment, când viața abia mai pâlpaia în trupul micuțului. De fapt, copilul nici nu a mai putut fi salvat. Andrei Aszodi a cerut azil politic și a vorbit în repetate rânduri la posturile de radio din SUA despre regimul comunist criminal din România lui Ceaușescu. Nu am mai ținut legătura cu Andrei Aszodi – nici el nu mi-a scris, nici eu nu i-am trimis vreo scrisoare, nu-i cunoșteam adresa – și ar fi trebuit, conform legii, să anunț la serviciul de cadre că am legături cu persoane din străinătate. Atât îmi trebuia! Totuși, în 1989, prin octombrie – noiembrie, am fost sunat de Andrei Aszodi:

- Ce faci? Nu vii în America?
- Mai bine vino tu în România!

Și a venit imediat după evenimentele din Decembrie '89, în ianuarie 1990. Ne-am întâlnit la mine acasă. Nu ne mai era frică, nici lui, dar nici mie. Dintr-o vorbă în alta, la un pahar de vin românesc, mi-a propus să-mi deschid un cabinet de testări psihologice.

- Vor veni firme străine, se vor recruta agenți de pază, vor fi testați cu detectorul de minciuni. Tu ești un nume printre psihologi, vei face bani.
- Vorbești serios? Crezi că am cu ce să cumpăr un aparat poligraf? Și, ca să interpretezi corect datele detectorului de minciuni,

Din nou la Universitate

să dai un verdict, îți trebuie multă experiență. Eu nu am lucrat cu un astfel de aparat.

- Detectorul de minciuni ți-l fac eu cadou. Tu poți angaja psihologi care au lucrat în domeniu. Vei fi proprietarul firmei...
- Neam de neamul meu nu a avut firmă!

Ne-am despărțit din nou și din nou nu am mai comunicat nici telefonic, nici prin scrisori. Am aflat mult mai târziu că a murit, suferind de aceeași boală ca și copilul pe care îl pierduse. Mi-am adus aminte de propunerea fostului meu student Andrei Aszodi venit din SUA să mă viziteze pentru că vorbe asemănătoare le-am auzit după 1989 de la un coleg de catedră:

- Trebuie să ne îmbogățim! În vremurile ce vin, nu ai bani, ești nimeni.
- Bine, bine, dar cum?
- Acceptă postul de director la Editura...
- Mă pricep eu să scot din impas o editură?!
- Tocmai asta e. O falimentezi și o cumpărăm jumătate-jumătate.

Nu i-am urmat sfatul. Eram convins că, după fuga lui Ceaușescu, după morții din Decembrie, societatea românească va fi corectă, mai umană, că nu banul va da măsura omului. M-am înșelat, în România s-a instalat domnia banului, a înflorit corupția, țara a fost furată. Nu regret că am fugit de ispita banului.

*

Când le spuneam, după Decembrie 1989, studenților mei că și în perioada comunistă oamenii au continuat să iubească, să se bucure și, în anumite perioade, chiar să o ducă bine, comparativ cu ultimii ani de „domnie” a lui Ceaușescu, se uitau la mine ca la a opta minune a lumii. Unii dintre ei nici nu vroiau să audă.

În anii 1968-1974 eram asistent universitar. Abia mă căsătorisem. Din salariul ăla de 1400 de lei îmi permiteam să cumpăr și hăinuțe pentru cei doi feciori, și haine pentru mine și pentru Adina (Adina avea salariu la fel ca al meu, era redactor la o revistă pentru tineret) – este adevărat, nu de cea mai bună calitate, dar foarte bune la nivelul meu de aspirații. Puteam să

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

cumpăr și șuncă de Praga, și mușchi țigănesc, și brânză Homorod, d-ai-a cu mucegai, tip Roquefort. Sigur, nu în fiecare zi și nu în cantități uriașe.

Îmi plăteam rata la CEC pentru apartamentul pe care îl contractasem de la disponibilități (adică refuzate de alții). Ieșeam seara în Parcul Moghioroș din Drumul Taberei, de la marginea Bucureștiului, cu soția și cu cei mici, unul în landou și celălalt în brațe, fără teama de a fi agresați verbal de drogați sau de oameni fără adăpost.

Când băieții mei au ajuns școlari, mergeam întreaga familie la serbarea de sfârșit de an. Era o zi de sărbătoare. Ne întorceam fericiți acasă: Tiberiu cu coroanița pe cap și Liviu, cel mic, cu mândrie, alături de noi. Au fost vremuri frumoase...

Alți studenți care îmi dădeau crezare mă întrebau cu sinceritate cum era viața oamenilor în ultimii ani ai lui Ceaușescu.

Era rău! Nu atât de rău pe cât ar putea crede cineva care nu a trăit în acea perioadă. Era o lipsă acută de alimente, chiar alimentele de bază. Zahărul, uleiul se dădeau pe cartelă. Pâinea era raționalizată: stăteai la coadă pentru a prinde două franzete. Când se aducea unt la Alimentara, se dădea veste în tot cartierul.

Odată, l-am trimis pe Liviu, avea șase ani neîmpliniți, să cumpere unt. Se dădeau câte două pachete de unt de câte 200 gr. I-am spus să stea de două, trei ori la coadă, să ia mai multe pachete, că nu se știe când se va mai aduce. După 15-20 de minute, a venit cu șase pachete de unt.

– Bravo. Coadă era atât de mică?!

– Nu. I-am luat și pe Griguță, și pe Laurențiu cu mine, le-am dat bani potriviți și au cumpărat și ei câte două pachete pentru noi.

A fost rău, dar a fost și bine: eram tineri, speram...

*

Am trăit și umilința de a fi uitat de unii studenți. Unul dintre aceștia, fost cadru de bază, secretar de partid la Academia de Studii Social-Politice, după 1989, în calitate de consilier prezidențial, tocmai organiza o instituție de învățământ superior. L-am întrebat dacă mă

poate încadra și pe mine pe postul de conferențiar pe care l-am avut. Răspunsul: „Vrei să spună lumea că am adus întregul «Ștefan Gheorghiu»”?! Am înțeles că formula „Toți pentru unul, unul pentru toți” nu mai era valabilă. Acum domina formula „Scapă cine poate”. Și au putut tocmai cei fără scrupule... Poate – vor spune unii – că și eu am făcut parte din această categorie. Ar fi trist să fie așa!

Nu pot să pun punct crâmpeiilor din viața mea fără să amintesc de primul dintre primii studenți-sociologi, despre Ioan Mihăilescu, căruia sociologia postdecembristă îi datorează foarte mult. A fost prorector și apoi rector al Universității din București (1996-2004), în care calitate a sprijinit dezvoltarea învățământului sociologic nu numai în Universitatea din București, ci în toate centrele universitare din țară. Mi-a semnat numirea ca profesor și m-a desemnat director al revistei *Sociologie Românească* (2004-2008), revistă al cărui director fondator, în 1936, a fost Dimitrie Gusti. Ioan Mihăilescu a reprezentat sociologia românească în forurile internaționale înainte și după Decembrie '89. Și-a păstrat demnitatea în fața morții. Pe patul de la Spitalul „Cantacuzino”, unde într-o rezervă alăturată eram internat și eu, mi-a spus: „În fiecare seară mă rog lui Dumnezeu pentru mine și pentru familia mea. Tu ești liber cugetător, dar să știi că mă rog la Dumnezeu și pentru tine”.

La un pas de „Stația Terminus”

Am început să-mi scriu amintirile când am împlinit 75 de ani, după ce am participat la Târgul Internațional Gaudeamus Carte de învățătură, unde am lansat lucrarea *Pihosociologia opiniei publice* (București, Editura ASE, 2015). (fig. 29)

Fig. 29. La Târgul Internațional „Gaudeamus” (2015)

„Gaudeamus”, să ne bucurăm așadar! Cine spune „Bătrânețe, haine grele, ce n-aș da să scap de ele” nu conștientizează că alternativa nu este tinerețea, ci „Stația Terminus”. Un celebru actor britanic, Tom Hiddleston, spunea cu umor amar: „Omul are două vieți. Cea de-a

doua începe când ne dăm seama că avem doar una”. S-au dus de mult pe drumul fără de întoarcere și mama, și tatăl meu. Îi văd în vis. În anul 2015, îndoliat pentru mine, s-au dus, după părinții mei, și cele două surori, Ligia și Maria. Au trecut Styxul de mult și profesorii mei, Paul Popescu-Neveanu, Vasile V. Caramelea, Traian Herseni, Henri H. Stahl, Tiberiu Bogdan. Îi văd în lumea umbrelor pe unii dintre colegii și dintre studenții mei. Știu bine că „eu sunt cel ce va urma”. Am rămas cu puțini prieteni. Degetele de la mâini îmi sunt suficiente să îi enumăr. Ei fac parte din viața mea. Îi voi „divulga”, din lista de zece, doar pe doi dintre ei, mai apropiați ca vârstă cu mine, pe profesorul Petru Iluț, cu cinci ani mai june decât mine, și pe profesorul Iancu Filipescu, cu zece ani mai „tânăr”.

Profesorul Petru Iluț, titularul cursului de psihologie socială de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, este cel mai semnificativ psihosociolog din România de azi. La catedră, transformă lecțiile de psihologie socială în lecții de viață, trăiește teoria ca pe ceva cotidian, natural, firesc, fără să se împiedice în citate. A introdus teme noi în psihologia socială de la noi. Cea mai recentă contribuție a sa, „Posibile temeieri pentru o sociologie a seninătății” (P. Iluț, coord., *Dragoste, familie și fericire. Spre o sociologie a seninătății*, pp. 17-31. Iași, Editura Polirom, 2015) se înscrie în direcția indigenizării psihosociologiei din România. Și alte lucrări pe care le-a publicat (de exemplu, *Abordarea calitativă a socioumanului*, 1999; *Psihologie socială și sociopsihologie. Teme recurente și noi viziuni*, 2009, *Sociologia postmodernă și capcanele teoretizării haute couture*, 2013) stau sub semnul originalității. Îi rămân îndatorat că m-a cooptat ca autor într-o serie de volume de psihologie socială pe care le-a coordonat și pentru că a acceptat să vină la București când doctoranzii de-ai mei abordau teme de cercetare la care profesorul Petru Iluț avea expertiză. De câte ori l-am invitat în comisiile de examen ale doctoranzilor mei nu a citit un referat, ci a creat o expunere vie, densă în noi deschideri ale fenomenelor psihosociale puse în discuție. Sunt sigur că foștii mei doctoranzi se vor mândri cu faptul că din comisia lor la examenul de doctorat a făcut parte profesorul Petru Iluț. (fig. 30)

La un pas de „Stația Terminus”

Fig. 30. Discutând cu profesorii Iancu Filipescu și Petru Iluț (București, 2012)

„La începutul anilor 1970, trei tinere cadre didactice se întâlneau pentru prima dată la o conferință științifică în orașul plin de cultură și spiritualitate Iași. Îmbibați și de aroma și tăria vinului moldovenesc, discutau cum ar putea arăta o psihologie socială viguroasă în România, pornind de la cele trei mari centre universitare pe care le reprezentau: Iași, București și Cluj. Gândeau și exprimau mai mult într-un tonus de nobile speranțe, dar aproape imposibil de îndeplinit, dată fiind situația social-politică de atunci. Nebănuitele întorsături ale istoriei au făcut ca visele celor trei tineri de a înfirișa reviste de profil, de a avea specializări, de a scrie și coordona volume să se fi îndeplinit, pe unele dintre coordonate întrecând așteptările. Cei trei tineri idealiști ambițioși erau Adrian Neculau, Septimiu Chelcea și subsemnatul” (P. Iluț, „Sensibilitatea psihosocială, teoretică și practic-umanistă a profesorului Septimiu Chelcea”, *Psihologie Socială*, 2015, 35, nr. 1, p. 34).

Sincer să fiu, eu nu-mi amintesc despre această primă întâlnire a noastră: probabil că eram mai îmbibat de „aroma” vinului moldovenesc decât profesorul Petru Iluț. Profesorul Adrian Neculau nu a scăpat niciodată la „aroma” despre care „s-a făcut vorbire”. Ba mai mult, nu pierdea ocazia „să vorbească în pustiu”. Când am făcut o excursie la Vama (în Bucovina) împreună cu familia Luminița Mihaela și Gheorghe Iacob, cu Rodica și Adrian Neculau, prorector la acea

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

dată, prin 1997-1998, ne-am oprit pe malul râului Moldovița „să adăpăm” caii-putere ai celor două automobile cu care călătoream. Profesoara Luminița Mihaela Iacob și profesorul Adrian Neculau erau „cârmaci”. Noi, ceilalți, eram „ia-ne, nene”. Aș minți dacă aș pretinde că „întâmplător” aveam în portbagaj, pentru o săptămână la pensiunea „Casa Lucreția”, o canistră de vin, de numai cinci litri. Sunt și minciuni care se iartă. Cine spune că nu a mințit niciodată este un uituc sadea! Și cum stăteam noi ne-șoferii în jurul canistrei, Adrian ne-a aruncat de la distanță, în dispreț:

- Și când văd cu câtă poftă și în ce veselie beți...
- Fără chef și trist e mai bine?

Profesorul Gheorghe Iacob, care, spontan ca-ntotdeauna, i-a replicat prietenului nostru, a ajuns în 2008 prorector al Universității „Al. I. Cuza”, responsabil cu cercetarea științifică, funcție pe care o avusese Adrian Neculau între anii 1996-2000. Nu cred că profesorul Adrian Neculau a cobit!

*

Pe profesorul Iancu Filipescu, tânăr pensionar din 2015 al Universității Politehnice din București, l-am cunoscut de când era student. Face parte din prima serie de absolvenți ai Secției de Sociologie a Universității din București (1970). Am fost, până în 1976, colegi la Laboratorul de Sociologie al Universității (fiind, în fapt, parte a Catedrei de Sociologie), unde fusese repartizat ca unul dintre cei mai merituoși absolvenți. Apoi drumurile noastre s-au despărțit: el a trecut ca asistent la „Politehnică”, eu conferențiar la Academia „Ștefan Gheorghiu”. Prietenia dintre noi s-a strâns cu adevărat după anul 2000, când eu am revenit la Universitate. Cred că profesorul Iancu Filipescu este cel mai autentic elev al profesorului Henri H. Stahl, care i-a și condus teza de doctorat, în 1985. Face istorie socială de cea mai bună calitate. A adunat un munte de documente pentru o lucrare despre mobilitatea socială în societatea tradițională românească în secolele XIV-XIX. Îți spune pe nerăsuflăte istoria fiecărui sat din România, când apare pentru prima dată în documente, pe moșia cărui boier s-a încheșat, cum și-a schimbat structura socială de-a lungul

vremii. Poate exagerez: nu pe nerăsuflăte, dar cu exactitate. Când va fi publicată această lucrare, se va vedea că mai ales în timpul domniilor fanariote titlurile de boierie se cumpărau așa cum se dau astăzi titlurile de doctor în știință. Privilegiile și fudulia sunt pe bani. Are pusă la punct baza de date a contribuției sociologilor români, care a fost analizată cu meticulozitate și spirit critic în perspectiva istoriei sociale a sociologiei (vezi C. Zamfir și I. Filipescu, coord., *Sociologia românească: 1900-2010. O istorie socială*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2015). Am făcut împreună interviuri cu unii dintre sociologii din perioada interbelică (Ion Clopoțel, Stanciu Stoian, Vasile V. Caramelea, Henri H. Stahl), ne-am îngrijit amândoi de tipărirea în 2002, la Editura Universității din București, a lucrării apărute sub direcția științifică a lui Dimitrie Gusti și conducerea tehnică a lui Traian Herseni, *Îndrumări pentru monografiile sociologice*, București, Institutul de Științe Sociale al României (1940). Tatăl meu și-a găsit în profesorul Iancu Filipescu un interlocutor sagace, gândind la unison, în ciuda diferenței de vârstă (vezi I. Filipescu, „Am fost egal cu mine însumi și cu poporul din care fac parte. Convorbire cu Ion Chelcea”, *Revista de Etnografie și Folclor*, 1988, 33, 1, pp. 97-105.

*

Profesorul Iancu Filipescu este un gentleman. Și așa a fost de când îl știu. În anii 1970 conduceam grupele de studenți în practica de cercetare sociologică la Pitești. S-a anunțat vizita șefului de catedră, împreună cu soția. Ne-am pregătit sufletește. Ne gândeam că profesorul Ion Drăgan, văzând ce minuni de vitejie am făcut completând chestionarele ce ne fuseseră puse în brațe, ca normă zilnică, ne va invita la o discuție mai lejeră. Așa s-a și întâmplat. Ne-a întrebat dacă știm unde am putea bea o bere: într-o seară de cuptor, nici nu visam altceva. Ne-am codit să răspundem ca nu cumva să creadă că făcusem prea conștiințioși „periegeza” (cunoașterea directă a terenului, a localității – etapă pregătitoare a anchetelor sociologice). Până la urmă, am găsit un restaurant cu grădină de vară în apropierea Liceului „Zinca Golescu”, la internatul căruia fuseserăm cazați. Profesorul Drăgan a dat comanda:

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

- Câte un țap la fiecare!
- Nu mai servim bere la țap de vreo douăzeci de ani. La halbă, dacă vreți...

Sancta simplicitas! La țap (300 ml), când noi ne luptam cu halbele de 500 ml și le dovedeam... Eram în jurul mesei vreo șapte-opt persoane. Șeful, în capul mesei. Cine stă în capul mesei acela plătește! Conu' Iancu și cu subsemnatul am încadrat-o reverențioși pe doamna Drăgan, o adevărată doamnă. Era redactor la Radio-TV. Am discutat ce am discutat și profesorul Ion Drăgan, în sfârșit, ne-a pus întrebarea aceea grea: „Mai vrea cineva o bere?”. Eu am spus „Da”, Conu' Iancu s-a abținut, deși halba lui își arătase fundul de mult. Gentlemanul e gentleman și la Pitești! Dar nici eu mai prejos. Am insistat să împart halba cu Conu'. A întins timid halba lui nudă spre mine, dar a retras-o rapid. Așa că i-am turnat pe rochie doamnei Drăgan 150 ml de bere. A urmat un potop de scuze din partea gentlemanului, mai ales. Eu mi-am zis: „Adio participări la radio, la emisiunile educative ale doamnei Drăgan”. Nu a fost așa. Doamna Drăgan a continuat să mă invite când se puneau în discuție teme de psihosociologie și a trecut cu vederea bâlbele mele și intervențiile mele prea spontane.

Înainte de 1989, pentru cine nu a traversat comunismul, precizez că discuții la radio sau la TV în direct nu se transmiteau. Totul se imprima pe casetă. La o dezbatere de la Academia „Ștefan Gheorghiu” despre calitatea emisiunilor radio-TV, un reporter a spus-o clar: „Noi nu suntem jurnaliști, suntem tremurici! Tremurăm cu casetele sub braț să vedem dacă ni se aprobă să le dăm pe post”. Cenzura își făcea datoria! Nu-i vorbă că nici invitații nu neglijau autocenzura. Ba unii exagerau jenant. La o emisiune radio despre patriotism, moderată de doamna Drăgan, unul dintre invitați, un versificator care se distingea prin odele ridicate lui Ceaușescu, s-a apucat să facă „poezie”: „Când trec granița României și mă îndepărtez de țară, inima începe să-mi bată să-mi spargă pieptul”. Am acoperit microfonul cu mâna și i-am spus: „Da' stai, frate, acasă, că ai să faci infarct!”. De fapt, aceasta era tehnica pentru a te asigura că vei fi trimis în afara țării în interes de serviciu în Occident: „Ți-a fost un dor nebun de țară” și „Nu am reușit să văd nimic pe unde am fost. De dimineața până seara am stat în sala

de conferințe” – dacă era vorba de o reuniune științifică internațională. Cei care reușeau să scape din sala de conferințe vedeau cel mai adesea doar „contradicțiile care măcinau societatea capitalistă putredă”.

*

Nu am automobil proprietate personală, nici mobilă stil și nici conturi în euro sau dolari. Nu spun că nu aș fi putut să-mi cumpăr mașină mai mică sau mai mare. Înainte de Decembrie '89, cu eforturi financiare, cu pile, pe liste de așteptare ajungeai fericitul posesor de mașină. Prin anii 1970 ieșise vorba că un muncitor necalificat s-a jeluț judecătorului să fie iertat de o amendă: „Uitați-vă la mine cum arăt. Parcă aș fi un inginer care strânge bani ca să-și cumpere mașină”. La „Ștefan Gheorghiu” erau casate periodic automobilele din dotare și scoase la vânzare. Și la Institutul Național de Informații, ca în toate instituțiile de stat, erau casate autoturisme. Nu m-am înghesuit printre cumpărători... Am avut, însă, orgoliul să rivalizez cu profesorii mei în ceea ce privește biblioteca de acasă. Profesorul Traian Herseni avea pereții tapetați cu cărți. La fel, profesorul Henri H. Stahl. Profesorul Paul Popescu-Neveanu avea și el o mulțime de cărți. Pe unele le rânduise în WC-ul de serviciu. Nu am ajuns la astfel de performanțe, dar am adunat în biblioteca personală cca 5000 de cărți. Pe unele le-am dus pe balcon, altele au ajuns sub canapea. În camera de lucru și în sufragerie, pe multe rafturi, cărțile sunt așezate pe două rânduri.

Am moștenit cărți și de la tatăl meu, unele rare (*Curier de ambe sexe*. Periodul I. dela 1836 pînă la 1838; *Alcătuiri și tălmăciri* de Logofătul K. Konaki, 1856; *Istoria românilor sub Mihaiu Vodă Viteazul*, de Nicolae Bălcescu, ediția din 1894 ș.a.), altele pline de amintirile lui din liceu, din anii studenției sau din vremea stagiului de specializare la Viena. Pe pagina de titlu a cărții tipărite cu litere gotice *Der genial Mensch* de Herman Türck (Leipzig, 1922) găsesc semnătura tatălui meu: „Chelcea Ioan, cl. VI-a Liceu”. De la Viena a expediat la Cluj un cufăr cu cărți, între acestea și un atlas al lumii, excepțional realizat grafic (*Allgemeiner Handatlas in 120 Haupt- und 137 Nebenkarten*, A. Scobel, ed., Bielefeld und Leipzig, Verlag von Velbage, 1899). Pe pagina de gardă a *Dicționarului de filozofie* al lui Heinrich Schmidt (*Philosophisches Wörterbuch*, Leipzig, 1934) citesc: „În semn de

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

camaraderie științifică, Octavian Vuia și Chelcea”. Discipol al lui Martin Heidegger, Octavian Vuia, fiul marelui etnograf Romulus Vuia, va preda filozofie la Universitatea din München, în paralel colaborând la postul de radio „Europa Liberă”. Destine.

Cele mai multe cărți le-am cumpărat eu din țară, din vizitele de documentare sau în excursiile în străinătate. Am în bibliotecă volumul *Eminescu. Ediție bibliofilă ilustrată* (București, Editura Cartea Românească, 1944), *Biblia adevăată Dumnezeiască Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, tipărită întâia oară la 1688 în timpul lui Șerban Vodă Cantacuzino, Domnul Țării Românești. Retipărită în 1997. Nu mai amintesc de aproape întreaga colecție „Idei contemporane” (București, Editura Politică) sau de colecția „Biblioteca de artă” (București, Editura Meridiane). Nici de cărțile de literatură beletristică. Am păstrat în bibliotecă, sperând că voi găsi cui să le donez (pe cineva interesat de istoria recentă), *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre socialism* (București, Editura Politică, 1975), Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XIV-lea Congres al Partidului Comunist Român* (20 noiembrie 1989), dar și *Omagiu Președintelui Nicolae Ceaușescu* (București, Editura Politică, 1978). „*Omagiu*” l-a adus acasă în primele luni ale lui 1990 unul din băieții mei. Nu mi-a spus de unde îl are.

Mi s-a părut un miracol că am ajuns la Cambridge și că am putut să cumpăr, imediat după apariție, chiar de la librăria editurii, cărți precum *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action* de Nan Lin (2001) ș.a. Am cărți cu dedicație de la profesorii mei (Henri H. Stahl, Paul Popescu-Neveanu, Gheorghe Enescu, Mihai Golu), de la alte personalități ale culturii și științei românești (Vladimir Trebici, Adrian Neculau, Cătălin Zamfir, Petru Iluț, Traian Rotariu, Petre Dăculescu, Ilie Bădescu, Gheorghe Iacob, Mihai Dinu Gheorghiu ș.a.) sau de la foștii mei studenți (Loredana Ivan, Gabriel Jderu, Alina Duduciuc, Alin Gavreliuc ș.a.). Iubesc aceste cărți. Printre ele, mă simt cu adevărat acasă

Spun toate acestea nu ca să mă laud – sau cine știe?! –, ci ca să se înțeleagă mai bine tristețea care m-a cuprins când am constatat că studenții nu se ating nici măcar de cărțile și revistele de specialitate

oferite gratuit. Firește, sunt și excepții. Și nu puține. Poate că studenții preferă cărțile în format electronic. Poate! În ultimii doi, trei ani înaintea pensionării mele definitive am convins-o pe șefa Bibliotecii Facultății de Sociologie și Asistență Socială, doamna Mirela Zamfir, o fostă studentă de-a mea, să expună pe o măsuță la secția de împrumut cărți donate de mine pentru studenți. Am anunțat și printre profesori despre această inițiativă a bibliotecii noastre. Nu au rezonat la idee, așa cum aș fi dorit, nici studenții, dar nici profesorii. Dar speranța moare odată cu persoana: continui să aduc în servietă cărți de sociologie, donație pentru Biblioteca SAS ori de câte ori trec pe la facultate. Mă imaginez și eu un Badea Cârțan al sociologiei românești.

Ca și când eșecul donației de carte pentru studenții SAS nu ar fi fost de ajuns, m-a pus cel cu coarne și copite – altcineva cine să mă fi împins?! – să cer evaluarea cărților din biblioteca mea de către un anticariat care își face reclamă pe *facebook*, asigurând plata pe loc a cărților. Am contactat anticariatul și am convenit data și ora la care puteau să-mi evalueze biblioteca. S-au prezentat doi tineri, civilizați, respectuoși, care mi-au spus chiar că au auzit de mine de la un fost student de-al meu și că sunt siguri că am în bibliotecă lucrări deosebit de valoroase. Ce înseamnă marketingul, domnule! I-am plimbat prin cele două camere cu pereții tapisați cu cărți, le-am spus că mai am cărți și pe balcon, și sub canapea.

– Tratatul de psihologie și sociologie sunt foarte importante, dar nu ne interesează. Să ținem în anticariat un tratat de psihologie sau de sociologie în limba engleză un an sau doi până îl cumpără cineva nu ne interesează. Nici cărțile din colecțiile dvs. nu au căutare. Așa, una peste alta, vă dăm în medie 2 lei până la 5 lei pe cărțile pe care le selectăm noi.

– Vă mulțumesc. Sunt pensionar, dar nu sunt în sapă de lemn. Vă rog să mai așteptați...

– Nu vă supărați, cărțile dvs. sunt valoroase în sine, au pentru dvs. și valoare sentimentală, dar înțelegeți-ne și pe noi: ne interesează valoarea lor comercială. Dacă le cumpărăm cu 2 lei, le vindem și noi cu 3 lei. Vi se pare că-i câștigul prea mare?!

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

I-am întrebat dacă doresc un pahar cu apă rece. Pe mine mă treceau toate căldurile. Era într-un sfârșit de august fierbinte. M-au refuzat.

*

Bătrânețea este și o stare de spirit, nu numai o vârstă biologică. Nu toți au șansa să îmbătrânească și, mai ales, nu toți au privilegiul de a îmbătrâni frumos. Roger Fontaine, profesor de psihologie la Universitatea din Tours (Franța), a vorbit despre trei tipuri de îmbătrânire: normală, patologică și reușită. Îmbătrânirea reușită s-ar caracteriza prin longevitate, sănătate biologică, sănătate mentală, eficacitate intelectuală, competență socială, productivitate, control personal (păstrarea autonomiei) și starea de bine subiectivă (vezi R. Fontaine, *Psihologia îmbătrânirii*, Iași, Editura Polirom, 2008). La aceste trei tipuri de îmbătrânire cred că se poate adăuga și un al patrulea: îmbătrânirea frumoasă, constând din caracteristicile îmbătrânirii reușite + generozitate + amintirea luminoasă pe care o lași celor care te-au cunoscut. Nu știu dacă am fost totdeauna generos și, în mod sigur, nu tuturor celor care m-au cunoscut într-o etapă sau alta a vieții le-am făcut o impresie bună. Unora, precum S.M.R., le-am dispăcut profund:

S.C., proaspăt „convertit” sau „învârtit” la noul regim, după „huzurul” de la „Ștefan Gheorghiu”, îmi atrage atenția că trebuie să rupem fotografia lui Nicolae Ceaușescu de la gazeta Centrului, care are titlul „Sociologia în acțiune”. Tocmai el, care vine de la o academie a activiștilor de partid, unde era conferențiar cu 5.000 lei salariu pe lună. Sigur, din arivism și cu gândul la beneficii de tot felul, s-a transferat de la Universitate, unde era numai lector, la fabrica de activiști politici, unde a ajuns conferențiar și avea ambiții și mai mari. Inclusiv aceea de a lua locul propriilor șefi.

Anexez aici o mostră de frenezie duplicitară a lui S.C., care – așa cum spune el însuși – le-a fabricat meșteșugit după ce regimul s-a prăbușit, iar uzina de produs politrucii s-a desființat, „și-a schimbat opiniile odată cu interesele”.

PSIHODEZAMĂGIRI

Consecvență

- Cei care alaltăieri ne învățau marxism-leninism, ieri ne îndoctrinau ceaușist, azi ne pun note la democrație!
- Științele nu au culoare, dar savanții, da.
- Vorbele zboară, scrisul rămâne... necitit.
- În orice glumă la adresa cuiva este și un strop de adevăr; uneori, un ocean...
- Apă la genunchi – boala profesională a slugoșilor.
- Lumea este a celor capabili... de compromisuri.
- Ne schimbăm opiniile odată cu interesele. (S.C. în revista *Timp liber*, nr. 9-10, 1990).

(S.M. Rădulescu, *Revoluția ca spectacol. Însemnările unui sociolog în perioada septembrie 1989 – iulie 1992*, București, Editura Vremea, 2013, p. 49).

Recapitulând ce a scris ici și colo în jurnalul lui S.M.R., rezultă că sunt duplicitar și arivist (p. 49), abject, invidios, ranchiunos (p. 221), colaboraționist informativ și nostalgic-comunist (p. 251), sforar (p. 268), lipsit de sentimentele de rușine și vinovăție (p. 269). Portretul psiho-imoral pe care mi l-a făcut S.M.R. m-a întristat. Chiar atât de netrebnic să apar în ochii altora? Nici faptul că S.M.R. este o persoană nesemnificativă pentru mine, nici constatarea că în jurnalul lui aproape toți sociologii despre care vorbește sunt batjocoriți chiar mai ordinar decât a făcut-o referindu-se la mine nu m-au liniștit. Veninul cu care și-a scris jurnalul îl face pe S.M.R. să treacă repede peste aprecierea multor sociologi care mi-au acordat încredere când, în martie 1990, m-au ales în Consiliul de conducere al Asociației Sociologilor din România și apoi redactor șef-adjunct la revista *Sociologie Românească*.

Tehnica calomnierii practică de S.M.R. este „clasică”: amalgamarea adevărilor cu minciuna. Într-adevăr, așa cum am relatat, m-am transferat de la Universitate la Academia „Ștefan Gheorghiu”, trecând de pe poziția de lector pe cea de conferențiar, dar că aveam ambiția „de a lua locul propriilor șefi” este o minciună cât toate zilele. Este adevărat și faptul că, la prima întâlnire de la Centrul de Sociologie, în 24 decembrie 1989, despre care relatează, când toți cei

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

prezenți ne-am declarat adeziunea la „Revoluție”, le-am atras atenția colegilor că la gazeta de perete trona în continuare fotografia lui Ceaușescu și că ar fi cazul să o scoatem sau să desenăm peste fotografie niște gratii (se anunțase, deja, că Nicolae Ceaușescu a fost arestat). De asemenea, corespunde adevărului că, în 1990, am publicat în revista *Timp liber* (nr. 9-10, 1990) gândurile care atunci mă stăpâneau. Dominant era sentimentul de dezamăgire (vezi titlul „Psihodezamăgiri”): vedeam printre „emanați” personaje, după opinia mea, dubioase, slugărnicia făcea casă bună cu cele mai discutabile compromisuri etc. Într-o anumită măsură, aceeași dezamăgire o trăiesc și astăzi. Reproduc oarecum la întâmplare din noile psihodezamăgiri:

- Când întâlnesc un om, unii caută să-i afle „călcâiul”, alții, idealurile.
- Când îndrumi o teză de doctorat și nu vezi plagiatul, ori ești nătăfleată, ori corupt. Eu cred că ești „și, și”.
- Lucrul bun, dar rău făcut este preferabil lucrului rău bine făcut.
- Politicienii corupți: nu pot să le spun decât „mamili” lor!
- Dacă ai inimă, protejează-ți creierul; nu lăsa să-ți fie spălat!
- Ridică-te la înălțimea poziției sociale ce ți s-a atribuit, chiar de-ar fi să faci din noapte zi.
- „Terorismul nu este o religie”, dar în numele religiei fanaticii comit acte criminale!
- Bășcălia este umorul celor care nu au umor.
- Succesul este al celor care se trezesc, fără părere de rău, disde-diminează.
- Și lucrurile simple sunt extrem de complicate: om simplu, viață simplă, adevărul pur și simplu...
- Cine a fost două mandate primar și nu s-a îmbogățit nu merită votul nostru!
- Dacă lustruiești pantofii șefilor, nu ești servil, ci „de perspectivă”.
- Corupția este manifestarea de suprafață a lăcomiei animalice neimblânzită prin cultură.

(S. Chelcea, *Psihosociologice. Panseuri, panseluțe și scaieți*, București, Tipărituri.ro, 2015)

Mi-au dat curaj să mai mă uit în oglindă ceea ce au scris despre mine unele persoane semnificative profesional și moral, la împlinirea a trei sferturi de veac de la accidentul nașterii mele. Evaluările lor mă

fac să cred că nu am lăsat în urma mea o amintire prea întunecată. Păstrez editorialul din revista *Psihologia Socială* scris de profesorul Mihai Dinu Gheorghiu ca pe o legitimație.

Profesorul Septimiu Chelcea este un martor avizat al transformărilor cadrelor sociale și politice ale psiho-sociologiei pe durata a aproape o jumătate de secol. În biografia domniei sale se intersectează istoria familială cu istoria socială a științelor sociale. Ele permit înțelegerea elementelor de continuitate și de discontinuitate care au marcat o perioadă de schimbări majore în societatea românească. Care au fost principalele bifurcații ale traiectoriilor ascendente care i-au adus pe fiul, Ion Chelcea (1902-1991), și pe nepotul de țărani moșneni, Septimiu Chelcea, în elita academică a țării? Ce resurse au putut fi mobilizate, individual și colectiv, pentru a face față momentelor critice, amenințărilor de excludere, discreditare și compromitere pe care cei doi le-au avut de înfruntat în condițiile uneori dramatice ale schimbărilor politice? Punerea în oglindă a „rupturilor de traiectorie” suferite de cei doi este edificatoare: cele ale tatălui, din anii 1940-1950, la cedarea Ardealului mai întâi, în 1940, apoi în urma epurărilor din anii 1950, i-au blocat cariere universitare abia începute la universitățile din Cluj și din Iași; și cele ale fiului, reușind târziu admiterea la facultate din cauza impunerii unui *numerus clausus* în funcție de originea socială, apoi o scurtă perioadă de retrogradare profesională după decembrie 1989, care l-a obligat să-și reia parcursul ca psiholog „la bază”, scot în evidență condiționările politice ale științelor sociale. În perioadele de restrângere a libertății academice, instituții „totale” (în sensul definit de Goffman), precum Academia „Ștefan Gheorghiu”, unde Septimiu Chelcea a fost conferențiar între 1976 și 1989, sau cele militare, în condițiile reformelor structurale de după 1989, precum Institutul Național de Informații, al cărui rector a fost între 1994 și 1999 (institut devenit și el între timp „academie”), au fost instituții-refugiu și locuri de elaborare a strategiilor de supraviețuire a științelor sociale, inclusiv a psihologiei sociale ca disciplină de tranziție interdisciplinară.

Mihai Dinu Gheorghiu, „Septimiu Chelcea 75”,
Psihologia Socială, 2015, 35, 1, pp. 5-7.

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

Firește că cele scrise de profesorul ieșean Mihai Dinu Gheorghiu, un sociolog de talie europeană, m-au bucurat, după cum m-a bucurat și evocarea datorată profesorului Eugen Blaga, unul dintre foștii mei studenți, apoi mulți ani coleg cu mine la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială:

Septimiu Chelcea. Un nume. Un pedagog. Un cercetător pasionat și subtil. Un intelectual fin. Un observator rar întâlnit. Un iscoditor, un neastâmpărat, un om sensibil, capabil să ascundă lacrimi în colțul ochilor atunci când nu te aștepți, un om care înțelege și remarcă suferința din jur cu o aparentă, doar, detașare, pe care, însă, nu o poate disimula suficient pentru cei care-l cunosc și iubesc.

Eugen Blaga, „Omagiu Profesorului”,
AMOSNEWS, 28.06.2015

<http://www.amosnews.ro/omagiu-profesorului-2015-06-28-0>

Mi se pare copleșitor și portretul intelectual și psiho-moral pe care mi l-a făcut cu generozitate doamna Luminița Mihaela Iacob, profesoară de psihologie la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, fiica doamnei Stela Teodorescu, fosta mea profesoară din anul întâi de la universitatea ieșeană.

- *Profesional*: multidisciplinar, sociolog total!
- *Social*: fără complexe, direct, amicitie necondiționată, iubește viața și o trăiește din plin. Un om normal – o raritate azi!
- *Comunicarea*: replică rapidă și incisivă, hâtru, senin, umor superior – îngăduitor, generos.
- *Ca „fibră”*: român patriot, pe linia tatălui; om de sub munte – răzeșime rezistentă și încăpățânată! Cu certitudine, mai intră în discuție și: implicarea entuziastă, interesul viu față de orice este interesant, frumos, sensibil, eleganța gândului și faptei, tine-rețea spiritului (aceasta ar putea explica de ce, la revederea din această primăvară, după un interval de peste un deceniu, i-am găsit absolut neschimbați pe soții Chelcea), onestitatea, neechivocul atitudinal, luarea de poziție, sensibilitatea la paradox, preocuparea de a incita și antrena, mândria de a fi tatăl fiilor săi, realismul, echilibrul, firescul, capitularea în fața nepoților, mâhnirea, dar și mândria față de neam, atracția pentru exprimarea plastică și metaforă, autoexigența, atracția

La un pas de „Stația Terminus”

pentru inedit, autocritica, optimismul, seninătatea, autoironia, ochiul de artist fotograf, bonomia...

Luminița Mihaela Iacob, „Stilul Septimiu Chelcea. O minie expoziție”, *Psihologia Socială*, nr. 35, 1, 2015, pp. 39-45.

*

Punând punct amintirilor mele, îmi apare de neocolit întrebarea: Ce fel de om sunt și am fost? Profesorul meu, academician Henri H. Stahl, întrebat de Rostás Zoltán ce părere are despre Septimiu Chelcea, a spus: „E un om de calitate” (Zoltán Rostás, *Monografia ca utopie. Interviuuri cu Henri H. Stahl (1985-1987)*, București, Editura Paideia, 2000, p. 171). Este cartea mea de vizită. Ca intelectual ce mă pretind a fi, cred că mă încadrez în categoria acelor care, cum spunea Mihai Botez, „drogându-se cu iluzii”, în numele profesiei și familiei, „au acceptat într-o manieră «pozitivă» atât principiile comuniste, cât și situația, adică regimul ceaușist” (M. Botez, *Intelectualii din Europa de Est (Intelectualii est-europeni și statul național comunist) – un punct de vedere românesc*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1993). Amintirile evocate aici nu reprezintă jelania unui învins, nici cântecul triumfător al unui învingător. Sunt amintirile unui supraviețuitor. În încheiere, voi spune și eu: „Nu sunt vremurile sub om, ci bietul om sub vremuri” (Miron Costin, *Letopisețul țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, 1675).

*

Inițiatorul revoltelor neviolente care au dus la independența Indiei, Gandhi, căruia poetul Rabindranath Tagore i-a adăugat numele „Mahatma” (în sanscrită înseamnă „suflet mare”), definea omul ca „Suma acțiunilor sale, a ceea ce a făcut, a ceea ce poate face. Nimic altceva”. Îmi iau cutezanța să sintetizez acest dicton: „Omul este suma succeselor, dar și a eșecurilor sale”. În ceea ce mă privește, consider că eșecurile precumpănesc. Mi-am imaginat, ca cercetător stagiar la Institutul de Psihologie, că voi scrie o lucrare în două volume despre psihologia poporului român; am reușit să public doar câteva studii pe această temă; ca profesor, am intenționat să scriu, în colaborare cu Adrian Neculau și cu Petru Iluț, un tratat de psihologie socială: am

Așa a fost? Așa îmi aduc aminte

eșuat; după 1989, am făcut tot ce a depins de mine să păstrez unitatea mișcării sociologice, dar nu am avut suficientă putere de convingere. Orgoliile au învins rațiunea. În prezent, sociologii sunt grupați în două organizații profesionale: Asociația Română de Sociologie și Societatea Sociologilor din România. Am făcut parte concomitent din ambele organizații, cu speranța că și alți sociologi vor face același lucru. Nu am avut succes.

La Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, am inițiat primul Club de Psihologie Socială, încercând să găsim un teren comun pentru discuții academice al profesorilor din toate instituțiile de învățământ, al cercetătorilor științifici și al studenților cu vocație de cercetare în domeniul psihosociologiei. Am eșuat și aici: Clubul a avut o viață scurtă. Consider că și aceste eșecuri, și încă altele pe care le-am trecut sub tăcere, dau seamă despre mine și mai cred, așa cum îmi spunea academicianul Henri H. Stahl despre neîmplinirile Școlii Sociologice Românești, că unele eșecuri sunt onorabile, că eșecurile nu trebuie să „ducă la deznădejde, să fie, pur și simplu, un îndemn spre a lua de la început drumul către ideal” (H. H. Stahl, „Școala Sociologică Românească”, convorbire realizată de Septimiu Chelcea, *Contemporanul*, 1988, nr. 45).

Mă gândesc că eșecurile mele îi vor mobiliza pe foștii mei studenți și doctoranzi. Văd deja în lucrările profesorului Alin Gavreliuc, în special în cartea sa lansată cu deosebit succes în 2011, *Româniile din România. Individualism autarhic, tipare valorice transgeneraționale și autism social* (Timișoara, Editura Universității de Vest, 2011), cum prinde viață proiectul psihologiei poporului român, la care eu doar am visat. Această lucrare continuă teza sa de doctorat, *Imaginarul social românesc și provocarea modernizării*, susținută în 2003 la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, și pe care am avut bucuria de a o îndruma. Profesorul Alin Gavreliuc povestește și el despre prima noastră întâlnire:

„Atunci când, într-o dimineață de septembrie a ultimului an al secolului trecut, îl căutam întâia oară pe profesorul Chelcea la sediul Facultății de Sociologie și Asistență Socială, acolo lângă Cișmigiu în care se îngrămădisese toată experiența mea – de

La un pas de „Stația Terminus”

câteva clipe – bucureșteană, totul s-a scurs într-o adevărată legendă academică. [...] Din prima clipă, toate temerile mele au fost însă spulberate. Am descoperit un om de o vibrație intelectuală aparte, de o mare generozitate, un «destelenitor» autentic: a și început, după lectura proiectului, să formuleze întrebări clarificatoare, să sugereze legături pe care eu nici nu le puteam intui, să articuleze ipoteze provocatoare, totul într-o succesiune amețitoare, prin care proiectul devenea «altceva», mai adânc, mai inovator” (A. Gavreliuc, „O viață în slujba psihosociologiei românești”, *Psihologie Socială*, 35, nr. 1, p. 35).

*

Mă țin în viață, fizic vorbind, pumnul de medicamente, pe care le iau dimineața și seara, și injecțiile cu insulină administrate de patru ori pe zi. Psihic, îmi dau tărie să-mi duc bătrânețea amintirea bucuriilor împărtășite cu Adina, cu cei doi băieți ai noștri, Tiberiu și Liviu, și gândul că mâine îmi voi putea ține în brațe nepoțica, pe Carolina, care a împlinit 11 luni, dar și visul că, peste un an, îi voi întâmpina la aeroportul din București pe cei doi nepoți româno-americieni, pe Oscar Daniel, școlar în clasa pregătitoare, și pe Adam Robert, „student” la grădiniță. „Septimismul” meu mă face să cred că mai am ceva de spus în domeniul psihosociologiei: mă preocupă indigenizarea psihologiei sociale în România, punerea în valoare a contribuției psihosociologilor români la știința despre om și societate. Aș vrea să scriu despre Lucius Annaeus Seneca, marele precursor al psihosociologiei, despre psihologia socială în opera lui Baruch Spinoza.

Nu sunt foarte sigur că lucrurile despre care am povestit s-au întâmplat chiar așa, cu precizie milimetrică, că replicile personajelor invocate le-am reprodus cu exactitate, cuvânt cu cuvânt. Memoria autobiografică este prin excelență subiectivă. Pot să jur, însă, că ceea ce am scris *salvo errore et omissione* am scris cu bună credință, fără a încerca să-mi poleiesc trecutul, fără să urmăresc ponegrirea sau caricaturizarea cuiva, fără să mă opintesc să ridic statui trecutului sau prezentului. Am vrut să fiu un cronicar onest. Am reușit oare?

Postfață

Lecțiile profesorului Septimiu Chelcea

Când i-am propus profesorului Septimiu Chelcea să realizăm un interviu pentru revista *Psihologia Socială*, nu bănuiam că-l vom sărbători la împlinirea vârstei de 75 de ani, împreună cu foști studenți și colegi, ale căror viață profesională și experiență umană fuseseră marcate de întâlnirea cu profesorul Chelcea¹. Cu atât mai puțin m-aș fi putut aștepta ca discuția noastră să-i stimuleze amintirile, adunate acum între copertele unei cărți. Pentru publicul academic din științele sociale, profesorul Septimiu Chelcea nu are nevoie de prezentare, fiind unul dintre numele de referință ale psihologiei sociale din România. Lista publicațiilor profesorului Chelcea impresionează prin diversitatea temelor, perspectiva enciclopedică a demersului, caracterul aplicat al cercetărilor, rigoarea metodologului, grija pentru transmiterea cunoașterii acumulate. Activitatea de cercetare, în care a debutat în 1967, o continuă și azi, o demonstrează și publicațiile sale recente². O activitate care s-a bucurat de o recunoaștere timpurie, după cum o arată și obținerea premiului Academiei Române, „P.S. Aurelian”, în 1980, pentru *Dezvoltarea umană a întreprinderii* (o lucrare colectivă, printre ai cărei autori s-a numărat), confirmată mai târziu prin Premiul „Opera omnia”, decernat în 2004, de către Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior, „pentru întreaga activitate de cercetare științifică”. Am desprins din CV-ul domniei sale principalele „contribuții științifice și didactice”, o autoevaluare de la sine grăitoare:

¹ Cf. *Psihologia Socială*, nr. 35 (I)/2015. Unele pasaje din acest text au fost preluate din editorialul acestui număr, accesibil la adresa www.oiss.ro

² Vezi cartea Septimiu Chelcea, *Psihosociologie aplicată. Publicitatea*. Iași, Editura Polirom, 2016, apărută cu puțin înaintea celei de față. A fost precedată la doar câteva luni de *Fricile sociale ale românilor*, lucrare colectivă a cărei coordonare a asigurat-o (apărută la editura Tritonic, în noiembrie 2015).

(1) Elaborarea și validarea „Inventarului de atribute etnice” (1994). Adaptarea, validarea și aplicarea, pentru prima dată în România, a unor instrumente de investigare precum: „Testul de interese profesionale” (1970) de Martin Irlé; „Inventarul de valori profesionale” (1994) de D.E. Super; „Scala distanței sociale” (1994) de Emory Bogardus.

(2) Elaborarea teoriei „Frustrare-submisivitate-religiozitate” (1983); prezentarea „Modelului tridimensional al opiniei publice” (2006); modificarea teoriei „Spirala tăcerii” de Elisabeth Noelle-Neumann (2007); elaborarea „Piramidei fricilor sociale” (2009).

(3) Introducerea, în câmpul cercetării sociologice concrete din România, a unor teme noi, precum: „Psihosociotanatologia”, „Identitatea națională”, „Comportamentul prosocial”, „Memoria socială”, „Psihosociologia zvonurilor”, „Sociologia emoțiilor”.

(4) Redactarea primei Enciclopedii de psihosociologie (2003, în colaborare) și a primului tratat de Metodologie a cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative (2001, aflat în 2007 la a III-a ediție) din literatura românească de specialitate.

(5) Introducerea în învățământul din România a primelor cursuri universitare de „Comunicare nonverbală” (2003-2004), „Sociologia emoțiilor” (2007-2008) și „Psihosociologia publicității” (master 2009-2010, la Universitatea din București și la Școala Națională de Științe Politice și Administrative din București).

Cartea de față nu poate constitui în aceste condiții decât un bilanț provizoriu. Ea luminează alternativ câteva dintre fațetele unei cariere bogate, dar nu lipsite de sincope, în care viața de familie, studiile și experiența didactică și de cercetare reușesc să se articuleze, asigurându-i combustibilul necesar pentru o traiectorie ascendentă. Experiența de cercetare nu este expusă decât printr-o suită de *flash-back*-uri, care dezvăluie, însă, câte ceva din culisele cercetărilor de teren, întreprinse unele sub îndrumarea lui Traian Herseni sau Henri H. Stahl, în continuarea tradiției campaniilor monografice conduse de Dimitrie Gusti. Deprins de timpuriu cu munca în echipă, Septimiu Chelcea nu-și uită colegii și colaboratorii, unii dintre ei confirmați profesional azi pe deplin. Deoarece Septimiu Chelcea a fost înainte de toate, și așa a dorit să rămână, un foarte bun profesor: o activitate

începută în 1969 și oficial încheiată cu puțin timp înaintea redactării acestei cărți. O activitate care s-a bucurat și ea de o largă recunoaștere, de la atribuirea titlului de profesor emerit la manifestările de recunoștință ale foștilor studenți și doctoranzi, unii dintre ei deveniți, între timp, ei înșiși profesori. Profesoratului, ca profesie și ca mod de viață comunitară, îi sunt consacrate câteva dintre cele mai interesante și profunde pagini ale cărții. La concurență, aș spune, cu paginile dedicate experienței și identității de psihosociolog.

Profesorul Septimiu Chelcea este un martor avizat al transformărilor cadrelor sociale și politice ale psihosociologiei pe durata a jumătate de secol. În biografia domniei sale se intersectează istoria familială cu istoria socială a științelor sociale. Ele permit înțelegerea elementelor de continuitate și de discontinuitate care au marcat o perioadă de schimbări majore în societatea românească. Care au fost principalele bifurcații ale traiectoriilor ascendente care i-au adus pe fiul, Ion Chelcea (1902-1991), și pe nepotul de țărani moșneni, Septimiu Chelcea (n. 1940), în elita academică a țării? Ce resurse au putut fi mobilizate, individual și colectiv, pentru a face față momentelor critice, amenințărilor de excludere, discreditare și compromitere pe care cei doi le-au avut de înfruntat în condițiile uneori dramatice ale schimbărilor politice? Punerea în oglindă a „rupturilor de traiectorie” suferite de cei doi este edificatoare: cele ale tatălui, din anii 1940-1950, la cedarea Ardealului mai întâi, în 1940, apoi în urma epurărilor din anii 1950, care i-au blocat cariere universitare abia începute la universitățile din Cluj și din Iași; și cele ale fiului, care a reușit târziu admiterea la facultate din cauza impunerii unui *numerus clausus* în funcție de originea socială, și care a avut parte apoi de o scurtă perioadă de retrogradare profesională, după decembrie 1989, fiind obligat să-și reia parcursul ca psiholog „la bază”. Puse față în față, cele două traiectorii scot în evidență condiționările politice ale științelor sociale³. În perioadele de restrângere a libertății academice,

³ Rămăs fără serviciu o vreme în urma desființării Academiei „Ștefan Gheorghiu”, decis să se țină departe de partidele politice, Septimiu Chelcea a ales, la un moment dat, instituția militară, simbol al neutralității politice și al

instituții „totale”, precum Academia „Ștefan Gheorghiu”, unde Septimiu Chelcea a fost conferențiar între 1976 și 1989⁴, sau cele militare, în condițiile reformelor structurale de după 1989, precum Institutul Național de Informații, al cărui rector a fost între 1994 și 1999 (institut devenit și el între timp „academie”), au fost instituții-refugiu și locuri de elaborare a strategiilor de supraviețuire a științelor sociale, inclusiv a psihologiei sociale ca disciplină de tranziție interdisciplinară.

Trei nume majore se disting azi printre promotorii psihosociologiei: Adrian Neculau, Septimiu Chelcea și Petru Iluț. Cei trei au reușit să impună, fiecare în maniera sa specifică, o disciplină de frontieră, care poartă trei denumiri concurente: „psihologie socială”, „psihosociologie”, „sociopsihologie”. Dincolo de accentele diferite, din care deducem particularitățile formării și parcursului fiecăruia, există un fond paradigmatic comun, alături de experiențele profesionale și umane împărtășite de cei trei înainte și după 1989. Este o disciplină cu vocație pluralistă și practici heterogene care s-a impus la noi în mod paradoxal, într-o perioadă de criză generală a științelor sociale, în care

voinței populare în decembrie 1989. Fusese, între timp, reintegrat în cercetare și revenise, prin concurs, la universitate. Profesorul Chelcea este un fin observator al modului în care s-au produs conversiunile politice ale unora dintre colegii de generație sau de catedră. Pe aceeași temă poate fi consultată o importantă sursă de istorie orală a științelor sociale românești din perioada comunistă și de tranziție, *Dialog[-ul] neterminat* dintre Ioan Mihăilescu și Zoltán Rostás (Curtea Veche, București, 2007).

⁴ Stigmatizarea celor considerați „activiști de partid”, deoarece predaseră la Academia de Științe Sociale și Politice „Ștefan Gheorghiu”, a fost și efectul judecării sumare și apodictice a instituției: „Școala de partid «Ștefan Gheorghiu» (pompos și total inadecvat numită «Academie») a avut rectori, prorectori, șefi de catedră. Toți vegheau la «puritatea doctrinară» și luptau împotriva oricărei umbre de independență a spiritului” (Vladimir Tismăneanu, *Biografiile nomenclaturii*, pe site-ul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc. Pentru o viziune istorică nuanțată, vezi Sorin Radu (coord.), *Învățăământul de partid și școlile de cadre în România comunistă. Context național și regional*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014.

declinul ideologiei hegemonice marxist-leniniste era agravat de un naționalism retrograd, ceaușist mai întâi, anticomunist mai apoi, după 1989. Sociologia și psihologia, discipline tutelare, care nu se emancipaseră complet de controlul ideologic în cei aproape zece ani de reinstituționalizare (1965-1975), au fost ulterior reduse la statutul de discipline secundare (nu însă interzise, cum s-a afirmat). Posibilitățile de cercetare erau limitate, fără a fi complet excluse, iar documentarea era supravegheată și cenzurată. Psihologia socială a moștenit, din acele vremuri de restricții și de restriște, o anume suplețe în traversarea frontierelor interdisciplinare, pe atunci estompate de presiunea ideologică. Evocarea anilor 1980 glorifică azi eforturile de conservare a acestei identități profesionale problematice, sacrificiile și compromisurile, iluziile și speranțele. Psihologia socială – sau psihosociologia – a dispus, astfel, de resurse utile în noile condiții de după 1990, s-a folosit de argumentele universalității și de cele ale tehnicității pentru a menține un anumit echilibru în procesul de transformare a câmpului științelor sociale. A fost partenera apreciată a politicilor reformiste, dar a știut să păstreze și o distanță critică față de convertibilitatea politică prea rapidă și conjuncturală a unora dintre actorii acestui câmp, acordând prioritate problemelor sociale prezente și acuzând instrumentalizarea politică a trecutului⁵. În actuala conjunctură de criză, când știința socială este pusă din nou în dificultate, subordonată economicului sau dispersată în specializări excesive, lecțiile predate de profesorul Septimiu Chelcea oferă tuturor un bun prilej de meditație.

Mihai Dinu GHEORGHIU

⁵ Desprind dintr-un alt interviu acordat de profesorul Septimiu Chelcea o bună observație în acest sens: „Constat că și astăzi unii colegi psihosociologi fac, în loc de știință politică, propagandă anticomunistă. Sunt așa-numiții «retrodizidenți». După prăbușirea comunismului este ușor să faci disecția lui; mai dificil este să radiografiezi societatea prezentă, să încerci să identifici «ce merge», «ce nu merge» și, mai ales, «de ce». Ca să nu mai vorbim de datoria pe care o avem ca sociologi să semnalăm public derapajele de la democrație, corupția, inegalitățile sociale, starea de sărăcie a unei mari părți din populația țării etc.”; interviu în *Observatorul Militar*, nr.18 (1103), 2011, p. 24.

În colecția OBSERVATORUL SOCIAL au apărut:

La mobilité des élites. Reconversion et circulation internationale,
Mihai Dinu Gheorghiu (éditeur)

Les sciences sociales et leurs publics.
Engagements et distanciations,
Mihai Dinu Gheorghiu, Paul Arnault (éditeurs)

Seria TEXTE FUNDAMENTALE

Societatea de curte. Sociologia monarhiei și a aristocrației de curte,
Norbert Elias

Apariția scriitorului în literatura română,
Leon Volovici

Despre câmpul politic,
Pierre Bourdieu

Ghetoul,
Louis Wirth

Oameni ai ideilor,
Lewis Coser

Fasciști, comuniști și țărani.
Sociologia mobilizărilor identitare românești (1921-1989),
Antoine Roger

Ideologia operetei și modernitatea vieneză: un eseu de istorie a culturii,
Moritz Csáky

Noul spirit al capitalismului,
Luc Boltanski, Ève Chiapello

Seria ANCHETĂ DE TEREN / CERCETARE ACȚIUNE

Dezvoltare comunitară și incluziune socială în perspectivă socioeconomică,
Mihai Dinu Gheorghiu, Daniela Gifu (editori)

Fondurile structurale în Consorțiul Universitaria,
Geta Mitrea

Parentalitatea pe înțelesul tuturor. Pertinența și derivatele unui concept,
Catherine Sellenet

Sociologie electorală. Alegeri, alegători și comportamente de vot,
Romeo Asiminei

Dezvoltarea regională și resursele umane,
Camelia Medeleanu

Dincolo de gratii. Impactul executării pedepsei asupra foștilor condamnați,
Diana Nastasă

*Sociologia câmpului de intervenție profesională.
Incluziunea copiilor cu cerințe educative speciale în învățământul de masă,*
Mihaela Grasu

*Asistenții medicali în câmpul profesiilor din sănătate. Rolul procesului de
profesionalizare în conturarea identității profesionale,*
Silvia Popovici

*Efectele secularizării asupra relației părinți-copii:
Studiu de caz: municipiul Iași,*
Maria Sandu

Seria ARHIVA SOCIALĂ – STUDII, DOCUMENTE, MĂRTURII

*Parcours d'une sociologue, figures d'un engagement.
De la sociologie des élites à la transmission des savoirs.
Hommage à Monique de Saint Martin,*
édité par: **Mihai Dinu Gheorghiu, Pascale Gruson, Daniella Rocha**

Povestirile vieții. Teorie și documente (ediția a doua),
Dan Lungu

*Construcția identității într-o societate totalitară.
O cercetare sociologică asupra scriitorilor (ediția a doua),*
Dan Lungu

Maladii ale socialului: teorii explicative, cercetări și remedii posibile,
Dumitru Stan

Derive în evaluarea cercetării. Despre o bună utilizare a bibliometriei,
Yves Gingras